

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОЗЛУЦЬКИЙ НАЗАРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94(477):(477.86):355.425.4:94(4)"192/199"

ДИСЕРТАЦІЯ

**БОРОТЬБА РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО
ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ТЕРИТОРІЇ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(1944 – 1956 РР.): ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. В. Розлуцький

Науковий керівник:
Жерноклеєв Олег Станіславович,
доктор історичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944 – 1956 рр.): військовий аспект. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» МОН України, 2018.

Дисертація присвячена актуальній темі, оскільки тематика боротьби радянського режиму та українського визвольного руху актуалізована не лише недостатньою опрацьованістю цієї теми науковцями, а й також широким суспільним запитом на дослідження історії боротьби за українську незалежність та державність, який особливо посилюється в умовах гібридної війни з Російською Федерацією. Дослідження збройних аспектів цієї боротьби, зокрема в регіональному контексті Станіславської області потребує систематизації даних, простеження тенденцій, виділення особливостей та розроблення періодизації вищезгаданого протистояння.

З'ясовано, що боротьбу з українським визвольним рухом на території Станіславської області очолював місцевий обком КП(б)У, а профільними структурами в ній були обласне управління НКВС-МВС та обласне управління НКДБ-МДБ-КДБ, яким підпорядковувалися підрозділи внутрішніх та прикордонних військ на території області, винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку та агентурна мережа. Також до боротьби проти формацій Руху Опору залучалися підрозділи радянської армії та т.зв. групи радпартактиву, які склалися з цивільних осіб. Тактика радянського режиму ґрунтувалася на таких стратегічних чинниках як колосальна військова і матеріальна перевага та стабілізація становища в регіоні після завершення бойових дій Другої Світової війни. За потреби, радянський режим проводив як масштабні військові операції (облави, блокади), так і локальні спецоперації. Його заходи були спрямовані не лише на фізичну ліквідацію учасників

визвольного руху, а й на повне придушення будь-якої можливості довготривалого збройного спротиву; в цьому контексті широко використовувався терор проти місцевого цивільного населення.

Паралельна розбудова організаційно-адміністративної (ОУН) та військової (УПА) структур визвольного руху була зумовлена потребою збройного протистояння із чисельно сильнішим противником в умовах відсутності зовнішньої допомоги. Обидві структури визвольного руху на Станіславщині не були об'єднані в адміністративно-територіальних межах області. Так, на більшій частині території Станіславщини підпільна мережа входила у склад Станіславського обласного, а з осені 1944 р. Карпатського крайового проводу, а повстанські підрозділи – у склад Воєнної округи «Говерля». Північна частина області у підпільній ієрархії підпорядковувалась Тернопільському обласному, а з осені 1944 р. Львівському крайовому проводу, а її повстанські загони входили по чергово у складі ВО «Лисоня» і ВО «Буг». Тактичні методи та прийоми, які застосовували осередки ОУН та підрозділи УПА, назагал, були притаманні для підпільних організацій та партизанських армій і ґрунтувалися на факторах несподіванки та мобільності (наскоки, засідки, рейди, диверсії, замах). В оборонні бої та сутички українські збройні формування вступали, зазвичай, вимушено.

Третій та четвертий розділи дисертації присвячено аналізу тенденцій збройного протистояння в Станіславській області. Ці розділи відповідають двом періодам збройної боротьби: періоду масштабних військових операцій (березень 1944 – червень 1946 рр.) та періоду інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.). Для першого періоду були характерними масштабні та довготривалі операції та комплекси операцій з радянського боку, які проводилися на значних територіях із залученням десятків тисяч військ та важкого озброєння. Також сили визвольного руху у цей час оперували значними військово-тактичними з'єднаннями (курені та сотні УПА) і здійснювали крупні акції (наскоки на райцентри, гарнізони, довготривалі рейди, тощо). Для цього періоду характерні боекіткнення із

втратами десятків та сотень людей. У другому періоді масштаби протистояння знизилися у зв'язку з численними втратами та демобілізацією УПА. Тому цей етап протистояння позначився локальними операціями з обох сторін, успішність яких забезпечували попередньо проведені агентурні заходи. Рівень втрат теж суттєво знизився. Цей період тривав до припинення збройного опору українського підпілля. Обидва періоди діляться на ряд підперіодів, які окреслюють тенденції збройної боротьби і представлені у відповідних підрозділах кожного з розділів.

Так перший період доцільно ділити на п'ять підперіодів. Протягом першого з них (кінець березня – кінець жовтня 1944 р.) радянська армія встановила контроль над територією Станіславської області і в ній почала відновлюватися радянська адміністрація, завадити чому намагалися сили визвольного руху, які в той час оперували значими ресурсами (підпільною мережею ОУН, партизанськими відділами УПА і т.зв. тереновими боївками). Починаючи із серпня 1944 р., збройне протистояння охопило усю територію області і вирізнялося надзвичайною інтенсивністю. У цей час сили Руху Опору володіли тактичною ініціативою, проводячи по кілька десятків збройних акцій щомісяця; в окремих населених пунктах і регіонах вони ліквідували радянську присутність або ж зробили її номінальною.

У наступному підперіоді (листопад 1944 – березень 1945 рр.) влада спробувала передламати ситуацію на свою користь шляхом введення гарнізонів в окремі населені пункти і проведення численних облав у місцях базування відділів УПА. У цих операціях брали участь десятки тисяч військових НКВС, застосовувалась артилерія, бронетехніка та авіація. Проте, незважаючи на відчутні втрати, націоналістична сторона зуміла зберегти організаційну цілісність і відповісти численними контрвипадами, в т.ч. створити і відстояти т.зв. «Космацьку республіку» – територію, вільну від радянської влади у гірській місцевості Яблунівського, Косівського і Жаб'євського районів.

Врахувавши попередні помилки, радянське керівництво протягом наступного підперіоду (середина березня – кінець липня 1945 р.) організувало

т.зв. «весняну блокаду», яка тривала два місяці і призвела до значних втрат у середовищі визвольного руху. Добившись зменшення бойової активності УПА, режим припинив блокаду, що співпало у часі із завершенням Другої Світової війни у Європі і проголосив чергову амністію учасникам визвольного руху, які складуть зброю до 20 липня. Найбільший резонанс амністія мала у Коломийському окрузі ОУН, в інших районах вона не змогла суттєво ослабити сили визвольного руху.

Підперіод із 20 липня до кінця 1945 р. позначився сплеском бойової активності відділів УПА на фоні загальної стабілізації геополітичного і регіонального становища радянської влади. Остання переоцінила свої успіхи на попередньому етапі і суттєво знизила масштаби операцій проти націоналістів. Ситуацією скористалися повстанські підрозділи з тактичних відтинків «Магура» і «Чорний Ліс», які зуміли завдати суттєвих втрат радянським силам і повернути собі тактичну ініціативу.

У перші половині (січень – червень) 1946 р. в регіоні, які в усій Західній Україні, тривала т.зв. «велика блокада». В ході цього безпрецедентного за масштабами та кількістю залучених сил і засобів комплексу операцій, радянська влада спромоглась виснажити ресурси визвольного руху, що спричинило розгром або роздроблення відділів УПА на дрібніші підрозділи та спонукало керівництво Руху Опору переходити до нового формату боротьби – у вигляді збройного підпілля.

Наступний підперіод тривав із другої половини 1946 по кінець 1947 рр. і був перехідним для обох сторін. Більшість відділів УПА було демобілізовано, а їхній особовий склад розприділено до мережі ОУН. А радянський режим перелаштовував свою діяльність на локальні спецоперації, одночасно посиливши тиск на економічну та соціальну базу Руху Опору шляхом колективізації сільського господарства та депортації. Бойові акції обох сторін стали менш масштабними.

Протягом підперіоду 1948 – першої половини 1950 рр. радянські спецоргани працювали над розкриттям структурних ланок оунівської мережі,

дедалі ширше застосовуючи при цьому агентуру; збройне підпілля ж чинило диверсії, наскоки та терористичні акти, прагнучи залякати представників адміністрації та затримати процеси радянзації в області. Воно зуміло зберегти свою організаційну структуру, однак її чисельність невпинно зменшувалась.

Під час підперіоду, який тривав із другої половини 1950 по кінець 1952 р., ініціатива у збройному протистоянні остаточно перейшла до радянської сторони у зв'язку зі знекровленням сил Руху Опору. Після знищення значної кількості керівних осередків у серпні-листопаді 1950 р., обласне управління МДБ зуміло схилити до співпраці окремих високопоставлених підпільників, за допомогою яких проводились спецоперації та вербовки інших підпільних провідників. Діючи цим методом, який дослідник назвав «ефектом доміно», ОУ МДБ зуміло розгромити організаційну мережу Станіславської області.

Останній підперіод збройного протистояння на території області (1953-1956 рр.) позначився суттєвим зниженням інтенсивності операцій радянської влади і майже повним їх припиненням з боку визвольного руху, який оперував поодинокими осередками без можливості відновлення організаційної мережі. До кінця цього підперіоду практично всі діючі осередки в області були виявлені та ліквідовані.

Вирішальними чинниками, що дозволили радянській владі придушити український визвольний рух 1940 – 1950-х рр., як на території Станіславської області, так і взагалі в Україні, були: стабілізація геополітичної обстановки у світі, тотальна перевага людських і матеріальних ресурсів радянської сторони та відсутність комплексної допомоги формаціям визвольного руху.

Наукова новизна роботи зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У роботі вперше: комплексно вивчено військовий аспект радянсько-націоналістичного протистояння у Станіславській області; здійснено джерелознавче дослідження документальної спадщини архівів Станіславського обкому КП(б)У та Станіславського обласного військового комісаріату; на основі військово-стратегічних та військово-тактичних показників розроблено періодизацію радянсько-самостійницької боротьби із

врахуванням місцевих особливостей та умов; цілісно досліджено структуру визвольного руху в межах Станіславської області як адміністративно-територіальної одиниці; комплексно охарактеризовано радянські спецоргани та допоміжні структури, які займалися боротьбою з націоналістичним рухом на території області. Також було вдосконалено: аналіз тактики діяльності як радянських каральних органів, так і структур українського Руху Опору на різних етапах їхнього протиборства; дослідження розгортання окремих військових операцій та бойових акцій, які відбувалися на теренах Станіславської області; аналіз причин успіху радянської влади у боротьбі з українським визвольним рухом на переломних етапах («велика блокада» 1946 р., агентурно-бойові операції 1951 – 1952 рр.). Отримали подальший розвиток: розробка категоріально-понятійного апарату з тематики радянсько-повстанського та радянсько-підпільного збройного протистояння; методика статистичних підрахунків чисельності протиборчих сторін та показників втрат за окремі періоди збройного протиборства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у накопиченні, аналізі та структуруванні фактичного матеріалу, який може бути використаний при вивченні тем з історії України, Станіславської області, радянської репресивно-каральної системи, українського визвольного руху 1940 – 1950-х рр., боротьби за українську державність, визвольних рухів поневолених народів, тощо. Зазначений матеріал також може бути корисний для написання узагальнюючих праць з історії України, підготовці підручників, лекцій, практичних занять, а також навчальних програм вибіркових дисциплін у вищих навчальних закладах, у науковій та просвітницькій роботі.

Ключові слова: збройне протиборство, радянський режим, український визвольний рух (Рух Опору), військова операція, збройна акція, структура.

SUMMARY

Roslutsky N.V. The struggle of the Soviet regime against the Ukrainian liberation movement in the Stanislav region (1944-1956): military aspect. – Manuscripts.

Dissertation for the degree of a PhD of historical sciences in the specialty 07.00.01 "History of Ukraine". - DVNZ "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University", Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The dissertation is devoted to the actual topic, since the subjects of the struggle of the Soviet regime and the Ukrainian liberation movement are actualized not only by the lack of elaboration of this topic from scholars and scientists, but also by the broad public inquiry for the history of the struggle for Ukrainian independence and statehood, which has intensified particularly in the context of the hybrid war with the Russian Federation. The study of armed aspects of this struggle, in particular in the regional context of the Stanislav region, requires systematization of data, determine the trends, the allocation of peculiarities and the designing of the periodization of the above-mentioned confrontation.

It was clarified that the struggle against the Ukrainian liberation movement in the Stanislav region was headed by a local regional committee of the CP (b) U, and the profile structures in it were the regional administration of the NKVS-MVS and the regional administration of the NKDB-MDB-KDB, which subordinated the units of the internal and border troops on the territory of the region, fighter battalions, public order protection groups and agents network. Also, some units of the Soviet Army and the so-called sovpartactive groups consisted of civilians were involved to the struggling against the formation of the Resistance Movement. The tactics of the Soviet regime were based on such strategic factors as a colossal military and material advantage and stabilization of the situation in the region after the end of the Second World War military actions . If necessary, the Soviet regime conducted large-scale military operations (raids, blockades) and local special operations. Its actions were aimed not only at the physical elimination of the participants in the liberation movement, but also at the complete suppression of any possibility of long-term armed resistance; in this context, terror against local civilians was widely used.

The parallel development of the organizational-administrative (OUN) and military (UPA) structures of the liberation movement was conditioned by the need for armed confrontation with a numerically stronger opponent in the absence of external assistance. Both structures of the liberation movement in Stanislav region were not united in the administrative-territorial boundaries of the area. Thus, at most of the territory of Stanislav region the underground network was part of the Stanislav region, and from the fall of 1944 the Carpathian regional administration and the rebel units were part of the military district «Hoverlia». The northern part of the area in the underground hierarchy was subordinated to the Ternopil regional administration, and from the autumn of 1944 to the Lviv regional administration, and its insurgent detachments were alternately part of the VL "Lysonya" and VO "Bug". The tactical methods and techniques used by the OUN cells and the UPA units were in general characteristic of underground organizations and guerrilla armies and were based on the factors of surprise and mobility (short rapid attacks, ambushes, raids, sabotage, assassinations). The defensive battles and fights Ukrainian armed forces entered, as a rule, forcedly.

The third and fourth sections of the dissertation are devoted to the analysis of the trends of armed confrontation in the Stanislav region. These sections correspond to two periods of armed struggle: the period of large-scale military operations (March 1944 - June 1946) and the period of intensive functioning of the underground (second half of 1946 - 1956). For the first period, large-scale and long-lasting operations and Soviet-backed complex operations were carried out in large territories with the involvement of tens thousands of troops and heavy weaponry. Also, the forces of the liberation movement at that time operated large military-tactical connections (battalions and hundreds of UPA) and carried out major actions (attacks on regional centers, garrisons, long-term raids, etc.). This period is characterized by battleships with the loss of dozens and hundreds of people. In the second period, the scale of the conflict decreased due to the numerous losses and the demobilization of the UPA. Therefore, this stage of the confrontation was affected by local operations on both sides, the success of which was provided by pre-conducted agents' measures. The

level of losses has also significantly decreased. This period lasted until the end of the armed resistance of the Ukrainian underground. Both periods are divided into a number of sub-periods, which outline the tendencies of armed struggling and are presented in the corresponding divisions of each section.

So the first period should be divided into five subperiods. During the first of them (the end of March - the end of October 1944), the Soviet army established control over the territory of the Stanislav region, and the Soviet administration began to reestablish in it, trying to prevent this the forces of the liberation movement, which at that time operated by significant resources (the underground network of the OUN, the partisans departments of the UPA and the so-called teren fighters). Since August 1944, an armed confrontation has spread across the entire territory of the region and has been characterized by extraordinary intensity. At this time, the forces of the Resistance Movement had a tactical initiative, making several dozens of armed actions on a monthly basis; in certain settlements and regions, they liquidated the soviet presence or made it a nominal one.

Within the next subperiod (November 1944 - March 1945), the authorities tried to change the situation in their favor by involving garrisons in separate settlements and performing numerous attacks against the bases of the UPA departments. Tens of thousands of NKVSs participated took part in these operations, artillery, armored vehicles and aviation were used. However, despite the tangible losses, the nationalist side managed to maintain organizational integrity and respond to numerous counterattacks, including creation and defending the so-called "Kosmak Republic" - a territory free from Soviet power in the mountainous areas of Yablunivsky, Kosiv and Zhabievsky districts.

Taking into account previous mistakes, the Soviet leadership in the next sub-periods (mid-March - end of July 1945) had organized so-called "spring blockade," which lasted for two months and resulted significant losses among liberation movement. Having achieved reducing military activity of UPA soviet regime has stopped the blockade, which coincided in time with the end of Second World War in Europe and declared another amnesty to members of the liberation movement who

lay down their arms before 20 July. Amnesty had the greatest impact in Kolomyia district OUN, in other areas it failed to significantly weaken the forces of the liberation movement.

The subperiod from July 20 to the end of 1945 was marked by a splash in the combat activity of the UPA's departments on the background of a general stabilization of the geopolitical and regional situation of soviet power. The last overestimated its success at the previous stage and significantly reduced the scale of operations against nationalists. The situation was used by insurgent units from the tactical divisions of "Magura" and "Black Forest", which were able to cause significant losses to the Soviet forces and return tactical initiative.

In the first half (January-June), 1946 in the region, as throughout whole Western Ukraine, continued the so-called "big blockade". In the course of this unprecedented scale by number of forces involved and the means of a complex of operations, the soviet authorities managed to exhaust the resources of the liberation movement, which led to the defeat or fragmentation of the UPA departments into smaller units, and made the leadership of the Resistance Movement to move to a new format of struggle - in the form of an armed underground.

The next subperiod lasted from the second half of 1946 to the end of 1947 and was a transiting for both sides. Most of the UPA's departments were demobilized, and their personnel were deployed to the OUN network. And the Soviet regime adjusted its activities to local special operations, simultaneously increasing the pressure on the economic and social base of the resistance movement through the collectivization of agriculture and deportation. The fighting on both sides has become less extensive.

During the sub-period of 1948 - the first half of 1950s, the Soviet special forces worked on the disclosure of the structural units of the OUN network, with the increasingly widespread use of agents; the armed underground also carried out sabotage, raids and terrorist acts, in an effort to intimidate the representatives of the administration and delay the processes of sovietization in the region. It managed to maintain its organizational structure, but its size has been steadily declining.

During the sub-period, which lasted from the second half of 1950 through the end of 1952, the initiative in armed confrontation finally moved to the soviet side because of exhaustion of the forces of the Resistance. After the destruction of a large number of leading cells in August-November 1950, the regional administration of the MDB managed to persuade certain high-ranking undergrounds to cooperate and with the help of them special operations and recruiting of other underground leaders were carried out. Acting by this method, which the researcher called the "domino effect", the OB MDB managed to defeat the organizational network of the Stanislav region.

The last period of armed confrontation on the territory of the region (1953-1956) was marked with a significant decrease in the intensity of soviet operations and almost complete their suspension by the liberation movement, which operated individual cells without the possibility of restoring an organizational network. By the end of this subperiod practically all of the existing cells in the region had been identified and liquidated.

The decisive factors that allowed the soviet authorities to suppress the Ukrainian liberation movement of the 1940s-1950s, both on the territory of the Stanislav region, and generally in Ukraine, were the stabilization of the geopolitical situation in the world, the total preponderance of the human and material resources of the soviet side, and the lack of a comprehensive help to formations of the liberation movement.

Scientific novelty of work is determined by the set of tasks and means of their solution. In the work for the first time: the armed aspect of the soviet-nationalist confrontation in the Stanislav region was comprehensively studied; a source study of the documentary heritage of the archives of Stanislavsky regional committee of the CP (b) U and the Stanislavsky regional military commissariat have been performed; on the basis of military-strategic and military-tactical indicators, the periodization of the soviet-independent struggle, taking into account local peculiarities and conditions, was developed; the structure of the liberation movement within the Stanislav region as an administrative-territorial unit has been thoroughly investigated; Soviet special corps and auxiliary structures that had a deal with the struggle against nationalist

movement in the region are described in details. It was also improved: an analysis of the tactics of the activities of both Soviet punitive organs and the structures of the Ukrainian resistance movement at various stages of their confrontation; the study of the deployment of individual military operations and combat actions that took place in the Stanislav region; an analysis of the reasons for the success of soviet power in the struggle against the Ukrainian liberation movement at the turning points (the "Great blockade" of 1946, the military-combat operations of 1951 - 1952). There was further development: the development of a categorical-conceptual apparatus on the subject of soviet-rebel and soviet-underground armed confrontation; the method of statistical calculations of the number of opposing sides and indicators of losses for certain periods of armed confrontation.

The practical significance of the results obtained is the accumulation, analysis and structuring of factual material that can be used in the study of topics in the history of Ukraine, the Stanislav region, the soviet repression and punitive system, the Ukrainian liberation movement of the 1940s-1950s, the struggle for Ukrainian statehood, the liberation movements of the enslaved peoples, and so on. This material may also be useful for writing general works on the history of Ukraine, preparation of textbooks, lectures, practical classes, as well as curricula of selective disciplines in higher educational institutions, in scientific and educational work.

Key words: armed confrontation, soviet regime, Ukrainian liberation movement (Resistance Movement), military operation, armed action, structure.

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Розлуцький Н. Боротьба УПА з радянськими каральними органами на території Рогатинщини в 1944-1946 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2011. Ч. 18-19. С. 377-381.
2. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму з націоналістичним підпіллям у Богородчанському районі впродовж 1944-1951 рр. за документами Станіславському ОК КП(б)У та Богородчанського РК КП(б)У // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 206-213.
3. Розлуцький Н. Географічні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 22. С. 182-191.
4. Розлуцький Н. Фонд Станіславського обкому КП(б)У в ДАІФО як джерело до вивчення історії визвольної боротьби українців у 1944-1960-х рр. на території Станіславської області // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 24. С. 298-303.
5. Розлуцький Н. Архів Станіславського обкому КП(б)У та архів Станіславського обласного військкомату як джерела до вивчення боротьби радянського режиму проти українського визвольного руху в 1944-1956 рр.: компаративний контекст джерелознавчого аналізу // Схід. Історичні науки. 2017. № 2 (148). Березень-квітень. С. 60-64.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

6. Розлуцький Н. Територіальні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області // Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери. Наукові записки. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. Випуск № 2. С. 94-113.

7. Розлуцький Н., Хомчик В. Дружини Українських Націоналістів: біографічний довідник. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2015. 108 с.

ЗМІСТ

	стр.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження.....	24
1.1. Історіографія проблеми.....	24
1.2. Характеристика джерельної бази.....	36
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	48
РОЗДІЛ 2. Організаційно-структурні особливості радянського репресивного апарату та українського визвольного руху у Станіславській області.....	58
2.1. Структура радянських каральних органів на території Станіславської області у 1944 – 1956 рр. і тактика їхньої боротьби проти формацій українського визвольного руху.....	58
2.2. Організаційно-структурні та військово-тактичні аспекти українського Руху Опору на Станіславщині.....	73
РОЗДІЛ 3. Військове протистояння на території Станіславської області в період масштабних військових операцій (березень 1944 – червень 1946 рр.)...91	91
3.1. Відновлення радянської влади на Станіславщині та її перші сутички з українським Рухом Опору (березень – жовтень 1944 р.).....	91
3.2. «Перший хрущовський нажим» на сили визвольного руху та його провал (листопад 1944 – березень 1945 рр.).....	100
3.3. Радянсько-повстанське військове протистояння в умовах завершення війни у Європі: блокада та амністія (середина березня – кінець липня 1945 р.).....	114
3.4. Військові дії в області в умовах стабілізації становища радянської влади (кінець липня – грудень 1945 р.).....	124
3.5. «Велика блокада» та її вплив на визвольний рух Станіславщини (січень – червень 1946 р.).....	134

РОЗДІЛ 4. Збройна боротьба на території області в період інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.)	149
4.1. Протистояння в області під час переходу визвольного руху до підпільних форм діяльності (друга половина 1946 – 1947 рр.).....	149
4.2. «Приховане двовладдя»: бойові дії збройного підпілля і операції радянського режиму у 1948 – першій половині 1950 рр......	161
4.3. Знекровлення підпільної мережі у Станіславській області та її розгром: «ефект доміно» (друга половина 1950 – 1952 рр.).....	174
4.4. Остаточна ліквідація осередків збройного підпілля Станіславщини радянськими органами держбезпеки (1953 – 1956 рр.).....	186
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ	256

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБГ – агентурно-бойова група

ВББ (ОББ) – відділ по боротьбі з бандитизмом (отделение по борьбе с бандитизмом)

ВВ – внутрішні війська

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)

ВО – воєнна округа

ВПЖ – військово-польова жандармерія

ВР – Верховна Рада

ГДА СБУ – Головний державний архів Служба Безпеки України

ГОГП – група охорони громадського порядку

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області

к-р – командир

КВШ – Крайовий військовий штаб

КДБ (КГБ) – Комітет державної безпеки (Комитет государственной безопасности)

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

ЛКСМУ – ленінський комуністичний союз молоді України

МВ – міське відділення

МВС (МВД) – Міністерство внутрішніх справ (Министерство внутренних дел)

МДБ (МГБ) – Міністерство державної безпеки (Министерство государственной безопасности)

МТС – машинно-тракторна станція

НКВС (НКВД) – Народний комісаріат внутрішніх справ (Народный комитет внутренних дел)

НКДБ (НКГБ) – Народний комісаріат державної безпеки (Народный комитет государственной безопасности)

ОВК – обласний військовий комісаріат

ОК – обласний комітет, обком

ОУ – обласне управління

ПВ – прикордонні війська

ПЗ – прикордонний загін

РВ – районне відділення

РВК – районний виконавчий комітет, райвиконком

РК – районний комітет, райком

РПГ – рейдово-пошукова група

СБ – Служба Безпеки

СКВ – самооборонний кущовий відділ

СМЕРШ – Смерть шпигунам (назва органу радянської контррозвідки)

ТВ – тактичний відтинок

УГВР – Українська Головна Визвольна Рада

УНРА – Українська Народно-Револуційна Армія

УЧХ – Український Червоний Хрест

ЦДАВО – Центральний державний архів вищих органів

ЦДАГО – Центральний державний архів громадських організацій

ЦДВР – Центр досліджень визвольного руху

ЦК – Центральний комітет

Вступ

Актуальність теми. Нові суспільно-історичні умови, у яких опинилась українська держава внаслідок Революції Гідності та неоголошеної війни з Російською Федерацією, сприяють посиленню інтересу до української історії, зокрема до тем, що стосуються боротьби за незалежність. У зв'язку з цією тенденцією важливого значення набуло вивчення протистояння українських військових формацій ХХ століття із окупаційними режимами, які прагнули утвердитися на території України. Серед інших процесів військової боротьби за незалежність у ХХ ст., уваги дослідників потребує тематика збройної боротьби радянського тоталітарного окупаційного режиму проти структур українського визвольного руху (Руху Опору) 1940 – 1950-х рр. (Української Повстанської Армії (УПА) та Організації Українських Націоналістів (ОУН)). Ця тема є актуальною через те, що в радянський період вона фальсифікувалась або ж замовчувалась тогочасними істориками, а в добу незалежності стала площадкою для численних політичних баталій, що завдавало шкоди її науковому дослідженню. Таким чином, формування комплексного наукового доробку з історії військового протистояння радянського режиму та українського визвольного руху не відбулося до сьогоднішніх днів.

Ще один аспект актуальності досліджень протистояння 1940 – 1950-х рр. пов'язаний із потребою розкрити регіональні особливості цього протистояння. Це дозволяє співставити її загальні тенденції із військовими операціями, збройними акціями та особливостями, які були характерні для конкретного регіону, а відтак сприяє накопиченню фактологічного матеріалу, який можна використати у дослідженнях місцевої історії, краєзнавчих студіях, тощо. Узагальнення аспектів збройного протистояння радянського режиму та українського націоналістичного Руху Опору на рівні окремо взятого регіону буде сприяти цілісності підходів до вивчення історії цього протистояння загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках загальної наукової теми: «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (номер державної реєстрації – 0112U003030) кафедри всесвітньої історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Об'єктом дослідження є збройне протистояння радянських каральних органів і структур українського визвольного руху 1940–1950-х рр.

Предмет дослідження – загальні тенденції збройного протистояння, масштабні й локальні військові операції, окремі збройні акції, а також структура, керівні кадри та методи боротьби формацій українського Руху Опору (підрозділів УПА та мережі ОУН) і радянських каральних органів у Станіславській області.

Мета роботи – висвітлити збройне протистояння українського визвольного руху і радянського режиму в Станіславській області протягом 1944–1956 рр. Реалізація мети передбачає вирішення таких **завдань**:

– вивчити стан наукової розробки теми і з'ясувати джерельну базу дослідження;

– розкрити структуру, чисельність, принципи функціонування, тактику та методи боротьби радянських каральних органів і формацій українського руху;

– показати перебіг та особливості проведення масштабних військових операцій у Станіславській області сторонами протистояння в період 1944 – першої половини 1946 рр.;

– дослідити характерні риси збройної і агентурної боротьби на Станіславщині в період інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.).

Хронологічні рамки роботи охоплюють 1944–1956 рр. Нижня межа зумовлена поверненням радянської влади у Станіславську область в ході Другої

Світової війни. Верхня межа пов'язана зі знищенням формацій визвольного руху радянськими органами держбезпеки та припиненням збройної боротьби.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Станіславської області в рамках адміністративно-територіального поділу УРСР.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять принципи історизму, науковості, об'єктивності й багатофакторності; конкретно-науковий рівень методології представлений проблемно-хронологічним, регіональним, системним та комплексним підходами. У роботі залучені загальнонаукові (логічний, аналіз і синтез, індукція і дедукція, класифікація і типологізація, абстрагування, узагальнення), міждисциплінарні (компаративний, критичний, системний, структурно-функціональний) та спеціально-історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, ретроспективний, статистичний) методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У роботі *вперше*:

- комплексно вивчено військовий аспект радянсько-націоналістичного протистояння у Станіславській області;

- здійснено джерелознавче дослідження документальної спадщини архівів Станіславського обкому КП(б)У та Станіславського обласного військового комісаріату;

- на основі військово-стратегічних і тактичних показників розроблено періодизацію радянсько-самостійницької боротьби із врахуванням місцевих особливостей та умов;

- цілісно досліджено структуру визвольного руху в межах Станіславської області як адміністративно-територіальної одиниці;

- вивчено роль радянських спецорганів та допоміжних структур у боротьбі з націоналістичним рухом на території області;

удосконалено:

- аналіз тактики діяльності як радянських каральних органів, так і структур українського Руху Опору на різних етапах їхнього протиборства;

- дослідження розгортання окремих військових операцій та бойових акцій, які відбувалися на теренах Станіславської області;

- аналіз причин успіху радянської влади на переломних етапах боротьби («велика блокада» 1946 р., агентурно-бойові операції 1951–1952 рр.);

отримали подальший розвиток:

- розробка категоріально-понятійного апарату з тематики радянсько-повстанського та радянсько-підпільного збройного протистояння;

- вивчення методики статистичних підрахунків чисельності протиборчих сторін та показників втрат за окремі періоди збройного протиборства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані у науково-дослідницькій (для підготовки фундаментальних праць з історії України), навчальній (для підготовки підручників і науково-методичних посібників з історії українського визвольного руху), громадській (для організації діяльності волонтерських товариств), державній (для розробки сучасної моделі взаємовідносин держави і українських націоналістичних організацій на основі конструктивного співробітництва) роботах. Практична цінність визначається також доцільністю використання результатів дослідження у розробці програмних завдань, спрямованих на виховання молоді в дусі національно-державницького патріотизму та досягнення консолідації українського суспільства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовано на щорічних науково-звітних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», а також на всеукраїнських і регіональних наукових конференціях: «Українська повстанська армія – феномен вітчизняної і світової історії ХХ ст.» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.); «Боротьба відділів УПА та збройного підпілля ОУН на теренах Станіславщини» (с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської обл., 2012 р.); «Репресії тоталітарних окупаційних режимів на

теренах Калущини у ХХ ст.» (м. Калуш Івано-Франківської обл., 2013 р.); «Галицьке боярство і шляхта на тлі історії України і світу в ХІХ – ХХІ століттях» (с. Середній Березів Косівського району Івано-Франківської обл., 2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні ідеї, наукові положення і теоретичні висновки дисертації сформульовані автором особисто. Напрацювання, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Публікації. Основні результати дослідження викладено у семи публікаціях, з яких п'ять у фахових виданнях (одне – у виданні України, включеному до міжнародних наукометричних баз).

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які містять 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (494 найменування) та дев'яти додатків. Основний обсяг роботи становить 189 сторінок, загальний – 289.

РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження.

1.1 Історіографія проблеми.

Увесь комплекс історичних праць про боротьбу ОУН і УПА з радянським режимом можна класифікувати за різними критеріями: хронологічним (праці, написані до і після незалежності України), методологічним (праці, що написані на основі спогадів очевидців, документальних матеріалів, інших історичних досліджень, тощо), ідеологічним (праці, написані прихильниками однієї зі сторін або ж нейтральним дослідником). Ми обрали за основу змішану класифікацію і у зв'язку з цим виділили три групи, на які можна розподілити комплекс праць про радянсько-повстанську збройну боротьбу:

- Діаспорна історіографія;
- Радянська історіографія;
- Сучасна українська історіографія.

Перші історичні праці українських діаспорних істориків про УПА та її боротьбу з радянською владою з'явилися наприкінці 40-х рр., коли протистояння ще тривало. Однак, це були короткі повідомлення про той чи інший епізод цієї боротьби. Науковим дослідженням, яке поклало початок діаспорній історіографії стала праця Петра Мірчука, діяча ОУН і товариша Р. Шухевича «Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952», видана у Мюнхені в 1953 р. [417]. У ній вперше було систематизовано інформацію про створення УПА, її тактику, бойові дії проти німецьких та радянських військ, а також тактику боротьби радянського режиму проти українських повстанців. Практично одночасно у Вінніпегу з'явилася праця Л. Шанковського «Історія українського війська. Друге доповнене видання», у якій один з розділів був присвячений боротьбі УПА і підпілля ОУН проти нацистських і радянських окупантів [463]. Ці дві праці побачили світ ще тоді, коли залишки українського підпілля продовжували боротьбу з радянським режимом, про що й було зазначено їхніми авторами. Починаючи з 1955 р. прихильники ОУН за

кордоном видали серію книг під загальною назвою «Бібліотека українського підпільника». Одна з її частин – довідник «Українська Повстанська Армія. Бойові дії УПА за 1943 – 1950 рр. Частина друга» містила інформацію про всі відомі на той час бої та сутички УПА [489]. У 1972 році з'явилася англomовна праця Ю. Тиса-Крохмалюка «Війна УПА в Україні: Стратегічні, тактичні й організаційні проблеми українського руху опору в 2-й світовій війні», яка, згідно задуму автора, призначалася для ознайомлення американців з історією українського визвольного руху [469]. У 1983 р. дослідник А. Бедрій видав працю «ОУН і УПА» [311]. Вже після здобуття Україною незалежності побачила світ праця П. Содоля «Українська Повстанча Армія 1943 – 1949» у двох частинах [447, 448]. У ній системно проаналізовано весь відомий у діаспорі масив матеріалів із повстанської тематики і розкрито територіальну структуру з'єднань УПА, а також створено біографічні довідки про багатьох членів визвольного руху. Через високий рівень систематизації матеріалу праця П. Содоля до початку 2000-х рр. була базовою для української історіографії із повстанської проблематики. Дещо збоку від цих праць, як за тематикою, так і за висновками (менш апологетичними стосовно націоналістичних формувань) стоїть праця В. Косика «Україна і Німеччина у другій світовій війні» [401].

Діаспорні вчені відіграли надзвичайно значну роль у дослідженні українського визвольного руху. Завдяки їм було опрацьовано значний комплекс документів про діяльність УПА і збройного підпілля ОУН в Україні, видано документальні збірники та наукові праці, а також засновано видавництво «Літопис УПА». Однак, головна заслуга діаспорних істориків полягає у тому, що вони сформувавши парадигму про визвольний характер боротьби ОУН і УПА і протиставили її радянській історично-пропагандистській парадигмі, яка розглядала ці організації виключно в контексті співробітництва з німецьким нацистським режимом та скоєнні злочинів проти людства. Протягом 50-80-х рр. праці діаспорних вчених були єдиною альтернативою радянській історіографії українського Руху Опору, її фальсифікації та ідеологічній заангажованості.

Поряд з тим, дослідження українських закордонних істориків також мали ряд суттєвих недоліків. Головним із них було відсутність широкої джерельної бази, оскільки в розпорядженні діаспори були лише документи націоналістичної сторони. Також в історичних працях української діаспори присутня певна тенденційність та упередженість суджень, ідеалізація українського Руху Опору та його представників, намагання згладити суперечливі моменти історії визвольного руху замість того, щоб пояснити їх. З точки зору наукового контексту, упередженою є також термінологія у більшості цих праць: вживання оціночних виразів, таких як «большевики», «сталінські кати», «новітнє ярмо», тощо (особливо часто цими виразами зловживають представники старшого покоління П. Мірчук та Л. Шанковський) не є прийнятним у науковому дослідженні.

Також, в контексті нашого дослідження, праці діаспорних істориків були, переважно, узагальнюючими і хоча аспекти протистояння у Станіславській області вони висвітлюють доволі широко, спеціалізованого дослідження, присвяченого радянсько-націоналістичній боротьбі на Станіславщині немає.

Радянська історіографія про збройне протистояння СРСР і українського Руху Опору почала формуватися наприкінці 40-х рр. ХХ ст. Праці, видані в її руслі, важко назвати науковими і не лише через їхню упередженість, тенденційність, оціночність суджень та висновків (усіма цими рисами володіє також діаспорна історіографія). Різниця полягає в тому, що радянська сторона свідомо не ставила собі за мету наукове дослідження проблематики радянсько-повстанського збройного протистояння. Гуманітарна сфера наук в СРСР назагал не вивчала явища, процеси і тенденції, а лише пояснювала їх з точки зору офіційної марксистсько-ленінської ідеології. Тож не дивно, що в тематиці боротьби СРСР з ОУН і УПА пропагандистський аспект історичних праць превалює над дослідницьким. Через зазначену обставину більшість радянських праць можна вважати хіба що науково-ідеологічними, адже введення в обіг певних даних не призводило до їх систематизації в дослідницькому аспекті, а лише слугувало підкріпленням для ідеологічної складової праці.

Одним із перших в СРСР історико-публіцистичні нариси про українських націоналістів почав писати журналіст Ярослав Галан. У його памфлетах учасники ОУН і УПА зображувалися емоційними словами негативного контексту (головорізи, бузувіри, нацистські прихвосні, іноземні агенти, зрадники українського народу і т.п.) [328]. Починаючи з 1950-х рр. книги про «українських буржуазних націоналістів» друкувалися великими тиражами, однак матеріал у них дублювався, а висновки не відрізнялися від генеральної лінії ЦК КПРС. Так, публіцист Клим Дмитрук видав цілу підбірку книг про «злочини» українських націоналістів та греко-католицької церкви, зокрема: «Безбатченки. Правда про участь буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР» [342], «Приречені: Буржуазні націоналісти та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції» [345], «Жовто-блакитні банкроті: Документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті» [344], «В одній імперіалістичній упряжці: Антинародна суть так званого «союзу» українського буржуазного націоналізму і уніатства» [343] та інші. Наукову цінність у них становить лише певна частина фактажу. Активно займався «розвінчуванням злочинів українського буржуазного націоналізму» В. Саченко [444]. Також літературу про «злочини ОУН-УПА» видавали поза межами УРСР: так, у Москві в 1963 р. вийшла колективна монографія Б. Шульженка, І. Хамазюка та В. Данька «Українські буржуазні націоналісти» [465].

У сучасній Росії вивчення історії українського визвольного руху продовжується у тій же парадигмі, що й за часів СРСР: українські націоналісти зображуються як бандити та нацистські посіпаки, а радянські спецслужби як визволителі від «оунівського терору». Однак, суттєва відмінність цих праць у тому, що вони ґрунтуються на значно ширшому залученні документальних даних. Це дає змогу віднести ці праці до ряду наукових, хоча і упереджених. Одним з пріоритетних напрямків досліджень російських істориків є вивчення історії та структури радянських спецслужб. Так, довідник М. Петрова «Хто управляв органами держбезпеки, 1941 – 1954» [482] та «Довідник з історії

Комуністичної партії і Радянського Союзу» [486] містять цінну інформацію про структуру радянських каральних органів у Станіславській області.

Апологети радянської історичної традиції є також серед теперішніх українських науковців. Так, монографія В. Іваненка та В. Якуніна «ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології» за риторикою авторів, висновками та намаганням подати факти виключно в руслі своєї інтерпретації практично не відрізняється від творів радянської доби [354]. На сьогодні вона є чи не найбільш значним твором української пострадянської течії у тематиці визвольної боротьби.

Зі здобуттям Україною незалежності починається новий період вивчення визвольної боротьби українців проти радянського режиму. Він характеризується, передусім, відсутністю офіційного ідеологічного курсу, можливістю безпосереднього співставлення наукового доробку різних течій попередньої доби, появою в науковому обігу нових документів, приходом нової генерації дослідників та створенням нових інституцій, що займаються вивченням історії радянсько-націоналістичного протистояння 40-50-х рр. Розробкою питань, пов'язаних з радянсько-націоналістичним збройним протистоянням та його регіональним Станіславським аспектом займаються такі установи як Інститут національної пам'яті, Центр досліджень визвольного руху, історико-просвітницьке товариство «Меморіал», музеї визвольної боротьби у Львові та Івано-Франківську, тощо. Дослідницькою роботою в цих інституціях займаються науковці В. В'ятрович, Р. Грицьків, Р. Забілий, М. Посівнич, О. Ішук, Н. Ніколаєва, Я. Коретчук, П. Ганцюк, С. Лесів та інші. Окрім того, за час незалежності України вивченням боротьби ОУН і УПА з радянським режимом на Станіславщині займалися такі дослідники як В. Ільницький, Д. Проданик, І. Андрухів, А. Француз, М. Андрусяк, Р. Москаль, І. Патриляк, В. Манзуренко, М. Когут, І. Білас, А. Кентій, Д. Веденєєв, Г. Биструхін, Ю. Киричук, Н. Мизак, В. Ковалик, О. Безносок, М. Паньків та інші. Більшість цих дослідників притримуються національно-поміркового дискурсу у своїх наукових працях, згідно якого боротьба радянського режиму проти ОУН та УПА була проявом

насильницької та антидемократичної політики радянського керівництва щодо українського народу; з боку ж націоналістичних структур боротьба мала визвольний характер. Подібний висновок відображено також у дослідженні «Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Фаховий висновок робочої групи істориків» [424], яке було опубліковане урядовою комісією з вивчення діяльності ОУН і УПА.

Масив наукових праць про протистояння радянської системи і націоналістичного Руху Опору, виданих українськими дослідниками від проголошення Незалежності України і дотепер, є настільки значним, що його можна внутрішньо типологізувати за напрямками дослідження. Найбільш масштабними спеціалізованими працями з історії збройного протистояння у Станіславській області є монографії І. Андрухів та А. Француза «Станіславщина: двадцять буремних літ (1939 – 1959): Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» [307] та В. Ільницького «Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945 – 1954)» [359, 493]. У першій монографії автори розкривають форми й методи, якими радянська влада насаджувалася на території області і роблять висновок, що саме Станіславщина була епіцентром масового спротиву радянській владі у повоєнні роки [307, с. 6]. У монографії В. Ільницького розкрито структуру та основні напрямки діяльності Карпатського краю ОУН (базовим регіоном для якого була Станіславська область без північних районів), а також проаналізовано тактичні методи й засоби боротьби радянських каральних органів проти українських націоналістів. Ще одним суттєвим здобутком цієї праці є дослідження повсякденного життя українського повстанця/підпільника та його морально-психологічного стану. В. Ільницький, як і вищезгадані І. Андрухів та Й. Француз, розглядають радянсько-самостійницьке протистояння як визвольну боротьбу українського народу, яка мала оборонно-визвольний характер [359, с. 598].

Структури окремих адміністративно-територіальних та військових одиниць українського визвольного руху на Станіславщині детально зображені у серії «Події та люди» видавництва «Літопис УПА» (зокрема у 21-й книзі

«Провід ОУН Карпатського краю» [358] та 27-й книзі «Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс» [390]). Цій же проблематиці присвячена біографічний довідник М. Андрусяка «Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА «Гуцульщина»» [305], стаття Ю. Томина і В. Кройтора «Організаційна структура Української Повстанської Армії» [455], вступ до 12-го тому нової серії «Літопису УПА», написаний В. Морозом [419], вступи до 22-го і 25-го томів, написані Д. Продаником [430, 431]. Принципи організації однієї з найбільш законспірованих оунівських структур – Служби Безпеки та історію її протистояння з радянськими органами як загалом, так і на території Станіславщини зокрема, проаналізували Д. Веденєєв та І. Биструхін у своїх дослідженнях «Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН і УПА та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки» [323], «Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920 – 1945» [324], «Повстанська розвідка діє точно й відважно...» . Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки» [325], написаних на основі документів Державного архіву СБУ.

Про військове протистояння на Станіславщині міститься чимало інформації і в загальних працях, таких як тритомна «Українська повстанська армія» А. Кентія [374, 375, 376], «Історія ОУН-УПА: події, факти, документи, коментарі. Лекції» П. Фірова [459], «Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40 – 50 років ХХ століття» Ю. Киричука [377], «Українська Повстанська Армія. Історія нескорених» В. В'ятровича та Р. Грицьківа [457], «Розвіяні міфи. Історичні нариси і статті» Д. Веденєєва та С. Шевченка [326]. Це пов'язано з тим, що на території Станіславської області довгий час загони УПА були найбільш чисельними, а мережа ОУН – найбільш розвиненою.

Праці, присвячені регіональним аспектам протистояння, дозволяють розширити фактологічний базис нашого дослідження. Це, зокрема, мартиролог «Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань», укладений М. Борисом [472], монографія В. Близнюка «Безсмертні герої: Визвольні змагання ОУН-

УПА на Гуцульщині 1944-1955 рр.» [316], стаття В. Ковалика «Суспільно-політична ситуація на теренах Опілля в 1944 – 1950 рр.» [379]. Однак, за винятком статті, цим працям притаманний наративізм і тенденційність, оскільки вони були написані аматорами.

Чимало біографічних досліджень повстанських та підпільних діячів також були створені місцевими авторами-краєзнавцями. Мова йде, в першу чергу, про книги М. Когута серії «Герої не вмирають», у яких вміщено життєписи членів ОУН і УПА Ярослава Мельника – «Роберта», Василя Андрусяка – «Різуна», Ярослава Косарчина – «Байрака», Матвія Семака – «Гонти», Ярослава Мартинця – «Береста» та інших [381, 382, 383, 384, 387] та історичний довідник М. Андрусяка «Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА «Гуцульщина»» [305]. Однак, серед біографістики є більш серйозні дослідження; наприклад у серії «Події і люди» видавництва «Літопис УПА», вийшли праці ««Грім». Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали» [336], «Петро Федун – «Полтава» - провідний ідеолог ОУН та УПА» [440], «Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі» [423], «Шлях боротьби Василя Сенчака – «Ворона»» [432], «Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс» [390] науковців Р. Грицьківа, М. Романюка, Л. Онишко, Д. Проданика, Я. Коретчука, П. Ганцюка. Історик О. Ішук спільно з В. Огородніком та В. Іванченком видали брошури «Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боеслава»» [365], «Життєвий шлях Галини Голояд – «Марти Гай»» [364], «Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН» [362], «Розшук органами Державної Безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуна у 1944 – 1951 рр.» [371], «Молодіжні організації ОУН (1939-1955 рр.)» [370], ґрунтовані на документах з архіву СБУ. Що ж до біографістики представників радянської влади в області, то ця галузь залишається наразі практично невивченою.

Історію та діяльність радянських каральних структур одним із перших розглянув І. Білас у 2-томній монографії «Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» [313].

Він же написав першу працю про радянські агентурно-бойові групи (АБГ) «Під видом бандитів УПА» у 1992 р. [314]. До питання про АБГ зверталися чимало дослідників, проте важливою для нашої роботи стала книга Н. Мизака «Поцілунок Юди. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА» [416], оскільки значна частина її присвячена агентурно-оперативним заходам на території Станіславщини, зокрема створенню т.зв. «легендованих проводів ОУН» у Калуському та Коломийському окрузі. Тематику АБГ опрацьовував також Д. Веденєєв у статтях журналу «Однострій», таких як «Легендовані групи УПА» [321] та «Оперативно-військові групи силових структур СРСР в боротьбі з УПА (організація, обмундирування, озброєння)». Проблематикою винищувальних батальйонів на території Станіславщини займається О. Безносок у своїй кандидатській роботі «Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944–1954 рр.» [491]. Вже згадані дослідники І. Андрухів та В. Ільницький також видали статті про формування каральних органів у Станіславській області [306, 360]. Тактичним заходам радянської влади в боротьбі з українськими націоналістами присвячені дослідження О. Іщука «Ліквідація органами Державної Безпеки УРСР підпільних типографій Організації Український Націоналістів у 1944-1954 рр.» [368], «Методи зашифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та їх розшифрування органами Державної Безпеки УРСР в 1944 – 1954 рр.» [369], «Застосування радянськими спецслужбами допоміжних засобів у боротьбі з підпіллям ОУН та УПА» [366], стаття В. Ковалика «Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 році» [378], тощо. Окремі спецоперації радянської влади висвітлені у монографіях Г. Гончарука та О. Нагайцева «Українські повстанці в радянських літературі та документах 1944 – 1953 років» [332] та «Українське повстанство в радянських документах 1954 – 1964 років» [333]. У них Станіславщину згадано як регіон з найбільш сприятливими умовами для розгортання партизанської і підпільної боротьби.

Важливою для нашого дослідження є також монографія А. Русначенка «Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи

опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках», у якій здійснюється порівняльний аналіз визвольної боротьби у різних республіках СРСР і робиться висновок про спільність завдань і методів їх досягнень визвольних рухів західних українців, західних білорусів, литовців, латишів та естонців [441, с. 508]. А стаття В. Іващука «Історико-політичні аспекти визнання УПА воюючою стороною у II світовій війні» розкриває сенс військової боротьби УПА крізь історичну ретроспективу сучасного покоління [356].

Українська історична наука має також напрацювання у джерелознавчій та історіографічній сферах висвітлення цього питання. Так, вже згаданий О. Ішук опублікував статтю «Колекція документів з історії ОУН і УПА в ГДА СБУ: ретроспектива і сучасність» [367]. Р. Забілий у замітці «Історія на замовлення?» він піддає критиці вищезгадану монографію В. Іваненка та В. Якуніна «ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії і методології» за її тенденційність та упередженість [348]. Я. Примаченко захистила дисертацію на тему «Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА» [429], у якій проаналізувала історіософські напрацювання американських та канадських дослідників українського націоналістичного руху.

Загалом, здобутки і тенденції української історичної науки у вивченні військового протистояння між радянським режимом та українським визвольним рухом на території Станіславської області і загалом свідчать про значне розширення історичного та історіософського дискурсу щодо цього питання. Українських істориків від часів незалежності й дотепер, назагал, відмовилися від національно-апологетичного погляду на проблематику, характерного для представників еміграційної історіографії (щоправда, у працях науковців аматорського рівня такий погляд часто буває присутнім), а також повністю піддали ревізії радянську науково-ідеологічну доктрину, яка розглядала це протистояння як боротьбу радянського трудового народу проти буржуазно-націоналістичних посіпак нацистської Німеччини та світового капіталізму. Не менш важливим є й те, що публікації сучасних істориків ґрунтуються на значно ширшій джерельній базі, аніж попередні дослідження.

Наслідком цього стала поява комплексних наукових праць, у яких системно аналізуються різні аспекти радянсько-націоналістичного збройного протистояння на території Станіславської області та його зв'язок із загальним контекстом протистояння в Україні та Рухами Опору в інших республіках СРСР. Таким чином, українська історична наука доволі успішно заповнює прогалини і «білі плями» вітчизняної історії, що були недоступні для наукового вивчення у радянську добу.

Важливими публікаціями для нашої роботи є також дослідження краєзнавців. Оскільки радянсько-повстанське протистояння зачепило практично всі населені пункти Станіславщини, то в працях краєзнавців йому, зазвичай, приділена значна увага на рівні конкретного села, селища, міста. Ці праці суттєво деталізують та уточнюють окремі моменти цього протистояння, однак, для більшості з них притаманне некритичне ставлення до джерел та оціночність суджень. Водночас, серед масиву цих робіт є також якісні наукові публікації, що ґрунтуються на широкому опрацюванні джерельної бази у поєднанні з опитуванням респондентів. Серед найбільш авторитетних краєзнавців варто виділити Р. Коритка, який спеціалізується на дослідженні сіл Рогатинського району (зокрема, вийшли у світ монографії про сс. Черче [396], Стратин [399], Добринів [393], Пуків [397], Данильче [392] Чесники [400], Букачівці [391], Путятинці [398], Кліщівна [394], Липівка, Кривня, Воронів [395]), В. Грабовецького (праці «Грабівка: літопис оселі над Луквою» [334] та «Іванівці: літопис села над Прутом: до 485-річчя заснування» [335]), М. Когути (публікації «Підгірки: минуле і сучасне» [386] та «Копанки. Історія села, долі людей» [385]). Інформація про діяльність УПА та збройного підпілля ОУН міститься також у публікаціях про сс. Похівка [308], Лесівка [309] (дослідник В. Бабій), Петрів (М. Гачинський) [330], Клубівці (Й. Карпів) [372], Павлівка (Б. Когуч) [389], Дубівці (П. Савчук) [442], Ковалівка (М. Сав'юк) [443], Бортники (І. Тимів) [453], Тучапи (В. Харитон) [460] та ін.

Допоміжну роль у нашому дослідженні відіграє також додаткова література, зокрема фотоальбом «Армія безсмертних», виданий під редакцією

В. В'ятровича та В. Мороза [471], фотоальбом «Повстанські світлини зі сховку Володимира Якимюка «Аскольда»» під редакцією В. Гуменюка і С. Яким'юка, де містяться фотознімки учасників підпілля Коломийського округу ОУН [475], туристичний путівник «Стежками Української Повстанської Армії», виданому в Івано-Франківську, де представлено 8 маршрутів для туристів, які бажають відвідати пам'ятні місця УПА [479], тощо.

Ще однією групою наукових праць, які стосуються нашого дослідження є публікації іноземних істориків. Наразі їх недоцільно класифікувати за якоюсь ознакою через недостатнє вивчення цього питання, однак, безумовно, варто брати до уваги при вивченні питань, пов'язаних, з нашою науковою роботою. До прикладу, монографія Дж. Армстронга «Український націоналізм 1939-1945 років» була однією з перших спроб представника американської історіографії розібратися в ідеологічному підґрунті виникнення націоналістичних організацій на теренах України та їхнього домінування у 1940-х рр. [466]. Посібник швейцарського теоретика т. зв. «малої війни» Г. фон Даха «Тотальний опір. Інструкція з ведення малої війни для кожного» сприяє узагальненню висновків щодо партизанської та підпільної тактики [338, 339]. Важливою працею для розуміння оцінки діяльності УПА з польського боку є монографія Р. Тожецького «Поляки і українці — українська справа в період Другої світової війни на території Другої Речі Посполитої», у якій він доволі об'єктивно оцінює діяльність українського визвольного руху в часи Другої Світової війни, вважаючи його виникнення історично закономірним [468]. Подібні оцінки діяльності ОУН та УПА дають також сучасні польські вчені Р. Дрозд та Г. Мотика [346, 467].

В цілому, історична література з проблематики радянсько-повстанського протистояння пройшла значну еволюцію від узагальнюючих праць з оціночними ідеологемами до спеціалізованих досліджень у різних сферах цього протистояння. Її сучасний стан свідчить про подолання еміграційного наративізму і ревізію радянської ідеологічної та світоглядної доктрини. Це дає підстави сподіватися на подальший розвиток історичних досліджень із вказаної

проблематики та ліквідацію «білих плям» в українській історичній науці. Однак, на сьогодні теми, які пов'язані з регіональним виміром радянсько-українського протистояння у значній мірі залишаються недостатньо дослідженими, зокрема й щодо військових аспектів цього протистояння.

1.2. Характеристика джерельної бази.

Військове протистояння радянського режиму та українського визвольного руху залишило по собі надзвичайно об'ємну джерельну базу. Її класифікація може здійснюватися за різними ознаками. Передусім, за загальноприйнятою ознакою джерела можна поділити на речові (криївки підпілля, зброя, що була в користуванні воюючих сторін, військові речі, тощо), усні (зібрані свідчення учасників та очевидців), письмові (документи, які стосуються військового протистояння) та фото й кіно документи.

Найбільш значним та інформативним масивом джерел є письмові документи. Їх теж можна класифікувати за різними параметрами; передусім, за походженням вони поділяються на радянські та повстансько-підпільні, за хронологією – на складені безпосередньо в час протистояння та в час після нього, за способом доступу – на опубліковані й неопубліковані. Також за типом документи поділяються на актові (закони, укази, постанови), діловодні (звіти, інформаційні записки, повідомлення, інструкції, протоколи), наративні (спогади, щоденники), тощо.

Перші збірники документів з історії радянсько-самостійницького протистояння побачили світ за кордоном. Особливої уваги заслуговує цикл публікацій під загальною назвою «Літопис УПА», виданий в однойменному видавництві, яке заснували колишні ветерани УПА у США та Канаді в 1973 р. [429, с. 23]. Впродовж кількох десятків років видавництво опублікувало 53 том-збірник т.зв. «основної» серії, у якій були вміщені діловодні документи та наративи структур визвольного руху та його учасників. У 3-му та 4-му томах цієї серії передруковано підпільний журнал «Чорний Ліс», який виходив на Станіславщині у 1947 – 1950 рр. і висвітлював бойові дії УПА в області [249,

250]. У 18-му та 19-му томах розміщено матеріали про історію ВО «Говерля» (звітна документація, спогади, статті до підпільних газет, тощо) [252, 253].

У 1992 р. видавництво поширює свою діяльність і в Україні. У Львові створюється спільне підприємство «Літопис УПА», яке продовжує роботу діаспорних дослідників. Наразі його очолює І. Гомзак [478]. Окрім «основної серії», у якій також виходять томи із нововіднайденими документами [254], з'являються також такі проекти як т.зв. «нова серія», серія «Бібліотека» та серія «Події і люди». Останні два проекти створені, переважно, для видання наукових публікацій (монографій, довідників), тому про них мовиться в попередньому підрозділі. «Нова серія» ж є продовженням джерелознавчої роботи видавництва у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства та архівними установами (ЦДАГО, ГДА СБУ, обласні держархіви). Наразі вийшли 28 томів цієї серії, присвячені як підпільним, так і радянським документам. Про Станіславську область ідеться, головним чином у 22-му томі («Станіславівська округа ОУН. Документи і матеріали. 1945 – 1951», який впорядкували дослідники Проданик Д. і Лесів С.) [266] і у 25-му томі («Коломийська округа ОУН. Документи і матеріали. 1945 – 1952», упорядники Д. Проданик і В. Гуменюк) [267]. Важливими для нашої роботи є також 3-й том (постанови та рішення ЦК КП(б)У про боротьбу з українськими націоналістами) [256], 4-7 томи (інформаційні документи обкомів КПУ та каральних органів НКВС-МВС і МДБ-КДБ за період 1943-1959 рр.) [257, 258, 259, 260], 9-й і 15-й томи (протоколи допитів заарештованих керівників ОУН і УПА) [261, 264], 12-й і 13-й томи (документи, присвячені ВО-2 «Буг», до якої входили повстанські підрозділи з Рогатинського надрайону – сотні «Сіроманці», «Полтавці», «Чорноморці» та ін.) [262, 263].

Таким чином, цикл «Літопис УПА» є на сьогоднішній день чи не найбільшим збірником документів та наративів з історії УПА та збройного підпілля ОУН. Станом на 2018 рік кількість томів у різних серіях цього видання сягнула понад 120. Розширивши свою діяльність, однойменне видавництво цього циклу стало об'єднавчим чинником для дослідницької праці багатьох

покоління науковців, що працюють під його егідою дотепер. Водночас, окремі зарубіжні вчені, наприклад, американський дослідник Андерс Рудлінг вважає, що редакція «Літопису УПА» ставиться до відбору матеріалів тенденційно й упереджено, не ставлячи у друк матеріали пов'язані з антисемітизмом, колабораціонізмом українських націоналістичних структур та польсько-українським протистоянням у роки Другої Світової війни [494, с. 11].

Починаючи з 1990-х рр. в Україні теж стали публікуватися збірники документів про боротьбу націоналістичного підпілля у 1940 – 1950 рр. Друга книга праці І. Біласа «Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз» була першим, виданим в Україні збірником матеріалів про карально-репресивні заходи радянської влади, в т.ч. там йшлося і про протистояння з ОУН та УПА [246]. У 1993 – 1997 рр. у Львові був опублікований збірник «Літопис нескореної України» під редакцією Я. Ляльки, П. Максимчука, Р. Коритка та ін. [247, 248]. Одним з провідних джерелознавців у цій сфері є В. Сергійчук: у 1998 р. він видав збірник «Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр. Нові документи і матеріали» [275], а в 2004 – 2005 рр. – документальну серію «Український здвиг» (1939-1955 рр.) у 5-и томах, третій том якої стосувався Прикарпаття [277]. У 2003 р. науковці О. Лисенко та І. Патриляк упорядкували збірник «Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(б) у 1940-х рр.», які розкривають специфіку роботи цієї ретельно законспірованої структури [268]. Однак, найбільше документів про збройну боротьбу в Станіславській області міститься в трьох книгах 2-го тому серії «Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст. Документи і матеріали», яку підготували історики Прикарпатського національного університету [280, 281, 282].

Збірники документів про боротьбу радянських каральних органів з українським націоналістичним рухом публікують також у Російській Федерації. Так, у 2007 р. у Москві вийшов збірник документів «Органи державної безпеки СРСР у Великій Вітчизняній війні» [270], у якому міститься цінна інформація про керівників радянських силових структур та їхніх відомств у Станіславській

області. Структуру і тактику радянських органів відображає також збірник «НКВС-МВС в боротьбі з бандитизмом і збройним націоналістичним підпіллям на Західній Україні, в Західній Білорусії і Прибалтиці (1939 – 1956)» під редакцією Н. Владімірцева і А. Кокуріна [269]. А у 2012 році під редакцією А. Артїзова з'явився двотомник «Українські націоналістичні організації в роки Другої світової війни». У другому томі цього видання трапляються документи про радянсько-повстанське протистояння на Прикарпатті [278, 279]. Російські збірники є надзвичайно цінними для українських дослідників, оскільки базуються на матеріалах, узятих з архівів РФ, до яких наразі практично заблокований доступ у зв'язку з російською гібридною агресією в Україні.

Важливим джерелом для вивчення історії радянсько-українського протистояння є спогади або ж мемуари його учасників, які становлять собою окремий масив документів. За винятком деяких публікацій, основним стилем мемуарних творів є розповідь, тому цей вид текстів слід віднести до історичного нарративу. Мемуарам, зазвичай, притаманна більша суб'єктивність у порівнянні з офіційними та діловими документами, однак вони передають точку зору самих учасників на перебіг протистояння у Станіславській області та його окремі аспекти [427].

Наразі більш дослідженими і популяризованими є спогади повстансько-підпільної сторони протистояння. Серед них особливу цінність мають мемуари керівних осіб, які володіли інформацією у значно більшому обсязі, аніж рядові учасники. Наприклад, спогади командира тактичного відтинку «Магура» Степана Фрасуляка – «Хмеля» й до сьогодні є найбільш систематизованим джерелом про діяльність загонів УПА у Калуському окрузі ОУН [274]. В них подаються відомості про структуру, чисельність, діяльність, побут, вишкіл, зв'язки з тереновою мережею підрозділів ТВ-23 «Магура». Аналогічне значення для вивчення історії підрозділів ТВ-22 «Чорний Ліс», і, особливо, сотні «Стріла» та куреня «Дзвони» має твір сотенного, а згодом курінного командира Петра Мельника – «Хмари» «В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу. 1943 – 1945», яка була опублікована науковцями Івано-

Франківського Музею визвольної боротьби після опрацювання машинопису із архіву СБУ [298]. Спогади повстанців ТВ-21 «Гуцульщина» та підпільників Коломийського округу ОУН опрацював і видав у формі документальних повістей М. Андрусак у трьох збірниках: «Брати грому», «Брати вогню» і «Брати просторів» [283, 284, 285]. До найбільш інформативних мемуарів про окремі аспекти збройного протистояння на Станіславщині належать такі спогади рядових бійців УПА як «Щоденник курсанта старшинської школи УПА «Олені»» Іван Захарківа [292], «Повернення до Чорного лісу. Спогади українського повстанця «Одчайдуха»» Василя Гаргата [289], «Сіроманці. Відділ особливого призначення» Богдана Допіри [290], «Сповідь «Невмирущого»» Василя Момота [299], «З неволі до волі» Петра Савчука [300], «Нотатки повстанця» Степана Федорівського [302] (виданий у Нью-Йорку в 1962 р.), «В рядах УПА. Збірка споминів бувших вояків Української Повстанської Армії» (також виданий у Нью-Йорку) [288], «Останні сальви» Михайла Зеленчука [293]. Окремі мемуари вийшли друком у томах т. зв. «основної серії» та серії «Бібліотека» у проекті «Літопис УПА». Публікацією спогадів у вигляді газетних заміток займалися також періодичні видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА «Вісник Братства УПА» та «Повстанець».

Для повстанських спогадів характерною є уважність до деталей, які пов'язані з автором; це дозволяє оцінити події та явища крізь призму авторського бачення. Однак, слабким місцем є структуризація тексту (за винятком спогадів П. Мельника, С. Фрасуляка, Б. Допіри). Інформація, подана у спогадах рядових учасників часто є суперечливою або ж неконкретною, однак цілком надається до аналізу та співставлення з іншими даними. Натомість, керівники у своїх спогадах часто дають власне бачення ситуації і причини, які їх спонукали до тих чи інших рішень – це сприяє кращому розумінню поточної ситуації при аналізі певного аспекту боротьби, а, отже, посилює принцип історизму у нашій роботі.

Спогади бійців та командирів радянських органів держбезпеки наразі менш досліджені. Це пов'язано з тим, що в часи СРСР тема боротьби з ОУН і

УПА була надзвичайно цензурованою і спогади про неї залишилися мало відомими широкому загалу. А після розвалу Радянського Союзу українське суспільство більше було зацікавлене у появі повстанських спогадів і мемуари працівників радянських спецслужб знову залишилися осторонь. Певний масив мемуарів про боротьбу з «бандерівцями» був створений на замовлення самих же спецслужб для внутрішнього розповсюдження. Найбільш відомою працею «для широкого загалу» став семитомник «Чекісти розповідають...» [303], однак пропагандистський аспект цієї праці виразно превалує над інформативним. Корисну інформацію щодо тактики агентурної роботи та розробку його провідних діячів містять мемуари Павла Судоплатова «Спецоперації. Лубянка і Кремль 1930-1950 роки», видані в 1999 р. [301]. Однак, більшість спогадів ветеранів радянських спецслужб міститься у вигляді статей на російських сайтах. Зокрема, варто відзначити статтю полковника МВС Володимира Жукова «На невидимому фронті», у якій ідеться про ліквідацію підпілля на Станіславщині у 1951 р. [291]; інтерв'ю з солдатом прикордонних військ МВС Сергієм Басовим, який розповідає подробиці операцій проти націоналістичного підпілля [294]; інтерв'ю з солдатом військ МДБ Віталієм Калініним [295]; спогади працівника контррозвідки СМЕРШ Романа Носікова про структуру і функції підпільної організації ОУН [287]. А загалом, віднайдення і вивчення спогадів ветеранів радянських спецслужб є одним з головних завдань джерелознавчих досліджень радянсько-повстанського протистояння.

Ще одним важливим видом опублікованих джерел є підручники й посібники, які узагальнюють військовий досвід набутий сторонами протистояння. Зокрема, серед повстанців широко розповсюджувалися такі праці як «Бойовий правильник піхоти» С. Фрасуляка – «Хмеля» [274] та «Як перемагати» В. Андрусяка – «Грегота» [245]. Вони написані на основі тогочасних підходів до військової справи у регулярних арміях (так, «Бойовий правильник піхоти» був створений на основі радянського «польового статуту» зразка 1936 р.) із поєднанням елементів партизанської тактики, таких як потреба пересуватися по місцевості, контрольованій противником; діяти

дрібними групами з невеликою вогневою потужністю; максимально використовувати фактор несподіванки під час сутички з противником; проводити активні дії, переважно, в темний час доби, тощо. Працівники радянських спецслужб також узагальнювали досвід боротьби з українським визвольним рухом у форматі навчально-методичних видань. Так, у посібнику для співробітників КДБ «Підбивна діяльність українських буржуазних націоналістів і боротьба з ними органів державної безпеки», укладений в 1955 р. аналізуються методи боротьби радянських спецслужб проти українського визвольного руху (головним чином – питання організації агентурно-оперативної роботи) [273]. З цієї ж проблематики у 1978 р. вийшов посібник під редакцією П. Нечипоренка «Особливості боротьби радянської контррозвідки з ідеологічною диверсією закордонних буржуазно-націоналістичних організацій і підбивною діяльністю ворожих націоналістичних елементів» [271].

Однак, масив неопублікованих документів з питання збройної боротьби на Станіславщині є значно більшим, аніж тих, що є у відкритому доступі. Переважна більшість цих матеріалів зберігаються в архівах державних та силових структур на території України і Росії. Одним з найбільших сховищ документів по протистоянню на Станіславщині є Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), зокрема такі його структурні складові як архів Станіславського обкому КП(б)У (т.зв. «Партархів») та архів обласного військового комісаріату (ОВК). Незважаючи на використання матеріалів ДАІФО такими дослідниками як І. Андрухів, А. Француз, П. Арсенич, І. Тимів та ін., комплексним вивченням його документальної спадщини в контексті радянсько-націоналістичного збройного протистояння досі ніхто не займався.

Партархів містить чимало оригінальних документів, оскільки Станіславський обком КП(б)У, де-факто, був головним керівним органом області і здійснював загальну організуючу роботу в боротьбі з націоналістичними формуваннями. Загалом, фондів у Партархіві більше тисячі, однак інформація про боротьбу з ОУН і УПА міститься, в основному, у перших сорока, оскільки це фонди безпосередньо обкому, міськкомів та райкомів

області. Із 1945 по 1950 (а в окремих районах і довше) секретарі райкомів вели т.зв. «особливі папки» - справи, у які збиралися документи щодо діяльності націоналістичних формувань у їхніх районах. Однак не у всіх фондах райкомів є «особливі папки», тому ми припускаємо, що деякі з них були згодом вилучені через невідомі нам причини [434, с. 62].

Найбільше документів про боротьбу з визвольним рухом зібрано у фонді П-1 Партархіву. Це фонд власне Станіславського обкому КП(б)У. Його документи характеризують позицію обласного партійного керівництва щодо боротьби з визвольним рухом. У численних стенограмах засідань, зборів, конференцій партійного керівництва (справи №№ 162, 259, 393, 395, 711, 893 та ін.) відображаються пошуки шляхів для ефективної боротьби з підпіллям. Справи №№ 216, 260, 291, 292, 294, 300, 415, 416, 417, 420, 421, 450, 583, 584, 585 містять звітну інформацію з райкомів, значна частина якої містить інформацію про боротьбу з «бандами». Фрагментарні відомості про повстансько-радянське протистояння у 1948 р. містяться також у справах №№ 823, 824, 827, 853. Звітна документація перших секретарів обкому міститься у справах №№ 404, 414, 574 та 823. А у справі № 589 зібрано і впорядковано по роках та районах дані про втрати обласного радянсько-партійного активу від рук українських націоналістів протягом 1944-1947 рр. [439, с. 301].

Фонди від П-2 до П-39 охоплюють документи усіх 26-и райкомів і 2-х міськкомів області (Станіславського та Коломийського). Кількість та інформативність документів про боротьбу з повстанським рухом у різних районах різна. Найбільше справ і документів є у фондах Богородчанського (П-3), Галицького (П-10), Городенківського (П-12), Косівського (П-21), Кутського (П-22), Лисецького (П-24), Надвірнянського (П-25), Обертинського (П-26), Отинійського (П-27), Рожнятівського (П-31), Солотвинського (П-33), Тисменицького (П-36), Яблунівського (П-38) райкомів. Надзвичайно мало інформації у фондах таких райкомів як Бурштинський (П-7), Долинський (П-13), Жовтневий (П-15), Печеніжинський (П-29), Рогатинський (П-30), Станіславський (П-34), Яремчанський (П-39) [439, с. 300].

Основана ж частина документів архіву ОВК про визвольну боротьбу міститься у фонді Р-753, описі № 1. Переважно, це звіти про діяльність «націоналістичних банд» та боротьбу з ними. Так, за 1945 р. у архіві ОВК є аж три справи про боротьбу із загонами УПА та оунівським зі підпіллям (№№ 63, 64, 65), оскільки масив звітів та донесень протягом цього року був надзвичайно значний. У подальшому практикувалося формувати справу на основі річних звітів. Так, справа № 72 відповідає 1946 р., справа № 76 – 1947 р., справа № 83 – 1948 р., справа № 91 – 1949 р., справа № 95 – 1950 р., справа № 103 – 1951 р., справа № 112 – 1952 р. і остання, справа № 136 – 1956 р. Куди поділися справи з 1953-1955 рр. і чи були вони взагалі, наразі нам невідомо. Важлива інформація є також у справах №№ 2-14 опису 1 фонду Р-753, які складені зі щоденних звітів обласного комісара Сігульєва про хід мобілізації в області в 1944-1945 рр. Зокрема у них йдеться про напади «бандерівців» на колони мобілізованих, а також міститься підрахунок військовозобов'язаних, що не з'явилися на призовні пункти.

Звітно-інформаційна документація Партархіву та архіву ОВК характеризується низьким рівнем систематичності, особливо в районних структурах. Керівництво намагалося боротися з цим через інструкції, накази і постанови; так, наказ обласного військового комісара від 11 травня 1948 р. вимагав «1. Про всі випадки бандпроявів, що трапляються на території районів області доносити негайно мені через 5-й відділ облвійськкомату по телефону... Одночасно висилати детальне письмове донесення. 2. Райвійськкомам підтримувати тісний зв'язок з місцевими органами влади і органами МВС і МДБ для отримання необхідних даних про діяльність українських націоналістів у районі» [235, арк. 9]. Ще однією особливістю цих документів є тенденція перекручення і фальшування інформації. Так, невдалі бої із підрозділами УПА або ж узагалі не відображаються, або ж подаються у спотвореному вигляді. До прикладу, у доповідній записці Яблунівського секретаря райкому та начальників НКВД та НКГБ про становище у с. Космач Яблунівського району зазначалось: «На початку лютого у селі була проведена військова операція, з

нашого боку втрачено 33 особи вбитими, в тому числі командир полку, два офіцери, 5 осіб сержантського складу і 25 осіб поранених рядових бійців, після цього також проводилась операція, але з нашої сторони втрат не було» [223, арк. 23]. В уривку йдеться про серію боїв у с. Космач наприкінці січня – на початку лютого 1945 р., у якій, за повстанськими джерелами, що підкріплюються свідченнями очевидців та учасників бою, втрати з радянського боку нараховували кілька сотень осіб [284, с. 190]. Такі перекручення змушують ставитися з обережністю до радянських документів, особливо щодо цифр, наведених у них [435].

Найбільшим вмістилищем документів про боротьбу радянської карально-репресивної системи проти українського визвольного руху є Галузевий державний архів Служби Безпеки України (ГДА СБУ). Його фонди значною мірою також є опрацьованими сучасними українськими дослідниками, зокрема монографії про різні аспекти радянсько-націоналістичне протистояння, в т.ч. й у Станіславській області, базуючись на інформації ГДА СБУ, оприлюднювали І. Андрухів, О. Іщук, В. В'ятрович, В. Ільницький та ін. Однак, значний обсяг матеріалів ГДА СБУ не дозволяє робити висновок про його вичерпне вивчення.

Інформація, що стосується радянсько-націоналістичного збройного протистояння міститься у декількох фондах ГДА СБУ, загальна кількість одиниць зберігання в яких сягає десятків тисяч. Так, у фонді № 2 перебувають документи структур, які безпосередньо займалися боротьбою проти визвольного руху: Управління боротьби з бандитизмом НКВС-МВС, Управління 2-Н МДБ та 4-е Управління КДБ УРСР [474]. Більшість документів у цих справах, це щоденні зведення про боротьбу із підпіллям, спеціальні повідомлення, доповідні записки, довідки, інформації. Однак, багато справ із фонду № 2 було знищено в 1990 – 1991 рр. під час т.зв. «великої чистки» архівів спецслужб – із формулюванням «не представляють оперативної цінності» [358, сс. 32-33]. Ті документи, що залишились, є надзвичайно цінними для дослідників, оскільки цей фонд містить найбільше поточної документації про боротьбу радянських спецслужб із «бандерівським» рухом.

Також цікавими для дослідників є 5-й і 6-й фонди архіву спецслужб, які утворені з кримінальних справ на nereабілітованих та реабілітованих осіб відповідно. Частина з цих кримінальних справ зберігається у архіві Управління СБУ Івано-Франківської області – структурному підрозділі ГДА СБУ. Найбільше зацікавлення представляють собою справи, у яких ідеться про керівний склад окружних, надрайонних та районних проводів ОУН, командирів УПА. Так, у фонді № 5 є справи про командира куреня «Перемога» Юліана Матвіїва – «Недобитого», командира куреня «Дзвони» Володимира Чав'яка – «Чорноту», командира воєнної округи «Лисоня» Омеляна Польового – «Остапа» [426, сс. 83-84].

У фонді № 8 зберігаються справи про загиблих працівників радянських каральних органів під час протистояння з ОУН і УПА. У 13-му фонді містяться документи повстанського та підпільного керівництва, серед яких є розпорядження, інструкції, звіти, пропагандистські та навчальні видання, газети, журнали, листівки, летючки, а також фотоальбоми підпільників та їх оточення [474]. У фонді № 60 розташовані особові та робочі справи агентів радянських спецслужб, серед них є справи агентів, які брали участь у боротьбі з ОУН і УПА. Фонд № 65 зберігає справи оперативного обліку КДБ УРСР, серед них є агентурно-розшукові справи на підпільників, які займали провідні посади у Карпатському краю ОУН та його округах (зокрема, справи на Петра Федуна – «Полтаву», Василя Сидора – «Шелеста», Романа Тучака «Клима», тощо). Дані із 65-го фонду висвітлюють також методи й форми роботи радянських спецслужб, які призвели до розгрому підпілля [358, с. 34].

До матеріалів з ГДА СБУ також варто ставитися доволі критично, оскільки радянські документи доволі часто маніпулюють цифрами, інформація у протоколах допитів могла фальшуватися самими повстанцями і підпільниками з метою уникнути важких покарань, а довідки на членів націоналістичного руху можуть містити неповну та суперечливу інформацію.

Значна кількість документів формацій українського визвольного руху ОУН і УПА зберігається у Центральному державному архіві вищих органів

влади України (ЦДАВО України). Серед них є інструкції Карпатського крайового проводу ОУН та його низових структурних ланок своїм працівникам, інструкції та накази Головної команди УПА, штабу УПА-Захід, штабу ВО-4 «Говерля», інструкції Служби Безпеки ОУН, звіти та повідомлення про бойові дії УПА на теренах Станіславської області та під час рейдів, донесення про дислокацію радянських військових та каральних частин, про примусову мобілізацію населення до радянської армії, про заходи противника з вербування агентури, накази та інструкції господарських референтур про порядок забезпеченням одягом, продовольством та фуражем загони УПА і мережу організації, фінансові звіти районних, надрайонних та окружних провідників, біографічні відомості та фотографії членів ОУН та бійців УПА, тощо [490]. Більшість цих матеріалів зосереджені у трьох фондах ЦДАВО: № 3833 (матеріали керівництва ОУН на західно-українських землях), № 3834 (документи Львівського обласного проводу ОУН), № 3836 (копії наказів штабу ВО-4 «Говерля» та командирів її тактичних відтинків) [242].

Цілісного дослідження документальної спадщини ОУН і УПА, яка міститься в архіві ЦДАВО, досі немає. При цьому, більшість матеріалів цього архіву дозволяють прослідкувати механізм еволюції мережі українського Руху Опору у Станіславській області та Україні загалом. Тож введення в науковий обіг даних, отриманих із ЦДАВО залишається одним із пріоритетних завдань для дослідників радянсько-націоналістичного протистояння.

Певний масив документів зберігається також в Центральному державному архіві громадських організацій (ЦДАГО). Вони містяться, переважно у фонді 1, описах 22-23. Передусім, це оунівські матеріали організаційно-інструктивного та пропагандистського характеру [373, с. 219].

Чимало інформації про протистояння радянської карально-репресивної системи з українським визвольним рухом міститься в архівах Російської федерації, зокрема в Державному архіві Російської Федерації, Російському державному воєнно-історичному архіві та інших. Однак, на сьогоднішній день можливості доступу до них українським дослідникам обмежені.

Таким чином, джерельна база для дослідження радянсько-націоналістичного протистояння на Станіславщині є доволі об'ємною, проте до кінця невивченою. Чимало документів та наративів станом на сьогоднішній день уже введено в науковий обіг шляхом публікацій в джерелознавчих збірниках чи у вигляді окремих праць. Зокрема, це, передусім збірники документів видавництва «Літопис УПА» (українсько-канадський проект), збірники, які вийшли друком в Україні та в Росії після 1991 р. Також велику цінність для історичного дослідження проблематики мають спогади учасників протистояння (наразі мемуари українських повстанців та підпільників є більш відомими і доступними для наукового обігу, аніж спогади учасників радянської сторони). Також до опублікованих джерел відносяться посібники з військової та агентурної тактики, складені учасниками боротьби.

Проте масив неопублікованих даних є значно більшим, аніж тих, що доступні широкому загалу. Комплекс неопублікованих матеріалів з історії збройного протистояння на Станіславщині знаходиться в Держархіві Івано-Франківської області (ДАІФО) та Галузевому державному архіві СБУ (ГДА СБУ). В ДАІФО зосереджені документи, пов'язані із загальними проявами протистояння та конкретними бойовими акціями, архів СБУ ж містить дані про окремих повстанців та підпільників, а також агентурну розробку їх органами держбезпеки. Значну кількість документації українських підпільних структур містить також фондосховище ЦДАВО, спадщина якого недостатньо опрацьована, а також російські архіви, однак доступ до них наразі є практично недоступний українським науковцям.

Загалом, питання вивчення документальної спадщини збройного протистояння радянських структур і формацій українського Руху Опору на території Станіславської області й досі є актуальним для дослідників, що свідчить про значний потенціал цієї теми у перспективі її подальшого вивчення.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.

Як і в більшості наукових робіт, теоретико-методологічні основи нашої дисертації можна поділити на три рівні: філософський (загальнонауковий), конкретно-науковий та інструментальний (прикладний).

Загальнонауковий рівень дослідження ґрунтується на визначальних теоретико-методологічних підходах до розв'язання наукових проблем: аксіологічному, синергетичному, герменевтичному, цивілізаційному і феноменологічному, а також на спробі поєднати аналітичний і наративний підходи у філософії історії. Оскільки сама тема дослідження стосується історичного процесу, якому був притаманний певний ступінь динаміки (збройному протистоянню СРСР і українського визвольного руху 1940 – 1950-х рр.), наративний підхід для нашої праці є одним із визначальних. Разом із тим, враховуючи його обмеженість у реконструкції історичної дійсності, виникає необхідність використання аналітичного підходу, який передбачає формування нового знання на основі вже відомого.

Аксіологічний підхід дає змогу поставити інтерпретаційні та оціночні судження в русло загальнолюдських і національних цінностей. Використання цього підходу означає готовність дослідника визнати певний рівень суб'єктивності власних оцінок, який пов'язаний із його (дослідника) усвідомленими, усталеними цінностями морального, національного, громадського та особистісного характеру [355, с. 127]. Таким чином, збройне протистояння на Станіславщині оцінюється крізь призму окупаційного характеру та тоталітарної сутності радянської влади на українських землях з одного боку та намагання руху ОУН і УПА шляхом збройної боротьби позбавитися від окупації і створити українську самостійну державу з іншого. [358, с. 598]. Таким чином, визнаючи свою приналежність до української нації та відданість демократичним цінностям, які проголошують право націй на самовизначення і потребу забезпечення природніх прав людини і громадянина, ми вважаємо за доцільне дотримуватися національної інтерпретації вищезгаданого протистояння, оскільки вона є цілком закономірною, природною та виправданою з точки зору гносеології та герменевтики [366, с. 17].

Синергетичний підхід полягає у трактуванні радянсько-української військової боротьби на Станіславщині як прояву протистояння двох антагоністичних систем – тоталітарного режиму СРСР та національно-визвольного руху ОУН і УПА. Кожна із цих систем була самодостатньою у структурно-функціональному відношенні і мала на меті остаточно знищити супротивну. У ширшому аспекті, їхнє протистояння було одним із проявів боротьби між тоталітарними режимами і Рухами Опору у світі загалом. Прихильники синергетики наголошують, що зародження антагоністичних систем в одному суспільстві можливе лише в кризові періоди – т.зв. «точки біфуркації» [433, с. 17-18], якою для західноукраїнського соціуму стали роки Другої Світової війни і перші повоєнні роки. Саме у цей час в західному регіоні України зміг сформуватися антагоністичний до радянського тоталітарного режиму рух, який здійснив спробу ліквідувати режим збройним методом.

Герменевтичний підхід полягає у інтерпретативному мисленні при опрацюванні масиву джерел та літератури [327, с. 41]. Для дослідження він актуальний, оскільки при використанні значної кількості даних потрібна не лише їхня зовнішня та внутрішня критика, а й певне проникнення в суть матеріалу задля формування цілісності картини військового протистояння.

Цивілізаційний підхід проявляється у трактуванні радянсько-української збройної боротьби як одного із проявів протистояння (у аксіологічній, політичній, економічній, суспільній, військовій та культурній сферах) західної та євразійської цивілізацій [402, с. 10].

Феноменологічний підхід застосований під час пояснення особистісно-психологічних чинників в історії збройного протистояння. На відміну від об'єктивізму, який ґрунтується на певних константах, що не підлягають сумніву і може бути широко застосований при вивченні над-антропоморфних явищ і процесів, феноменологічний підхід є придатним для дослідження тих подій, у яких вплив особистості та її когнітивно-психологічних показників має вирішальну роль (до прикладу, феноменологія дозволяє зрозуміти чинники, які сприяли переходу полонених підпільників ОУН у радянські агентурно-бойові

групи) [358, с. 52]. Також феноменологія придатна для вивчення радянсько-українського протистояння з точки зору діяльності його ключових персоналій.

Конкретно-науковий рівень методології дослідження представлений проблемно-хронологічним, регіональним, системним та комплексним підходами, а також принципами історизму, науковості, об'єктивності і багатофакторності.

Проблемно-хронологічний підхід забезпечує оптимальний варіант структури дисертаційного дослідження. Адже, за словами польського теоретика Є. Топольського, усі типи історичних праць можна розташувати на осі, що простягається між композицією, яка відображає плин часу від минулого до майбутнього і такою, де йдеться про конкретний часовий відтинок, але не подається хронологічна послідовність подій [456, с. 126]. Через те, виклад матеріалу у дисертації побудований як за проблемним, так і за хронологічним принципом. Так, останній застосовано у третьому і четвертому розділі дослідження, де йдеться про діяльність радянського режиму, спрямовану на знищення підрозділів УПА і формацій ОУН; а проблемний принцип використано у другому розділі дисертації, у якому аналізуються структурні й тактичні особливості сторін протистояння.

Регіональний підхід обґрунтовує територіальні межі дослідження. Важливим для нього є контекстуальний принцип регіоналістики, відповідно до якого важливим є вивчення співвідношення макро- і макрорівнів [320, с. 13], що на практиці нашої роботи означає необхідність спочатку бачити загальний контекст радянсько-націоналістичної боротьби, а вже потім його складові частини, однією з яких і було військове протистояння у Станіславській області. Цей підхід проявляється в другому, третьому і четвертому розділах праці.

Системний підхід вимагає вивчати будь-які історичні явища і процеси як системні утворення. Він дозволяє виділити окремі речі як структурні елементи певної системи та прослідкувати наявність певних зв'язків і відношень між ними. Цей підхід застосовується у другому розділі дисертації при вивченні структур, які брали участь у протистоянні з обох боків та внутрішніх зв'язків

між цими структурами. Комплексний підхід уможлиблює багатоаспектний розгляд проблематики збройної боротьби, дозволяє визначити її причини, передумови, обставини та наслідки [358, с. 53].

Принцип історизму передбачає з'ясування геополітичних, суспільно-політичних та ціннісно-ідеологічних особливостей досліджуваного періоду задля уникнення однобокого трактування подій з точки зору сучасності. Принцип науковості передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків між подіями, процесами та явищами, які відбувалися в ході радянсько-повстанського протистояння. Принцип об'єктивності вимагає неупередженого відношення до досліджуваного об'єкта, критичного ставлення до джерел інформації задля уникнення перекручень та спотворень, які можуть впливати на результат дослідження. Принцип багатофакторності полягає у залученні всього доступного комплексу інформації про події, явища, процеси та інші чинники, які стосувалися збройної боротьби радянської влади і українського самостійницького руху у Станіславській області.

Інструментальний рівень методології представлений використанням конкретних методів дослідження: загальнонаукових (логічний, аналіз і синтез, індукція і дедукція, класифікація і типологізація, абстрагування, узагальнення); міждисциплінарних (компаративний, критичний, системний, структурно-функціональний) та спеціально-історичних (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, ретроспективний, статистичний). При цьому, намагаючись максимально достовірно, репрезентативно та глибоко розкрити проблематику, застосовано зовнішню та внутрішню критику джерел.

Використовуючи дані, взяті з опублікованих та неопублікованих джерел, а також наукових праць, ми послуговувалися методами індукції та дедукції, аналізу та синтезу, класифікації і типологізації, абстрагування та узагальнення емпіричного матеріалу. Використання цих методів призвело до створення каталогу боєзіткнень між структурами радянського режиму та українського Руху Опору, на основі якого створено фактологічну складову дослідження.

Використання логічного методу аналізу інформації уможливорює виклад матеріалу в належній логічній послідовності, що дає змогу прослідкувати наслідки боротьби на кожному конкретному етапі. Критичний метод дає змогу уникнути тенденційності та упередженості при опрацюванні джерельної бази. Застосування історико-типологічного методу обґрунтоване потребою виявляти відмінності при складанні документів різних структур, а також виокремлювати відмінності у фактичних даних різних документів, які стосувалися однієї й тієї ж події. Ретроспективний метод застосовується при аналізі історіографічної розробленості теми – він дозволяє прослідкувати характерні особливості, тенденції та підходи до розробки теми різними дослідницькими течіями.

Метод періодизації полягає у виділенні певних етапів збройного протистояння радянського режиму та українського визвольного руху на основі визначення характерних рис і особливостей цього протистояння у різний час. На основі проаналізованого та систематизованого нами емпіричного матеріалу та у зв'язку із застосуванням проблемно-хронологічного підходу до структурування нашого дослідження, ми вважаємо за доцільне виділити два періоди цього протистояння в Станіславській області: 1) період масштабних військових операцій (березень 1944 – червень 1946 рр.), для якого було характерне застосування значної військової сили з радянського боку та діяльність численних і достатньо потужних відділів УПА; 2) період інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.), який позначився локальними операціями з обох сторін і тривав аж до припинення збройного опору українського підпілля. Кожен із цих періодів ділиться на декілька підперіодів, які виокремлюються на основі зміни тактичного становища сторін протистояння у Станіславській області. Таким чином, періодизація нашої роботи ґрунтується, передусім, на обставинах протистояння на конкретній локальній території і може не корелюватися із обставинами цієї ж боротьби в інших регіонах та в Україні загалом.

Застосування проблемно-хронологічного методу спонукає до поділу дослідження та його структурних складових (розділів та підрозділів) на

проблемні блоки, які розглядаються у хронологічній послідовності. Такий підхід дозволяє водночас окреслити певну проблематичну структурованість та розглянути її еволюцію. Структурно-функціональний метод дозволяє простежити функціонування та ефективність як радянських, так і підпільно-повстанських структур протягом усього періоду протистояння. Порівняльно-історичний метод має на меті співставити характерні особливості, тенденції, обставини та наслідки збройної боротьби на території Станіславської області у різні періоди та в різних регіонах. Цей метод суттєво проявляється у третьому та четвертому розділах нашого дослідження, у підрозділах яких ми, задля зручності аналізу надзвичайно значного масиву тенденцій, явищ та фактів, що мали місце в області у кожному конкретному періоді, визнали за доцільне структурувати збройне протистояння за окремими регіонами, які склалися внаслідок адміністративно-територіального поділу області на округи ОУН.

При підрахунках чисельних показників складу підпільних і повстанських структур та сил радянського режиму, кількості втрат із обох сторін та кількості проведених акцій застосовується статистично-аналітичний метод. Його застосування ґрунтується як на порівнянні статистичних даних із радянських та повстанських джерел, так і на розробці власних статистичних показників, що опираються на вищезгаданий каталог збройних сутичок між радянськими силами та структурами українського Руху Опору на території Станіславської області. Зазвичай, дані щодо проведених операцій, їхніх результатів, задіяних сил та втрат з обох сторін різняться як у випадку конкретних операцій, так і загалом. До прикладу, у операції із розгрому куреня «Смертоносці» під час весняної блокади 1945 р. фігурують різні дані щодо втрат. Так, за повідомленням збірника «Українська Повстанська Армія. Бойові дії УПА за 1943-1950 рр.» втрати повстанців склали 50 убитих [489, с. 94], за інформацією із підпільного журналу «Чорний Ліс» – 75 загиблих [249, сс. 82-84], за даними В. Момота – 110 загиблих [299, сс. 36-38], за інформацією обкому – 187 убитих [28, арк. 19] та за даними райкому – 246 загиблих [59, арк. 8-9]. Подібна

ситуація наявна у більшості випадків, які вимагають статистичного підрахунку, тому на сьогодні досягнути точності у наведених показниках не є можливим.

Понятійно-термінологічний апарат, який відіграє одне з ключових значень у дослідженні тем, пов'язаних зі збройним протистоянням радянського режиму та українського Руху Опору, досі не є усталеним. Передусім, варто обумовити терміни, які фігурують в темі та меті дослідження. Отож, під терміном «збройне протистояння» (як варіанти – «збройне протиборство», «збройна боротьба») ми розуміємо ту складову протистояння обох сторін, яка була пов'язана з насильницькими діями із застосуванням зброї, що були спрямовані на фізичне знищення чи полон представників ворожої сторони (масштабні військові операції, окремі бої, сутички, перестрілки та спецоперації). Цей термін часто фігурує поряд із терміном «військове протистояння», однак останній значно вужчий, оскільки є лише одним зі складових протистояння збройного. В якості синонімічних термінів ми використовуємо також такі як «радянсько-повстанське протистояння» (якщо мова йдеться про радянську боротьбу із загонами УПА), «радянсько-націоналістичне протистояння», «радянсько-самостійницьке протистояння» (оскільки структури визвольного руху 1940 – 1950-х рр. були засновані націоналістичною організацією ОУН та боролися за самостійну українську державу). Термін «радянський режим» ми вживаємо на позначення суспільно-політичного та економічного устрою СРСР, репрезентованого у Станіславській області відповідними адміністративними, силовими, господарськими та культурними структурами. Цей режим був тоталітарним за змістом і окупаційним у відношенні до населення Станіславської області та Західної України в цілому. Під терміном «український визвольний рух 1940 – 1950-х рр.» ми розглядаємо діяльні структури ОУН та УПА, які чинили опір радянському режиму. Аббревіатура ОУН використовується на позначення мережі ОУН, що діяла у Станіславській області у зазначений період та була відгалуженням Організації Українських Націоналістів – революційної (ОУН-р) (тієї, яка визнавала провідником Степана Бандеру, через що також мала назву

бандерівської (ОУН-б), а також фігурувала під назвою самостійників-державників (ОУН-СД)). Таке спрощення терміну зумовлене тим, що після повернення радянської влади в область, організація Андрія Мельника (ОУН-м), не змогла організувати дієвих осередків довготривалого збройного опору.

У джерелах та багатьох історичних працях фігурують збірні терміни, яких варто уникати через їхню заполітизованість (наприклад, «більшовики», «бандерівці») або ж вживати в лапках при цитуванні документів чи витримках із них. Цей же принцип ми використовуємо при вживанні радянських термінів, похідних від слова «банда», яким позначалися збройні формування українських націоналістів (наприклад, «бандит» – учасник визвольного руху; «бандпосібник» – симпатик визвольного руху; «бандпрояв» – збройний акт українських націоналістів). До таких термінів як «енкавеесівці» чи «емдебисти» варто підходити з обережністю, допускаючи їх вживання лише в тих випадках, коли мова йдеться про відповідність назви і змісту (енкавеесівець – солдат військ НКВС чи працівник цієї структури, тощо). Специфічні терміни, які відповідають назвам окремих структур чи процесів, варто використовувати в означуваному ними контексті (з радянського боку, до прикладу – «Відділ по боротьбі з бандитизмом», «перший хрущовський нажим», «військово-чекістська операція»; з підпільно-повстанського боку – «провід», «референтура», «боївка», «відтинок», «відділи», «підвідділи», «стрибки», «теренова боївка» (вона ж – СКВ), «велика блокада»). Низку термінів, які не мають аналогів в українській мові наразі доводиться використовувати, калькуючи їх з мови оригіналу – російської (насамперед, у нашій роботі, це стосується терміну «явка з повинною» – повстанці в цьому випадку вживали термін «зголошення» чи «замельдування»). Аббревіатури назв радянських установ (НКВС, НКДБ, МДБ, ВББ, тощо) у роботі фігурують згідно українських мовних та правописних норм.

У зв'язку з тим, що термінологія з даної проблематики не є до кінця розробленою, в нашому дослідженні фігурують поняття, впроваджені нами самостійно. Це такі як «весняна блокада», «приховане двовладдя» та «ефект

доміно». Так, «весняна блокада» у нашій роботі розглядається як комплекс військових та військово-чекістських операцій, проведених навесні 1945 р., який охопив не лише Станіславську область, а й усю територію Галичини. Під терміном «приховане двовладдя» ми розглядаємо становище в області, яке тривало у 1947 – 1950 рр., коли відділи УПА у більшості регіонів припинили свою діяльність і були демобілізовані, проте підпільна мережа ОУН залишалась цілісною і позиціонувала себе як альтернативна адміністрація області, ведучи диверсійно-терористичну діяльність проти радянської сторони. Термін «ефект доміно» ми використовуємо в контексті спецоперацій обласного УМДБ у 1951-1952 рр., які призвели до ліквідації підпільної мережі в Станіславській області; вирішальну роль у цих операціях відіграли самі ж підпільники, які, потрапивши в полон, погоджувалися на співпрацю з УМДБ, допомагаючи захоплювати і вербувати своїх товаришів і, тим самим, руйнуючи підпільну мережу.

Отож, теоретико-методологічний інструментарій для виконання поставлених завдань та розкриття проблеми є доволі широким. Поєднання загальнонаукових, конкретно-наукових та інструментально-прикладних методів із принципами історизму, науковості, об'єктивності і багатофакторності дозволяє у значній мірі розкрити усі військові аспекти радянсько-українського протистояння у Станіславській області протягом 1944 – 1956 рр.

[28, 59, 223, 235, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 316, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 416, 417, 419, 423, 424, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 447,

448, 453, 455, 456, 457, 459, 460, 463, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 474, 475,
478, 479, 482, 486, 489, 490, 491, 493, 494]

РОЗДІЛ 2. Організаційно-структурні особливості радянського репресивного апарату та українського визвольного руху у Станіславській області.

2.1. Структура радянських каральних органів на території Станіславської області у 1944 – 1956 рр. і тактика їхньої боротьби проти формацій українського визвольного руху.

Радянський Союз, як тоталітарна держава, із самого початку свого існування приділяв надзвичайну увагу створенню спеціальних органів (народних комісаріатів – згодом міністерств, комітетів та інших відомств), які б займалися переслідуванням та знищенням реальних чи уявних противників режиму. Тому, після повернення радянської влади у Станіславську область в 1944 р., її представники мали значний досвід швидкого розгортання карально-репресивного апарату на підконтрольній території. Структура радянських каральних органів у Станіславській області визначалася загальними принципами адміністративно-територіального поділу СРСР і УРСР, яка в рамках області передбачала трьохступінчатий рівень: обласний, районний і місцевий. Адміністративно-територіальні кордони Станіславської області у 1944 – 1956 рр. співпадали із теперішніми межами Івано-Франківської області, однак районний поділ протягом зазначеного періоду відрізнявся від теперішнього; область була поділена на 36 районів (наразі їх 14) і два міста обласного підпорядкування: Станіслав і Коломия (наразі їх шість) [21, арк. 39].

Керівними органами радянської адміністрації в області, як і загалом в СРСР, були, де-факто, партійні структури Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) – ВКП(б) та Комуністичної партії (більшовиків) України – КП(б)У. Головним центром прийняття рішень був обласний комітет КП(б)У (обком, ОК), а на рівні районів утворювалися районні комітети (райкоми, РК) [21, арк. 39]. В умовах пануючого тоталітарного ладу, всі цивільні структури, як партійні, так і державні були мілітаризовані і брали участь у збройній

боротьбі з українським націоналістичним підпіллям. Однак, головну роль у цій боротьбі відігравали силові відомства – Обласне Управління Народного Комісаріату Внутрішніх Справ (ОУ НКВС) та Обласне Управління Народного Комісаріату Державної Безпеки (ОУ НКДБ).

Станіславське ОУ НКВС відновило свою діяльність із березня 1944 р. Першим його повоєнним начальником був полковник М. А. Завгородній, призначений 10 липня 1944 р. [269, с. 588]. Станом на 1 січня 1945 р. його структура включала кілька спецвідділів, один із яких – відділ боротьби з бандитизмом (ВББ) – безпосередньо відповідав за боротьбу з ОУН та УПА (першим його керівником була особа на прізвище Каганович) [21, арк. 18]. Із 1 грудня 1944 р. ВББ також підпорядковувався Головному управлінню з боротьби з бандитизмом (ГУББ) та його республіканському відділенню, які були створені для координації боротьби проти Руху Опору [313, с. 258]. Задачами ВББ ОУ НКВС були: 1) організація та здійснення агентурно-оперативних та слідчих заходів по розробці та ліквідації структур визвольного руху; 2) проведення чекістсько-військових операцій проти загонів УПА та їх учасників; 3) організація та забезпечення винищувальних батальйонів. Йому підлягали частини внутрішніх (ВВ) та прикордонних військ (ПВ) НКВС, які знаходилися на території області, винищувальні батальйони, агентурно-бойові групи (АБГ) та агентурна мережа.

Інші структурні підрозділи ОУ НКВС (1-й спецвідділ, відділ контррозвідки «СМЕРШ», відділ боротьби із розкраданням соціалістичної власності, карний відділ, тощо) теж долучалися до протиповстанської боротьби. Низовими ланками ОУ НКВС були районні відділи (РВ) та міські відділи (МВ). Вони мали по кілька оперативних працівників, які «розробляли» підпільні та повстанські структури на території району, а також певну кількість дільничних уповноважених [21, арк. 39].

ОУ НКДБ також відновило діяльність у березні 1944 р., його першим керівником став О. Н. Михайлов [486]. Станом на початок 1945 р. його структура складалася із 1-го відділу, 2-го відділу, відділу «А» та слідчого

відділу [21, арк. 18]. У своєму підпорядкуванні ОУ НКДБ мало також районні та міські відділи, власну агентурну мережу і АБГ [21, арк. 39].

25 березня 1946 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР відбулося перейменування Раднаркому УРСР на Раду Міністрів УРСР, а народних комісаріатів на міністерства [353]. З цього часу замість аббревіатур НКВС та НКДБ стали вживатися, відповідно, МВС і МДБ. 21 січня 1947 р. згідно наказу союзних міністерств питання «остаточної ліквідації бандитизму» передавалось до компетенції МДБ [481]. Координувати роботу зі знищення підпілля мало новоутворене Управління 2-Н. Серед його завдань були: 1) агентурне проникнення в середовище підпілля ОУН і УПА, його керівних ланок; 2) захоплення та знищення керівників підпілля, їх «оперативна» розробка; 3) виявлення та ліквідація каналів постачання та зв'язку підпілля; 4) моральне розкладення підпілля діяльністю агентури та провокацій; 5) оперативно-бойові дії оперативних груп, спецгруп (діяли під виглядом бійців УПА) [319]. Також працівники відділів 2-Н відповідали за проведення міжрайонних військово-чекістських операцій, закріплення рейдуючих груп МДБ за підпільними організаціями, утримання в'язниць та таємних місць ліквідації підпільників, контроль над акціями виселення населення та ін. 19 березня 1947 р. на основі наказу МДБ УРСР № 15/2/9876 було створено відділи 2-Н обласних управлінь МДБ у західних областях УРСР [319]. У Станіславській області його очолив полковник Костенко А. Г. [486].

Чергова реорганізація радянських силових структур відбулася 5 березня 1953 р. – структури МВС і МДБ були об'єднані в спільне Міністерство внутрішніх справ. Однак через рік, у 1954 р. зі структури МВС було виокремлено Комітет Державної Безпеки (КДБ), який проіснував до 1991 р. Функції відділу по боротьбі з націоналістичним підпіллям перебрало 4-те Управління КДБ, яке існувало до березня 1960 р. [481].

Безпосереднім інструментом для проведення масштабних військових операцій проти визвольного руху були підрозділи внутрішніх (ВВ) та прикордонних військ (ПВ) НКВС (згодом – МВС, МДБ, КДБ). Їхня

концентрація на території області коливалася в залежності від потреби, але завжди була значною, а іноді колосальною. Так, навесні 1944 р. в зайняті радянськими військами райони області прибула бригада ВВ НКВС кількістю 1328 бійців та офіцерів [313, с. 177]. Під час весняної блокади області 1945 р. чисельність військ НКВС сягала від 40 до 60 тис. [307, с. 139]. У літніх операціях проти УПА 1945 р. були задіяні 19-та, 25-та бригади і 256-й полк ВВ НКВС загальною чисельністю до 10 тис. бійців [307, с. 148]. Найбільша кількість військ в області була зосереджена під час т.зв. «великої блокади» у січні – квітні 1946 р. (за даними Л. Шанковського, разом з армійцями, на території Станіславщини в цей час перебувало близько 132-х тисяч силовиків [463, с. 762]). Після цього їхня чисельність суттєво зменшується. Так, за радянськими даними, станом на 10 квітня 1947 р. на території Станіславщини перебувала 82-га стрілецька дивізія ВВ МДБ (6605 осіб), яка розташовувалась 113-ма гарнізонами [330, с. 311]. У 1952 р. в області дислокувалася все та ж 82-а дивізія, два батальйони та 33-й прикордонний загін [359, с. 30]. У цьому році більшість підрозділів МДБ вивели з області [306, с. 131].

Якщо підрозділи ВВ та ПВ використовувалися для знищення повстанців та підпільників у відкритому боєзіткненні, то для спецоперацій радянські органи широко використовували агентурно-бойові групи (АБГ). Діяльність АБГ не була передбачена законом, а регламентувалася лише документами партійних установ та каральних відомств. Наприклад, в УРСР створення цих груп базувалося на постанові ЦК КП(б)У від 26 лютого 1945 р. [256, с. 141], а їхню діяльність підтверджувала доповідна записка керівника НКВС УРСР В. Рясного від 26 липня 1945 р. [275, сс. 75-76]. Якщо перші АБГ формувалися із колишніх кадрів радянського партизанського руху, то від 1945 р. й далі їх комплектація відбувалася із колишніх учасників ОУН і УПА, які добре знали тактику і поведінку в підпіллі, методику дій Служби Безпеки (СБ) ОУН, тощо [407]. Чисельність групи складала від 3-х до 50-ти осіб. У них також перебували штатні працівники МДБ, які здійснювали керівництво і відповідали за дисципліну. Серед завдань АБГ були: встановлення зв'язків з керівним та

командним складом ОУН та УПА, впровадження агентури у підпільно-повстанське середовище, захоплення в полон керівників та учасників підпілля, отримання свідчень від захоплених шляхом допитів їх від імені СБ ОУН, розкладання нестійких членів ОУН та схилення їх до виходу з повинної, перевірка фактів дворушництва агентури МДБ та ліквідація дворушників та ін. [257, с. 36]. Окремі дослідники (серед них росіянин С. Ткаченко) вважають, що членів АБГ керівництво схияло також чинити вбивства, насильства та грабежі серед місцевого населення з метою дискредитувати визвольний рух та його учасників [454]. Ці припущення базуються на доповідній записці В. Рясного, у якій йшлося: «комплектування спецгруп проводилося принципом підбору агентів-бойовиків, які були перевірені на виконанні завдань ліквідації оунівського бандитизму (у тому числі вбивств населення, яке співчувало ОУН-УПА)» [276, с. 75]. Це питання заслуговує окремого історичного та юридичного вивчення, оскільки йдеться про керівну та організуючу роль НКВС-МВС-МДБ у злочинах проти цивільного населення Західної України у повоєнний період.

Спочатку більшість АБГ діяла при райвідділах НКВС, МВС, МДБ, однак через відсутність належної дисципліни і неможливість забезпечення конспірації, наприкінці 40-х рр. їх стали використовувати тільки при відділі 2-Н ОУ МДБ. Так, за даними Н. Мизака, станом на лютий 1950 р. в області існувало 3 такі групи: «За радянську Україну» – 6 осіб, «Відважні» – 7 осіб і «Верховинці» – 7 осіб [416, с. 10]. Зате ефективність роботи АБГ в цей час зросла завдяки тому, що на співпрацю погодилася частина полонених провідників ОУН середньої та вищої ланки. Окремі групи стали використовуватися як легендовані проводи ОУН, яким ставилося завдання виявити і ліквідувати підпільні структури на своїй території, а також, при можливості, на сусідніх [416, сс. 80-81]. Такі «проводи» мали у своєму підпорядкуванні низку підпорядкованих їм легендованих структур. Так, у 1952 році у структурі Калуського «окружного проводу», який очолював агент МДБ «Іван Гаврилович» – Роман Стельмах, діяла низка надрайонних та районних «проводів»; на Коломийщині, починаючи з 1951 р., діяла така ж агентурна

структура МДБ на чолі з «окружним провідником» «Тарасом Степановичем» – Романом Тучаком [347, с. 178]. За даними УМДБ, учасники легендованих проводів знищили або захопили в полон на території області понад 300 підпільників [12, арк. 134-135].

Допоміжними формуваннями у боротьбі з українським рухом опору стали винищувальні батальйони (іноді названі в підпільних джерелах як батальйони «стрибків»). Вони створювались у регіонах, «заражених бандитизмом» на основі вказівки НКВС УРСР від 13 листопада 1945 р. та резолюції пленуму ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р. [450, с. 67]. Їх завданнями були охорона порядку у населених пунктах, захист державних установ та їх працівників, допомога органам НКВС та НКДБ у здійсненні облав, засідок, прочісування лісових масивів та населених пунктів, патрулювання, конвоювання, охорона залізничних мостів та інших об'єктів державного значення [452]. Сучасні історики також стверджують, що за допомогою «стрибків» влада сподівалася розділити населення Західної України по обидва боки барикад і спровокувати громадянську війну у суспільстві [312, с. 371].

Дослідники О. Безносюк, Г. Стародубець, Х. Кульгавець, О. Сущук, В. Ільницький у своїх працях зійшлися на думці, що боєздатність винищувальних груп була невисокою і до операцій вони залучалися в якості допоміжних сил [404, с. 381]. Більшість учасників вступало в ці підрозділи через адміністративний тиск та загрозу репресій [452]. Озброєння більшості батальйонів також було недостатнім; так, у Солотвинському районі станом на лютий 1946 р. із 12-ти батальйонів було озброєно 3 [200, арк. 20], у Косівському районі станом на квітень 1946 р. із 202-х бійців озброєння мали 107 [141, арк. 2], у Тисменицькому районі в аналогічний час із 288 «стрибків» зброю отримали 135 [212, арк. 38]. Окремі еміграційні дослідники (П. Мірчук, Л. Шанковський) стверджують, що винищувальні групи складались із «...найгіршого місцевого елемента, кримінальних злочинців та зрадників інтересів народу» [417, с. 140], однак це навряд чи відповідає дійсності, хоча люмпенізованих елементів серед «стрибків» не бракувало.

У 1944 і першій половині 1945 р. підрозділи «стрибків» у Станіславській області існували, в основному, у райцентрах. Вказівка НКВС УРСР від 13 листопада 1945 р. зобов'язувала створювати батальйони і по селах, особливо активно цей процес відбувався під час «великої блокади». Так, за даними першого секретаря обкому М. Слоня, станом на 1 січня 1946 р. в області нараховувався 191 батальйон і 3905 стрибків, а 1 квітня 1946 р. – 488 батальйонів і 9880 бійців у них [205, арк. 40]. Однак, по завершенню блокади кількість батальйонів і бійців у них зменшилася: так, 31 серпня 1946 р. в області існувало 237 підрозділів і в них 4969 «стрибків» [258, с. 195]. Після передання цих підрозділів відомству МДБ у 1947 р., їх реорганізували, проте їхня боєздатність не посилилася. Зрештою, постановою ЦК КП(б)У від 1 червня 1948 р. винищувальні батальйони були реорганізовані у групи охорони громадського порядку (ГОГП) і передані до МВС [256, с. 377]. У Станіславській області нараховувалось 409 ГОГП і 5160 бійців у них [49, арк. 59]. По мірі згасання збройного протистояння кількість ГОГП зменшувалась і у 1954 р. вони були розформовані [452].

У 1944 – 1946 рр., коли боротьба в області загрожувала самому функціонуванню радянської влади, остання створювала т. зв. групи радянсько-партійного активу із цивільних осіб (чиновників, комсомольців, активістів), чисельністю від кількох до кількох десятків осіб, для проведення окремих бойових операцій (наприклад, прочісування населених пунктів, невеликих лісових масивів, організація засідок). Більшість представників цих груп була озброєна, окремі навіть автоматичною зброєю, що регламентувалося постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 травня 1944 р. [256, с. 85]. Повідомлення про застосування таких груп у бойових операціях неодноразово зустрічаються в радянських документах, наприклад у плані операції у с. Тюдів Кутського району від 13 лютого 1945 р. [149, арк. 6-7]. Після 1946 р., коли становище радянської влади стабілізувалося, від такої практики відмовилися.

Дискусійним залишається питання про міру участі радянської армії у операціях проти формацій Руху Опору. Безсумнівно, що армія, як і кожна

радянська силова структура, була залучена до поборювання загонів УПА та оунівського підпілля. Однак, еміграційні та теперішні українські дослідники загалом, не розглядають її як каральну структуру. В. В'ятрович доволі безапеляційно стверджує, що УПА воювала не з Червоною армією, а з НКВС [457, с. 124], хоча численні свідчення про сутички військових та повстанців у час пересування лінії фронту (так, у с. Богрівка Солотвинського району) у такій сутичці загинуло більш як 60 повстанців [253, с. 64]) дозволяють нам засумніватися у цій тезі. Все ж таки, більшість істориків стверджує про те, що перехідні військові частини не були активними під час залучення їх до протиповстанських операцій. Так, під час повернення фронтовиків з Європи у внутрішні області СРСР (липень – вересень 1945 р.), спроби республіканського керівництва залучити їх до операцій проти УПА не дали відчутних результатів. Еміграційні історики Л. Шанковський та П. Мірчук вбачають у цьому саботажі певне співчуття повстанським намірам [417, с. 136], наводячи при цьому приклади спільного побуту та, навіть, співпраці військових та повстанців (так, у с. Підпечари Тисменицького району одні й інші спільно перебували протягом 3-х днів, у с. Нивочин Богородчанського району армійці надали повстанцям інформацію про розташування спецвідділів НКВС) [361, с. 619]. Представники нової генерації істориків теж стверджують про ухилення фронтовиків від боротьби із повстанськими загонами, але провідним вважають інший мотив – втому від військових дій і небажання брати участь у партизанській війні [377, с. 198]. З іншого боку, військові частини, що розташовувалися на території області (наприклад, 38-а армія), регулярно брала участь в операціях проти загонів УПА (зокрема, під час т.зв. «великої блокади» 1946 р.), а її командувач, генерал-полковник К. С. Москаленко наголошував, що з українцями, які налаштовані проти радянської влади, потрібно «люто розправлятися», навіть якщо це підлітки 12-14 років [24, арк. 71]. Отже, можна ствердити, що формально радянська армія залучалася до боротьби з визвольним рухом, проте на практиці ефективність у цій боротьбі залежала від конкретного підрозділу.

Розглядаючи тактику боротьби радянської сторони проти українського визвольного руху, слід зауважити, що радянські каральні органи у 20-30-ті рр. накопичили чималий досвід боротьби з визвольними та антирадянськими рухами, які діяли у формі партизанських та підпільних структур (повстанці Холодного Яру, армія Нестора Махна, загони басмачів у Середній Азії, тощо). І цей досвід свідчив, що для ліквідації визвольного руху недостатньо лише знищувати його формації, а потрібно також унеможливити умови для збройної боротьби проти СРСР загалом. Виходячи з цього, тактика радянської влади в протиборстві з ОУН і УПА полягала не лише у фізичній ліквідації структур Руху Опору та його учасників, а й у знищенні його соціальної та господарської бази, перериванні його зв'язків із цивільним населенням та створенні обстановки взаємної недовіри у націоналістичному середовищі. У зв'язку з цим, заходи, які були спрямовані на знищення визвольного руху можна розділити на три категорії: загальні, військові та агентурні.

Загальні заходи не стосувалися безпосередньо бойових дій, проте були спрямовані на стандартизацію суспільного, економічного та культурного життя області за радянським зразком. До прикладу, у 1944 р. влада оголосила загальну мобілізацію чоловічого населення в області, яка суттєво підірвала військовий потенціал УПА (із 92-х тис. осіб, які підлягали мобілізації, близько двох третин потрапило в радянську армію) [22, арк. 1]. У січні-лютому 1945 р. був проведений перепис населення в області, завдяки яким влада отримала дані про людей, які переховувалися і могли бути членами підпілля [417, с. 137]. Для звуження соціальної бази підпілля використовувався такий метод боротьби як депортації т.зв. «ворожого елемента» – членів сімей учасників визвольного руху, симпатиків та просто «неблагонадійних» осіб (тих, хто мав реальні чи вигадані провини перед владою). Окрім поодиноких акцій виселення, які тривали постійно, проводилися масштабні депортаційні операції: у 1947 р., 1949 р., 1951 р. [307, с. 230]. Знищення матеріальної бази визвольного руху було зумовлене колективізацією селянських господарств, яку, внаслідок протидії підпілля і саботажу самих селян, вдалося завершити лише в 1950 р.

[310, с. 387]. Серед інших заходів радянської влади, які прямо чи опосередковано сприяли ліквідації націоналістичного руху варто виділити: завезення в область кваліфікованих спеціалістів з інших радянських республік та східних областей УРСР, залучення місцевого населення у радянські молодіжні організації (комсомол, піонери, тощо), ліквідація греко-католицької церкви, проведення виборів до органів влади в СРСР та УРСР, тощо.

Серед військових заходів боротьби з визвольним рухом найбільш масштабними були облави і блокади. Облави проводились шляхом розміщення на певній території (зазвичай, у селах навколо великих лісових масивів – Чорного лісу, Болохівського лісу, тощо) гарнізонів військ НКВС-МДБ, які мали перевірити територію щодо наявності підпільних організацій і повстанських загонів [463, с. 754]. Вони тривали від двох-трьох днів до двох тижнів і практикувалися як вид військово-чекістської операції як проти повстанських відділів, так і проти збройного підпілля. У 1944 – 1945 рр. у Станіславській області було проведено близько двох десятків облав, а загалом цей захід практикувався до 1950 р. Тактику їх проведення описав П. Мірчук, поділивши облави на два типи – великі і малі: «На кілька днів... заходять в терен менші відділи НКВД, звичайно, силою однієї сотні (роти – Н. Р.)... і, ствердивши місце перебування відділу УПА, відступають. Після цього большевики підтягають артилерію, танки, а то й літаки і починають з усіх сторін концентричний наступ. В одному місці творять «мішок», наступаючи від його сторони дуже слабкими силами, щоб заманити повстанські відділи... Малі облави переводить силами, пересічно, одної сотні районне НКВД, після того, як околиця була прочесана великою облавою. Метою малих облав було переслідувати даліше розпорошені частини УПА, вишукувати по селах ранених бійців УПА та підпільників...» [417, с. 109].

Блокада передбачала повне військове заблокування значної території (розміром від двох-трьох областей до усього західноукраїнського регіону) на доволі тривалий час (від двох місяців до півроку). Таким чином, на відміну від облави, повстанці практично не мали змоги перейти на територію, вільну від

операцій, їм надзвичайно важко давалося підтримання зв'язку з тереновою мережею та цивільним населенням і це призводило до фізичного та морального виснаження від недостачі харчів, амуніції, боєприпасів та постійного очікування нападу [417, сс. 138-139]. Протягом 1945 – 1947 рр. було проведено три блокади у Західній Україні і кожна з них завдала важких втрат силам визвольного руху загалом і на Станіславщині зокрема. Так, внаслідок т.зв. «весняної блокади» березня-травня 1945 р. в області були розбиті декілька боєздатних підрозділів, особливо значними були втрати у ТВ «Гуцульщина» [284, с. 200]. Т.зв. «велика блокада» тривала протягом першої половини 1946 р., а втрати відділів УПА, спричинені нею (від 40 до 70 % бійців лише у Станіславській області) [424, с. 340] змусили керівництво націоналістів згортати масштабну військову боротьбу і розпочати демобілізацію УПА [489, с. 161]. Третя блокада, яка відбулася в лютому-березні 1947 р., завдала менших втрат, аніж попередні, але спричинилася до зникнення останніх повстанських загонів у Калуському та Станіславському округах ОУН [43, арк. 15].

Ключову роль у облавах і блокадах відігравав метод перечісування лісів та населених пунктів. Його також практикували як самостійну бойову операцію. Перечісування лісів, найчастіше, проводилося т.зв. «шахівницею», коли ряди солдат рухалися шаховим порядком на відстані кількох метрів один від іншого. Таке розташування суттєво ускладнювало маневрування підрозділам УПА, які, ухилившись від вогню одного ряду противника, потрапляли під обстріл іншого [463, с. 738]. Перечісування населених пунктів включало їхнє блокування з метою унеможливити прорив противника та перешукування кожного подвір'я групою військових чи озброєних представників влади. Типовий приклад такої операції міститься у плані перечісування с. Тюдів Кутського району (лютий 1945 р., стилістика документа збережена – Н.Р.): «1. Колом обвести село, розставити бійців один від одного на зоровий зв'язок і не більше як 400 м. Для цього потрібно 50 бійців... 5. Після проведення зборів кожний товариш з партактиву являється в сільраду і включається в групу озброєних товаришів, які будуть прочесовати кожний

будинки, ярок, яму і т. інші. Для прочесування села потрібно бійців 50 чоловіків партійного активу 50 чоловік, разом 100 чол. (з такого розрахунку кожне господарство обшукувати треба 20 хвилин всіх дворів. Для прочісування будинку потрібно не менше 5 осіб)...» [149, арк. 6-7]. Метод перечісування лісів і сіл був популярний у 1944 – 1947 рр., а загалом практикувався до 1954 р.

Ще одним широко практикованим тактичним прийомом була засідка, яка могла бути як самостійним видом операції, так і одним з елементів облави, блокади чи перечісування. Розрізнялися засідки військові (для зіткнення з великими відділами УПА), військово-чекістські (для бою з боївками та групами підпільників) та чекістсько-військові (для знищення чи захоплення одного чи кількох членів підпілля). Після виходу постанови ЦК КП(б)У «Про додаткові заходи боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях УРСР» від 27 листопада 1945 р. [464] практикувалося також застосування засідок із т.зв. «приманками» – товарами, завезеними в село і демонстративно залишеними без охорони або ж представниками радянсько-партійного активу, які «випадково» змушені залишитися ночувати в селі [24, арк. 56-57]. Однак, приманки не стали ефективним способом боротьби із підпільниками через те, що представники влади намагалися уникнути участі в них. З кінця 1946 р. цей спосіб засідки практикувався доволі рідко.

Починаючи з кінця 1945 р. районні відділення НКВС-МВС, а згодом МДБ почали практикувати створення тимчасових рейдово-пошукових груп (РПГ) для виявлення і переслідування структур підпілля. Перед РПГ ставилася задача виявити і переслідувати конкретну формацію аж до її повного розгрому. Після виконання завдання або завершення часу операції групи повертались на бази і розформовувались [64, арк. 1-2; 81, арк. 7].

Також радянське керівництво у боротьбі з силами визвольного руху широко практикувало тимчасове розміщення гарнізонів армії та військ НКВС-МВС-МДБ у населених пунктах. Гарнізони унеможливлювали вільну появу підрозділів УПА у місцях свого перебування і ускладнювали зв'язок між повстанцями, тереновою мережею ОУН та симпатиками із цивільного

населення. Більшість гарнізонів вводилися в населені пункти під час облав та блокад, однак у селах, які вважалися «бандитськими», вони могли знаходитися протягом довготривалого періоду. До прикладу, секретар Яблунівського райкому Анісімов у грудні 1945 р. просив обласне керівництво направити у с. Космач гарнізон чисельністю 150-200 осіб на 3-4 місяці, оскільки у цьому селі знаходився «центр бандугруповань» [223, арк. 20]. У працях діаспорних істориків гарнізони іноді фігурують під назвою «випадні бази» [417, с. 137].

Агентурні заходи радянської влади були тісно пов'язані із військовими і часто включали в себе ту чи іншу військову складову. Однак, загалом їхня специфіка відрізнялася від специфіки військових заходів, тому їх доцільно вирізнити в окрему категорію. До них слід віднести: засилання власних агентів та вербовка таких у підпільно-повстанському середовищі, а також створення агентурної мережі інформаторів (або ж, т.зв. сексотів – від російського «секретный сотрудник») серед цивільного населення [341, с. 17]. Останні для радянської влади були корисні тим, що, слідкуючи за настроями своїх односельців, могли виявити симпатиків визвольного руху, яких також вербували на допитах, застосовуючи фізичні методи впливу чи адміністративний тиск [68, арк. 4].

Створення мережі сексотів розпочалося відразу після повернення радянської влади. До них, зазвичай, залучали людей, які провинилися перед владою і були забрані до райвідділу НКВС чи НКДБ [6, арк. 24]. Однак, повстанці швидко навчилися їх вираховувати, оскільки такі люди, у більшості випадків, поверталися додому без жодних наслідків для себе [10, арк. 163]. Через те у постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р. працівникам спецорганів рекомендувалось проводити масові виклики у відділки (до 50 осіб протягом однієї-двох діб), усім їм пропонувати співпрацю, а потім, незалежно від результату, відпускати [256, с. 175]. Це дозволяло законспірувати зустрічі з агентами, а також дезорієнтувати підпільників щодо того, хто з викликаних є таємним працівником радянських структур.

Окрім сексотів, з числа цивільних людей, радянські спецоргани намагалися впровадити своїх агентів безпосередньо в націоналістичне середовище. Перші агенти почали проникати в підрозділи УПА ще до відновлення радянської влади на території області (так, згідно даних М. Андрусяка, курінні командири «Лісовий» і «Степовий» у ТВ «Гуцульщина» були заслані туди як радянські агенти ще в 1943 р., однак повстанці зуміли їх розшифрувати та перевербувати [284, с. 141-142]). А після повернення у Станіславську область радянського режиму інфільтрація агентури в повстансько-підпільне середовище стала одним з пріоритетних завдань для каральних органів. Агентурні працівники мали чітку градацію: так, існували агенти-внутрішники (працювали в певному проводі чи референтурі), агенти-зв'язківці (брали під контроль лінії зв'язку та пошту ОУН), агенти-бойовики (використовувалися для виконання вбивств і захоплень членів підпілля та інших збройних провокацій), тощо [416, сс. 7-8]. Використовувалися агенти також по різному: одні з них були рядовими інформаторами, інших залучали до провокацій з метою скомпрометувати окремих підпільників (до прикладу, в Богородчанському районі протягом серпня-листопада 1947 р. внаслідок такої компрометації СБ ОУН знищила 4-х членів ОУН, в т.ч. районного референта пропаганди [67, арк. 17]), також із агентів формували уже згадані агентурно-бойові групи та легендовані проводи. Так, діяльність АБГ на території області фіксується з 1945 р. (за свідченням наркома внутрішніх справ УРСР В. Рясного, у червні 1945 р. в області діяло 11 АБГ із 70-ма учасниками [276, с. 76]), а перші спроби створити легендовані структури (зокрема, Тлумацький надрайонний провід) – з 1948 р. [5, арк. 157].

Проблема вивчення чисельності та діяльності агентурної мережі органів НКВС-МДБ в області є однією з пріоритетних для дослідників радянсько-націоналістичного протистояння. Так, із джерел Станіславського обкому відомо, що станом на травень 1945 р. в середовищі підпілля було 23 агенти, 2 резиденти і 182 інформатори (сексоти) [281, с. 51]. А вже у березні 1947 р. агентурна мережа по лінії УМДБ нараховувала 495 агентів, 141 резидента, 4112

інформаторів [4, арк. 106]. Це свідчить про те, що роль агентурної компоненти у протистоянні зростала, а з кінця 1940-х рр. стал визначальною [416, сс. 79-80].

Загалом, аналіз структури й тактики радянської сторони у збройному протистоянні з націоналістами дозволяє зробити наступні висновки:

Структура радянської адміністрації у Станіславській області визначалася принципами адміністративно-територіальної та відомчої структури СРСР і УРСР. Головними каральними органами у Станіславській області були обласні управління НКВС (МВС) та НКДБ (МДБ, КДБ), діяльність яких контролювали відповідні міністерства та обласний комітет КП(б)У (КПУ). Ці органи здійснювали загальне керівництво бойовими операціями проти українських націоналістів і координували діяльність каральних військ, оперативників, агентури та допоміжних формувань. Безпосередньо відповідальними за ліквідацію структур українського визвольного руху були відділ боротьби з бандитизмом ОУ НКВС-МВС (1944 – 1946 рр.) та відділ 2-Н ОУ МДБ (1947 – 1953 рр.), який згодом реорганізувався у 4-е відділення КДБ (1954 – 1960 рр.). Провідну роль у боротьбі з формаціями ОУН та УПА відігравали внутрішні та прикордонні війська, агентурно-бойові групи. В якості допоміжних сил залучалися армійські підрозділи, винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку та групи радпартактиву.

За час своєї діяльності у Станіславській області радянські каральні структури пройшли ряд реорганізацій, які були пов'язані із загальносоюзними змінами в системі управління силовими структурами, а також диктувалися необхідністю перебудувувати свою роботу у зв'язку зі змінами умов боротьби з противником. Так, якщо у 1944 – 1946 рр. провідну роль у військовому протистоянні в області відігравали військові підрозділи НКВС-МВС, то з 1947 р. більша увага приділялася агентурній діяльності та невеликим групам спецпризначення.

У стратегічній перспективі заходи радянської влади були спрямовані не лише на фізичну ліквідацію учасників визвольного руху, а й на повне придушення будь-якої можливості організованого збройного спротиву. Через те

боротьба зі структурами ОУН і УПА не обмежилася військовою площиною, а велася в усіх сферах: господарській, соціальній, освітній, культурній. До того ж, заради знищення соціальної бази націоналістичного середовища широко застосовувався терор проти цивільного населення.

Тактика дій радянських органів залежала від умов боротьби. Так, протягом 1944-1946 рр. вона полягала, передусім, у проведенні масштабних військових операцій (блокад, облав, перече́сувань), які завдали значних втрат УПА і змусили структури визвольного руху перейти до підпільно-диверсійних форм боротьби. Під час боротьби із збройним підпіллям (друга половина 1946 – 1956 рр.) ОУН головним тактичним прийомом радянських спецорганів було проникнення агентури в підпільне середовище. Військові методи боротьби, зазвичай, застосовувалися після агентурної розробки ланок збройного підпілля.

В цілому, радянські каральні органи в ході протистояння з ОУН і УПА зуміли виробити достатньо оптимальну структуру і напрацювати вдалі тактичні рішення, які їм дозволили повністю ліквідувати українськи визвольний рух на території області. Однак, на це їм знадобилося більше 12-ти років.

2.2. Організаційно-структурні та військово-тактичні аспекти українського Руху Опору на Станіславщині.

Формування структур українського Руху Опору у Станіславській області та загалом в Україні й поза її межами почалося ще до повернення радянської влади в область. Підпільна мережа ОУН постала в області у 30-х рр. ХХ ст., а перші загони Української Народної Самооборони, на основі якої сформувалась УПА з'явилися влітку 1943 р. Обидві структури визвольного руху налічували тисячі учасників, значна частина з яких уже мали досвід бойових зіткнень з нацистськими окупантами. Так, ОУН (зокрема, її бандерівське крило) стала провідною українською політичною силою, яка функціонувала у вигляді підпільної мережі з осередками у більшості населених пунктів та чіткою ієрархією. Вона виконувала адміністративні, господарські, пропагандистські та бойові функції і була, де-факто, підпільною українською владою. А підрозділи

УПА були військовою потугою Руху Опору і протягом 1944 – 1946 рр. відігравали головну роль у збройному протистоянні. Такий поділ сил Руху Опору зумовлювався необхідністю створити організацію, яка була б здатною на тривалу партизансько-підпільну боротьбу без жодної допомоги зовні.

У перші місяці після повернення радянської влади, організаційно-територіальна структура ОУН Станіславської області відповідала німецькому адміністративному поділу і містила такі ланки: станиця (відповідала приблизно одному селу, іноді у селі могло існувати дві станиці: жіноча і чоловіча) – підрайон (об'єднував 2-4 станиці) – район (об'єднував 3-4 підрайони) – повіт (відповідав німецькому повіту) – округ – область (охоплювала Станіславську область без Рогатинського повіту, який діяв у складі Бережанського округу Тернопільської області [251, с. 49]) [16, арк. 9-12]. Вищими ланками були Крайовий провід Західноукраїнських земель та Центральний провід ОУН, який очолював Роман Шухевич під псевдо «Тур» [368, с. 7].

3 листопада 1944 р. відбувається реорганізація підпілля ОУН. Вона передбачала ліквідацію обласної ланки і утворення крайових проводів, які безпосередньо підлягали Центральному проводу. Ліквідовувалися також повіти, замість них вводились надрайони [18, арк. 11-12]. А замість підрайонів були введені кущі, які, як і попередня ланка, об'єднували молодь із кількох сусідніх сіл одного району [2, арк. 97]. Тож нова структура стала виглядати так: станиця – кущ – район – надрайон – округ – край – Центр. Ці структурні одиниці проіснували аж до ліквідації збройного підпілля ОУН. Оскільки зв'язок між підпільними структурами був ускладненим, реорганізація в окремих районах (зокрема, на Коломийщині) затягнулася аж до весни 1945 р.

Після реорганізації Станіславська область була поділена між двома краями ОУН: Львівським та Карпатським. У складі Львівського краю діяв Рогатинський округ ОУН, до якого входили Рогатинський та Перемишлянський надрайони. Рогатинський надрайон територіально розташовувався у Станіславській області і складався з 4-х районів: Рогатинського, Букачівського, Бурштинського і Більшівцівського [262, с. 28]. Такий поділ підпілля зберегло в

цій місцевості аж до ліквідації. Решта території Станіславщини увійшло в склад Карпатського краю ОУН, а обласний провід та його референтури набули статусу крайових [357, с. 15]. З 6-и округів ОУН цього краю у Станіславській області розташовувалось три: Калуський, Станіславський і Коломийський. Їхня структура станом на весну 1945 р. була такою:

- Калуський округ – 3 надрайони: Долинський (Болехівський, Вигодський, Долинський та Рожнятівський райони), Калуський (Войнилівський, Калуський і Перегінський райони) і Журавненський (функціонував на території Дрогобицької області) [7, арк. 1];

- Станіславський округ – 3 надрайони: Станіславський (Галицький, Станіславський, Лисецький і Богородчанський райони), Товмацький (Жовтневий, Тисменицький, Тлумацький та Отинійський райони) і Надвірнянський (Солотвинський, Надвірнянський, Ланчинський і Яремчанський райони) [17, арк. 423];

- Коломийський округ – 3 надрайони: Городенківський (Чернелицький, Городенківський, Гвіздецький, Заболотівський і Снятинський райони, Городенківська і Снятинська міські організації), Коломийський (Обертинський, Коршівський, Коломийський і Печеніжинський райони) та Косівський (Яблунівський, Косівський, Кутський та Жаб'євський райони) [9, арк. 93-94].

Протягом 1946 – 1956 рр. ці структури зазнали незначних змін. Так, у 1946 р. були розформовані міські організації ОУН [357, с. 15]. У травні-червні 1948 р. Войнилівський район перепідпорядкували Журавненському надрайону, а Рожнятівський район – Калуському надрайону [8, арк. 85-86]. В цей же час до Коломийського округу включили Рахівський надрайон, який розташовувався на території Закарпаття [9, арк. 95]. Така структура збереглася аж до ліквідації підпілля радянськими спецслужбами.

Кожна організація ОУН складалася з проводу, який здійснював загальне керівництво, і референтур, які відповідали за конкретні напрямки роботи. Станом на 1945 р. існували референтури: організаційна, пропагандистська,

Служби Безпеки (СБ), військова, господарська, Українського Червоного Хреста (УЧХ) [15, арк. 227]. Кожна структура мала своє призначення: так, провідник здійснював загальну координацію роботи у межах своєї адміністративної одиниці, оргреферент був заступником провідника і слідкував за зовнішнім зв'язком, референтура пропаганди займалася поширенням ідей українського визвольного руху, інформації про діяльність радянського режиму та події у світі [357, с. 28], референтура СБ виконувала функції розвідки і контррозвідки, а також виносила вирoki і здійснювала їх виконання [325, с. 35], господарча референтура забезпечувала підпільників необхідними речами: провізією, одягом, взуттям та обладнанням [280, с. 398], військова (або організаційно-мобілізаційна) референтура займалася формуванням, забезпеченням та вишколом загонів УПА, а також організацією самооборони населення (створенням т. зв. самооборонних кушових відділів – СКВ), референтура УЧХ займалася доглядом за пораненими та хворими підпільниками і повстанцями, наданням медичної допомоги населенню, здобуванням медикаментів (її членами були, переважно, жінки) [280, сс. 398-399]. У всій мережі ОУН домінував горизонтальний принцип керівництва, тобто референти передусім підлягали провіднику свого осередку, а вже потім зверхнику по референтурній лінії [357, с. 27]. З часом окремі референтури втратили свою актуальність і були розформовані (організаційна, військова, господарча, УЧХ).

Хоча всі структури ОУН брали участь у збройному протиборстві з радянським режимом, однак безпосередньо за збройні акції відповідали структури військова та СБ, тому їх функціонування варто розглянути докладніше. Так, військова референтура виникла у 1943 р., а найбільш важливу роль відігравала у 1944 р. під час розбудови УПА. Військова референтура ОУН області (краю) була одночасно керівним органом (штабом) відповідної військової округи (ВО) УПА [265, с. 50]. З весни 1945 р. роль військової референтури зменшувалася, тому наказом УПА-Захід № 12 від 28 квітня 1945 р. її було ліквідовано в окружній ланці [262, с. 19], а протягом 1946 – 1947 рр. її «прибрали» також з надрайонної та районної ланок. У крайовому проводі вона

формально існувала аж до розгрому підпілля, однак, фактично, перестала функціонувати після демобілізації останніх загонів УПА у 1949 р.

Референтура СБ виникла ще в 1940 р. і до 1945 р. мала надзвичайно розгалужену структуру, яка різнилася на кожному з рівнів. Так, крайова СБ складалася з декількох відділів: технічного (займався переписуванням звітів, протоколів, обліком даних, збереженням документів), слідчого (2-3 слідчих) та бойового (10-20 бойовиків на чолі з комендантом, зазвичай, у документах позначаються як «боївка СБ») [362, с. 64]. У нижчих ланках ОУН працівники референтури СБ часто суміщали посади, наприклад, технічного і слідчого відділів через брак кадрів, іноді роботу слідчих виконували прості бойовики (це негативно впливало на слідство, оскільки, не маючи відповідних вмінь та навичок, бойовики заміняли аналітичне співставлення даних методами фізичного впливу на допитуваного). У кушовій ланці діяли інформатори СБ, які паралельно були заступниками провідників. Вони створювали мережу розвідників серед членів куща і його станиць та мали зв'язок із районною референтурою [323, с. 82]. Референтура СБ проіснувала у підпіллі аж до самої ліквідації і, за словами Д. Веденєєва, становила «останній бастион» опору агентурним розробкам радянських спецслужб [324, с. 364].

Окрім цієї мережі, до структури ОУН входили т.зв. «охоронні боївки» - підрозділи, які охороняли провідників та референтів. Їхня кількість не була регламентованою і визначалася як статусом, так і особистими якостями тих, кого вони охороняли. До прикладу, боївка охорони крайового провідника «Роберта» налічувала п'ять осіб [377, с. 205], однак бували й більші – по 8-10 осіб, а кушові провідники могли мати 1-2 охоронці або обходитися взагалі без них. Ці боївки не лише несли пасивну службу, а й також могли задіюватися для виконання терактів та диверсій.

У 1944 – 1945 рр. при кушових проводах ОУН існували т. зв. самооборонні кушові відділи – СКВ (також фігурують під назвами «теренові» або «місцеві боївки»). Це були воєнізовані формування із молоді, яка проживала легально, їхніми задачами були: військова підготовка населення,

захист сіл від грабіжників та невеликих ворожих відділів, підтримка частин УПА у окремих бойових акціях, нагромадження запасів продовольства, ліків та одягу для відділів УПА, будівництво та охорона криївок, лікарень, складів, забезпечення транспорту та зв'язку [248, с. 155]. СКВ вважалися резервом для повстанських відділів, чисельність боївки, зазвичай, була в межах 30-50 осіб, однак окремі з них налічували 70 і, навіть 100 бійців. Командував ними кущовий військовий референт (посада проіснувала до весни 1945 р.) [485]. Вони відіграли суттєву роль у протистоянні в 1944 р., але більшість із них були розбиті до кінця цього року, оскільки не мали належного командування й військового вишколу.

Українська Повстанська Армія була тісно пов'язаною з ОУН в організаційному плані, однак мала власну військову ієрархію. Зароджуючись із бойових загонів ОУН, відділи УПА мали, проте, власні специфічні військові задачі і власне командування. Суміщення посад в ОУН і УПА відбувалося або у військових референтурах, або через нестачу кадрів, а також практикувалося у командній верхівці (до прикладу, провідник ОУН в Україні Р. Шухевич був одночасно Головним Командиром УПА під псевдо «Тарас Чупринка»).

Структура УПА будувалася за організаційно-територіальним принципом мережі ОУН. На рівні області, а згодом краю ОУН створювалася військова округа (ВО) УПА, командир якої був одночасно обласним/крайовим військовим референтом, а його штаб – референтурою. До військової округи входили тактичні відтинки (ТВ), які об'єднували підрозділи УПА в межах оунівського округу. Тактичні відтинки і військові округи займалися загальною координацією дій, а ось безпосереднє керівництво загонами починалося з курінної ланки [244, арк. 1].

На момент приходу радянської влади у Станіславську область у 1944 р. формування структури УПА ще не було завершено. Станом на той момент більшість повстанських загонів області були об'єднані у ВО-4 «Говерля», командиром якої до липня 1944 р. був «Гуцул» – Бутковський Іван, а з липня 1944 р. і до кінця існування цієї структури – «Грім» – Твердохліб Микола [448,

с. 178]. Загони, що діяли на території Рогатинського повіту, підлягали командуванню ВО-3 «Лисоня». Після реорганізації 1944 р. функціонування ВО «Говерля» поширилось на Карпатський край ОУН, а рогатинські загони УПА увійшли в склад ВО-2 «Буг», яка відповідала Львівському краю [265, с. 50].

Проекти формування тактичних відтинків були ще навесні 1944 р., однак остаточно ця ланка оформилась у січні 1945 р. [390, с. 14]. Всього в області було створено 4 тактичних відтинка: ТВ-15 «Яструб» (Рогатинський округ ОУН), що підлягав ВО-2 «Буг» [262, с. 597], ТВ-21 «Гуцульщина» (Коломийський округ ОУН), ТВ-22 «Чорний Ліс» (Станіславський округ ОУН), ТВ-23 «Магура» (Калуський округ ОУН) – усі підпорядковувались ВО-4 «Говерля» [336, с. 36]. Штаби військових округ і тактичних відтинків існували доти, поки в їхньому підпорядкуванні знаходилися повстанські відділи: так, ТВ «Яструб» припинив свою діяльність в 1946 р., ТВ «Магура» і «Чорний Ліс» – в 1947 р., а ТВ «Гуцульщина» – в 1949 р. [412, с. 32].

Найбільшою тактичною одиницею УПА в Станіславській області був курінь. Їх формування розпочалося влітку 1944 р. і тривало аж до весни 1945 р. Зазвичай, курінь складався з 3-х бойових сотень та окремих технічних і поліційних частин [417, с. 234]. Стандартна чисельність складала 400-450 бійців, однак влітку-восени 1944 р. окремі курені нараховували і по 500-600 бійців, а восени 1945 р. – не більше 250-300 бійців. Після весни 1945 р., у зв'язку з наказом Головного командування та втратами від блокади, повстанці перестають оперувати курінною ланкою (за винятком ТВ «Чорний Ліс» - там курінна ланка функціонує до зими 1946 р.) [390, с. 14].

Сотня була основною тактичною одиницею в УПА і могла виконувати бойові завдання як самостійно, так і в складі куреня. Вона була більш маневреною та менш помітною, порівняно з куренем, через те краще підходила для діяльності в умовах перманентних облав. За даними І. Андрухівіа і А. Француза, штатна чисельність сотні могла бути 160-170 осіб (легкої) або 180-190 (важкої) [307, с. 111]. Однак, на практиці кількісний склад сотні міг сильно варіювати. П. Содоль вказує, що у 1944 р. сотні могли налічувати по 180-200

бійців, у 1945 р. – біля 100-130, а в 1946 р. і далі – не більше 50-60 осіб [447, с. 26], а сотенний командир «Кривоніс» стверджує, що станом на середину січня 1945 р. його сотня «Березівська» нараховувала 215 осіб [280, с. 485]. Кожна сотня мала свій криптонім, а з весни 1945 р. ще й двозначний цифронім, однак у науково-популярній літературі їх часто називають за псевдами командирів [390, с. 60]. Окрім бойових, в УПА існували також запасні, учбові та штрафні сотні, найбільше таких (близько двох десятків) було у ТВ «Гуцульщина» [283, сс. 375-377] (більшість із них не відрізнялися від теренових боївок). У 1944-1945 рр. вони були знищені або розформовані. Бойові сотні існували до демобілізації УПА. Останньою в області і в усій УПА було демобілізовано сотню ім. Богуна – у серпні 1949 р. [447, с. 26].

Найменшими тактичними підрозділами в УПА були чоти (35-40 осіб) і рої (10-13 осіб) [457, с. 16]. У 1944 – 1945 рр. вони не вважалися самостійними бойовими одиницями, однак після «великої блокади» і переходу до тактики дій малими групами, ці підрозділи отримують певну самостійність і, навіть, власні цифроніми [447, с. 29].

Отже, після реорганізації 1944-1945 рр. прослідковувався логічний ланцюжок відповідності обох ланок визвольного руху: так, крайовий провід ОУН відповідав військовій окрузі УПА, окружний провід – тактичному відтинку, надрайонний провід – куреню, районний провід – сотні, кущовий провід – чоті, а станичний провід – рою. Це свідчило про бажання керівництва оптимально пристосувати обидві організації для якомога ефективнішої співдії.

У листопаді 1944 – травні 1945 рр. у структурі УПА існувала служба військово-польової жандармерії (ВПЖ). До її компетенції відносилась боротьба зі шпигунством, зрадою, дезертирством, невиконанням наказів командирів, зловживанням службовим становищем, крадіжками державного й військового майна, аморальними вчинками, догляд за безпекою ліній зв'язку [243, арк. 4]. Спочатку ВПЖ створювалась як самостійна структура зі своєю внутрішньою організацією [281, с. 403], однак через надмірну розгалуженість її апарату, в березні 1945 р. її було реорганізовано: територіальні комендатури ВПЖ

ліквідували, а працівників прикріпили безпосередньо до повстанських підрозділів із розрахунку чотири жандарми на курінь [274, с. 100]. У травні 1945 р. цю службу було остаточно ліквідовано, а її функції стали виконувати територіальні референтури СБ [322].

У зв'язку з великими втратами протягом численних операцій і, особливо, «великої блокади» та відсутністю перспектив масштабної партизанської боротьби, з 1946 р. відбувається поступова демобілізація УПА і перехід її учасників у теренову мережу ОУН [272, с. 137]. Еміграційні історики, такі як Л. Шанковський, П. Мірчук, П. Содоль використовують щодо цієї формації назву «збройне підпілля ОУН» [463, с. 774], яке в цілісному вигляді проіснувало у Станіславській області до 1951 р., а окремі його ланки – до кінця 50-х рр.

Чисельність учасників визвольного руху у Станіславській області наразі не піддається точному обрахуванню. Окремі документи, які фіксують певну кількість підпільників, на той чи інший момент, дозволяють робити певні екстраполяції, але цей метод встановлення чисельності не є точним. Так, на основі приблизних обчислень можна поррахувати, що у момент найвищого розквіту на осінь 1944 р. чисельність бійців УПА на території області складала приблизно 8000 осіб (500 бійців у Рогатинському повіті, 2000 – на території Калуської округи, 2500 – у Станіславській округі і 3000 у Коломийській). Кількість членів ОУН включно з СКВ навряд чи могла бути більшою від 4-х тисяч осіб. Таким чином, у момент свого розквіту визвольний рух на Станіславщині, ймовірно, налічував близько 12 тисяч осіб. В ході боротьби з радянською владою прийом новачків у лави підпілля та УПА був значно меншим, оскільки була небезпека засилання ворожої агентури. Кількість прийнятих у підпілля після 1944 р. навряд чи була більшою від 3-5 тисяч осіб. Таким чином, можна припустити, що кількість учасників збройного протистояння 1944 – 1956 рр. у Станіславській області становила приблизно 15-17 тисяч осіб. Ця цифра не включає симпатиків УПА та ОУН, які систематично чи епізодично допомагали їм.

На тактику збройної боротьби українських підпільників та повстанців проти радянської влади впливали такі чинники: 1) досвід, який ці структури накопичили за час протистояння із поліцейськими органами Другої Речі Посполитої у 20-30-ті рр., радянським режимом 1939-1941 рр., збройними формуваннями Німеччини і Угорщини у 1941-1944 рр., а також радянськими партизанськими загонами і боївками Армії Крайової; 2) противник, який мав тотальну військову та матеріальну перевагу, а також користувався вигодами стабільного зовнішньополітичного становища, яке настало після завершення Другої Світової війни; 3) природно-кліматичні умови Станіславської області, гірсько-лісистий характер якої сприяв діяльності партизанських загонів та підпільних груп.

Назагал варто розрізнити тактику дій підрозділів УПА та бойових груп (боївок) збройного підпілля, хоча спільні елементи в них прослідковуються. Аналізуючи методи і прийоми, які використовували повстанські загони під час збройних зіткнень, слід мати на увазі, що УПА була армією партизанського типу і основна ставка в її діяльності робилася на рухливість і несподіваність, а не на наявність важкого озброєння, інтенсивність вогню чи використання оборонних укріплень (на цьому сходяться більшість дослідників як в Україні, так і за кордоном – П. Мірчук, Л. Шанковський, В. В'ятрович, В. Музичук, тощо). В основній теоретичній праці із повстанської тактики – «Бойовому правильнику піхоти» С. Фрасуляка – «Хмеля» – вказується, що тактика УПА прирівнювалась до дій парашутних і десантних відділів [274, с. 230]. Головним типом бійця УПА був легкоозброєний мобільний піхотинець із мінімальною кількістю особистих речей. С. Фрасуляк описав типовий набір речей повстанця: особиста зброя та боєприпаси, одяг та взуття, голка, шило, шматок шкіри та шматок матерії (замість запасного взуття та уніформи), плащ-накидка та наплічник. В наплічнику носилися харчі, боєприпаси для відділу, інструменти, організаційна література, службові документи, предмети польової кухні, медичні засоби, тощо. Підводами повстанці користувалися рідко, а з часом і взагалі відмовилися від них [274, сс. 231-232]. Кінні та артилерійські підрозділи

в УПА існували недовго – коней потрібно було забезпечувати і утримувати, а гармати і важкі міномети сковували маневреність і вимагали запасу боєприпасів. Тож, зазвичай, відділи УПА діяли мобільними піхотними підрозділами, які були озброєні стрілецькою зброєю: кулеметами, автоматами, гвинтівками, пістолетами та гранатами [425, сс. 15-16].

Головним тактичним прийомом, який дозволяє мінімізувати власні втрати у будь-якому збройному зіткненні, а за несприятливих умов і уникнути його, є маневр. Як стверджує теоретик партизанської війни Ганс фон Дах, для армії партизанського типу, якою й була УПА, маневр має першочергове значення, оскільки в умовах постійної переваги сил і ресурсів ворога лише вміле маневрування може забезпечити виживання підрозділів [338, с. 79]. Тому повстанці широко використовували маневр не лише як складник бойової операції, а і як спосіб уникнення бойового зіткнення з чисельно переважаючим противником, зокрема під час облав і блокад [274, с. 352]. До прикладу, курінь «Підкарпатський», знаходячись наприкінці березня 1945 р. у заблокованому військами НКВС Чорному лісі, намагався увесь час пересуватися позаду ворожих військ по вже прочесаній території – і внаслідок цього зберіг боєздатність в критичних умовах [298, с. 109], а курінь «Смертоносці» в той самий час був розгромлений, оскільки його командування переоцінило власні сили і прийняло, нав'язане противником, бойове зіткнення [299, с. 7].

Види бойових операцій, які практикувалися в УПА, були притаманні для більшості партизанських армій. Вони поділялися на наступальні (рейди, наскоки, засідки, диверсії) та оборонні.

Рейд був найскладнішим з усіх перелічених видів операцій. Класична військова наука трактує рейд як марш-кидок підрозділу в тил противника, однак УПА апіорі діяла в тилу, тому в повстанській тактиці рейдом вважалося пересування відділу поза базовою для нього територією [350, с. 172]. У публіцистичній літературі рейдами іноді називають будь-які переходи, що тривали більше доби, однак це не відповідає військовій теорії УПА [403, с. 3].

Складність рейду полягала в тому, що необхідно було зарані визначити кількість переходів, місця таборувань, вірогідні небезпеки, дії при зустрічі з ворогом – і все це в умовах доволі обмежених розвідданих. Найзагальніші правила зводились до того, щоб уникати великих відкритих просторів, головних шосейних та залізничних доріг, мостів та скупчень ворожих гарнізонів [274, с. 368]. Повстанське командування розрізняло рейди близькі (поза базовою територією) та далекі (поза територією, охопленою визвольним рухом). Прикладом близького рейду є куреня «Дзвони» на Тернопільщину (липень 1945 р.) [253, с. 134]; прикладами далеких рейдів – похід куреня «Підкарпатський» до Чехословаччини у липні-вересні 1945 р. [403, сс. 21-22], похід збірної групи УПА під командуванням «Хмари» у Румунію в липні-серпні 1949 р. [480, с. 31]. Були й невдалі рейди – так, курінь «Дзвони» у січні 1946 р. дійшовши до Дрогобицької області, змушений був відмовитися від подальшого руху до Польщі через надзвичайно високу щільність гарнізонів НКВС, які зайняли села у зв'язку із початком «великої блокади» [281, с. 267].

Наскок як вид бойових дій, був значно простішим у плануванні та виконанні, тому практикувався частіше. Повстанці його проводили у випадках, коли мали кількісну перевагу або ж детальні розвіддані. Ефективність наскоку полягала не лише у знищенні сил противника, а й у руйнуванні техніки, адміністративних установ, господарських об'єктів, здобутті необхідних для підрозділу трофеїв, паралізації функціонування органів окупаційної влади, тощо. За даними П. Мірчука, в окремих випадках після наскоку, радянська адміністрація в місцевості відновлювалась лише за 2-3 тижні [417, с. 272].

Як і рейд, наскок теж включав обов'язкове попереднє планування. Іноді він проводився усім підрозділом одночасно, іноді – окремими загонами, які координувалися за допомогою обумовлених сигналів. У всіх випадках підрозділ розбивався на групу нападу, штурмову групу та групу прикриття, іноді до цього ще додавалась група розмінування. Головними чинниками успішного наскоку були раптовість та оперативність; якщо противник чинив організований опір, повстанці, зазвичай, відступали [459, с. 13]. Окрім бойових, практикувалися

т.зв. «турбувальні» наскоки – вогневі нальоти невеликими підрозділами, які створювали враження значних військових сил [417, с. 149].

У 1944 – 1945 рр., оперуючи чисельними підрозділами (курнями і сотнями), повстанці проводили наскоки не лише на гарнізони та господарські об'єкти, а й на райцентри (близько трьох десятків разів) і, навіть, на обласний центр (двічі). Класичним прикладом наскоку на райцентр є напад куреня «Смертоносці» на Отинію в листопаді 1945 р. Курінь розділився на дві групи, які зосередились у наперед визначених місцях і увечері розпочали напад по сигналу. Радянське керівництво було заскочене зненацька і втратило контроль над містом [489, с. 112]. У підсумку повстанці знищили 40 осіб, зруйнували приміщення НКВС і НКДБ, в'язницю, військкомат, залізничну станцію та молочарню, однак гарнізон, який організував опір у приміщенні ошадкаси, атакувати не стали, і відійшли з міста, захопивши трофеї [250, сс. 31-32]. Із 1946 р. у зв'язку з роздробленням на чоти і рої, наскоки проводилися виключно на невеликі підрозділи військ МВС-МДБ та гарнізони «стрибків».

Одним з найбільш поширених видів бойової операції в УПА була засідка. За умови вдалого планування та належної конспірації вона дозволяла звести до мінімуму ризик та кількість втрат. Засідки проводилися і як самостійні операції на шляхах вірогідного пересування противника, і як елементи інших операцій (наприклад, щоб не допустити підкріплення противнику до місця основного боєзіткнення або в разі потреби відірватися від переслідування). Зазвичай, підрозділ у засідці ділився на групи передню, ударну та прикриття [274, с. 368]. Головними чинниками успішної засідки були належне маскування та наявність шляху відступу у випадку прибуття підкріплення противнику [417, с. 272]. Класичним прикладом такої операції є засідка сотні «Березівська» поблизу с. Космач Яблунівського району в січні 1945 р. Сотня зайняла позиції на схилах гір, які нависали над дорогою, до того ж перед річкою, міст через яку повстанці загодя розібрали [285, с. 188]. Батальйон ВВ НКВС, який приїхав на грузових авто, змушений був спішитися для подальшого маршу і в цей момент повстанці відкрили вогонь. У чисельно переважаючих енкавеесівців було надзвичайно

невигідне становище, яке посилила паніка від несподіванки – внаслідок цього батальйон було розгромлено (за іншими даними знищено майже повністю) [284, с. 192]. Прикладом вдалої засідки під час відриву від противника є дії сотні «Хорти» поблизу с. Церківна Болехівського району в грудні 1945 р., яка організувала засідку відразу за лісовою поляною. Захопившись переслідуванням, чисельніший відділ солдат перетинав поляну не стрілецьким рядом, а похідною колоною – і через це зазнав значних втрат від повстанського вогню [337, с. 263].

Також відділи УПА часто проводили диверсії – замінування, підпали, псування майна та устаткування. Диверсія могла бути як самостійною формою ведення бойових дій, так і однією з ланок більш масштабної операції. Її зручність полягала в тому, що диверсії можна було проводити невеликими групами та з мінімальним ризиком [274, с. 373]. Найбільша диверсія у Станіславській області була проведена у березні 1945 р. сотнею «Летуни», яка замінувала колію біля с. Голинь Калуського району. На ній підірвався потяг з підрозділами НКВС, що їхали на облаву проти повстанців. Загибло близько 150 бійців [382, с. 12].

Оборонні бої підрозділи УПА проводили або, маючи тактичну перевагу, або, якщо ситуація не залишала іншого вибору. У першому випадку повстанці проводили бій до виснаження противника. Прикладом такої операції є бій куреня «Перемога» під присілком Сеньківський Жаб'євського району в лютому 1945 р. Зайнявши позиції на узвишшях, повстанці увесь день стримували натиск військ НКВС, відбили 15 атак, завдали втрат противнику у 190 осіб вбитими і пораненими, а увечері під прикриттям темряви, організовано відійшли [250, сс. 80-81]. Якщо ж відділ УПА був змушений приймати бій у не вигідному становищі, він займав кругову оборону і готував прорив. Його бажано було робити якнайшвидше, доки противнику не прибуло підкріплення, затягування прориву і перехід в глуху оборону загрожували відділу знищенням. Так, у вересні 1944 р. у невеличкому лісі біля с. Олеша Тлумацького району противник заблокував три теренові боївки, які зайняли оборону у невеличкому

лісі і після трьохденного опору зазнали розгрому і втратили 160 убитих [257, с. 380]. А курінь «Дзвони» у грудні 1945 р., потрапивши в оточення у Чорному лісі, у найбільш несприятливих умовах (відкрита місцевість, атака ворожої авіації, чисельніший противник), майже відразу пішов на прорив і успішно вийшов з оточення, втративши 17 убитих [249, с. 56]. В окремих випадках повстанці змушені були залишати заставу, яка прикривала відхід відділу і опинялася в ролі смертників. Так, у липні 1945 р. рій командира «Чмеля», прикриваючи відхід сотень «Лебеді» і «Сірі» в лісі біля с. Яблунів Більшівцівського району, утримував позиції до останнього і знищив 27 енкавееців, але й сам був повністю ліквідований [315, сс. 60-61].

Збройне підпілля ОУН діяло дрібнішими формаціями, аніж УПА, його боївки нараховували від 2-х до 10-и осіб, іноді окремі акції могла робити одна особа. Відповідно, його бойова діяльність велася не військовими, а диверсійно-терористичними методами, такими як замах, диверсія, засідка та бій в оточенні. Попри те, що деякі з цих форм боротьби були практиковані і в УПА, масштаби та методика їх проведення відрізнялася.

Замах, або ж, згідно націоналістичної термінології, атентат, був одним з найбільш практикованих видів збройної боротьби ОУН, особливо наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. Його перевага полягала в тому, що замах міг виконати навіть один підпільник, а його жертвою міг стати як рядовий сільський активіст, так і високопосадовець [417, с. 272]. Замахи, зазвичай, планували, на конкретного представника радянського режиму (рідше, двох) з метою покарання за діяльність проти підпілля або ж залякування влади та співчуваючого їй населення загалом. Їх робили різними способами: через відкритий напад, відволікаючий маневр, засідку, тощо. Класичним прикладом відкритого нападу є вбивство секретаря Богородчанського РК ЛКСМУ М. Марчука у 1949 р. Боївка кущового провідника «Стріли» вдерлась у будівлю районної лікарні, де перебував секретар і розстріляла його [70, арк. 12]. До відволікаючого маневру вдався, наприклад, член ОУН Янишин, який був одночасно завідувачем клубу в с. Різдяни під час вбивства 1-го секретаря

Бурштинського РК КП(б)У Богданова у 1950 р. Підпільник зайшов у приміщення сільради під приводом пошуку сільського голови, переконався, що там знаходиться чиновник і вже через дві хвилини знову увійшов з пістолетом і розстріляв чиновника впритул [237, арк. 10].

Засідки збройного підпілля проводилися проти невеликих підрозділів противника. Так, у вересні 1946 р. біля с. Дора Яремчанського району боївка СБ організувала спостережний пункт у селянській хаті біля дороги і через декілька днів очікування розстріляла автомобіль із 14-ма представниками влади, серед яких були й посадовці районної номенклатури [281, сс. 555-556]. У радянських звітах стверджувалося, що у нападі брало участь близько десятка «бандитів» [233, арк. 248], але насправді підпільників було троє [251, с. 125].

Диверсійні акції також були популярною формою боротьби збройного підпілля. Їхнє проведення визначалося можливостями та доцільністю. Так, у 1944-1945 рр. актуальною задачею було підірвати інфраструктуру залізниць з метою ускладнити просування військам противника. Протягом 1948-1949 рр. першочерговою задачею була боротьба з утвердженням радянської влади на селі, тож у цей час підпільники чинили багато акцій зі зруйнування сільрад, колгоспів, клубів, молочних пунктів, тощо. Іноді такі акції координувалися провідниками ОУН на рівні округу і охоплювали декілька районів [489, с. 425].

У разі виявлення каральними органами ланки збройного підпілля у криївці чи на поверхні, її члени намагалися прорватися з оточення або ж відірватися від переслідування. Дуже часто, для підпільників цей бій був останній перед смертю або захопленням у полон (наприклад, за статистикою, лише у кожному п'ятому випадку підпільникам щастило прориватися із криївки) [463, с. 793]. У значній частині випадків підпільники покінчували з життям під час такого бою, однак точної статистики про кількісне співвідношення цих випадків наразі немає.

Таким чином, можна стверджувати, що українське підпілля було орієнтоване на потребу збройного протистояння із противником в умовах відсутності зовнішньої допомоги. Про це свідчить розбудова двох паралельних

структур, які знаходилися у постійній співдії: організаційно-адміністративної, роль якої виконувала мережа ОУН та військової, яка була представлена підрозділами УПА. Мережа ОУН виконувала роль тилового забезпечення для партизанських загонів, хоча сама теж постійно перебувала в умовах збройного зіткнення. А підрозділи УПА протягом 1944-1946 рр. були головною силою військового протистояння. Мережа ОУН будувала свою діяльність за організаційно-територіальним принципом; УПА ж на верхніх командних щаблях теж притримувалась цього принципу, однак, починаючи з курінної ланки, її відділи діяли як тактичні бойові одиниці.

За час свого існування, український Рух Опору на Станіславщині та його структури пройшли ряд реорганізацій, які мали на меті покращити його функціонування та пристосувати до умов боротьби, що увесь час змінювалися. Реорганізація 1944-1945 рр. була пов'язана з потребою оптимізувати структуру ОУН шляхом ліквідації зайвих ланок та пристосувати її до радянського адміністративно-територіального поділу. У 1946-1949 рр. відбувається демобілізація УПА і перехід від партизанських до підпільно-диверсійних форм боротьби. Також протягом цього часу структура ОУН позбавляється від певних референтур (військової, господарської, УЧХ). Це було зумовлене як нестачею кадрів, так і зменшенням актуальності цих референтур у діяльності підпілля. Отож, за час свого існування визвольний рух із чисельної формації включно з партизанською армією перетворився у ретельно законспіровану організацію, однак своєї діяльності не припинив аж до повного розгрому.

Чисельність учасників українського визвольного руху у Станіславській області точному обчисленню наразі не піддається. На це є кілька причин, найголовніші з яких це відсутність документів у зв'язку з підпільною діяльністю структур визвольного руху та відсутність чіткої градації щодо критеріїв систематичної участі у визвольному русі. Однак, на основі приблизних розрахунків окремих підпільних та повстанських структур, екстраполюючи дані на всю область, можна припустити, що чисельність бійців

УПА, СКВ та підпілля ОУН у Станіславській області протягом усього періоду збройного протистояння 1944-1956 рр. була, приблизно, 15-17 тисяч.

Тактичні методи та прийоми груп ОУН та підрозділів УПА були характерними для організацій, що боролися в партизанських умовах. Зокрема, до найбільш популярних видів бойової діяльності слід віднести ті, вирішальними при яких є фактор несподіванки та мобільність (наскоки, засідки, рейди, диверсії, замах). В оборонні бої та сутички українські збройні формування вступали, у більшості випадків, лише через неможливість уникнути такої сутички взагалі. Різниця в тактичних методах та прийомах між структурами УПА та ОУН була пов'язана як з різними задачами, так і з різним військовим потенціалом організацій. Загалом тактика УПА полягала у тому, щоб завдати противнику великих військових втрат та встановити свій контроль у окремих районах та населених пунктах, а тактика збройного підпілля ОУН – винищувати керівний склад, активістів та агентуру противника з метою дестабілізації обстановки в його середовищі. Збереження життя особового складу було не менш важливою умовою діяльності формувань ОУН і УПА, аніж виконання бойової задачі. Під час проведення операцій (наскоків, засідок, тощо), цій меті часто віддавали пріоритет перед повним розгромом ворожого формування. Бойовий досвід був творчо перероблений у працях з військової теорії на кшталт «Бойового правильника піхоти» С. Фрасуляка та «Як перемагати» В. Андрусика і ліг в основу військового вишколу повстанських загонів. Досвід підпільної діяльності узагальнювався в різноманітних інструкціях, які нелегально поширювалися серед членів ОУН.

Загалом, аналіз еволюції структури і тактики формацій Руху Опору на Станіславщині свідчить про те що його учасники у протистоянні з радянським режимом намагалися використати усі наявні можливості для того, щоб максимально тривало і ефективно продовжувати збройну боротьбу проти нього.

[2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 43, 49, 64, 67, 68, 70, 81, 141, 149, 200, 205, 212, 223, 237, 243, 244, 248, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 258,

262, 265, 269, 272, 274, 275, 276, 280, 281, 283, 284, 285, 298, 299, 306, 307, 310, 312, 313, 315, 319, 322, 323, 324, 325, 330, 336, 337, 338, 341, 347, 350, 353, 357, 359, 361, 362, 368, 377, 382, 390, 403, 404, 407, 412, 416, 417, 424, 425, 447, 448, 450, 452, 454, 457, 459, 463, 464, 480, 481, 485, 486, 489]

РОЗДІЛ 3. Військове протистояння на території Станіславської області в період масштабних військових операцій (березень 1944 – червень 1946 рр.).

3.1. Відновлення радянської влади на Станіславщині та її перші сутички з українським Рухом Опору (березень – жовтень 1944 р.).

Станом на 1944 рік, Червона армія, маючи значну чисельну і технічну перевагу над Вермахтом та його союзниками, продовжувала свій наступ і повернула під контроль СРСР усю територію України. Станіславська область була захоплена військами 1-го Українського фронту у два етапи. Протягом першого з них, який тривав від кінця березня до середини квітня 1944 р., війська 1-го Українського фронту форсували р. Дністер біля смт. Чернелиця, розгорнули наступ, дійшли до передмість Станіслава і Надвірної, але зазнали німецького контрудару і відступили на лінію Тлумач – Коломия – Косів – Кути [307, сс. 104-105]. Другий етап тривав наприкінці липня – у серпні 1944 р. В цей час у ході проведення Львівсько-Сандомирської операції радянські війська відбили у німецьких та угорських підрозділів решту території області.

Варто зупинитися на аналізі бойових дій в області за період з квітня по кінець липня 1944 р. Територія, яку контролювала радянська влада, була рівнинною і без значних лісових масивів. Тому загони УПА тут, фактично, не діяли, зате відзначалося підпілля, яке організовувало збір продовольства і мобілізувало добровольців для подальшого вишколу [283, с. 9].

За відсутності інших даних, першим боєм націоналістів та радянської сторони можна вважати сутичку боївки «Залізняка» із двома солдатами у с. Лісна Слобідка Коломийського району (3 квітня 1944 р.) [280, с. 314]. Убивши одного і поранивши іншого солдата, боївка відступила [489, с. 41].

Початок квітня 1944 р. був невдалим для підпільників. Зіткнення з новим противником позначилося великими втратами. Біля с. Карлів підрозділи 8-ї армії виявили і розгромили колону новобранців (300 осіб), яких відправляли на

вишкіл, більшість із них була без зброї [257, с. 273]. Однак уже невдовзі підпілля спромоглося завдати ударів у відповідь. Збройні напади боївків на солдат та радянських активістів відбулися в селах і смт. Отинія, Олеша, Битків та ін. [489, с. 44]. А під час вступу радянської армії в смт. Кути чота УПА, якою командував «Недобитий», здійснила серію нападів на військових убивши трьох, поранивши двох і взявши в полон двох противників [264, сс. 386-387]. Локальні сутички тривали у травні-червні 1944 р., однак загалом, систематичного характеру вони не мали [20, арк. 32].

Наприкінці липня 1944 р. розпочався новий радянський наступ, який тривав до середини серпня і завершився встановленням контролю над переважною більшістю території області та обласним центром (окремі місцевості у Жаб'євському, Перегінському та Вигодському районах залишалися нічийною територією до жовтня 1944 р.) [307, с. 107]. Момент пересування лінії фронту повстанські відділи намагалися перечекати у важкодоступних гірсько-лісистих місцевостях, оскільки маневрувати між фронтами було небезпечно. Наприклад, досвід бою під с. Богрівка Солотвинського району (27 липня 1944 р.) свідчив, що зволікання із переходом і скупчення кількох підрозділів в одному місці обертається великими втратами [361, с. 590]. У цьому зіткненні, сотні командирів «Гамалії» і «Шрама», кілька кущових боївків, відділи новобранців та господарські частини потрапили під вогонь передових підрозділів 18-ї армії і втратили близько 60-ти вбитих і ще більше поранених, залишивши на полі бою шпиталь та обоз [289, с. 68].

Із середини серпня 1944 р. становище у Станіславській області почало стабілізуватися; радянська влада розгорнула формування свого адміністративно-номенклатурного апарату. З цього часу й почало розгортатися систематичне протистояння визвольного руху та радянського режиму. Кількість сутичок і збройних акцій, а також жертв від них зроста в десятки разів.

Так, у Рогатинському повіті ОУН з початком серпня 1944 р. проти нової влади розпочали активні дії теренові боївки та підпільна мережа. Більшість цих акцій було спрямовано на зрив мобілізації місцевого населення: напади на

мобілізаційні групи, колони військовозобов'язаних, замах на працівників військкомату, тощо. Так, біля сіл Жовчів та Загір'я підпільники відбили колони по 150 і 120 новобранців [22, арк. 4]. У селах Корчунок, Підгороддя, Верхня Липиця, Городисько, Гирботів (тепер Нараївка) відбулися численні вбивства і викрадення радянських солдат і активістів [78, арк. 3-6]. А 10 серпня невідомий відділ вчинив наскок на райцентр Букачівці. Були спалені радянські установи і знищено багатьох працівників адміністрації та РВ НКВС [83, арк. 4]. За свідченнями влади, це був перший наскок на райцентр у Станіславській області. А біля сіл Руда і Підгороддя розгорівся значний бій, в ході якого військові із застосуванням легких танків та мінометів спробували обійти з флангів і знищити декілька теренових боївок, але зазнали невдачі [489, с. 66]. За даними секретаря райкому Козюберди було вбито 75 і поранено 50 «бандитів» [183, арк. 11], за повстанськими – їх загинуло лише 6, а військових – 20 [280, с. 393]. У відповідь, радянська влада розпочала військові та каральні акції. Цивільне населення страждало від них не менш за підпілля: наприклад 24 серпня у с. Курів було знищено біля 50-ти мешканців, з яких лише 10 були членами місцевого СКВ [329, с. 27]. У документах всі вбиті фігурують як «бандити».

Однак, у вересні тактична ситуація знову змінилась, оскільки в Рогатинські ліси повернулися сотні УПА, які рейдували за межами терену. Відбулося декілька великих боїв і в більшості з них повстанці вийшли переможцями: так, збірний курінь під командуванням «Остапа» завдав втрат у 40 вбитих загону НКВС, який намагався його оточити біля с. Цюцьків (тепер Малинівка) [396, с. 145]. Сотня «Сіроманці» завдала втрат гарнізону у с. Мельна і знищила 5 мостів на шляхах до Львова і Перемишлян [183, арк. 26]. Сотня «Полтавці» знищила авто з радянськими кореспондентами біля с. Воронів [262, с. 493]. У відповідь частини ВВ НКВС розпочали облаву в лісах північної частини району. Найбільш запеклий бій відбувся 23 вересня у лісі біля с. Добринів, у ньому сотня «Сіроманці» втратила 8 убитих і 9 поранених, а енкавеесівці – близько 50 вбитих [290, с. 88]. За радянськими даними, із «банди» чисельністю 800 осіб (малоймовірна кількість з огляду на обмежений

простір лісів) було вбито 151-го «бандита», а власні втрати склали 17 осіб [183, арк. 26]. Імовірно, решту вбитих належали до теренових боївків та ухиленців.

У жовтні 1944 р. на Рогатинщині відбулося декілька сутичок із десятками втрат з обох боків. Одним з найбільших був бій сотні «Сіроманці» в урочищі Золота Поляна, під час нього обидві сторони задіювали навіть міномети. Енкавеесівці намагалися здобути позиції повстанців лобовими атаками і через це зазнали значних втрат (40 убитих і 21 поранений) [290, с. 98]. Ще один бій відбувся біля с. Мельна, повстанці подають дані, що в ньому вони знищили 60 противників, маючи 3-х убитих [339, с. 137], а в радянських документах зазначено, що операція «позитивних результатів не мала» [183, арк. 30]. В цей же час повстанці провели наскоки на Букачівці [280, с. 466] та Більшівці [489, с. 81], причому останній призвів до значних втрат з радянської сторони (було знищено виконком, військкомат, відділ НКВС та убито багатьох працівників).

На території Калуського округу в час переходу фронту у серпні 1944 р. зібралася значна кількість підрозділів УПА та ланок підпілля з інших теренів. Оскільки не всі з них встигли засвоїти методи боротьби з новим противником та основи конспірації, то втрати серед націоналістів були доволі значними [126, арк. 17]. Командир групи «Магура», С. Фрасуляк-«Хмель» зауважував, що внаслідок знищення багатьох теренових боївків та ланок мережі, у деяких місцевостях склалося враження, що організація розбита [274, с. 68]. Однак, в окремих місцях підпільники спромоглися завдати ударів владі, спрямованих, головним чином на зрив мобілізації. Так, біля с. Вістова і райцентру Войнилів відбулися напади на колони військовозобов'язаних [89, арк. 6], у с. Новиця було вбито майора авіації [489, с. 65], а в райцентрі Рожнятів підпільна група знищила більшість працівників військкомату [185, арк. 2]. У Калуському районі протягом серпня-вересня 1944 р. було вбито або забрано в ліс більшість голів і секретарів сільрад [127, арк. 17].

У вересні-жовтні 1944 р. до боротьби проти відділів УПА на Калущині стали активно залучатися підрозділи НКВС. Внаслідок масштабних операцій було розбито кілька повстанських підрозділів. Так, біля с. Гошів 14-й

прикордонний загін розгромив сотню командира «Горлоріза» (загинуло 93 повстанці і 60 було взято в полон) [19; арк. 8; 307, с. 128]. Ця ж частина знищила штаб старшинської школи «Олені» в лісі біля с. Яворів, щоправда, до цього призвела також легковажність коменданта школи «Поля», який, після дезертирства і явки з повинною одного з викладачів не побажав переносити її в інше місце [274, с. 76]. За радянськими даними, було вбито 184 «бандити» [257, с. 380], однак ця інформація не відповідає дійсності, оскільки більшість курсантів змогли врятуватися, як і деякі члени штабу (наприклад, «Ярема», який також проходив у звітах як убитий, однак саме він після загибелі «Поля» став новим комендантом і зумів завершити навчання курсантів [302, с. 50]).

У відповідь повстанці організували серію наскоків та диверсій. У с. Красна сотня під командуванням «Прута» із Чорного лісу знищила прикордонну заставу чисельністю 80 осіб [253, с. 77]. Підрозділи з куреня «Журавлі» вчинили наскоки на Перегінськ та Рожнятів [489, с. 80], а сотня командира «Гамалії» з Чорного лісу – на Войнилів [462, с. 148]. У Долинському районі протягом однієї лише ночі на 18 жовтня було знищено 5 мостів [115, арк. 38], наступної ночі спалено 11 мостів у Рожнятівському районі [185, арк. 6-7]. Таким чином повстанці блокували доступ владі у гірські села.

Протистояння на території Станіславського округу характеризувалося особливою запеклістю з обох сторін. Попри те, що підрозділи УПА перебували у рейді або ж переховувались у важкодоступній місцевості в горах, підпільна мережа і теренові боївки з перших днів серпня 1944 р. розпочали систематичні бойові акції. Надзвичайного розмаху набув терор проти військовослужбовців, чиновників та активістів – лише за серпень 1944 р. було вчинено понад 30 нападів, головним чином у селах Лисецького, Богородчанського та Солотвинського районів, які прилягали до Чорного лісу [59, арк. 23; 156, арк. 1; 161, арк. 18]. Біля сіл Вільшаниця, Старуня, райцентрів Жовтень та Тисмениця боївки вчинили успішні наскоки на колони мобілізованих [207, арк. 6; 489, сс. 66-67]. А 30 серпня Жовтень піддався нападу, внаслідок якого були розбиті приміщення НКВС та пошти і звільнено в'язнів [377, с. 116].

У відповідь радянська влада розпочала військові операції, завдяки яким вдалося ліквідувати кілька теренових боївок. 18-24 серпня було проведено першу облаву на Чорний ліс, в ході якої знищила 45 членів СКВ [257, сс. 276-277], через декілька днів розпочалися наступні. Більшість із них мали виразний каральний характер, про що свідчать спогади очевидців. Так, про одну з них у с. Грабовець 29 серпня мешканка села Марія Гошовська згадувала: «...Навколо по садах, городах, подвір'ях і вуличках валялися закатовані москалями односельці – чоловіки та юнаки. Ніби через село пройшов фронт... Мало того, що наших чоловіків, синів, батьків безневинно вбивали, енкаведисти-садисти ще й страшно їх катували. Так, Михайла Васильовича Матківського... кати поранили, а відтак вкинули у копицю сіна і підпалили. Згорів, сарака, живцем» [248, с. 389]. У радянських документах про цю операцію зазначено, що в її ході знищено 177 і полонено 60 «бандитів» [307, с. 128], однак за даними очевидців, того дня у селі каральні органи вбили 86 цивільних людей [248, с. 388]. На основі цього прикладу, частково можна зрозуміти яким чином у радянських звітах фігурували цифри про сотні знищених «бандитів». У цьому ж місяці подібні каральні операції відбулися у сс. Цуцилів [411, с. 46], Перерісль [422, с. 118] Надвірнянського району та ін.

У вересні 1944 р. до Чорного лісу повернулися місцеві сотні УПА, тому протистояння стало ще запеклішим. Більшість цих сотень мали чималий бойовий досвід. Наприклад, сотня «Стріла» протягом серпня-вересня здійснила рейд по східних, малозаліснених районах області, причому саме в той період, коли облави сягнули апогею. Як згадував командир сотні «Хмара», завдяки зразковій дисципліні та вмілому маневруванню сотня пройшла небезпечним тереном із мінімальними втратами, в той час як більшість кущових боївок в навколишніх селах були розбиті [298, с. 80]. Так, біля с. Олеша боївки «Мухи», «Комара» і «Слона» загальною чисельністю до 200 осіб стали в глуху оборону в невеликому лісі і за три доби боїв зазнали розгрому (160, а за радянськими даними – 260 убитих повстанців і біля 160 енкавеесівців [250, с. 201; 257, с. 380]. Це було одне з найбільших бойових зіткнень цього періоду в області.

На початку вересня 1944 р. УНКВС силами 19-ї бригади ВВ та 14-го і 87-го ПЗ НКВС підготувало нову облаву на Чорний ліс [307, с. 128]. Щоб її зірвати, сотні командирів «Гамалії» і «Бойка» вчинили наскоки на скупчення військ у райцентрах Лисець і Богородчани [253, с. 76]. За повстанською версією, під час них були зруйновані всі радянські установи, ворог зазнав втрат у 170 осіб [489, с. 70]; за радянською – масштаб руйнувань був куди меншим і власні втрати не перевищували десятка осіб [280, сс. 424-425]. Проте, облава у наступні дні таки відбулася, за її підсумками радянське командування відрепортувало про частковий розгром 11-ти сотень УПА і «очищення терену від бандитів» [58, арк. 20], хоча справді значні втрати мали лише сотні командирів «Нечоси» і «Блакитного» [253, с. 66]. Продовженням бойових дій у Чорному лісі стала операція проти повстанської бази на полонині Малиновище у Солотвинському районі, де перебувало три сотні УПА і штаб ВО «Говерля» [249, сс. 91-92]. Чисельна перевага та застосування авіації змусили повстанців після кількогодінного бою покинути базу, однак про розгром сотень не йшлося (повстанці втратили 15 убитих і поранених, а енкавеесівці – 90) [249, с. 93].

У жовтні 1944 р. кількість масштабних операцій зменшилась. Радянське керівництво аналізувало досвід попередніх облав і займалося підготовкою нових. Повстанці ж готувалися до зимового періоду. Єдиною великою акцією цього часу стала засідка сотні «Сірі» та сотні «Хорти» з Калущини на відділ НКВС між селами Сокіл та Мединя (Галицький район) [249, с. 101]. Повстанці залягли по обидва боки дороги і відкрили вогонь лише тоді, коли енкавеесівці опинилися посередині позицій сотень. Від першого ж вогню загинуло близько 80-ти противників, у подальшому їхня кількість подвоїлась [253, с. 190]. Перемогу енкавеесівцям не забезпечила навіть артилерійська підтримка. Серед численних трофеїв, які захопили повстанські сотні, було 2 гармати, але, внаслідок браку фахівців і зарядів, їх відразу знищили [249, с. 103].

Також протягом вересня-жовтня 1944 р. від індивідуального терору загинули десятки чиновників, силовиків, активістів та члени їхніх сімей. За цей період у Станіславському окрузі ОУН зафіксовано більш як шістьдесят дрібних

збройних акцій і диверсій, більшість з яких відбулися у селах поблизу Чорного лісу, а також у Ланчинському і Яремчанському районах [154, арк. 2, 14, 28].

У Коломийській окрузі ОУН рівнинні території радянська влада контролювала ще з весни 1944 р., зате гірський терен, за винятком райцентрів і нечисленних сіл, контролювали повстанці. Протягом літа-осені 1944 р. ця тенденція ще більш посилилась. Сільради, які влада намагалася створити в гірських селах, були знищені, у багатьох випадках – разом із їхніми членами. Лише у вересні 1944 р. у Коломийському, Яблунівському і Косівському районах було вбито понад 40 сільських активістів [220, арк. 1]. Також у цей час відбувся наскок на Яблунівський РВ НКДБ, внаслідок його працівники разом з начальником на прізвище Шубін загинули [377, с. 116]. Щоб закріпитися на підступах до гір, влада спробувала створити т.зв. «випадні бази», однак ця ініціатива нашоухнулася на опір. Декілька разів повстанці чинили напад на «випадну базу» у с. Середній Березів, яке для них було своєрідними «воротами в гори» [489, с. 79], а в с. Космач така база була розгромлена сотнею «Сурма» [264, с. 389]. Невдачею завершилися і спроби взяти штурмом вишкільний табір УПА в горах біля с. Грамітне – війська НКВС зазнали значних втрат (49 убитих) і змушені були відступити [489, с. 79]. У звіті секретаря Яблунівського РК КП(б)У Анісімова згадується про розгром сотні командира «Мороза» і ліквідацію понад 200 «бандитів» у с. Космач [220, арк. 2], однак і ця інформація не відповідає дійсності, оскільки «розгромлена» сотня продовжувала діяти протягом наступних місяців.

У відповідь на намагання влади взяти під контроль гірські села, окружний провідник ОУН «Сталь» відправив сотні «Сурма» та ім. Богуна у рейд по рівнинних територіях (Коршівський, Обертинський, Чернелицький, Гвіздецький, Заболотівський райони), який тривав приблизно з 7 по 30 жовтня [167, арк. 9]. Задачею рейду було дестабілізувати обстановку на підконтрольній владі територіях, тому під час нього відбулось чимало сутичок. Так, 12 жовтня у с. Жукотин сотня ім. Богуна прийняла бій з місцевим гарнізоном і вбила 24-х противників, серед яких був начальник РВ НКВС, прокурор і секретар ЛКСМУ)

[264, с. 389]. Наступною акцією повстанців стало переміщення до с. Чортовець і знищення місцевих радянських активістів [166, арк. 6]. Після цього повстанці перейшли у Чернелицький район, піддали терору актив с. Корнів, а 15 жовтня сотня «Сурма» вчинила наскок на Чернелицю і знищила 17 осіб [264, с. 389]. Однак, довге перебування на відкритому терені призвело до того, що радянське командування підтягнуло сили з Обертини і відрізало повстанцям шлях у Карпати. На полі між селами Семенівка і Корнів відбувся бій, де обидві сотні в несприятливій обстановці пішли на прорив і втратили 48 убитих і 17 поранених [230, арк. 223] (за свідченнями командира «Недобитого» з радянського боку втрати склали біля 50-ти осіб) [264, с. 389]. На зворотному шляху повстанці розгромили державні установи у с. Джурів, а сотня «Сурма» влаштувала засідку на групу партактиву, у якій загинули начальник РВ НКВС, прокурор та інші чиновники Заболотівського району [122, арк. 32]. Наприкінці рейду обидві сотні провели у с. Трійця акцію зі знищення польського населення. За радянськими даними, які підтвердив на допиті після полону в 1952 р. командир «Недобитий», усього було вбито 77 жителів, 62 з яких – поляки [122, арк. 32]. Після цього сотні завершили рейд і відійшли на гірську територію.

Отож, підсумки першого етапу протистояння визвольного руху і радянського режиму в Станіславській області були такими. До встановлення радянського контролю над територією області протистояння не мало систематичного характеру, оскільки армійські частини проводили бої із повстанцями та підпільниками принагідно, а не цілеспрямовано. Загони УПА і теренові боївки також намагалися не вступати в бої з регулярними військами, оскільки в них зазнавали значних втрат. Однак, починаючи з серпня 1944 р. військове протистояння охоплює всю територію області. Ініціатива у цей час належала підпільним і повстанським структурам: наскоки, диверсії та терор проти представників нової влади стали повсякденними явищами в більшості районів. У багатьох селах радянська влада існувала лише номінально, а в окремих гірських місцевостях її не було взагалі.

Протягом серпня-жовтня 1944 р. значну роль у військових акціях проти радянського режиму відіграли т.зв. теренові боївки. У серпні їхня роль у військовому протистоянні була визначальною, оскільки більшість сотень УПА в цей час перебували або в рейдах, або на вишколах. Однак, у наступні місяці вони зазнали великих втрат внаслідок енкавееєсівських облав і більшість із них (окрім боївок у гірських теренах Коломийщини) припинили існування.

З кінця серпня 1944 р. радянський режим перейшов до масштабних операцій проти сил визвольного руху – облав, які проводилися підрозділами внутрішніх і прикордонних військ НКВС, військовими гарнізонами та т.зв. групами радпартактиву. У районах найбільшої концентрації повстанських сил були створені т.зв. «випадні бази». Однак, ці заходи зазнали невдач через недостатню скоординованість, слабке орієнтування в місцевості та недооцінку сил і можливостей противника.

Військові операції обох сторін завдавали цілеспрямованих втрат мирному населенню. Так, загони УПА та боївки СБ ОУН проводили акції зі знищення радянських активістів, які були цивільними жителями. А радянські військові операції часто мали виразний каральний характер і закінчувалися вбивствами десятків мирних жителів, яких записували у документи як «бандитів» заради збільшення показників успішності боротьби з УПА.

Загалом на цьому етапі протистояння радянська влада не досягла жодної своєї мети. Вона не змогла ані знищити повстанські загони, ані, бодай, стабілізувати становище на території області. Розмах і численність військових операцій цього періоду мало чим поступалися бойовим діям на фронтах війни. Таким чином, цей етап військового протистояння не виявив господаря становища, що в короткостроковій перспективі означало успіх сил українського визвольного руху.

3.2. «Перший хрущовський нажим» на сили визвольного руху та його провал (листопад 1944 – березень 1945 рр.).

Перші операції проти визвольного руху у серпні-жовтні 1944 р. дали зрозуміти обласному і республіканському керівництву, що тотальна військова перевага сама по собі не є запорукою успішності. Тому на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 27 вересня 1944 р. було прийнято постанову «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР», а керівництво НКВС та НКДБ ухвалило наказ від 9 жовтня 1944 р. «Про заходи з посилення боротьби з оунівським підпіллям і ліквідації озброєних банд ОУН(б) у західних областях Української РСР». У цих документах ішлося про необхідність координації зусиль партії і силових органів для підготовки широкомасштабного наступу на «українсько-німецьких націоналістів» [306, с. 123]. Задля цього в західні області переправлялися додаткові війська та створювалися спеціальні оперативні загони – штаби для координації дій карально-репресивного апарату та партійних структур. Загалом наголошувалося на необхідності покінчити із структурами ОУН та УПА в західних регіонах УРСР до завершення війни з Німеччиною – відповідно до обіцянки секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова радянському диктатору Й. Сталіну. Через те комплекс операцій проти визвольного руху протягом листопада 1944 – березня 1945 рр. отримав назву «першого хрущовського нажиму».

Протягом означеного періоду структури українського Руху Опору знаходилися в стадії реорганізації (наказ УПА-Захід Ч.9/44 від 25 листопада 1945 р.) [241, арк. 4], яка була зумовлена потребою пристосуватися до радянського адміністративно-територіального устрою та остаточно відділити структури ОУН і УПА. Ця реорганізація розпочалася із наради керівників Центрального і обласних проводів у Чорному лісі наприкінці жовтня 1944 р. [356, с. 74] і тривала аж до весни 1945 р. Тому в цей час в одних округах ОУН діяли старі організаційні ланки, а в інших уже нові. Також у цей час завершується формування повстанських куренів і з січня 1945 р. відбувається формування тактичних відтинків [390, с. 14]. Таким чином, структура українського визвольного руху набуває свого остаточного вигляду, в якому вона проіснувала до ліквідації.

На території Рогатинського повіту цей період розпочався із серії нападів підпільників на військових і чиновників, внаслідок яких загинуло і зникло безвісти до двох десятків осіб. Такі напади відбулися в селах Корчунок, Залужжя, Псари, Різдяни, тощо [183, арк. 32]. Однак, наприкінці листопада 1944 р. радянське командування заблокувало Рогатинський терен і сусідні з ним райони Львівської області великою кількістю військ. Щоб полегшити становище заблокованим сотням «Сіроманців» і «Полтавців», командир «Лютий» провів успішний наскок на «випадну базу» НКВС у смт. Нові Стрілища (Львівська обл.), однак загинув у сутичці [375, с. 118]. Сотні залишились у терені, маневруючи поміж ворожими військами. Наприкінці грудня 1944 р. вони мали значну бойову сутичку біля Золотої та Осової полян, у ході якої зуміли втримати позиції ціною невеликих втрат [290, с. 131]. Однак, уже через кілька днів сотня «Полтавці» потрапила в оточення військ НКВС. Бій тривав цілий день і сягнув неймовірної запеклості, противник 8 разів чинив штурм повстанських позицій і втратив у бою близько 250 осіб (за окремими даними – і командувача операцією, генерала на прізвище Федоров) [417, с. 111]. Надвечір сотня організувала прорив, вцілілим повстанцям вдалося вийти з оточення, однак їхні втрати склали 37 убитих, в т.ч. й командир сотні «Максим» [489, сс. 85-86]. За свідченням стрільця сотні «Сіроманці» Б. Допіри, після розгрому цього підрозділу іншим сотням було наказано відійти з терену або ж розділити і переховати стрільців по криївках [290, с. 131].

Через цю обставину, а також через те, що з кінця 1944 р. Рогатинщина стала осередком перебування вищого керівництва ОУН і УПА (Головного Командира УПА та керівника ОУН Р. Шухевича, члена Центрального проводу ОУН «Петра» - Р. Кравчука та ін.) [421], інтенсивність боротьби у цьому терені в 1945 р. пішла на спад. Більшість повстанських сотень, починаючи з 1945 р., діяли поза межами Рогатинського повіту/надрайону, а збройні акції тут проводило підпілля ОУН. Так, протягом січня-лютого 1945 р. у селах Рогатинщини було проведено близько десятка акцій, головним чином – проти військових та «стрибків» [230, арк. 220]. Підпілля також зазнало втрат: у с.

Беньківці було розбито неідентифікований загін чи боївку (11 стрільців убито, а 13 взято в полон) [27, арк. 63], а в с. Підкамінь загинув політвиховник сотні «Сіроманці» [317 с. 2]. У березні бойові дії дещо активізувалися: радянські органи знищили боївки у селах Чесники і Добринів [230, арк. 294], натомість повстанці у відповідь провели відплатні акції у цих та сусідніх селах. В одній із них над с. Добринів було підбито літак У-2 і взято в полон його пілота [230, арк. 322]. Однак, загалом протистояння на цій території втратило гостроту.

У Калуській окрузі на початку листопада 1944 р. ініціативою продовжували володіти повстанці. Так, сотня «Журавлі» провела кілька військових та диверсійних акцій у Долинському, Вигодському і Рожнятівському районах [93, арк. 31], сотня «Хорти» зайнялася руйнування мостів біля Болохівського лісу, а сотня «Летуни» чинила диверсії у Войнилівському районі [255, сс. 192-193]. Однак, близько 10-го листопада війська НКВС оточили Болохівський ліс. Завдяки постійному маневруванню, із заблокованого терену зуміла з мінімальними втратами прорватися сотня «Хорти» [255, с. 193], а теренові боївки та курінь «Заграва» зазнали значних втрат – за даними НКВС 148 вбитих і 4 полонених [257, с. 302], а за даними обкому 730 вбитих і 157 полонених [257, сс. 380-381] (останній цифрі навряд чи варто довіряти, адже увесь кількісний склад повстанських сил у Болохівському лісі не налічував стільки бійців, навіть із тереновими боївками).

У гірській частині округу великих облав не було і там господарями становища залишалися повстанці. Організувавши серію засідок і наскоків, сотні «Журавлі», «Летуни» та «Опришки» знищили кілька десятків противників [274, сс. 82-85]. У Перегінському районі оперувала сотня «Стріла» із Чорного лісу – протягом тижневого перебування вона знищила мости на р. Лімниця, звільнила 15 арештантів і у сутичках убила близько десятка противників [280, с. 316].

У грудні 1944 р. протиборство на Калущині пішло на спад, помітними подіями стали лише акції ОУН з ліквідації «стрибків» та місцевих активістів у райцентрах Долина, Рожнятів та Перегінськ [116, арк. 5]. Проте у січні 1945 р. воно поновлюється, за місяць стається близько сорока сутичок. Підрозділи

НКВС 7-8 січня провели доволі успішну операцію у Войнилівському районі проти куреня «Заграва» (23 вбитих), а 11 січня розбили неідентифікований підрозділ біля с. Човгани (20 убитих, 37 полонених за радянськими даними) [230, арк. 220-221]. Щоб виправити становище, курінь «Заграва» вчинив наскок на Войнилів і зібрав значні трофеї [230, арк. 221]. У гірській частині округу протистояння було менш гострим, оскільки повстанці там зберігали тактичну перевагу. Так, у Перегінському районі вони знищили кілька мостів і заблокували радянській владі доступ у гірські села [180, арк. 1]. А в селах Цінева, Спас і Луги (Рожнятівський район) провели акції зі знищення місцевого активу. Єдиним успіхом влади був розгром кількох ланок Служби Безпеки ОУН, які зібралися на нараду поблизу Перегінська [180, арк. 3].

Наприкінці лютого повстанці здійснили серію ефективних акцій. Так, біля с. Голинь була замінована колія, на якій підірвався потяг із військовими армії і НКВС – загинуло і було поранено близько 150 осіб [393, с. 12]. У с. Липовиця сотня «Вітрогони» атакували відділ НКВС і змусили його відступати у засідку (убито 26 противників) [274, с. 112]. У с. Збора три сотні розгромили «випадну базу» і ліквідували близько 90 енкавеецівців [361, с. 599]. У відповідь, радянські органи розпочали велику облаву у Болохівському лісі, яка завдала втрат сотням «Журавлі» та «Загроза» (останню довелось розформувати) [274, с. 107]. Проте, попри значні втрати в боях з каральними органами, повстанські загони Калущини продовжували зберігати боєздатність і становити загрозу для радянської влади: до прикладу, сотня «Хорти» налічувала біля 150 повстанців, сотня «Опришки» - біля 170, сотня «Журавлі» - понад 100 [94, арк.11].

У Станіславському окрузі «перший хрущовський нажим» розпочався із надзвичайно масштабної облави на Чорний ліс – головне місце базування підрозділів УПА. До неї були залучені війська НКВС, чисельністю 15 тис. осіб [489, с. 84]. Розвідавши методом локальних сутичок чисельність і наміри противника, командир чорноліських загонів «Різун» обрав тактику ухиляння від боїв. Окремі підрозділи (курінь «Смертоносці», що формувався та ін.) були виведені з Чорного лісу, іншим було вказано маневрувати поміж загонами

противника, намагаючись увесь час триматися позаду розшукувальних ліній [298, с. 81]. Це вберегло повстанські відділи від значних втрат, за винятком куреня «Довбуш». Останній змушений був стояти табором в урочищі Гуркало, оскільки охороняв нараду вищих провідників ОУН і референтів СБ, яка стосувалась реорганізації підпілля [283, с. 369-370]. Це рішення дорого коштувало як повстанцям, так і учасникам наради: 1 листопада, за допомогою агента, підрозділи НКВС обійшли повстанські пости і заблокували табір [289, с. 87]. Внаслідок несподіванки виникла паніка, яка загрожувала повним розгромом. У таких умовах, курінний командир «Гамалія» силами однієї чоти організував контратаку, у якій майже вся чота разом з курінним загинула, однак дала змогу відійти решті [250, сс. 105-106]. Також були знищені деякі керівники СБ зі своїми боївками, зокрема обласний референт СБ «Павло», члени Центральної референтури СБ «Скалюк» та «Роман» та ін. [377, с. 134].

Після припинення облави підрозділи УПА провели кілька рейдів, щоб поповнити запаси зброї і набоїв. Про активність сотні «Стріла» у Калуській окрузі уже було зазначено [275, с. 316]. Успішним виявився також рейд куреня «Скажені», який у Галицькому районі провів вдалу засідку на підрозділи НКВС, які переслідували знекровлений курінь «Заграва» - втрати енкавееців склали 173 вбитих (за даними повстанців) [253, с. 81].

Наприкінці листопада більшість відділів повернулося до Чорного лісу і підготували велику відплатну акцію – 24 листопада вони атакували укріплені пункти радянської влади одразу в кількох містах. Особливою зухвалістю відзначався наскок на обласний центр, проведений сотнею «Сірі». Два рої пробралися до центру Станіслава і обстріляли приміщення НКДБ, в той час як інші відкрили вогонь по вулицях зі стрілецької зброї та мінометів [489, с. 83]. Частина армії та НКВС охопила паніка, на вулицях спалахнули взаємні перестрілки, які спричинилися до загибелі кількох десятків осіб [280, с. 315]. Паралельно сотня «Чорні чорти» вчинила наскок на Лисець, а курінь «Смертоносці» – на Богородчани. Підмога тамтешнім гарнізонам прибула лише над ранок, за цей час повстанці встигли зруйнувати радянські установи та

знищити багатьох представників влади і військових [298, с. 84]. Наступної ночі сотня під командуванням «Іскри» здійснила наскок на Солотвино, під час якого знищила увесь керівний склад РВ НКВС [255, с. 195]. Ці дії дестабілізували ситуацію в окрузі і деморалізували представників влади в районах. Повстанці знову взяли під контроль села біля Чорного лісу і використовували їх як базу для подальших дій. Так, сотня «Стріла» регулярно чинила акції у с. Крихівці біля самого Станіслава [298, с. 84], сотня «Змії» у кількох сутичках біля с. Старий Лисець знищила 18 чиновників та біля 50 бійців НКВС [157, арк. 6], а сотня «Лебеді» вчинила успішний наскок на Тисменицю [307, с. 127]. У південних районах округу оперували відділи із групи «Гуцульщина», які вчинили наскок на райцентр Яремче, причому організували його за всіма правилами – із групами прикриття на в'їздах до міста. У заблокованому серед гір гарнізоні загинуло 60 бійців (в т.ч. начальники НКВС та НКДБ), а при спробі надати допомогу полягло ще 66 енкавеецівців [264, с. 392].

Задля виправлення становища влада на початку грудня підготувала нову облаву на Чорний ліс. Щоб її уникнути, частина відділів УПА відійшла у рейд в Ланчинський, Отинійський і Надвірнянський райони, однак їх заблокували в лісах біля сіл Майдан і Струпків [174, арк. 25]. Прориваючись на північ, сотні «Змії», «Сірі» та «Стріла» зуміли розбити роту НКВС і вийти із заблокованого терену [249, с. 239], однак місцеві СКВ, які також переховувалися від облави, були розбиті (за радянськими даними, в облаві було знищено 78 повстанців) [175, арк. 25]. Після прориву відділи розділилися, так сотня «Стріла» відійшла в Коломийський округ, а сотня «Змії» повернулася до Чорного лісу, вчинивши перед цим наскок на Тлумач. Це був класичний приклад партизанської тактики: у місто зайшло 27 бійців, які, на основі розвідданих, зуміли зруйнувати будівлю НКВС, в'язницю, випустити в'язнів і знищити 60 противників без власних втрат [308, с. 127]. Радянські джерела ж повідомили, що в наскоку брала участь «банда» чисельністю 350-400 осіб [230, арк. 34].

Нові операції радянської влади у січні 1945 р. були проведені із врахуванням попередніх невдач. Передусім, війська НКВС розташувалися у

Войнилівському та Галицькому районах, щоб обмежити зв'язок тамтешнього підпілля із повстанцями (ці райони були продовольчою та господарською базою чорноліських відділів) [23, арк. 136]. 5 січня у полон потрапив колишній сотенний «Дон», який пішов на співпрацю [361, с. 598]. Наступна хвиля облави тривала від 24 січня до 2 лютого; під час неї було знищено 106 і арештовано 209 підпільників [56, арк. 56] і кілька боївків СБ ОУН [414, сс. 83-84]. У лісових масивах та навколо них проводилися перецісування. Так, у Ланчинському районі зазнала розгрому сотня під командуванням «Чайки», яка розташувалася в селах відсвяткувати Різдво і не подбала про заходи безпеки [390, с. 50]. У самому Чорному лісі командир «Різун» вирішив діяти на випередження і 6 січня вчинив наскок на «випадну базу» у с. Рип'янка, де знищив 120 бійців [349, с. 142]. Проте вже 7-8 січня війська вийшли на слід куреня «Скажені», біля якого перебував «Різун». У бою він зазнав важкого поранення, до того ж під натиском противника частина повстанців самовільно полишила позиції і від розгрому курінь врятував новопризначений командир «Прут» [384, с. 19]. Повстанці відійшли, втративши 21-го вбитого [230, арк. 41] і знищивши 80 противників [257, с. 256]; після цього вони розділились і відпочивали по селах, створюючи ілюзію присутності в лісі для НКВС шляхом щоденного почергового розпалювання багать у просіках [377, с. 140].

Облави поновились 21 січня. Підрозділи НКВС заблокували с. Посіч, де перебувала сотня «Заведії», однак вона змогла організувати вдалий прорив і відійти з мінімальними втратами [389, с. 21]. А біля сіл Глибівка Саджава, Хмелівка два повстанських курені вирішили атакувати підрозділ НКВС, однак йому прийшла допомога і атакованими стали самі повстанці [250, с. 227]. Бій тривав декілька годин і став одним з найбільших в області, енкавеесівці застосували авіацію [253, с. 87]. Надвечір курені зуміли організовано відійти до лісу, однак втрати у них були високі – біля 80 вбитих [230, арк. 219], з боку НКВС полягло біл 150 осіб [250, с. 227].

У лютому 1945 р., рятуючись від облав, більшість відділів УПА покинули Чорний ліс і рейдували по терені, нападаючи на гарнізони та тероризуючи

сільський актив [163, арк. 1]. Так, сотня «Залізні» в Отинійському районі спалила 13 сільрад і вбила кількох їхніх членів [26, арк. 29], потім перейшла у Тлумацький район, де влаштувала вдалу засідку на спецпідрозділ (60 убитих) [489, с. 94]. На початку березня вона опинилася в Галицькому районі, де з'єдналась із сотнями «Стріла» і «Сірі». Об'єднаний підрозділ мав постійні сутички з блокуючими військами, аж до свого повернення в Чорний ліс [298, сс. 104-105]. Менш вдало закінчився рейд куреня «Сивуля» – у Ланчинському районі його заблокували відділи НКВС із підтримкою бронетехніки і командир довелось залишити чоту в якості прикриття, яка загинула майже вся [250, сс. 153-154]. Курінь зумів прорватися, однак у важкому бою втратив 41 вбитого і 25 поранених (ворожі втрати були 50 і 55 відповідно) [361, с. 598].

На початку березня облави припинилися, відділи УПА повернулися на базу і стали готувати відплатні акції. Найбільш вдалим виявився наскок куреня «Підкарпатський» (колишня назва «Скажені»), який знищив гарнізон НКВС у с. Посіч (зі 170 осіб було вбито 150 і взято в полон 16) [249, с. 54]. Цей наскок став академічним прикладом партизанської тактики: довідавшись, що гарнізон квартирує у 4-х будинках в центрі села і почувается настільки вбезпечено, що не виставляє охорони, підрозділи УПА вночі зайняли позиції навпроти будинків, а потім рознесли їх вщент за допомогою стрілецької зброї та гранат [389, с. 27]. В цей же час курінь «Смертоносці» здійснив вдалий наскок на Богородчани, а курінь «Сивуля» – на Солотвино [298, с. 107]. Вдалі повстанські операції стали свідченням провалу «першого хрущовського нажиму».

Ситуація у Коломийському окрузі була ще більш напруженою, оскільки розмежування своєрідних «сфер впливу» на рівнинну, контрольовану владою і гірську повстанську, загострилося. Взявши під контроль нечисленні шляхи у передгір'ях, відділи УПА утворили своєрідну «повстанську республіку» з центром у с. Космач [221, арк. 22]. Там розміщувався командний склад ТВ «Гуцульщина» і окружний провід ОУН, функціонували повстанські шпиталі, склади і друкарня оунівського проводу. Секретар Косівського райкому Дерев'яно у своєму донесенні наприкінці жовтня 1944 р. зазначав: «З

гірськими сільрадами зв'язок втрачено, туди нікого не впускають і звідти не випускають. Зі слів окремих очевидців, там наявне велике скупчення банд» [136, арк. 31]. До «Космацької республіки» входили більшість сіл Ябунівського, Косівського, Жаб'євського та окремі села Кутського району і саме в них зосереджувалися підрозділи УПА Коломийського округу. У листопаді-грудні 1944 р. масштабних облав на цих територіях не було. Намагання розмістити гарнізони повстанці зустрічали збройним опором – так, у сутичках біля смт. Жаб'є (тепер Верховина), сіл Буркут, Дземброня, Брустури загинуло кілька десятків солдат ВВ та прикордонників [255, сс. 195-198].

Найбільш запекла боротьба в цей час розгорнулася у передгір'ях, де «сфери впливу» перехрещувалися. Так, у Печеніжинському районі відбулося близько десятка збройних акцій, в т. ч. спалення будівлі РВ НКВС [27, арк. 33], у Коломийському районі було знищено млин і пивоварний завод [277, с. 391], у Снятині спалено спиртовий завод і підірвано міст [255, сс. 195-196]. Акції зі знищення прихильників радянської влади (всього було вбито кілька десятків людей) відбулися у селах Хімчин [136, арк. 56], Княздвір [27, арк. 33], Тростянець [122, арк. 32], Сороки [104, арк. 30-31], Загайпіль, Острівець [105, арк. 3], Бучачки [106, арк. 3], Підвербці [167, арк. 12], Дубки [219, арк. 9]. У грудні сотня «Стріла» разом із куренем «Гуцульський» провели рейд Заболотівським районом і під с. Рудники були атаковані частинами НКВС із застосуванням мінометів і танків. Командир «Хмара» у спогадах засвідчив, що повстанці куреня «Гуцульський» були значно менш боєздатними і намагались покинути позиції під час бою, через що сотня «Стріла» змушена була затримувати вогнем не лише противника, а й напарників [298, сс. 90-91].

У січні 1945 р. радянське керівництво сконцентрувало значні військові сили і розробило план операцій щодо ліквідації т.зв. «Космацької республіки». В гірські села стали вводитися чисельні гарнізони. Відділи УПА намагались зупинити їх просування, підірвавши кілька залізничних та шосейних мостів на шляху Коломия – Яблунів [230, арк. 230], а також атакуючи їх місця розташування. Однак, чисельна перевага радянських сил відіграла свою роль і

чимало «повстанських» сіл опинилися під контролем влади. Після цього почався бій за Космач, який вважається найбільш масштабним в області.

Дані про перебіг, підрозділи, втрати і, навіть, час цієї операції, надзвичайно суперечливі з обох боків; більше того – окремі джерела однієї протиборчої сторони, суперечать одне одному. Так, одні дані повстанців свідчать, що космацький бій відбувся наприкінці грудня 1944 р. [489, с. 85], інші (серед них і сотенний «Кривоніс», безпосередній учасник бою) – у проміжку 13-17 січня 1945 р. [284, с. 194], ще інші вказують на 19-20 січня, оскільки в ці дні повстанці чинили засідки на дорогах з метою перехопити підкріплення для військ у Космачі [417, с. 112]. Усі радянські документи зазначають, що «операції із розгрому банди у селах Космач, Брустури, Прокурава, Шешори» відбувалися у період з 29 січня по 3 лютого [138, арк. 1; 223, арк. 2; 230, арк. 234]. Цю ж версію підтверджує у своїх спогадах сотенний «Хмара», який у цей час перебував у рейді на Коломийщині [298, с. 99]. Однотипність радянського датування та підтвердження його джерелом протилежної сторони дає підстави вважати цю версію найбільш вірогідною.

Ймовірніше за все, події розгорталися наступним чином: після зайняття окремих сіл «повстанської республіки», підрозділи 31, 33, 87-го прикордонних полків та інші групи військових і радпартактиву вирушили до Космача [257, с. 389]. Прикриваючись завірюхою, радянські сили чисельністю близько 1000 осіб атакували село з різних сторін. У Космачі розпочалась евакуація підпільних осередків, шпиталю, друкарні, продовольства, речей та боєприпасів, яку прикривали сотні «Чорногора», «Сурма» та ім. Богуна; після цього повстанці організовано відступили в гори [253, сс. 232-233]. Записка обласного воєнкома Сігульєва підтверджує, що основним силам «банди» вдалося уникнути розгрому [230, арк. 234]. За повстанськими даними, в бою вони втратили 14 осіб і знищили 140 противників [253, сс. 232-233], однак Л. Вардзарук пише, що загиблих повстанців було 36 [488], а радянські джерела повідомляють про 91-го вбитого «бандита», проте замовчують власні втрати [223, арк. 5]. Для

подальших операцій у Космачі залишився батальйон прикордонників, а інші підрозділи повернулися в Яблунів і Коломию [230, арк. 234].

Командування ТВ «Гуцульщина» стало готувати операцію зі знищення гарнізону, згідно якого курінь «Гайдамаки» планувалось використати як штурмову групу, курені «Підкарпатський» та «Гуцульський» були розташовані на вірогідних шляхах відступу, а курінь «Карпатський» повинен був виставити свої сотні на дорогах у якості груп прикриття [253, с. 151]. На світанку 2 лютого розпочався наступ повстанців на село. Будучи заскоченими зненацька, прикордонники втратили багатьох вбитих і розпочали відступ до Березовів, де наткнулися на вогонь куреня «Підкарпатський» [253, с. 151]. Не маючи змоги прорватися, вони спробували зайняти позиції в селі і послали радіограму в Станіслав про необхідність допомоги [284, с. 187]. Однак, підкріплення не змогло пробитися крізь групи прикриття на дорогах. Так, Березівська сотня в урочищі Рушір розгромила батальйон 256-го конвойного полку ВВ НКВС, яким командував підполковник М. Дергачов [280, с. 486]. Її командир «Кривоніс» зазначав про цей бій наступне: «Здавалося, самі гори посунули на напасників. Не було чути ні поодиноких вистрілів, ні черг – лише суцільний шквал... Двадцять два кулемети, «бронбійка», міномет, десятки автоматів, десятизарядка, карабіни – це вам не жарти... Червонопогонники безладною гурмою кинулися в прорив уперед. Наткнулися на щільний вогонь, «Вдовенко» – Микола Лазарович зустрів їх прицільними чергами з мадярського кулемета. Нажаханою отарою кинулися назад, але даремно. Гепалися долів, де хто стояв...» [284, с. 190]. Радянське командування також відзначало: «Не доходячи 8 км до с. Космач, на дорозі між схилами гір, бійці почали вивантажуватися із авто... У цей час з одної сторони із відстані 150 м банда відкрила вогонь із кулеметів і гвинтівок по бійцях, а з іншого боку міномети відкрили вогонь по машинах. Було вбито командира полку, начальника штабу, начальника санітарної служби, поранено 15 бійців, розбито всі авто» [230, арк. 234]. За даними «Кривоноса», у бою загинуло від 400 до 500 бійців НКВС і 3 повстанці [284, с. 192], за радянськими джерелами загинуло 30 бійців (у т.ч. командир) і

ще 30 було поранено [230, с. 234]. Інший загін, що йшов на допомогу оточеним через Прокураву, розбила сотня «Трембіта» (до 40 вбитих енкавеесівців) [417, сс. 112-113]. Критичне становище оточених у Космачі погіршила авіація, яка помилково атакувала його позиції [253, с. 131]. Таким чином, після трьох днів боїв, гарнізон було розгромлено, врятувалися з нього лише окремі групи. Загальна кількість загиблих залишається невідомою (обком звітував про 287 вбитих «бандитів» у цій місцевості за період з 30 січня по 8 лютого [257, с. 389]), однак на основі приблизних даних можна зробити висновок про сотні убитих бійців із радянської сторони і десятки, якщо не сотні повстанців.

Таким чином, бої у гірській частині Коломийщини призвели до часткового успіху радянської влади ціною суттєвих втрат. Територія «повстанської республіки» дещо скоротилася, проте Космач та навколишні села влада й надалі не контролювала [223, арк. 11-13]. Як зазначав секретар Яблунівського райкому Анісімов у своїй доповідній: «військові операції позитивних результатів не дали, бо командування при їх проведенні не враховує всіх труднощів і особливостей боротьби з бандитизмом у гірській місцевості» [223, арк. 5].

Ще однією помітною подією в лютому 1945 р. став бій куреня «Перемога» у Жаб'євському районі. Цей підрозділ уже довгий час переслідували енкавеесівці з Буковини [26, с. 394], однак біля хутору Сеньківський він зайняв вдалі позиції на гірському хребті і успішно оборонявся один день проти лобових атак набагато чисельнішого противника, втрати якого склали 190 убитих і поранених бійців [489, с. 93], а вночі відступив, маючи 15-18 вбитих і поранених [250, с. 81]. Інших значних сутичок у регіоні до середини березня не спостерігалось. «Хрущовський нажим» успіху не досяг.

Таким чином, на основі аналізу вищенаведеного матеріалу можна зробити наступні висновки. Військове протистояння між силами українського Руху Опору та радянського режиму на території Станіславщини в період «першого хрущовського нажиму» відзначалося надзвичайною запеклістю. Це було зумовлене такими чинниками: значним військовим потенціалом обох сторін;

обіцянкою радянської влади до середини березня 1945 р. ліквідувати усі підрозділи УПА; намаганням повстанських сил дестабілізувати ситуацію в регіоні, залякати представників влади та взяти під контроль значні території.

Для знищення підрозділів УПА і організацій ОУН радянська влада масово застосовувала тактику облав із перече́суванням лісових масивів та населених пунктів. До окремих із них залучалися артилерія, бронетехніка та авіація. Однак, радянські операції часто відзначалися низьким рівнем координації, недостатнім вивченням території, застосуванням шаблонної тактики лобових атак, впевненістю у власній кількісній перевазі і, як наслідок, недооцінкою потенціалу противника. Враховуючи всі ці фактори, а також перманентну співпрацю місцевого населення з визвольним рухом, радянські сили зазнавали значних втрат у цих операціях, неспівмірних зі своєю чисельною перевагою.

Пристосовуючись до дій противника, повстанські підрозділи вдосконалили тактику маневрування та рейдів, яка передбачала уникнення бою з перече́сувальними підрозділами, вислизання або прорив з оточеного облавою терену, влаштування засідок і несподіваних наскоків на опорні пункти («випадні бази») противника. В цей час остаточно формується тактика УПА, заснована на таких елементах як мобільність, маневреність та несподіваність. Виняток склали повстанські підрозділи Коломийщини, які взяли під контроль гірську місцевість і довгий час утримували її – вони менш інтенсивно використовували тактику маневрування.

Військове протистояння у різних частинах області мало свої особливості. Так, на території Рогатинського надрайону бойові акції визвольного руху з січня 1945 р. пішли на спад, що зумовлювалось як відсутністю значних повстанських сил, так і зосередженням у цьому краю центрального керівництва визвольного руху. На території Калущини періоди затишшя чергувалися зі спалахами активності обох сторін. Дуже запекле протистояння із численними облавами військ НКВС і наскоками повстанців на райцентри та гарнізони розгорнулося в районі Чорного лісу у Станіславській

окрузі. Це було пов'язане як із близькістю до обласного центру, так і з високою боєздатністю місцевих повстанських загонів. На терені Коломийщини чітко виокремилась гірська зона, яка, окрім райцентрів і прилеглих сіл, була під контролем УПА і рівнинна, де активно діяло підпілля ОУН, але радянська влада назагал контролювала ситуацію.

Таким чином, незважаючи на перевагу в живій силі та техніці, масштабні військові операції проти повстанських загонів і підпілля та карально-репресивні акції проти місцевого населення, радянській владі протягом усього означеного періоду не вдалося подолати сили визвольного руху у Станіславській області. Попри значні втрати, завдані кільком сотням і куреням, більшості теренових боївок та окремим ланкам мережі, український Рух Опору продовжував існувати і протидіяти радянській окупації області. Тому очевидним є факт, що комплекс операцій радянської влади – т.зв. «перший хрущовський нажим» завершився провалом. А загалом в області склалася патова ситуація, коли становище жодної зі сторін не виглядало як переможне. Враховуючи співвідношення сил, засобів і результат протистояння на весну 1945 р., можна зробити висновок, що у тактичному плані перевага в даному періоді була на боці визвольного руху.

3.3. Радянсько-повстанське військове протистояння в умовах завершення війни у Європі: блокада та амністія (середина березня – кінець липня 1945 р.).

До середини березня 1945 р. стало очевидно, що намагання керівництва УРСР розгромити визвольний рух у західних областях провалилися. Так, лише за радянськими джерелами, у Станіславській області налічувалося 11 «банд» і 2150 «бандитів» [424, с. 377], однак справжня кількість учасників та організацій була значно більшою. Наприклад, ТВ «Чорний Ліс» за свідченнями курінного «Хмари» налічував майже 2000 повстанців [298, с. 103], а загальна кількість усіх членів УПА і ОУН, ймовірно, перевищувала десяток тисяч осіб. У зв'язку з цим 16 березня 1945 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову, в якій

звинуватило керівництво західних областей у бездіяльності [275, с. 252-253], намагаючись перекласти відповідальність за незадовільний стан із «розгрому бандитизму» на низові структури. Паралельно з цим, республіканське керівництво підготувало нову масштабну операцію – т.зв. «весняну блокаду» 1945 р. або ж «другий хрущовський нажим». Враховуючи досвід попередніх облав, під час яких загони УПА намагалися відійти чи прорватися у незадіяну операцією місцевість, цього разу влада вирішила заблокувати одночасно усю територію Галичини, значно ускладнивши маневрування повстанських відділів, кущових боївок та функціонування оунівської мережі. Лише у Станіславській області до неї залучили від 40 до 60 тис. війська [307, с. 139].

Блокада в області тривала із 20-х чисел березня до середини травня 1945 р. [1, арк 9]. За свідченнями повстанських діячів, зокрема «Хмеля» (колишній командир ТВ «Магура»), «Хмари» (командир куреня «Дзвони») і «Кривоноса» (командир Березівської сотні), повстанські відділи виявились неготові до настільки масштабного наступу. Так, «Хмара» у своїх спогадах зазначав, що єдиним варіантом уникнути розгрому було постійне маневрування: «Котрі командири... заставлялися над своїм скрутним положенням в той час, то вміло вирейдували з своїми відділами в інші області, де не було в той час заблокування. Котрі командири легковажили ворога і трималися своїх районів, закінчили катастрофально» [298, с. 108]. Цю позицію опосередковано підтверджують втрати ТВ «Гуцульщина», підрозділи якого за попередній періодслабше освоїли тактику маневрування у терені, насиченому противником. За свідченнями «Кривоноса», після блокади, на Коломийщині залишилося боездатними лише дві сотні УПА [284, с. 200], решту підрозділів доводилось формувати наново; також великих втрат у гірських районах зазнала мережа ОУН, члени якої не мали потрібного досвіду конспірації.

Завершення «весняної блокади» співпало із закінченням Другої Світової війни в Європі і стабілізацією міжнародної ситуації. У новій геополітичній ситуації становище українського Руху Опору суттєво ускладнювалось тим, що порівняно слабкі й нечисленні формації ОУН і УПА залишалися сам-на-сам з

могутньою тоталітарною державою. Постало питання про доцільність подальшої боротьби, відповідь на яке дали звернення головного командира УПА «Тараса Чупринки» та декларація Центрального Проводу ОУН. Зокрема, у них наголошувалося: «Ми свідомі того, що наша визвольна боротьба входить у свій найважчий період. На великому священному шляху визвольної боротьби поневоленого народу бувають дні тріумфу й занепаду, і не нам узалежнювати наші дії від майбутньої розв'язки. Ми, як діюче народне покоління, сповняємо свій почесний обов'язок, незалежно від того, чи нам дадуть на це терновий, чи лавровий вінок» [281, с. 46].

У свою чергу, радянська влада вирішила використати настрої збентеження в націоналістичному середовищі на свою користь. Тому 19 травня 1945 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло постанову «Про звернення до робітників, селян і інтелігенції західних областей України» (сам заголовок, у якому вживалася назва «Україна» замість аббревіатури «УРСР» свідчив про певне загравання керівництва з місцевим населенням та учасниками визвольного руху). Ключовим положенням постанови було проголошення амністії для членів «українсько-німецьких націоналістичних банд», які складуть зброю до 20 липня 1945 р. Особливо підкреслювалося, що: «Після зазначеного терміну до всіх учасників банд будуть застосовані найсуворіші заходи, як до зрадників Батьківщини і ворогів радянського народу, а їх пособники і родини будуть покарані з усією суворістю радянських законів... Український народ не потерпить тих, хто перешкоджає йому мирно жити... Огидні і нікчемні бандити будуть розчавлені...» [256, с. 158]. Ця амністія мала певний резонанс у середовищі визвольного руху: учасники, які виявились неготовими до боротьби з майже неминучою перспективою військової поразки та особистого знищення, покинули його лави. Справжню кількість тих, хто легалізувався по амністії, встановити важко, бо серед них були й т.зв. «ухиленці» від мобілізації, яких записували у фіктивні «бандити» (наприклад, у Калуському районі з 96-и амністованих 89 виявилось «ухиленцями» [129, арк. 15]); також існувала практика оточення населених пунктів і змушування всіх дорослих чоловіків

писати заяви про «вихід із банди», на що вказує П. Мірчук [417, с. 123]. Певну частину кадрів підпілля навмисно відправило на легалізацію [463, с. 743]. Масштаби військового протистояння суттєво знизились – влада стала проводити менше облав, розраховуючи на успіх пропаганди.

Якщо розглядати ситуацію по регіонах, то можна помітити, що в Рогатинському надрайоні наприкінці березня 1945 р. повстанці значно активізувалися. Так, у с. Підмихайлівці неідентифікована сотня із засідки знищила більше 50-ти військових [489, с. 93]; біля с. Руда сотня «Гайдамаки» разом із місцевими боївками вчинила наскок, у якому убила 40 військових і взяла в полон 13 «стрибків» [428, с. 4]; біля с. Воронів було знищено 2 вантажних авто з військовими [262, сс. 501-502]. Сотня командира «Коса» 7 квітня біля с. Колоколин напала на гарнізон, при якому знаходилась опергрупа зі «стрибками». За повстанськими даними було знищено 56 осіб [489, с. 96]. За радянськими даними у бою загинули 20 «бандитів», 7 військових і ще 10 осіб пропало безвісти [230, арк. 338]. У Бурштинському районі неідентифікована боївка завдала втрат зведеної групі радпартактиву і самооборони [86, арк. 2].

На початку квітня Рогатинщину заблокували війська НКВС і підпілля та повстанські відділи зазнали значних втрат. Так, у с. Заланів був розгромлений Рогатинський районний провід – загинуло 18 осіб, в т.ч. провідник «Дуб» [415, с. 1]. 14-17 квітня під час облави у західній частині Рогатинського району було затримано 90 і вбито 7 підпільників; 16-18 квітня у східній частині затримано 23 і вбито 3 особи [25, арк. 186]. Біля с. Фірлеїв було розбито неідентифікований відділ (за радянськими даними 56 осіб загинуло і 64 потрапило в полон), а у селах Княгиничі, Загір'я і Долиняни знищено 13 і затримано 27 осіб [25, арк. 186]. У відповідь в розпад блокади підпільники організували два теракти в Рогатині: викрали «стрибка» просто з посту та знищили сім'ю районного заготівельника [231, арк. 123]. Після її завершення протистояння на деякий час пішло на спад. У Рогатинському надрайоні повстанці перестали оперувати такими значними підрозділами як сотні.

У першій декаді липня активізувалися підпільники Бурштинського району, які скоїли кілька нападів на радянських працівників, обстріляли гарнізон у с. Юнашків та вчинили турбувальний наскок на райцентр [231, арк. 181]. В цей же час боївка СБ знищила начальника РВ НКДБ у Більшівцях [264, с. 192]. Помітною подією в регіоні став рейд двох сотень куреня «Дзвони», які переходили на Тернопільщину через Більшівцівський район [252, с. 117] і були змушені відбиватися від двох батальйонів НКВС. У цьому бою відзначився рій «Чмеля», який завдав противнику втрат у 27 вбитих і поранених, а також підбив ворожий літак, проте був знищений майже весь [315, сс. 60-61].

На Калушині блокада розпочалась всередині березня і тривала до кінця квітня. Перші бої з блокуючими військами, які рухалися з Дрогобицької області, провели сотні «Хорти» та «Опришки», які під натиском блокади відходили в гори. В одному з боїв радянська авіація помилково атакувала власні позиції і це стало причиною великих втрат НКВС (60 убитих проти 5-ти у повстанців) [274, сс. 120-121]. Зрештою, сотні відійшли в гірську місцевість, куди блокада не дійшла. Сотні «Журавлі» та «Бистриця» теж були в горах, сотні «Вітрогони» та «Круки» розосередилися і припинили діяльність на час блокади, а сотня «Летуни» виявила майстерність у маневруванні на території найменш залісненого Войнилівського району; більш того – в самий розпал перебігу вона влаштувала засідку між селами Верхня і Гуменів, у якій знищила 14 осіб районної номенклатури і ще 14 забрала в полон [231, арк. 99]. Безрезультатно закінчилось і перебігу Болохівського лісу, оскільки відділи УПА з нього вийшли [280, с. 541]. Однак, значних втрат під час блокади зазнали станичні організації та мережа СБ; зокрема у Долинському районі було знищено окружного, надрайонного і районного референтів СБ [307, с. 142].

Після завершення блокади повстанські відділи вчинили кілька демонстративних наскоків на райцентри: зокрема сотня «Летуни» двічі обстрілювала Войнилів, а сотні «Хорти» та «Опришки» напали на «стрибків» у Перегінську [231, арк. 122]. Впродовж травня 1945 р. у Калуському та Войнилівському районах було розгромлено більшість сільрад, розбито шевську

майстерню і млин [231, арк. 118-119]. Акції зі знищення радянських активістів та їхніх помешкань розпочалися ще під час блокади у квітні і тривали увесь травень; так, у с. Красна в ніч на 11 травня було спалено 18 будинків, що належали сім'ям «стрибків» [231, арк. 122]. На відміну від інших територій, тут під час оголошеної амністії продовжувалась збройна боротьба. До прикладу, у Войнилівському районі лише за червень 1945 р. каральні органи провели 8 операцій, у яких було вбито 9-х, поранено 3-х і полонено 7-х учасників підпілля [231, арк. 156]. В одній із них загинув «Ромко», колишній командир куреня «Заграва» [352, с. 441]. У свою чергу сили визвольного руху за вказаний час провели біля 50-ти «атентатів», диверсій і засідок [274, сс. 129-131]. Вони були суттєво меншими за масштабами, однак завдавали владі чимало прикрощів.

У Станіславському окрузі блокада тривала в тих же часових рамках, що й на Калушині – з середини березня до кінця квітня 1945 р. Курінний «Хмара» зазначав про її початок наступне: «Коло 20-го березня кілька ворожих дивізій внутрішніх військ зайняли терен Калуського відтинку та відтинку Чорного лісу... Вони старалися загнати повстанчі курені або сотні в сліпий кут, або витискуючи їх з більших масивів лісів в населені пункти... Від лісів порозставляли всюди заставу, щоб не дати доступу до сіл, для задержання доставки харчів... і тим самим змушувати повстанців голодувати в лісах...» [298, с. 108]. У такій обстановці втриматися було непросто навіть досвідченим відділам. Це підтверджує досвід куреня «Смертоносці», якому підрозділи НКВС відрізали шлях до Чорного лісу, переслідували 3 доби і, врешті змусили його приймати бій в не вигідних умовах в урочищі Запуст [418, с. 182]. Курінь зазнав розгрому, було вбито курінного «Благого», сотенного «Шума» і знищено майже всю його сотню «Лебеді», прорватися зуміла лише частина сотні «Месники», скориставшись помилкою пілотів, які розстріляли власні позиції [299, сс. 37-38]. Через декілька днів ця сотня знову потрапила в оточення і, втративши 62-х стрільців та командира «Вершника», якого взяли в полон, припинила існування на деякий час [308, с. 142]. Третя сотня куреня – «Звірі» –

вціліла, оскільки в цей час рейдувала, саме її командир «Чорний» став новим курінним і через декілька місяців відновив боєздатність підрозділу [390, с. 51].

Курені «Підкарпатський» та «Дзвони», які знаходилися в лісі біля сіл Грабівка і Завій, обрали тактику рейдів, оскільки на прикладі «Смертоносців» переконалися чим загрожує перебування на одному місці. Просуваючись у напрямку с. Рибне, ці курені кілька разів вступали в сутички з відділами НКВС, а у районі сіл Рибне – Посіч, куди противник стягнув значні сили, змушені були прориватися з боєм крізь ворожий стрій. Завдяки постійній координації (курінь «Дзвони» ішов як штурмова група, а «Підкарпатський» прикривав його з тилу правого флангу), прорив відбувся з мінімальними втратами [298, сс. 109-110]. Вибравшись із заблокованого лісу, повстанці вчинили наскок на гарнізон НКВС у с. Вікторів і розійшлися в різні сторони: «Підкарпатський» пішов у Дрогобицьку область, а «Дзвони» – у Тернопільську [252, с. 42]. З того часу й до пізньої осені 1945 р. курінь «Підкарпатський» рейдував на Дрогобиччині, а у серпні-вересні 1945 р. здійснив рейд до Словаччини [249, сс. 175-176]. А курені «Дзвони» та «Смертоносці» продовжували діяти в області, час від часу заходячи на Тернопільщину. Як і в інших місцевостях, у травні-червні 1945 рр. протистояння пішло на спад, однак повстанці регулярно чинили дрібні акції: наскоки на гарнізони «стрибків» та райцентри Галич [288, с. 63], Тисменицю [208, арк. 1], військово-пропагандистські рейди [489, с. 98].

Значних втрат від блокади і наступних операцій зазнала також мережа. Так, у квітні і на початку травня загинули член штабу ВО «Говерля» «Колчак» [414, с. 85], політреферент Тлумацького району «Богдан» і командир боївки СБ «Безрідний» [307, сс. 142-143], Отинійський провідник «Степ» і референт СБ «Довбуш» [281, с. 50], були розбиті дві кушові боївки на Тлумаччині і декілька станичних організацій Тисменицького району [209, арк. 2], а районний провідник «Бажан» потрапив у полон [210, арк. 21]. Також було знищено районний провід та декілька станиць у Галицькому районі [97, арк. 5].

Курені «Сивуля» та «Бескид» під час блокади перебували у гірській місцевості, де радянські операції були менш інтенсивні. Через те ці підрозділи

мали менші втрати, а курінь «Бескид» в розпал блокади організував кілька нападів на «стрибків» та залізничників [164, арк. 5], а по її завершенню – вдалу засідку на чиновників районної номенклатури [44, арк. 102]. Однак хвороба курінного «Довбуша», який був єдиним фаховим командиром, не дозволила цьому підрозділу розгорнути подальшу активність [298, с. 126]. «Сивуля» ж після блокади вчинила наскок на райцентр і на гарнізон «стрибків» у с. Бабче [199, арк. 36], однак 11 травня у сутичці з 87-м загоном ПВ НКВС втратила 31-го вбитого і 10-х полонених і теж обмежила активність [281, с. 50].

Територія Чорного лісу була чи не єдиним місцем в області, де протягом червня-липня 1945 р. влада провела дві значні облави (силами приблизно 10-тис. контингенту військ та із залученням авіації), однак значних втрат підрозділам УПА вони не завдали [307, с. 149]. Більше того, у червні курінь «Дзвони» провів пропагандистсько-бойовий рейд по східних районах округу [96, арк. 8], а на початку липня сотня «Лебеді» із засідки на шосе Станіслав – Калуш знищила 3 авто із полковником та двома майорами НКВС [298, с. 131]. Єдиною втратою для повстанців було те, що група новобранців, із якої планували створити третю сотню куреня «Сивуля», потрапила під каток облав і майже вся вийшла з повинною [298, с. 130].

До початку блокади ситуація на Коломийщині залишалась незмінною: влада контролювала рівнинні райони, а повстанці – гірські. Так, секретар Яблунівського райкому зазначав, що у селах Верхній Березів, Баня-Березів, Акрешори, Люча і Текуче радянська влада довго не протрималася, бо «голови і секретарі сільрад пішли в банди» [28, арк. 167]. У Косівському районі 14 сіл із 18-ти були під контролем УПА [230, арк. 293]. За останню декаду березня 1945 р. підпільники провели біля двадцяти акцій, серед яких переважали напади на оперативників, чиновників і «стрибків» [139, арк. 6]. У прилеглому до гір Заболотівському районі підпільники здійснили ряд замахів на сільських та районних активістів [123, арк. 28]. Також активно діяло підпілля у Чернелицькому районі, яке організувало 3 напади на військових і активістів – під час одного з них у с. Дубки загинуло 11 осіб [230, арк. 335].

Із початком квітня 1945 р. війська НКВС увійшли у гірські та суміжні райони. Командир «Кривоніс» зазначав, що в кожному селі перебувала рота або батальйон енкавееців. Це суттєво ускладнило дії повстанцям, які слабше засвоїли тактику маневрування від підрозділів із ТВ «Чорний Ліс» та «Магура» і звикли до перебування у населених пунктах, а не в лісах. Повстанці перейшли з курінної ланки оперування на сотенну, але і це не врятувало їх від великих втрат – за словами «Кривоноса» лише сотня ім. Колодзінського та «Березівська» зберегли свою боєздатність за час блокади, інші довелося переформатовувати [284, сс. 199-200]. На жаль, інформації про перебіг «весняної блокади» на Коломийщині значно менше, аніж по інших регіонах, тому детально відтворити її хід та методи важко. Відомо лише, що 4 квітня у Гвіздецькому районі було «убито 36 і полонено 4 бандити» [230, арк. 321]. Також є відомості про велику облаву 13-19 квітня на території Жаб'євського, Косівського, Яблунівського, Печеніжинського і Яремчанського районів, до якої було залучено 8 тис. військових і яка «дала хороші результати і допомогла очистити терен від бандитів» [281, с. 59]. Також відомо з радянських джерел, що з 18 квітня по 1 травня у Яблунівському районі було вбито 142 та полонено 803 «бандити» і відновлено радянську владу в 11-ти селах [223, арк. 9-10]. Ймовірно, саме в цей час було ліквідовано т.зв. «Космацьку республіку» [284, сс. 199-200]. Окрім бійців, важких втрат зазнав і командний склад: так, під час військових операцій загинули члени штабу ВО «Говерля» «Степовий» та «Чмелик», а від тифу у криївці помер курінний «Лісовий» [352, с. 426].

Після блокади в Коломийщині почалося відновлення боєздатних загонів: зокрема реорганізувалися сотні «Сурма», ім. Богуна, «Дністер», частково відновилися сотні «Чорногора» та ім. Хмельницького [305, сс. 66-67]. Березівська сотня як одна з найбільш боєздатних, поділившись на чоти, здійснила наскоки в ніч на 30 травня на гарнізони у селах Ковалівка, Люча, Текуче, Уторопи та Середній Березів, які завдали значних втрат енкавеевцям [223, арк. 9-10]. А на початку червня сотня «Дністер» пройшлася бойовим рейдом по Коломийському, Коршівському, Гвіздецькому, Обертинському

районах і дестабілізувала ситуацію в рівнинній місцевості (знищила районного слідчого, дільничного міліціонера, вчинила серію нападів на винищувальні батальйони, влаштувала терор проти сільського активу) [135, арк. 1]. Однак, подальшому відновленню бойової активності перешкодила явка з повинною по амністії сотенного «Дорошенка» та більшості стрільці його сотні [305, с. 28]. Співпрацюючи з органами, він видав чимало осередків мережі ОУН, члени яких почали виходити з повинною, побоюючись репресій проти сімей. Це призвело до провалу цілих структурних ланок: так, у Жаб'євському районі до 24 червня вийшли з повинною 1077 осіб (щоправда, лише 19 зі зброєю) [118, арк. 81], а протягом липня – ще 472 особи [118, арк. 103]; у Кутському районі до 20 липня здалося владі 45 повстанців і 23 члени ОУН [149, арк. 26-27]; у Косівському районі протягом травня-червня вийшло 32 особи [139, арк. 3-7]; у Яблунівському районі легалізувалося 57 осіб [281, с. 89]. Дезорганізація підпілля дозволила владі остаточно закріпитися в гірському терені. Єдиним повстанським формуванням, яке проявляло активність була сотня ВПЖ під командуванням «Довбуша», яка діяла у Кутському районі; так, 7 червня вона вбила 5 «стрибків», фінагента і колишнього підпільника [149, арк. 6], 9 червня спалила два будинки в Кутах [149, арк. 26], а 26 червня убила зава військовим відділом, інструктора пропаганди та забрала 4-х «стрибків» [149, арк. 47].

А загалом, про період протистоння з середини березня до кінця липня 1945 р. можна зробити такі висновки. Т.зв. «весняна блокада» була черговою спробою СРСР покінчити з визвольним рухом у західних областях УРСР. Вона виявилась більш успішною за попередні, оскільки її територіальний масштаб та кількість задіяних військ суттєво ускладнили маневрування повстанських загонів та зв'язок із тереновою мережею. Так, суттєвого удару зазнали підрозділи ТВ «Гуцульщина», радянська влада змогла встановитися у досі недоступній гірській місцевості Коломийського округу ОУН; остаточно роздробилися повстанські сотні на Рогатинщині. Однак, очікуваного результату у вигляді повного знищення УПА режим досягнути не зміг. Більшість відділів

ТВ «Магура» і «Чорний Ліс», які засвоїли тактику маневрування, зуміли зберегти військовий потенціал.

Опосередкованим визнанням цього факту з боку держави стала амністія, яку радянська влада проголосила для всіх учасників визвольного руху, що складуть зброю до 20 липня 1945 р. Оскільки оголошення про амністію збіглося із закінченням війни в Європі, воно мало певний резонанс у повстанському середовищі, особливо в гірських районах Коломийщини – в результаті масового виходу з повинною діяльність визвольного руху у тамтешніх районах була дезорганізована, і радянська влада змогла остаточно закріпитися в регіоні. В інших частинах області амністія мала помірні успіхи.

У зв'язку із проголошенням амністії офіційною владою та потребою визвольного руху переорієнтуватися на довгу й затяжну боротьбу сам-на-сам з могутнім противником, із середини травня до кінця липня 1945 р. протистояння в Станіславській області йде на спад. Кількість та масштаб операцій обох сторін суттєво зменшується. Відділи УПА переорієнтуються на локальні акції та пропагандистську діяльність, щоб здобути підтримку населення в умовах нової післявоєнної реальності.

Загалом, попри те, що радянський режим не спромігся подолати опір повстанських загонів та оунівської мережі, у цей період ініціатива була на його боці. У порівнянні з попереднім періодом, протягом весни-літа 1945 р. влада стала ефективніше використовувати свої ресурси і спромоглась завдати суттєвих втрат силам визвольного руху. Однак, найголовнішою її перевагою стала післявоєнна геополітична реальність, в якій українські самостійники мали примарні шанси на перемогу проти величезної тоталітарної держави.

3.4. Військові дії в області в умовах стабілізації становища радянської влади (кінець липня – грудень 1945 р.).

Незважаючи на певні успіхи радянської влади протягом попереднього, періоду, станом на 20 липня 1945 р. у Станіславській області продовжувала існувати боєздатна структура УПА, яка опиралася на розгалужену мережу

ОУН. Через це, 24 липня 1945 р. Політбюро ЦК КП(б)У видало постанову «Про ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». Згідно неї, боротьба із «залишками банд» була покладена на обласні партійні та каральні органи. Також впроваджувалися нові методи боротьби, зокрема закріплення за кожною «бандою» військово-чекістських груп (майбутніх РПГ), що мало на меті зробити боротьбу більш адресною. Наголошувалось на потребі посилення агентурної розробки підпілля [256, сс. 171-172]. Через два дні після появи постанови керівник НКВС УРСР В. Рясной у доповідній записці до всесоюзного керівника НКВС Л. Берії зазначав про ефективність застосування АБГ і просив дозволу на ширше практикування їх у боротьбі з визвольним рухом [276, с. 75]. Таким чином, радянські каральні органи із другої половини 1945 р. стали поєднувати як масштабні, так і локальні операції проти визвольного руху.

До масштабних операцій (облав) у липні-вересні 1945 р. залучалися також підрозділи радянської армії, які поверталися з війни і проїжджали територією області [377, с. 189]. Присутність значної військової дозволила керівництву організувати серію облав у липні-вересні 1945 р. Так, з 11 по 27 липня 1945 р. було піддано бомбардуванню та перечісуванню масив Чорного лісу, однак ця операція виявилась безрезультатною [252, с. 118]. З 16 липня по 2 серпня тривала блокада Войнилівського, Галицького, Жовтневого і Станіславського районів, завдяки якій вдалося завдати значних втрат тереновій мережі (убито 16, взято в полон 109 і явилось з повинною 14 осіб) [307, с. 149]. У другій половині серпня операції перемістилися на територію Тлумацького і Городенківського надрайонів, щоб не допустити відхід повстанських загонів з Тернопільської області до Карпат [361, сс. 622-623]. А протягом вересня каральні підрозділи проводили операції в Коломийському і Косівському надрайонах [463, с. 754].

Після того, як фронтовики покинули територію області, ініціатива в протистоянні знову перейшла до відділів УПА. Протягом жовтня-листопада вони вчинили ряд несподіваних наскоків на опорні пункти радянської влади,

головним чином у Калуському та Станіславському округах і наочно засвідчили, що з висловом «залишки» щодо них, влада поквапилася [331, с. 240]. У черговій постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 27 листопада 1945 р. йшлося, що: «за останній час бандити, зазнавши поразки, не вступають у відкритий бій, а, діючи із засідок, посилюють свою терористичну і диверсійну діяльність» [256, с. 174]. Активізація бойових дій в області спричинила підготовку до нового наступу на сили визвольного руху, яка проводилася протягом листопада-грудня 1945 р. під приводом забезпечення мирної обстановки на виборах у Верховну Раду СРСР. До цієї операції – т.зв. «великої блокади» готувалися усі керівники обласних та районних партійних, силових і господарських структур, а контролювати підготовку приїжджав заступник наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкач [24, арк. 56]. Таким чином, до кінця 1945 р. влада не могла подолати спротив підрозділів УПА і збройне протистояння продовжувало тривати.

Перейдемо до висвітлення ситуації у регіонах. Так, у Рогатинському надрайоні відділів УПА практично не залишилось, зате активно діяло підпілля ОУН. У липні-серпні 1945 р. протистояння тут зберігало відносний паритет: зазнавали втрат як підпільники, так і радянська сторона. Так, протягом цих місяців націоналісти убили або забрали в ліс 17 сільських активістів із сіл Потятинці, Підкамінь, Беньківці, Псари, Жовчів, Пуків, Виспа [231, арк. 262, 278]. Проте й самі мали втрати: наприклад, у лісі біля Рогатина було розбито теренову боївку [248, с. 231], у с. Підмихайлівці загинули командир останньої сотні Рогатинщини «Кос» і надрайонний референт СБ «Нечай» [449, с. 3].

Із жовтня 1945 р. ініціатива переходить до підпільників. Так, за три наступних місяці лише в Рогатинському районі вони знищили близько двадцяти сільрад та молокопунктів [231, арк. 22, 80, 103]. Активністю відзначалися боївки СБ «Вія» і «Месника», які влаштували кілька результативних щасідок на дрібні групи військових і чиновників [281, с. 247]. Серед загиблих у цей час був також старший слідчий Більшівцівського РВ НКВС на прізвище Нефедкін [34, арк. 59]. Таким чином, попри відчутне зменшення розмаху боротьби на Рогатинщині, спротив радянській владі продовжувався уже в нових формах.

На Калушині продовжували діяти 8 сотень УПА, тому масштаби протистояння тут були значно більшими. Наприкінці липня – на початку серпня 1945 р. вони перейшли до активних дій і вчинили за це час більше двох десятків нападів та диверсій, в т.ч. турбувальні наскоки на Войнилів та Перегінськ [361, с. 628]. Два напади були особливо вдалимими: так, біля с. Ясень Перегінського району сотня «Бистриця» атакувала вантажне авто з прикордонниками і знищила 22-х бійців (врятувався лише 1) [274, с. 148], а неподалік с. Верхня Войнилівського району сотня «Летуни» розбила підрозділ НКВС (10-х убила і 10-х взяла в полон) [489, с. 104]. У відповідь, радянська влада провела облаву у Калуському надрайоні, внаслідок якої повстанці постраждали незначною мірою, зате було розгромлено чимало станичних організацій [231, арк. 241, 262, 299, 310]. Особливо постраждала теренова мережа Войнилівського району, яка так і не відновилась у повному обсязі. Також в цей час було знищено надрайонну боївку СБ [382, с. 19].

Восени 1945 р. ініціативою у протистоянні володіли по черзі і повстанська, і радянська сторона. Так, друга половина вересня і жовтень позначились великою кількістю локальних акцій сотень «Хорти», «Опришки», «Бистриця», «Рисі», «Летуни» [274, сс. 132-135], тактичною установкою яких стало не вступати у бої з великими силами противника, а проводити засідки, диверсії та напади на охоронні пости, намагаючись при цьому уникнути будь-яких втрат. Серйозна невдача спіткала лише сотню «Вітрогони», яка була оточена у с. Мошківці і під час прориву втратила 13 осіб [232, арк. 63]. У першій половині листопада війська НКВС за даними агентури провели значну спецоперацію в Рожнятівському районі – було вбито 13 і арештовано 52 члени мережі ОУН, а опісля організовано облаву на сотні «Журавлі» та «Опришки», які ціною втрати 9-и убитих і поранених, зуміли прорватися з оточення [281, сс. 179-180]. У другій половині 1945 р. повстанці знову заволоділи ініціативою: так у цей час чота із сотні «Вітрогони» провела дві вдалі засідки біл Войнилова [274, с. 143], чота із сотні «Рисі» організувала дві диверсії на залізниці Долина - Калуш [232, арк. 97], сотні «Хорти» та «Опришки» займалися засідками на

дрібні підрозділи НКВС (перша у Войнилівському, друга у Вигодському районах) [274, с. 153].

Однак у грудні 1945 р. радянським військам вдалося розгромити найбільш активну сотню Калущини – «Хорти». Цей бій заслуговує додаткового висвітлення, оскільки став найбільш масштабним в регіоні. Сотня на той момент налічувала 90 стрільців і цими силами 10 грудня вона атакувала спецпідрозділ із 30-ти осіб біля райцентру Вигода, завдавши йому втрат в 11 вбитих і 7 поранених [274, с. 153]. Однак, після цього її почали переслідувати підрозділи 215-го полку ВВ НКВС [307, с. 156]. Третього дня командир «Бей», щоб відірватися, організував засідку по маршруту переслідування одразу за поляною в лісі. Всупереч правилам, енкавееєсівці переходили цю відкриту місцевість похідною колоною, через що перший вогонь повстанців завдав їм втрат у 50 убитих [337, с. 118], а наступні лобові атаки на повстанські фланги довели число втрат до 250 за увесь час бою [489, с. 118]. Однак, відділ втратив маневреність і був оточений; під загрозою розгрому «Бей» організував прорив, під час якого отримав поранення, а 18 повстанців загинуло [274, с. 154] (за радянськими джерелами «бандитів» всього було 36 і з них загинуло 35) [307, с. 156]. Одна з чет відійшла в гори і зберегла боєздатність, а решта дві під командуванням «Морозенка» через декілька днів зіткнулися з військами 70-ї дивізії НКВС: загинуло 13 осіб разом із командиром, ще 5 потрапили в полон, а решту розсіялися в терені [274, с. 154] (за радянськими даними повстанці втратили 26 убитих і 12 полонених) [257, с. 496]. Сотня втратила бойовий потенціал і на декілька місяців припинила діяльність взагалі.

Найбільш запекле протистояння тривало в Станіславському окрузі. Ще до кінця терміну амністії влада організувала облаву на Чорний ліс, однак сотні «Стріла» та «Лебеді», що перебували на той момент у лісі, зуміли вибратися та відійти у східні райони округу. Оунівська публіцистика містить повідомлення, що під час рейду повстанці контактували із солдатами-фронтовиками [463, с. 751], про це ж підтверджує і курінний «Хмара» у своїх спогадах, вказуючи, що він особисто розмовляв із радянськими військовими у с. Підпечари [298, с. 133].

Також, спільно з куренем «Смертоносці» було вчинено декілька нападів на гарнізони НКВС і «стрибків» [489, с. 104].

Після повернення в Чорний ліс, сотні куреня «Дзвони» стали готувати напади на «випадні бази», які влада створила ще в червні 1945 р. Наскоки стали повною несподіванкою для енкавееців. Першою (25 серпня) була знищена база у с. Гринівка (72 вбитих) [253, с. 152]. 7 вересня сотня «Стріла» ліквідувала гарнізон у с. Боднарів (40 убитих, значні трофеї повстанцям) [298, с. 141]. 12 вересня було проведено наскок на гарнізон с. Яворівка; через значну чисельність (150 осіб), розгромити його не вдалось, однак, втративши 30 убитих, він покинув село [249, сс. 199-200]. В усіх операціях відділи УПА обійшлися без втрат.

Поза Чорним лісом повстанці теж відзначалися активністю. Так, курінь «Смертоносці» у серпні-вересні 1945 р. оперував у Тлумацькому надрайоні і мав дві значних сутички та велику кількість дрібних. В одній із них він, прориваючись з оточення, втратив 10 вбитих і поранених, однак противнику завдав втрат у 43 особи [489, с. 106]. В іншій, допоміг сотні «Сірі» відбитися від численного підрозділу НКВС (600 осіб), який та привела за собою із рейду до Тернопільщини (спільними зусиллями енкавееців було завдано втрат у 100 бійців) [288, с. 65]. У Солотвинському районі, де протягом серпня і більшої частини вересня перебував потужний гарнізон прикордонників, курінь «Сивуля» був обмежений у діях. Проте наприкінці місяця після відходу гарнізону, сотні «Сивулі» зайняли села Гута, Пороги і Кричка і знищили у них представників радянської влади, а також провели декілька засідок поза межами контрольованої території [232, арк. 41]. Про діяльність куреня «Бескид» детальної інформації немає, однак «Хмара» повідомляє, що з 20 липня до кінця вересня він знаходився у горах і мав кілька засідок, у яких «завдав ворогові значних втрат у людях і матеріалі» [298, с. 144]. Активністю відзначалась і підпільна мережа: за означений час вона вчинила кілька десятків бойових акцій, найбільш резонансною з яких стало поранення заступника начальника Політуправління 38-ї армії, полковника Голубева, який помер у лікарні. Це

зробила із засідки на шосе Тисмениця – Станіслав охоронна боївка Тисменицького районного провідника «Юрка» [222, арк. 15]. Радянська сторона не могла в цей час завдати серйозної шкоди відділам УПА ТВ «Чорний Ліс», які досягли надзвичайно високого рівня боєздатності.

Після короткої паузи у жовтні 1945 р., відділи ТВ «Чорний Ліс» ще більше посилили бойову активність. До цього часу повернулися з рейдів курені «Підкарпатський» і «Дзвони», і командир відтинка «Грегит» отримав директиву провести якомога більшу кількість наступальних акцій. Їх варто висвітлити в повному обсязі задля наочної демонстрації повстанської боєздатності. Так, у ніч на 1 листопада сотні з усіх п'яти куренів відтинку вчинили наскоки одночасно на Станіслав, Жовтень, Лисець, Богородчани, Солотвино [307, с. 152] і спалили 14 вишок на нафтопромислі у с. Битків [164, арк. 49-50]. Розмах і скоординованість цих атак створювали враження присутності багатотисячних партизанських загонів. Особливою зухвалістю відзначався напад на обласний центр: кілька груп із куреня «Дзвони» під прикриттям ночі проникнули в Станіслав і обстріляли будівлі НКВС, НКДБ, центральні вулиці та площі, убивши 30 і поранивши 20 противників [298, сс. 166-167]. Прикривали їх решту підрозділів куреня. Після 20-хвилинної перестрілки повстанці почали відхід; оскільки місто охопила паніка, то їх ніхто й не переслідував [361, с. 629]. У наступні дні повстанські акції продовжилися. 4 листопада на станції Отинія було знищено локомотив і 9 вагонів, загинули і отримали поранення багато військових [437, с. 187], а 8 листопада між станціями Делятин – Ворохта було підірвано залізничний міст [257, с. 317]. У цей же день сотня «Залізні» вчинила наскок на Тлумач [281, с. 184], сотня «Сірі» біля с. Посіч розбила із засідки відділ НКВС (15 убитих і 9 полонених), сотня «Лебеді» захопила вантажну колону на шосе Станіслав – Калуш, а чота командира «Чорноліса» взяла в полон кількох солдат НКВС [298, с. 169]. 15 листопада курені «Сивуля» і «Смертоносці» організували наскок на Надвірну, в ході якого убили 62-х бійців місцевого гарнізону (за радянськими даними лише 2-х) [164, арк. 88] та спалили великий міст на р. Бистриця [292, с. 184]. Через три дні курінь «Сивуля» вчинив

наскок на «випадну базу» в с. Пороги, у якому знищив 19 солдат [281, с. 185]. 25 листопада курінь «Смертоносці» захопив Отинію, де протягом кількох годин зруйнував більшість державних установ, випустив в'язнів та знищив 40 противників [250, с. 30-31]. Тієї ж ночі чота «Їжака» (курінь «Дзвони») напала на залізничну станцію Хриплин біля Станіслава і зруйнувала залізничне полотно та знищила охорону [257, с. 317]. А в ніч на 1 грудня курінь «Бескид» напав на смт. Делятин, де спалив тартак і 20 вантажних автомобілів та знищив біля 30-ти противників [249, с. 231]. Активно діяла й підпільна мережа: зокрема у листопаді було спалене приміщення Ланчинського РК КП(б)У [232, арк. 64], викрадено другого секретаря Лисецького райкому І. Ніколаєнка [157, арк. 50], а на початку грудня убито оргінструктора Отинійського району А. Возміщева [47, арк. 62].

У грудні 1945 р. ініціативу повстанців обмежили кліматичні фактори, а радянське керівництво розпочало серію локальних операцій. Передусім, було введено гарнізон 3-ї прикордонної комендатури у Солотвинський район, який у кількох операціях ліквідував або взяв у полон близько 30-ти стрільців куреня «Сивуля» і змусив його відступити із контрольованих сіл [199, арк. 97-98]. Важких втрат зазнало підпілля у деяких районах, зокрема в Тисменицькому було повністю розгромлено структуру СБ та вбито провідника «Юрка» [211, арк. 19-20]. Втрати у решти відділів УПА були незначними, а курінь «Дзвони» навіть спромігся організувати вдалу засідку біля с. Завій, у якій знищив 65 енкавееців і узяв кілька десятків одиниць зброї [249, сс. 45-46].

Загалом, у другій половині 1945 р. у Калуському та Станіславському округах ОУН спостерігалось значне зростання активності сил Руху Опору. На відміну від них, у Коломийському окрузі такого пожвавлення не було, оскільки більшості відділів місцевого ТВ «Гуцульщина» довелося відновлювати бойовий потенціал після втрат попереднього періоду. У липні-серпні активністю відзначалися сотні «Березівська» та ім. Колодзінського: так, перша вчинила наскок на Яблунів [284, с. 278] і турбувальні наскоки на гарнізони у смт. Жаб'є, сс. Голови, Бистрець і Красноїлля (серед загиблих був начальник Жаб'євського

РВ НКВС) [253, с. 242], а друга оперувала в Коршівському та Печеніжинському районах, де займалась знищенням сільрад та сільських активістів [135, арк. 10]. У кількох селах Жаб'євського району відбулися «фіктивні» наскоки на групи самооборони – щоб замаскувати перехід їхніх учасників на нелегальне становище [117, арк. 42]. Решту підрозділів УПА перейшли до тактики дій невеликими групами і їхні акції за характером проведення та масштабами не відрізнялися від акцій збройного підпілля. Протягом серпня-вересня 1945 р. їх зафіксовано близько двох десятків, що, порівняно з сусідньою Калуською та Станіславською округою, не було високим показником.

У жовтні-листопаді бойова активність на цих теренах зросла, однак це відбулось за рахунок дій окремих боївків. Наприклад, боївка «Урхана», що діяла у гірських селах Тюдів, Великий Рожен, Малий Рожен регулярно влаштовувала диверсії на дорогах, у яких зазнали втрат вбитими і пораненими декілька десятків осіб із 19-ї бригади і 33-го прикордонного загону НКВС [150, арк. 7-8]. У цій же місцевості діяла боївка «Залізняка», яка винищувала підозрюваних у співпраці з радянськими органами [47, арк. 50]. У райцентрі Обертин підпілля організувало акції зі спалення будинків працівників НКВС і «стрибків» [171, арк. 4]. Однак, найбільш помітною подією став наскок сотні ім. Колодзінського на Коршів, під час якого було знищено радянські установи, звільнено кілька десятків в'язнів та завдано втрат місцевому гарнізону [232, арк. 64]. Ймовірно, ця ж сотня, або сотня «Дністер» на початку грудня 1945 р. провела акцію зі знищення сільських активістів у селах Трофанівка, Балинці, Кулачківці і Хом'яківка (Гвіздецький район), внаслідок якої загинуло 17 жителів, було спалено 10 будинків, сільрада і маслозавод [233, арк. 34].

Чисельно втрати визвольного руху на Коломийщині в цьому періоді були значно менші, аніж в попередньому. Так, у одному з найбільших боєзіткнень 29 липня у лісі біля с. Джурів загинуло 14 осіб [125, арк. 9], у жовтні в одній із сутичок було вбито 2-х і полонено 8-х осіб на території Кутського району [232, арк. 64], 15-16 грудня під час операції у Гвіздецькому районі було знищено 10 і взято в полон 5 підпільників (в т.ч. провідника «Шрама» і референта СБ

«Рубача») [24, арк. 15]. Однак, протягом цього періоду загинуло багато фахових командирів: курінний «Скуба» [352, с. 391], сотенні «Скиба» [305, с. 53], «Мороз» [275, с. 281] та «Святослав» [142, арк. 1], колишній командир сотні ВПЖ «Довбуш» [305, с. 27]. Втрата кваліфікованих кадрів значно ослабила бойові можливості визвольного руху на Коломийщині. Через те, радянська влада значно більше контролювала ситуацію в цьому регіоні, аніж в сусідніх [131, арк. 57; 132, арк. 8].

Загалом від 20 липня до кінця грудня 1945 р. військове протистояння в Станіславській області відзначалося такими рисами:

Добившись протягом попереднього періоду певних успіхів у подоланні опору визвольних структур, радянський режим відчутно знизив масштаби військових операцій. Хоча постанова Політбюро від 24 липня 1945 р. зобов'язувала обласне й районне керівництво остаточно знищити «українсько-німецьких націоналістів», однак назагал трактувала боротьбу з визвольним рухом як знищення «залишків банд». Відповідно, головними методами цієї боротьби стали локальні облави й перечісування, використання спецгруп, тощо.

Новий підхід до боротьби з визвольним рухом себе не виправдав, оскільки влада не врахувала, що в багатьох місцевостях збереглася структура, чисельність та боєздатність відділів УПА. Так, ТВ «Магура» налічував 8 повноцінних бойових сотень, а у ТВ «Чорний Ліс» збереглася навіть курінна ланка. Підрозділи саме цих відтинків протягом літа-осені 1945 р. провели значну кількість наступальних операцій, в т.ч. наскоків на гарнізони, райцентри та обласний центр. Розмах і втрати під час них ворожої сторони наочно продемонстрували радянській владі, що та поспішила з висновками, намагаючись оголосити перемогу над УПА.

На фоні повстанських успіхів у Калуському та Станіславському округах ОУН, протистояння у Рогатинському надрайоні та Коломийському окрузі відзначалося значно меншою запеклістю. Це було пов'язано з тим, що на Рогатинщині підрозділи УПА фактично перестали діяти і збройний спротив тут чинили осередки підпілля, а на Коломийщині повстанські та підпільні

структури перебудовувалися після серйозних втрат попереднього періоду боротьби. Однак й у цих регіонах радянська влада страждала від акцій, організованих силами Руху Опору і не могла остаточно його подолати.

Таким чином, протягом другої половини 1945 р. визвольний рух у Станіславській області мав виразну тактичну перевагу над радянськими каральними військами. Однак, ця перевага була тимчасовою, адже наближення традиційно несприятливого для повстанців зимового періоду цього разу поєднувалось із припиненням бойових дій у Європі та міжнародною легітимізацією прав СРСР на західноукраїнські землі. Не маючи серйозної підтримки зовні, сили УПА опинилися віч-на-віч із противником, який переважав їх у людських та матеріальних ресурсах в десятки, а то й сотні разів. Тому успішна бойова діяльність повстанців та підпільників, попри всі намагання, не могла забезпечити їм стратегічної переваги і наблизити до досягнення мети – військового звільнення України від тоталітарного радянського режиму.

3.5. «Велика блокада» та її вплив на визвольний рух Станіславщини (січень-червень 1946 р.).

На початку 1946 р. під приводом забезпечення порядку для підготовки та проведення виборів до ВР СРСР керівництво УРСР ввело в західні області величезний контингент військ армії та НКВС і розпочало найбільш масштабний за увесь час комплекс операцій проти визвольного руху, який увійшов в історію під назвою «велика блокада» або ж «зимова блокада 1946 р.».

Сам термін «велика блокада» вперше появився у працях еміграційних істориків і набув широкого розповсюдження в українській історіографії. Однак, щодо визначення її хронологічних меж існують різні версії. Так, еміграційні історики П. Мірчук та П. Содоль вважають, що під нею слід розуміти комплекс операцій протягом січня-квітня 1946 р. [417, с. 138; 447, с. 129]. Їхню версію підтримують українські дослідники А. Кентій у праці «Українська Повстанська Армія в 1946 – 1956 рр.» [376, с. 13] та Ю. Киричук у дослідженні «Нариси з

історії українського національно-визвольного руху 40-50 років XX століття» [377, с. 199]. Останній виділяє два періоди «великої блокади»: з 10 січня по 10 лютого (від початку розміщення гарнізонів до дня виборів до ВР СРСР) і з 10 лютого по 10 квітня (від дня виборів до ВР СРСР до відходу гарнізонів). Інші вчені (діаспорний дослідник Л. Шанковський, російський науковець С. Ткаченко) вважають, що «велика блокада» тривала усю першу половину 1946 р., оскільки після короткої перерви у квітні, гарнізони повернулися в населені пункти і перебували там до кінця червня. Л. Шанковський у праці «Історія українського військ» виділяє три періоди блокади: (10 січня – 10 лютого; 10 лютого – кінець квітня; початок травня – кінець червня 1946 р.) [463, с. 768]. До цієї версії схиляється і А. Русначенко, однак зауважує, що блокуючі дії розпочалися ще з кінця 1945 р. [441, с. 291]. А от науковці І. Андрухів та А. Француз у монографії «Станіславщина: двадцять буремних літ (1939 – 1959)» дотримуються думки, що блокада розпочалася у Станіславській області в листопаді 1945 р. і тривала з невеликими перервами до червня 1946 р. [307, с. 153].

Кожна з цих версій має раціональне зерно і базується на документальних підтвердженнях. Однак, на нашу думку, щодо Станіславської області найбільш прийнятними хронологічними межами «великої блокади» буде період від початку січня до кінця червня 1946 р. Він підтверджується звітом про діяльність Станіславського обкому, у якому йдеться про перебування в цей час численних гарнізонів на території області та інтенсивні операції проти підпілля [35, арк. 76-77]. Загалом блокаду можна поділити на 4 періоди: 1) початок січня – 10 лютого 1946 р. (період підготовки до виборів); 2) 10 лютого – 10 квітня 1946 р. (період найбільшого натиску на визвольний рух); 3) 10 квітня – середина травня 1946 р. (період послаблення блокади); 4) середина травня – кінець червня 1946 р. (період поновлення блокади).

Підготовка до цієї масштабної операції почалася у грудні 1945 р. Зокрема, 24 грудня на зборах партактиву області обговорювалось питання розміщення гарнізонів ВВ НКВС і планування операцій [24, арк. 56]. Самі війська з'явилися

в області на початку січня згідно наказу начальника ВВ НКВС Українського округу Фадєєва від 2 січня 1946 р.. Їм допомагали армійські підрозділи, зокрема в Станіславській області гарнізони виставляла також 38-а армія [441, с. 285]. Також у західних областях УРСР було введено надзвичайний стан. П. Мірчук у своїй праці зазначав: «Всему населенню було заборонено виходити вночі зі своїх хат. Хто порушив це зарядження, був негайно арештований, а дуже часто й розстріляний на місці. ...Кожну хату і кожне подвір'я піддавано дуже докладним обшукам. Все доросле населення піддано переслухуванням, під час яких дуже часто переслухуваних тортуровано» [417, сс. 137-138].

Концентрація підрозділів армії та НКВС на Станіславщині в час «великої блокади» сягнула свого апогею. За радянськими даними, протягом січня-квітня 1946 р. в області перебувало 616 гарнізонів по 10-15 осіб, близько 2000 бійців оперативного резерву, які діяли в складі рейдово-пошукових груп та 120 оперативників зі східних областей УРСР [35, арк. 76]. Однак, П. Мірчук наводить інші дані, стверджуючи, що гарнізони налічували по 25-100 бійців у кожному селі і по 2-5 тис. у районі загалом [417, с. 138]. Його слова підтверджує Л. Шанковський, який заявляє, що у цей період в області перебувало 132 тис. військових армії та НКВС [463, с. 768]. Якщо взяти до уваги дані заступника наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкача про те, що станом на 12 січня 1946 р. в області несли службу 82-а дивізія та 19-а бригада внутрішніх військ НКВС, а також 31-а артилерійська бригада, 70-а, 76-а, 133-я, 161-а і 172-а дивізія із 38-ї і 28-ї армій [31, арк. 68-69], то, ймовірно, цифра, наведена Л. Шанковським, не є далекою від істини. До цих сил слід додати 488 винищувальних батальйонів, які нараховували 9880 бійців [34, арк. 40]. Протистояли їм відділи УПА, які у відтинках «Гуцульщина» та «Чорний Ліс» налічували 2655 бійців (за даними Л. Шанковського) [463, с. 768], а у відтинку «Магура» біля 1100 осіб (за даними С. Фрасуляка) [387, с. 22] – всього близько 3700-3800 бійців та мережа ОУН (даних по якій немає, проте навряд чи вона перевищувала чисельність відділів УПА).

Протягом першого періоду блокади повстанські підрозділи намагалися проявляти активність, спрямовану на зрив виборів. На думку проводу ОУН та УГВР, це мало засвідчити перед світом нелегітимність радянської влади в Україні та дати серйозний поштовх до продовження боротьби [458, с. 18]. Збройних акцій було настільки багато, що у постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 22 січня 1946 р. керівництву Станіславської області навіть були оголошені догани та попередження за недостатню роботу зі знищення «банд» [441, с. 286]. Пік бойової активності настав напередодні та у день голосування – 9-10 лютого; по всій області у цей час відбулися десятки сутичок та перестрілок. ОУН і УПА добилися свого – реальний виборчий процес було зірвано, населення брало в голосуванні участь лише під загрозою покарання, а в більшості населених пунктів взагалі саботувало цей процес. Однак, це не завадило владі оголосити про перемогу із кількістю 98,9 відсотків голосів, відданих в області за «блок комуністів і безпартійних» [307, с. 158]. Таким чином, тоталітарний режим підмінив волевиявлення фікцією, яку міг демонструвати як ознаку власної легітимності. Розрахунок проводу ОУН не справдився. Іншим його прорахунком було те, що після виборів війська НКВС і армії не припинили блокади, а навпаки, посилили обласно-розшукові дії [32, арк. 64]. Паралельно з цим 26 лютого з'явилося чергове звернення про амністію [377, с. 198], а рішенням Бюро обкому КП(б)У від 18 лютого боротьба з УПА та націоналістичним підпіллям визнавалась пріоритетним і нагальним завданням в області, на вирішення якого потрібно кинути всі резерви [62, арк. 5]. Все це призвело до фізичного та морального виснаження повстанців та членів теренової мережі, їхньої взаємної ізоляції та численних втрат [58, арк. 7]. Так, за радянськими даними протягом перших чотирьох місяців 1946 р. в області було вбито 1836, арештовано 3030 і прийшли з повинною 634 особи [34, арк. 36]. Майже всі сотні УПА припинили свою діяльність або ж роздробилися на т.зв. «підвідділи» – чоти і рої, які були більш мобільними і менш помітними для каральних підрозділів. Лише на початку квітня (9-10 числа) більшість гарнізонів покинуло населені пункти (за даними М. Слоня в області залишилось

тільки три полки 82-ї дивізії ВВ МВС, які стояли гарнізонами у 68-и селах) [35, арк. 77]. Під час короткої перерви, яка тривала до кінця квітня, частково відновився бойовий потенціал УПА, однак основною структурною одиницею так і залишився підвідділ. У цей час відновилася повстанська активність, основними об'єктами нападу стали винищувальні батальйони – за неповними даними ОУ МВС, протягом квітня 1946 р. було роззброєно 22 із них [281, с. 369]. А у травні 1946 р. у Станіславщину було введено війська 65-ї стрілецької дивізії ВВ МВС і блокада поновилася до кінця червня [463, с. 768].

У Рогатинському надрайоні інтенсивність бойових операцій під час блокади була порівняно меншою, оскільки підрозділи УПА тут уже не діяли [436, с. 381]. У перший період блокади підпілля проявляло бойову активність: так, за цей час було вбито декілька солдат під час нападів на гарнізони у селах Слобідка Більшівцівська [79, арк. 17] і Путятинці, убито міліціонера біля с. Кліщівна [233, арк. 73], розгромлено декілька виборчих діляниць [281, с. 320]. Напередодні та у день виборів були здійснені напади на діляниці у селах Пуків, Добринів, Підгороддя [34, арк. 150-151], Васючин, Явче [85, арк. 4]. Проте, за цей час були частково розбиті проводи Бурштинського та Більшівцівського районів, також загинув надрайонний референт СБ «Махно» [258, с. 58] і останній в.о. командира ТВ «Яструб» поручник «Шугай» [461, с. 3]. Після виборів активність підпілля пішла на спад, а каральні органи операцій не припинили. Так, 22 лютого біля с. Мельна загинув референт пропаганди Львівського краю «Іван» [262, с. 246]. У березні та квітні 1946 р. зазнали втрат низові організації у селах Нижня Липиця [380, с. 2], Яглуш [451, с. 2], Заланів [396, с. 146]. Проте, енкавееєсівці теж мали значні втрати – у лютому 1946 р. сотня «Залізні» прийшла рейдом у Більшівцівський район і в одній із сутичок з каральними підрозділами зуміла завдати їм втрат у 60 вбитих [250, сс. 39-40]. На той момент, це був безпрецедентний за масштабами бій у регіоні.

У квітні 1946 р. гарнізони покинули населені пункти і, на відміну від інших територій області, блокада на Рогатинщині не поновилася. Тож підпілля мало можливість реорганізуватися і перейти до активних дій. Найбільше акцій

було проведено проти винищувальних батальйонів; так, боївка чисельністю 10 осіб із Дрогобицької області роззброїла «стрибків» у селах Фрага (25 осіб) та Підбір'я (11 осіб), а також побила бійців у селах Виспа та Любша [358, с. 89]. Більшівцівська районна боївка СБ 9 травня роззброїла «стрибків» у селах Бібло, Дитятин та Кукільники, а 11 травня – у селах Жалибори, Курів, Старі та Нові Скоморохи [358, с. 89]. Сотня «Летуни» роззброїла батальйони у селах Вишнів та Козарі [450, с. 177]. 3-поміж інших акцій резонансними були вбивство працівника МВС у Рогатині [489, с. 174] та знищення 3-х бійців МВС із засідки біля с. Загір'я [233, арк. 103]. Таким чином, у Рогатинському надрайоні підпілля повністю перейшло до нових форм протистояння.

До Калущини блокада насувалася із Дрогобицької області, через те першими під перелічувальні лави потрапили сотні, що оперували у Болехівському районі та Болохівському лісі. Показовою була ситуація із куренем «Дзвони» (один з найбільш боєздатних підрозділів у всій УПА), який намагався відійти у рейд до Чехословаччини через ці терени. Майже два тижні він намагався оминати гарнізони та перелічувальні лави блокуючих військ, аж поки в Болохівському лісі разом із сотнею «Летуни» він не потрапив у напівперстень оточення [489, с. 133]. Під час відступу змішалися бойові порядки повстанців, що призвело до втрати 3-х убитих у куреня і 8-х у сотні (противників загинуло біля 40) [288, с. 66]. Курінь змушений був повернутися до своєї бази у Чорному лісі. Ця ж облава зачепила й сотню «Рисі», однак та після короткого бою зуміла відірватися від переслідувачів [274, с. 138]. У Долинському районі облави наздогнали сотню «Бистриця», однак вона також зуміла відірватися [417, с. 144]. У Болехівському районі оперували залишки сотні «Хорти», які навіть після грудневих втрат спромоглися розбити гарнізон у с. Церківна (загинуло 10 бійців), однак уже невдовзі були змушені розчленуватися на деякий час [337, с. 262]. Шукаючи за слідом «Хортів», енкавеєсівці вийшли на головний підпільний шпиталь округу, у якому, будучи оточеними загинув увесь медперсонал, в т.ч. лікар-єврей «Кум», переважна більшість хворих та охоронців – з кількох десятків осіб врятувалося лише

семеро [39, арк. 45; 387, с. 18]. Сотня «Опришки» була виявлена облавниками на г. Лиса у Вигодському районі, однак з боями прорватися в Перегінський район, який на цьому етапі не перечісувався [489, с. 138]. Там же й перебувала сотня «Журавлі», яка підірвала потяг біля с. Гриньків [247, арк. 42]. Сотня «Вітрогони» розійшлася зимувати по криївках, однак у січні 1946 р. загинув її командир і вона припинила існування взагалі [281, с. 318].

В день виборів, 10 лютого протистояння сягнуло апогею. Намагаючись зірвати голосування, чотири рої сотень «Летуни», «Рисі», «Журавлі», «Бистриця» та місцеві осередки ОУН чинили обстріли і напади на села, дільниці й гарнізони [274, с. 138]. Зокрема, на території округу збройні акції відбулися у селах Кулинка, Збора, Болохів, Завадка, Верхня, Степанівка, Сівка, Станкова (Войнилівський район), Новиця, Середній Угринів, Грабівка, Петранка, Перегінськ, Сливки, Ясень (Перегінський район), Слобода Рівнянська (Рожнятівський район), Велика Тур'я, Брошнів (Долинський район), Бряза (тепер Козаківка, Болехівський район) [489, с. 144; 90, арк. 26]. Від них радянська сторона втратила до десяти вбитих, але голосування було, фактично, зірвано [74, арк. 77]. Проте, виснажившись у цих акціях, сотні не змогли протистояти натиску каральних органів. Протягом наступної декади припинили діяльність сотні «Бистриця» та «Журавлі» (до травня 1946 р.), «Рисі» (до березня 1946 р.) [274, с. 146], «Летуни» (до квітня 1946 р.) [274, с. 140], остання боєздатна чота із сотні «Хорти» (до червня 1946 р.) [274, с. 155]. Єдиним діючим підрозділом в окрузі залишалася сотня «Опришки», яка перебувала у гірській місцевості і зводила постійні бої. На прикладі їхніх сутичок можна розглянути типовий бойовий шлях повстанського підрозділу під час блокади. Так, 24 лютого у Вигодському районі сотні «впав на хвіст» загін НКВС чисельністю 800 осіб. Повстанці з боєм прорвалися у Рожнятівський район, там їх продовжував переслідувати спецвідділ 60 осіб. В районі г. Стовба «Опришки» вчинили засідку, у якій вбили 19 противників і змогли відірватися [489, с. 150]. Через тиждень у бою біля с. Кам'янець загинув чотовий «Мрія», однак вдала засідка і знищення 10-х противників знову дали можливість

уникнути переслідування [274, с. 159]. Ще одного чотового «Хмурого» підрозділ втратив, коли той ішов на зв'язок з Вигодським провідником «Максимом» [289, с. 105]. В ході безперервних боїв більшість втрат склали навіть не вбиті, а ті, що відлучилися і не мали змоги повернутися до відділу. Зрештою, 9 квітня біля г. Біла Розтока (Вигодський район) сотня потрапила в оточення і повстанці змушені були прориватися малими групами. Внаслідок цього «Опришки» втратили боєздатність аж до червня 1946 р. [252, с. 22]. А загалом, втрати ТВ «Магура» вбитими і полоненими протягом січня – початку квітня 1946 р. становили більше 400 осіб, тобто 40 % складу [387, с. 22].

У зв'язку з великими втратами, період послаблення блокади на Калущині не позначився активністю повстанців. Так, у квітні 1946 р. декілька акцій вчинив відділ «Летуни», зокрема ліквідував начальника гарнізону у с. Тисів, працівника МВС у с. Бряза і 3-х охоронців вузькоколійки біля Долини [281, с. 563]. Також невідомий підрозділ роззброїв «стрибків» у с. Студінка [130, арк. 15]. Однак, втрати мали і наново зібрані сотні: 13 травня було оточено біля с. Петранка сотню «Рисі» і знищено 20 повстанців, у т.ч. командира «Гонту» [181, арк. 53]. У червні, коли блокада поновилася, сотні «Летуни» і «Рисі» знову зазнали втрат, оскільки перебували в найбільш перерахованому Болохівському лісі (де оперували 5-10 тис. військ МВС) [274, с. 141]. Підрозділи, що оперували в горах, постраждали менше: там радянським військам вдалося лише захопити табір сотні «Бистриця» із майном та зброєю [252, с. 126].

«Велика блокада» на Калущині призвела до суттєвого зменшення чисельності та боєздатності відділів УПА. На час її завершення в окрузі діяло шість сотень, у одній із найбільших («Рисі») налічувалось біля 50 осіб [274, с. 147]. Також за цей час постраждало й підпілля ОУН – окрім низових організацій були також розгромлені Долинський (у лютому-березні 1946 р.) [95, арк. 13] та Калуський (у червні 1946 р.) [258, с. 151] надрайонні проводи.

Оскільки у Станіславському окрузі налічувалось найбільше угруповання УПА в області (ТВ «Чорний Ліс», який, станом на січень 1946 р. мав 5 куренів і 13 сотень) [390, с. 60], то не дивно, що саме на цій території протистояння було

найбільш масштабним. Протягом першого його періоду ініціативу проявляли як підрозділи НКВС, так і повстанці. Так, 6 січня курінь «Підкарпатський» знищив 12 осіб із гарнізону у с. Грабівка [417, с. 144], а 11 січня сотня «Чорні чорти» із цього куреня ліквідувала гарнізон у с. Гринівка (з 32-х енкавееців вцілів тільки 1) [61, арк. 10; 250, сс. 217-218]. Однак, 24 січня підрозділи 215-го полку НКВС розпочали перечісування цих місць і атакували курінь «Дзвони» за підтримки авіації [288, с. 66]. Курінь саме повернувся після невдалого рейду і важкого бою в Болохівському лісі, командир «Чорнота» пішов до «Грегота», тому прорив і відхід організовували сотенні. Його втрати склали 13 вбитих (за радянськими даними – 17), однак багато стрільців розпорошилося в терені [281, с. 316]. Зрештою, більшість сотень куреня «Підкарпатський», «Дзвони» і «Смертоносці» зібралися в районі с. Рибне і тут їх 1 лютого перейняли численні перечісувальні підрозділи. Під час прориву багато стрільців відбилося [489, с. 141]. Самі ж курені (за винятком сотні «Залізні», яка ще у січні відійшла на Тернопільщину) до дня виборів не покидали Чорного лісу і увесь час маневрували поміж облавниками, терплячи неминучі в таких випадках втрати. До прикладу, сотня «Звірі» з 1 по 10 лютого втратила 5 убитих і чоту «Рибак», яка відстала під час чергової сутички і її стрільці розпорошилися [281, с. 529].

У день виборів повстанці спробували перехопити ініціативу. Так, чоти куреня «Підкарпатський» обстріляли виборчі ділянки у селах Посіч, Майдан, Завій, Грабівка, Нивочин [281, с. 527], а боївка «Чорноліса» убила кількох бійців НКВС [167, арк. 49]. Однак, це призвело лише до посилення облав. Більш як 5000 бійців протягом декількох тижнів чинили постійні розшуки у Чорному лісі. Від їхньої діяльності найбільше постраждав курінь «Підкарпатський», особовий склад якого був вщент виснажений. Тричі (12, 15 і 17 лютого) він проводив важкі оборонні бої, які коштували йому декілька десятків вбитих, поранених і розпорошених по всьому терену стрільців [489, сс. 144-145]. Зрештою, командир тактичного відтинку «Грегит» розділив курінь на частини до завершення блокади, але через тиждень (24 лютого) сам загинув у бою [477] (за іншою версією, його вбив сотенний «Запорожець» із цього

куреня, який був радянським агентом – як доказ науковці наводять те, що самого «Запорожця» восени звинуватила у зраді і розстріляла СБ [390, с. 34]). А 1 березня загинув і командир куреня «Прут» [448, с. 15]. З усього куреня змогла відновитися навесні тільки сотня «Чорні чорти» [281, с. 539]. Так перестав існувати найбільш боєздатний підрозділ ТВ «Чорний Ліс». Курінь «Дзвони» також розділилася: сотня «Стріла» пішла у рейд в східні райони та на Тернопільщину, де перебувала до кінця березня [417, с. 150], а сотні «Лебеді» та «Сірі» розділилися на групки і продовжували маневрувати в лісі, втративши багатьох хворих і знесилених стрільців, які покинули підрозділи [281, с. 529]. Сотня «Звірі» з куреня «Смертоносці» пройшла рейдом по Богородчанському та Надвірнянському районах, де вчинила кілька наскоків на дрібні підрозділи НКВС [417, с. 149], а згодом приєдналась до сотні «Залізні» на Тернопільщині. Ще одна сотня цього куреня «Месники» залишилась у лісі, однак намагалась жодним чином не виявити своєї присутності [281, с. 530].

У гірській місцевості оперував курінь «Сивуля». 2 січня він провів важкий оборонний бій, завдавши ворогу втрат у 28, однак і сам втративши 6 осіб [250, с. 149] (радянські джерела стверджують про 20 убитих у бою «бандитів», щоправда вказують, що на місці бою було виявлено тільки 6 тіл [40, арк. 52]). Іншої активності курінь не проявляв, одна з його сотень після загибелі командира «Вивірки» розпалася [250, с. 240], а наприкінці січня і на початку лютого кілька разів потерпав від атак гарнізонів, коли намагався увійти в села за продовольством [281, с. 526]. У день виборів чотири із «Сивулі» обстріляли дільниці у селах Пороги, Кричка, Присліп, Гута, Бугрівка, Кривець, Майдан [281, с. 530], однак це спровокувало нову облаву, від якої курінь відірвався біля с. Бухтівець і перебував там до кінця лютого практично без харчів та боєприпасів. У березні розпочалася нова хвиля облав: так, 5, 15, 19 березня курінь втрачав по кільканадцять людей (в основному тих, які відлучилися) під час проривів кризь «шахівниці» перешуковуючи відділів [489, сс. 153-155] і після цього припинив функціонування як бойова одиниця. Менше відомостей є про курінь «Бескид», відомо лише, що одна з його сотень «Зелені» остаточно

розпалася через вихід з повинною командира «Завязтого» [390, с. 33], а інша – «Гуцули» – збереглася, однак активності не проявляла. Також у гірських районах високі втрати мала підпільна мережа: так, 3 січня у криївках біля с. Манява було розгромлено всю мережу СБ Надвірнянського надрайону та району (загинуло 25 осіб), а ще 6 осіб, в т.ч. референт пропаганди «Вишня» здалися в полон [164, арк. 71]. Останній пішов на співпрацю і видав ще декілька осередків підпілля [165, арк. 30]. А внаслідок свідчень полоненого стрільця «Кота» із куреня «Сивуля», органи зняли станичну мережу у селах Старуня, Гвізд, Купчаківка, Кривець, Монастирчани, Космач, Молодків, Дзвиняч [200, арк. 8-9].

Після відходу гарнізонів у квітні 1946 р., перед командуванням вцілілих куренів і сотень стояли дві головні задачі: 1) поновити боєздатність, зібравши розпорошених у терені стрільців – із цією метою організовувалась значна кількість рейдів; 2) вчинити якомога більшу кількість бойових акцій. Кількість останніх суттєво зросла, проте масштаб був значно менший, аніж восени 1945 р. Так, підвідділи куреня «Дзвони», який діяв в околицях Чорного лісу, вчинили чотири засідки і три наскоки, в ході яких було убито 16 противників, спалено 2 вантажівки і поповнено запаси зброї [281, с. 534]. Підвідділи «Смертоносців» оперували у Тлумацькому надрайоні: вони знищили винищувальні батальйони у селах Олеша, Одаї, Медуха, Межигірці, Бишів, убили двох начальників «стрибків» зруйнували декілька сільрад та кооперативів, вчинили кілька вдалих замахів на партактив, підірвали залізницю біля станції Отинія [233, арк. 98]. Найбільш вдалою була засідка чоти «Гонти» із сотні «Месники» на шосе Калуш – Станіслав – повстанці із близької відстані розстріляли авто, у якому знаходився генерал-полковник МДБ І. Москаленко та кілька офіцерів вищого рангу [249, сс. 127-128]. Сотня «Гуцули» здійснила рейд з Надвірнянського до Тлумацького району, протягом якого ліквідувала винищувальні батальйони у селах Волосів, Горішній Майдан, Добротів, Перерісль, Лісна Тарновиця та с. Кутище [450, с. 175]. У селах Солотвинського району «стрибків» роззброїла

місцева боївка СБ [281, с. 536]. А у с. Деліїв Жовтневого району це вчинили всього два боївкарі [281, с. 376].

З другої половини травня 1946 р. операції МВС поновилися. Так, 3-16 червня органи вчинили масштабну облаву на Чорний ліс, а наприкінці місяця організували перечісування теренів Тлумацького надрайону [281, с. 398]. Радянські рейдово-диверсійні групи чинили регулярні засідки на шляхах відділів УПА і завдавали їм втрат. Серед загиблих було багато командирів, зокрема сотенний «Вовк» («Лебеді»), сотенний «Гроза» («Звірі»), сотенний «Явір» («Стріла») [390, сс. 28, 30, 56]. Ситуація спонукала повстанців до подальшого роздроблення підрозділів і переходу до підпільних форм боротьби.

На території Коломийського округу військових дій під час блокади було значно менше, оскільки бойова потуга ТВ «Гуцульщина» не дорівнювала сусіднім відтинкам. Так, сотні «Чорногора», ім. Хмельницького та «Березівська» припинили свою діяльність (перші дві повністю, а остання до літа 1946 р.) [284, с. 288]. Активними залишились чотири підрозділи, однак вони перейшли до дій підвідділами; зокрема, сотня ім. Колодзінського оперувала у Коломийському надрайоні, сотня «Дністер» – у Городенківському, сотні «Сурма» та ім. Богуна – у Косівському. У першій половині січня вони розгромили декілька винищувальних батальйонів [417, с. 145], а також убили працівників районного військкомату у с. Хімчин [140, арк. 1]. Також значно менше відомостей про втрати УПА на цій території, відомо лише, що серед загиблих у січні-березні 1946 р. були колишній командир відтинка «Козак» та курінний «Манів» [305, с. 33]. Більше даних є про ліквідацію підпілля: так, за означений період було розбито провід Коршівського району (загинуло 14 осіб) [258, с. 59], боївку СБ та референтуру пропаганди Печеніжинського району [234, арк. 99], референтури СБ та господарчу Коломийського району [489, с. 151], убито провідника Обертинського району [169, арк. 3] та ліквідовано чимало станичних і кущових організацій (найбільше – у Яблунівському та Снятинському районах [224, арк. 2, 194, арк. 21].

Єдиною сотнею, яка продовжувала діяти в умовах блокади був відділ ім. Колодзінського під командуванням «Спартана». Він зводив численні бої, однак, завдяки фаховому командуванню, втрати мав мінімальні. Наприклад: 14 січня під час зіткнення сотня першою встигла відкрити вогонь, убивши 5-х противників і відірвавшись від переслідування [489, с. 128]; 28 січня під час атаки на табір «Спартан» залишив відстрілюватися 2-х кулеметників, а решту відділу сконцентрував на флангах і завдав противнику втрат у 13 вбитих і 17 поранених [361, с. 636]. З більшості боїв лютого-березня 1945 р. сотня теж виходила без втрат [417, с. 150].

Після відходу гарнізонів сотні поновили активну діяльність. Більшість акцій стосувалося винищувальних батальйонів: так, сотня «Сурма» знищила їх у селах Текуче, Космач, Микитинці, Іспас, Кривоброди, Трач та убила кількох стрибків у селах Акрешори та Ковалівка [489, с. 161], сотня ім. Богуна ліквідувала їх у селах Річка і Брустури [261, с. 562], сотня «Дністер» у селах Петрів і Незвисько [171, арк. 3], а сотня ім. Колодзінського – у с. Чорні Ослави Яремчанського району [233, арк. 143]. Також проводилися акції й проти гарнізонів. До найбільш вдалих відносяться роззброєння гарнізон с. Соколівка та знищення його начальника, яке вчинила сотня ім. Богуна [261, с. 562] та вбивство начальника гарнізону с. Космач і працівника МВС сотнею «Сурма» [233, арк. 174]. Остання протягом квітня-червня 1946 р. була найбільш активною в окрузі, провівши близько півтора десятків акцій, у яких загинуло декілька десятків представників радянської сторони [233, арк. 130]. Пристосувавшись до дій підвідділами, якими легко було маневрувати в гірській місцевості, повстанці не припинили активних дій навіть під час поновлення блокади.

Таким чином, «велика блокада» була безпрецедентним комплексом операцій з боку радянської влади проти українського визвольного руху, як щодо тривалості (практично півроку), так і щодо кількості залучених до неї сил. Можливо, цифри дослідників П. Мірчука та Л. Шанковського про 130 тисяч військових НКВС і армії, залучених до її проведення у Станіславській області, є

перебільшенням, проте слова Т. Строкача «...нема нігде такої сили, як у Станіславській області. Внутрішніх військ НКВС... є в 1,5-2, а по відношенню до деяких областей у 3 рази більше» [31, арк. 68-69] наочно засвідчують колосальну військову перевагу радянського режиму над Рухом Опору. Тактична задача радянського керівництва під час блокади полягала у тому, щоб повністю ізолювати повстанські підрозділи від вищого командування, оунівської мережі та місцевого населення, унеможливити їхнєманеврування, виснажити постійними операціями та розгромити. Основними методами досягнення успіху було розміщення гарнізонів у населених пунктах та перемисльові операції.

«Велику блокаду» в Станіславській області доцільно ділити на 4 періоди, виходячи з тактичних особливостей протистояння. Так, особливістю першого періоду (початок січня – 10 лютого 1946 р.) була висока активність обох сторін протистояння, оскільки, попри надзвичайно складне тактичне становище, повстанці та підпільники намагалися чинити якомога більше наступальних акцій. Протягом другого періоду (11 лютого – 9-10 квітня 1946 р.) беззаперечною ініціативою у протистоянні володіла радянська сторона, постійні обласно-розшукової заходи якої привели до тимчасового або постійного припинення діяльності більшості відділів УПА. Третій період (11 квітня – середина-кінець травня 1946 р.) позначився відходом більшості військ з території області і відновленням функціонування підпілля та деяких відділів УПА. Більшість із них перейшли до дій т.зв. «підвідділами» – чотами і роями. Четвертий період (середина-кінець травня – кінець червня 1946 р.) був часом поновлення блокади і остаточного роздроблення сотень на дрібні підвідділи.

Блокада спричинилася до надзвичайно високого рівня втрат структур визвольного руху. П. Содоль стверджує, що лише бойові втрати УПА з січня по квітень 1946 р. склали близько 40 % особового складу [447, с. 54], а поррахувати повстанців, які відлучилися під час переслідування і не мали змоги приєднатися, наразі неможливо. Суттєвих втрат зазнала і мережа ОУН. Так, за даними секретаря Станіславського обкому М. Слоня, за перший квартал 1946 р.

на території області було ліквідовано 2 «бандгрупи» і 46 «бандбоївок», а також 4 надрайонних, 18 районних і 135 кущових і станичних проводів [34, арк. 36-37]. П. Содоль стверджує, що при збереженні наявного рівня втрат й надалі, із визвольним рухом було б покінчено протягом року [447, с. 54].

Таким чином, «велика блокада», організована керівництвом СРСР і УРСР, призвела до зміни становища у Станіславській області і в Західній Україні загалом. Радянський режим зумів суттєво підірвати збройну потугу визвольного руху і остаточно переламати військову ситуацію на свою користь. Період фактичного двовладдя завершився. Однак, в області залишилась розгалужена мережа ОУН та окремі підрозділи УПА, які в жодному разі не думали складати зброю і стали шукати нових можливостей та методів боротьби з радянським режимом.

[1, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 39, 40, 44, 47, 56, 58, 59, 61, 62, 74, 78, 79, 83, 85, 86, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 104, 105, 106, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 140, 142, 149, 150, 154, 156, 157, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 174, 175, 180, 181, 183, 185, 194, 199, 200, 207, 208, 209, 210, 211, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 230, 231, 232, 233, 234, 241, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 264, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 283, 284, 288, 289, 290, 298, 299, 300, 302, 305, 306, 307, 308, 315, 317, 329, 331, 337, 339, 349, 352, 358, 361, 375, 376, 377, 380, 382, 384, 387, 389, 390, 393, 396, 411, 414, 415, 417, 418, 421, 422, 424, 428, 436, 437, 441, 447, 448, 449, 450, 451, 458, 461, 462, 463, 477, 488, 489]

РОЗДІЛ 4. Збройна боротьба на території області в період інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.).

4.1. Протистояння в області під час переходу визвольного руху до підпільних форм діяльності (друга половина 1946 – 1947 рр.).

Із другої половини 1946 р. в Україні загалом і в Станіславській області зокрема настав новий етап збройної боротьби визвольного руху ОУН і УПА. Враховуючи тотальну військову перевагу СРСР, стабілізацію міжнародного становища після завершення війни та недоцільність оперування великими підрозділами в умовах постійного ворожого тиску, Головне Командування УПА у червні 1946 р. видало наказ про часткову демобілізацію відділів УПА і поповнення їхніми бійцями мережі ОУН, яка також зазнала суттєвих втрат під час блокади [463, с. 774]. А в липні 1946 р. командир «Тарас Чупринка» у своїй відозві до бійців УПА писав: «Я певний, що Ви, незламні борці-герої, вмiло засвоїте собі ті нові зразки бою з ворогом, так, як скоро й вмiло опанували мистецтво партизанки. Скриті й невлічимі, Ви негайними блискавичними ударами вдаряти будете ворога там, де він того ніяк не сподiвається» [251, с. 89]. Так почався перехід структур визвольного руху від партизанських до підпільних форм збройного протистояння, який тривав до остаточної демобілізації УПА в 1949 р. У самій повстанській армії протягом цього часу формально зберігався поділ на сотні, які налічували по 30-50 осіб, однак більшість бойових акцій повстанці проводили підвідділами. Самі акції стали меншими за масштабом, однак інтенсивнішими і більш адресними. Чисельність та методи діяльності підвідділів УПА ставали схожими на мережу ОУН, тому дослідники щодо цього періоду часто використовують термін «збройне підпілля», яким позначають обидві лінії визвольного руху.

Вже в перші місяці після завершення блокади нова тактика принесла повстанцям відчутні результати. Так, якщо у червні 1946 р. за радянськими даними підпілля вчинило 34 «бандпрояви» [258, с. 151], то у липні – 75 (під час них вбито 87, поранено 16 і забрано 18 осіб) [258, с. 178], у серпні – 103 (убито

59, поранено 24, забрано 4-х осіб) [258, сс. 198-199]. З радянського боку в цей час, навпаки, фіксується зменшення операцій (червень – 1671 операція, 161 убитий, 100 арештованих, 8 явилось з повинною; липень – 1635 операцій, втрати, відповідно 126 – 74 – 12; серпень – 1514 операцій, втрати 60 – 50 – 6) [35, арк. 77]. Таким чином, перехід до підпільних форм боротьби сприяв підвищенню бойової активності структур визвольного руху, однак вона стала більш залежною від сезонних показників: у зимові місяці дрібним групам збройного підпілля оперувати було важко. Так, за інформацією Л. Шанковського, у 1-му кварталі 1947 р. в області зафіксовано 37 збройних акцій підпілля, у 2-му – 73, у 3-му – 111 і в 4-му - 79 [463, сс. 806, 808].

З осені 1946 р. влада розгортає черговий наступ на Рух Опору. Так, постанова Політбюро «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів...» від 4 жовтня 1946 р. наголошувала, що «...територія Станіславської області останнім часом стала місцем, куди бандити збираються для того, щоб відпочити і перегрупувати свої сили...» [249, с. 253]. Відповідно до її вимог, були розроблені нові оперативні плани ліквідації підпілля та загонів УПА. Цього разу тактика боротьби з ними полягала у спробі перехопити зв'язки та виявити керівні осередки; також практикувалося закріплення рейдово-пошукових груп за кожним «бандформуванням» (очевидно, під цим поняттям розумілися як підвідділи УПА, так і боївки ОУН) [35, арк. 77]. Ці заходи були доволі успішними, так внаслідок них був розгромлений крайовий провід на чолі з «Робертом» [381, с. 19], а всього за останній квартал 1946 р. було знешкоджено (убито, арештовано або ж прийшли з повинною) 7 членів і охоронців крайового проводу, 15 – окружного, 23 – надрайонного, 20 – районного, 9 комендантів СБ, 3 курінних УПА і 4 сотенних [35, арк. 80]. Однак, загальний рівень втрат підпілля суттєво знизився, порівняно з періодом «великої блокади»; якщо протягом перших чотирьох місяців 1946 р втрати націоналістів за даними обкому склали біля 5500 осіб [34, арк. 37], то за останні три місяці – 987 осіб [35, арк. 80]. Загалом же, перший секретар обкому М.

Слонь у звіті за 1946 р. вказав, що на території області було вбито 2699, арештовано 4347 і явилось з повинною 812 «бандитів» [35, арк. 83].

Однак, такий темп ліквідації підпілля виявився недостатнім для республіканських керівників, тому 21 грудня 1946 р. з'явилась постанова Політбюро про боротьбу з націоналістами, в якій від обласного керівництва вимагалось збільшення кількості облав, засідок та інших операцій для якнайшвидшої ліквідації «бандформувань» [249, с. 264]. Відповідно до неї, у січні 1947 р. в область були введені війська МВС та армії і розпочалась третя блокада [43, арк. 15]. Підрозділи УПА від неї постраждали незначно, оскільки ТВ «Магура» і «Чорний Ліс» припинили діяльність на зимовий період [253, с. 155], а у ТВ «Гуцульщина» були роздроблені на дрібні підвідділи [281, с. 80]. Однак, серйозних втрат зазнало підпілля – так, за даними обкому у січні було вбито 111, арештовано 201 і явився з повинною 21 особу [258, с. 311], у лютому – 75, 71 і 78 осіб [258, с. 322], а в березні – 85, 66 і 23 особи відповідно [258, сс. 388-389]. Найбільше постраждали Коломийський окружний провід, Рогатинський, Долинський, Надвірнянський та Косівський надрайонні проводи.

Проте, маючи певний резерв учасників та симпатиків, визвольний рух залишався для влади грізним противником, розгромити якого лише військовими методами було надзвичайно складно. Через те, 21 січня 1947 р. на основі наказу міністрів МВС і МДБ СРСР питання боротьби з визвольним рухом передавалось до компетенції МДБ [481]. Замість Головного управління боротьби з бандитизмом, головним методом дії якого були масштабні військові операції, у структурі МДБ було створено управління 2-Н, яке орієнтувалося на агентурну роботу та проведення локальних спецоперацій [256, с. 267]. Зміна компетентних органів, принципів та методів боротьби зі структурами визвольного руху була відповіддю радянського режиму на нову тактику збройного підпілля. По суті, це був той самий перехід до нового етапу протистояння, який у націоналістів розпочався на півроку раніше.

Також в області велась робота по звуженню соціальної та економічної бази підпілля. Зокрема, постановою від 17 серпня 1947 р. від обласного

керівництва вимагалось у населених пунктах, де були здійснені теракти над партійно-радянськими працівниками, ліквідувати «пособницьку базу» з «куркулів та антирадянськи настроєних громадян» [256, с. 285]. Відповідно до постанови, 20 жовтня 1947 р. було організовано масштабну депортаційну акцію в усій Західній Україні – так, зі Станіславської області було виселено 11883 особи [307, с. 204]. Переважно, це були члени сімей учасників та симпатиків визвольного руху. У цьому ж році керівництво УРСР розпочало процес масової колективізації сільського господарства, яке було головним постачальником підпілля; так, постанова Політбюро від 20 червня 1947 р. закликала партійні органи західних областей прискорити темпи організації колгоспів у селах [256, с. 279]; постанова РМ УРСР від 21 червня 1947 р. вводила надзвичайно жорстку податкову політику щодо індивідуальних господарств, яка в разі невиконання з боку селян передбачала депортацію [307, с. 198]; постанова Політбюро від 12 серпня 1947 р. призвела до появи в західних областях спеціалістів з питань колективізації [256, сс. 283-284]. Однак, успіхи в цій галузі були незначними – так, станом на 20 жовтня 1947 р. в області нараховувався 41 колгосп, у які входили 1888 селянських господарств – 0,8 % від загальної кількості [256, с. 297]. Не в останню чергу це було пов'язано з діями підпілля – так, 15 жовтня 1947 р. вийшла інструкція ОУН, у якій містилися заклики до селян усіма способами уникати вступу до колгоспів, а ланкам підпілля зосередитися на розгромі вже створених та знищенні їх організаторів [281, с. 120]. Також чимало акцій підпілля були пов'язані із намаганням протидіяти депортації: засідки на маршрутах пересування депортованих, убивства відповідальних чиновників, тощо, дозволили, на думку Л. Шанковського, певній частині людей ухилитися від вивезення [361 с. 648].

У Рогатинському надрайоні перехід до підпільних форм боротьби розпочався ще в 1945 р., тож друга половина 1946 і 1947 рр. бойові акції ОУН мало чим відрізнялися від попереднього періоду. Більшість їх було спрямовано проти районних чиновників та сільських активістів. Так, 5 липня 1946 р. районна боївка СБ ліквідувала голову першого в Бурштинському районі

колгоспу [33, арк. 112]. 1-2 серпня у селах Пуків, Потік, та Кінашів відбулося кілька убивств уповноважених із хлібоздач [233, арк. 207]. У вересні 1946 р. внаслідок індивідуальних терактів було вбито або викрадено 5-х чиновників Бурштинського району [233, арк. 256]. Протягом 1947 р. активність підпілля дещо знизилась, однак у березні цього року був убитий начальник Рогатинського РВ МДБ, капітан Аносов. Його загибель довгий час вважалася справою рук підпілля, однак протокол допиту СБ ОУН від 12 жовтня 1947 р., який наразі перебуває в архіві ЦДВР, чітко вказує, що убивство вчинив агент МДБ «Сорока» – Михайло Довгий з метою проникнення у підпільне середовище [282, с. 134]. Цей випадок, який став відомим через вцілілий документ СБ, є наочним свідченням як ставлення радянського режиму до власних співробітників, так і обмеженості дослідницької роботи у зв'язку з недостатністю документальної бази проблематики.

Втрати підпілля у надрайоні були доволі значними. Так, у листопаді 1946 р. загинув надрайонний провідник «Чумак», у лютому 1947 р. – господарчий та комендант боївки СБ, у липні – референт пропаганди [289, сс. 311, 322; 281, с. 105]. Постраждали також низові осередки, зокрема в 1947 р. були ліквідовані станиці у селах Фрага, Данильче і Стратин Рогатинського району [234, арк. 82], кущовий провід у Бурштинському районі [258, с. 277], а у Більшівцівському районі наприкінці 1947 р. залишилось 3 осередки ОУН і 19 підпільників у них [80, арк. 3; 81, арк. 24].

У Калуському окрузі протягом липня-серпня 1946 р. підрозділи УПА спільно з осередками ОУН вчинили кілька десятків збройних акцій, майже половину з яких – у Рожнятівському районі. Так, підвідділи сотень «Журавлі» та «Опришки» зруйнували гарнізон «стрибків» у с. Липовиця [252, сс. 130-131]. Остання взагалі була найбільш активною в терені: так, спільно з місцевою боївкою СБ вона убила 13-х і поранила 2-х активістів у селах Спас, Липовиця, Князівське, Лоп'янка, Сваричів, Погорілець, спалила приміщення «стрибків» у с. Нижній Струтин, забрала зброю у с. Цінева [186, арк. 10-11]. Чоти сотні «Хорти» оперували у Долинському та Калуському районах і вчинили кілька

акцій, протягом яких було знищено 7 бійців та спалено авто [274, сс. 155-156], а найбільшим їхнім успіхом стало знищення командира роти 225-го полку ВВ МВС у с. Тужилів [258, с. 197]. У вересні сили визвольного руху організували 17 збройних нападів та диверсій, внаслідок яких 22 особи було вбито, 1 поранено і 2 забрано в ліс [233, арк. 272]. Однак, у наступні місяці активність пішла на спад – за жовтень-грудень 1946 р. в окрузі відбулося менш як десяток збройних акцій [233, арк. 313]. В цей час повстанці припинили активну діяльність до весни, а деякі відділи – взагалі. Так, сотня «Летуни» припинила існування ще в серпні 1946 р. після того, як її політвиховник «Мак» здався і пішов на співпрацю з органами [274, с. 142]. Сотня «Опришки» розпалася після смерті командира «Довбуша» у вересні 1946 р. [274, с. 116]. У цей час зазнала важких втрат мережа Войнилівського, Калуського Рожнятівського та Перегінського районів [36, арк. 146; 37, арк. 81; 38, арк. 58], а також ланки СБ у Долинському, Калуському та Перегінському районах [281, с. 511; 258, с. 194; 191, арк. 78]. Проте найбільшим успіхом обласного УМВС стало знищення крайового провідника «Роберта» разом із дружиною та охоронною боївкою на г. Яворина Болехівського району [472, с. 155].

У січні 1947 р. МВС провело успішні операції у Долинському і Болехівському районах, зокрема було ліквідовано Долинську надрайонну та Болехівську районну боївки СБ [76, арк. 44; 472, сс. 118-119]. Також загинув Долинський районний провідник «Бродяга» [44, арк. 139], а надрайонного провідника «Бунтаря» було взято в полон [258, с. 312]. Також взимку 1947 р. припинили існування деякі відділи УПА, зокрема сотня «Рисі», у якої загинули політвиховник і командир [489, с. 197] та сотня «Бистриця», яка втратила сотенного, чотового і ще 3-х стрільців у бою біля с. Луги [382, с. 66].

Дві останні сотні цього округу поновили бойову активність з весни. Так, у повстанських звітах зафіксовано 8 акцій сотні «Журавлі», під час яких було вбито 13 і поранено 4 активісти, знищено 5 авто, 1 сільрада і 1 молочарня, остання з них датована 11 вересня [489, с. 263]. Двічі в документах фігурує сотня «Хорти», яка нараховувала 15-20 осіб [282, сс. 110-111]: 20 квітня у с.

Кропивник вона із засідки захопила авто із 5-ма активістами [458, с. 212] і 8 серпня у с. Тужилів вчинила наскок на емдебистів та «стрибків» (4-х було вбито, 5-х поранено) [458, с. 251]. Окрім цього, назва «повстанці» фігурує у звітах близькох двох десятків разів, однак ідентифікувати якийсь підрозділ в цих випадках не вдається. Можливо, мова йде про підпільні структури, які також з весни розгортають бойову активність. Так, у березні 1947 р. відбулися два резонансні вбивства чиновників у Калуші [47, арк. 41], роззброєння двох винищувальних батальйонів у Болехівському районі [75, арк. 20], у червні – підриг будинку у Перегінську, де мешкали районні працівники [234, арк. 86]. У липні підпільники намагалися зупинити радянські продзаготівлі і з цією метою провели масштабну операцію зі знищення сільрад і молочарень у Калуському, Войнилівському, Перегінському, Рожнятівському та Долинському районах [489, с. 247]. Проте найбільше збройних зіткнень (біля чотирьох десятків) відбулося в серпні 1947 р.: спалення гаража у с. Красна (згоріло 9 автомобілів) [188, арк. 5], убивство секретаря РВК і завідувача типографією у с. Вістова [282, с. 111], начальника паспортного столу в Перегінську [489, с. 250], слідчого РВ МДБ біля с. Рівня [187, арк. 21] та ін. Восени активність підпілля традиційно пішла на спад – якщо за вересень 1947 р. відбулося біля десяти збройних акцій, то із жовтня і до кінця року – не більше п'яти на місяць.

Бойова активність підрозділів Станіславського округу протягом липня-серпня 1946 р. була досить високою, попри облави, що не припинялися у Чорному лісі та сусідніх лісових масивах. В одній із них підвідділи сотні «Сірі» влаштували засідку на загін, що налічував 70 осіб і знищили 13 противників [281, с. 548]. Її рій, що оперував у Жовтневому районі, в одному із боєзіткнень убив 7 і поранив 9 військових МВС [281, с. 474]. Групи із сотні «Месники» оперували у Станіславському та Тисменицькому районах і в кількох вдалих засідках завдали втрат розшукувальним підрозділам у більш як 20 осіб [389, с. 50]. Чота «Чорноліса», яка була перекваліфікована на самостійну боївку, чинила диверсії та терор проти сільського активу у селах Крихівці, Старий Лисець, Посіч [157, арк. 49]. Однак найбільше збройних акцій провели

підрозділи «Звірі» та «Залізні», які оперували у Тлумацькому надрайоні і протягом липня-серпня 1946 р. мали 17 бойових зіткнень. За повстанськими даними, у цих акціях загинуло 54 особи (у більшості – бійці гарнізонів МВС та охорони об'єктів), було знищено 9 авто з продовольством та іншими речами, частину продовольства забрано як трофеї, знищено 1 кооператив, 1 сільраду, 1 спиртозавод, 1 локомотив і 1 радгосп [281, сс. 541-542]. Про діяльність підвідділів із куренів «Сивуля» та «Бескид» відомостей значно менше, відомо лише, що 10 серпня чота «Холодного» пограбувала молочарню в Солотвино [281, с. 545], а 27 серпня сотня «Гуцули» ліквідувала підрозділ «стрибків» у с. Палагичі, убивши 8-х і поранивши 15-х із них [253, сс. 65-66]. Також у цей час активно діяло підпілля: так, в одній із засідок, яку організувала Яремчанська боїка СБ загинуло 12 осіб, в т.ч. 6 офіцерів МДБ [253, сс. 125-127].

Однак, восени 1946 р. активність ОУН і УПА пішли на спад. Так, якщо протягом липня-вересня підпільники здійснили понад 50 збройних акцій, то протягом жовтня-грудня – менше 20-ти. Взимку 1946-1947 рр. на території округу діяла лише рейдуюча сотня ім. Колодзінського з Коломийщини (за даними звіту командира ТВ «Гуцульщина», з вересня 1946 р. по квітень 1947 р. вона мала у цій місцевості 16 бойових зіткнень) [282, сс. 70-80]. Натомість, активізуються операції органів МВС-МДБ, внаслідок яких загинуло чимало командирів УПА, зокрема курінний «Іскра» (курінь «Сивуля»), сотенний «Вихор» («Залізні») [176, арк. 63], сотенний «Тур» («Гуцули»), [390, с. 47], сотенний «Причепа» («Стріла») [121, арк. 25], чотовий «Гонта» («Месники») [249, с. 54], командири боївок «Чорноліс» та «Ігор» [158, арк. 24-26]. Більшість повстанських командирів дорого продавали своє життя: так, у сутичці із сотенним «Причепкою» та його бійцями емвеесівці втратили 13 вбитих [250, с. 38]. Особливо значних втрат протягом другої половини 1946 – першої половини 1947 рр. зазнала теренова мережа. Так, за цей час було знищено більшість працівників окружного проводу: провідника «Всеволода» [45, арк. 56], референта пропаганди «Чорного» [258, с. 173], військового референта «Шрама» [282, с. 107] та господарчого «Гайворона» [234, арк. 7]. У серпні 1946 р. зазнав

суттєвих втрат Тлумацький надрайонний провід, а у вересні була розгромлена районна боївка СБ [258, с. 193]. У жовтні 1946 р. загинув Ланчинський районний провідник «Дорош» і кущовий «Гуцул» [281, с. 589]. У грудні 1946 р. було вбито Богородчанського районного провідника [63, арк. 1]; через місяць загинув провідник сусіднього Лисецького району [157, арк. 13]. Також у січні 1947 р. був убитий Надвірнянський надрайонний провідник «Чмель» [258, с. 322], а у березні – референт пропаганди «Вихор» (колишній сотенний УПА) [422, с. 200]. У липні 1947 р. органи МДБ розгромили боївки СБ у Тлумацькому, Богородчанському і Солотвинському районах та знищили їх командирів [65, арк. 9; 282, сс. 105-106]. У наступні місяці втрати підпілля зменшилися, проте його структура була значно ослаблена. До прикладу, протягом 1947 р. у Солотвинському районі було вбито 47 і арештовано 124 особи [46, арк. 102]; у Богородчанському – вбито 32, арештовано 85 і вийшли з повинною 7 осіб [45, арк. 55]. Таким чином, у зазначений період органи МВС-МДБ володіли ініціативою у боротьбі з підпіллям Станіславського округу.

1947 р. був роком остаточної демобілізації відділів ТВ «Чорний Ліс», які навесні цього року, за спогадами курінного «Чорноти», налічували 300 осіб [253, с. 155]. Курінь «Дзвони» як бойова одиниця востаннє фігурує в документах 18-20 травня під час облави на Чорний ліс, у якій загинуло 5 повстанців [253, с. 138]. Сотня «Сірі» ще згадується 10 червня в контексті вдалої організації замаху на секретаря Жовтневого райкому [47, арк. 36]. Остання згадка про сотню «Месники» – захоплення її підвідділом у полон 6-и бійців МДБ у бою 7 липня [253, с. 139]. Сотня «Звірі» у червні 1947 р. організувала дві засідки поблизу Галича, у яких знищила 2 авто і 10 осіб [99, арк. 23]. Остаточно відділи УПА в Чорному лісі перестали діяти у серпні 1947 р., коли курінного «Чорноту» було відправлено емісаром до Німеччини [253, с. 157], а іншого курінного «Чорного» призначено на посаду організаційного референта Тлумацького надрайону [266, с. 1125].

Протягом 1947 р. у Станіславському окрузі підпілля організувало близько 70 нападів та диверсій, що не було високим показником. Більшість з

них відбулися в Галицькому, Тисменицькому, Жовтневому, Глумацькому та Надвірнянському районах, а особливо активним були оунівці Станіславського району. Так, 27 березня біля с. Загвіздя було вбито інструктора райкому В. Мосалева, 29 березня у перестрілці біля с. Угорники загинув оперуповноважений МДБ П. Видренко, 30 квітня у с. Клузів убито групу радянських активістів, які займалися створенням колгоспу, 7 червня невідомі убили голову і викрали секретаря сільради у с. Микитинці [234, арк. 35, 36, 62, 91]. Також протягом жовтня 1947 р. в Яремчанському районі було знищено декілька голів сільрад [228, арк. 1]. У листопаді-грудні у зв'язку з підготовкою до виборів у місцеві ради підпільники округу посилили активність і знищили 4-х кандидатів до районних рад і 11 – до сільських [43, арк. 132; 66, арк. 8].

На теренах Коломийщини протягом всього означеного періоду спостерігалось поживлення бойової активності визвольного руху; особливо ж – у районах, де діяли підрозділи УПА. Протягом липня-серпня 1946 р. вони та підпільні осередки провели близько 40 збройних акцій, внаслідок яких було знищено кілька десятків осіб, переважно бійців та офіцерів гарнізонів, «стрибків», дільничних міліціонерів, уповноважених із хлібоздач та сільських посадовців [41, арк. 66; 258, с. 177]. Ці дії похитнули становище радянської влади, особливо у гірських районах, які вважалися контрольованими. Так, секретар Жаб'євського райкому Берест писав: «...Було вбито багато комсомольців, активістів, терором і брехливою агітацією населення наших сіл було знову залякано, а окремі комсомольські організації сіл були змушені піти у підпілля або ж виїхати у райцентр...» [119, арк. 73]. Його слова підтверджував і секретар Ябунівського райкому Анісімов: «...Бандитизм в районі активізувався дуже сильно і РВ МДБ нездатний справитися. За квітень і травень (1947 р. – Н.Р.) в районі сталося 10 серйозних бандпроявів, загинуло 13 наших людей... Становище у районі важке, сільський актив припинив роботу» [225, арк. 17-18].

На відміну від інших регіонів, на Коломийщині бойова активність УПА не пішла на спад навіть восени-взимку, про що свідчить звіт командира

відтинку «Хмари» за вересень 1946 – квітень 1947 рр. Так, підвідділи сотні ім. Колодзінського мали 17 боєзіткнень у Печеніжинському та Коршівському районах, у яких було вбито 16, поранено 6 противників, зруйновано декілька установ; з боку УПА загинуло 4 бійці, з них 1 чотовий і було полонено 2 особи – і це не враховуючи чоти «Шаблі», що діяла у Ланчинському районі [282, сс. 78-81]. Чоти сотні «Сурма» оперували у Яблунівському, Косівському та Коломийському і мали 21 сутичку, у якій було убито 27, поранений 1 і полонено 2 противники, зруйновано сільмаг і колгосп; із сотні загинуло 2 стрільці і 1 був розстріляний за дезертирство [282, сс. 77-78]. Підрозділи сотні ім. Богуна оперували у Жаб'євському та Кутському районах, іноді переходячи у Косівський та Яблунівський, а також на Буковину. За вказаний час вони вчинили 12 акцій, в ході яких вбито 6, поранено 4 і полонено 1 противника, роззброєно 2 гарнізони «стрибків» і знищено 1 авто; у самої сотні було 2 важко поранених стрільці [282, сс. 82-83].

Обмеження звіту «Хмари» кінцем квітня 1946 р. ускладнює ідентифікацію підрозділів, які діяли після цього періоду, однак загальна активність УПА та ОУН продовжувала залишатись високою. Так, за 1947 р. було здійснено більш як 70 збройних нападів на представників радянської влади, будівлі силових структур та об'єкти господарства. До прикладу: 1) 26 березня біля с. Джурів Заболотівського району із засідки біля дороги було знищено начальника і слідчого РВ МДБ. Щоб змусити їх поїхати по цій дорозі, агент ОУН повідомив їм про «велику банду», яка знаходиться в селі [234, арк. 34]; 2) 18 квітня рій «Гуцула» із сотні «Сурма» у с. Пістинь із засідки убив 5-х бійців гарнізону і голову сільради [282, с. 79]; 3) 27 липня у с. Верхній Ясенів біля р. Черемош рій «Гриця» із сотні ім. Богуна підбив авто, у якому знаходились районні чиновники. Кілька осіб втонули в ріці, ще кількох було важко поранено [489, с. 242]; 4) 7 листопада біля с. Товмачик чота «Зенка» із сотні ім. Колодзінського провела бій із підрозділом 331-го полку ВВ МДБ. У бою загинуло 7 повстанців включно з чотовим і 1 потрапив у полон. З боку противника загинуло 12 осіб [489, с. 275].

Всього за приблизними підрахунками на основі звіту «Хмари» та радянської звітної документації, за півтора року на території Коломийського округу було вбито і зникло безслідно близько 40 працівників райвідділів МВС та МДБ, 35 районних чиновників, 55 «стрибків» та їхніх командирів, 80 бійців військ МВС-МДБ, 40 сільських посадовців, причому переважна більшість усіх загиблих і зниклих припадає саме на райони гір і передгір'я. Це дає підстави стверджувати, що ці райони у зазначений період знову стали «осередком бандитизму» в області.

Втрати підпільної мережі у цьому окрузі траплялися рідше, однак були болючими. Так, протягом жовтня 1946 р. радянські органи розбили Обертинську районну боївку СБ [168, арк. 51], ліквідували провідника Городенківського надрайону [258, с. 277], та провідника Заболотівського району [125, арк. 23]. 7 січня 1947 р. втрат зазнали проводи Коломийського та Печеніжинського районів [182, арк. 7]. 18 січня на Чорногірському хребті була виявлена у криївці та розгромлена велика група підпільних керівників (серед убитих були окружний пропагандист «Аркадій», надрайонний провідник «Артем», а серед полонених політвиховник тактичного відтинку «Левада», окружна референтка УЧХ «Христя») [284, с. 371]. Серед інших значних втрат була загибель Чернелицького районного провідника та референта пропаганди у червні 1947 р. [109, арк. 8] та Городенківського районного референта СБ і господарчого референта 31 жовтня 1947 р. [258, с. 480].

Підводячи підсумки протистояння у Станіславській області протягом другої половини 1946 – 1947 рр., можна виділити такі характерні ознаки.

У вказаний період український Рух Опору різко змінює свою тактику. Після завершення т.зв. «великої блокади» і внаслідок втрат, завданих нею, а також відсутності перспектив розгортання масштабної війни проти СРСР, керівництво визвольного руху розпочинає перехід від партизанських до підпільних методів боротьби, наслідком чого стала демобілізація УПА. Протягом другої половини 1946 – першої половини 1947 рр. було демобілізовано усі підрозділи ТВ «Магура», «Чорний Ліс» і деякі – ТВ

«Гуцульщина». Діючі сотні УПА остаточно роздробилися на дрібні підвідділи – чоти та рої. Масштабні операції проти гарнізонів і великі бої з каральними підрозділами змінилися на невеликі, зате численні акції проти представників радянської влади та невеликих підрозділів противника.

У відповідь на намагання визвольного руху перейти до нових методів боротьби, радянський режим також змінив тактику його ліквідації. Зі зміною профільних структур із боротьби з визвольним рухом (ВББ УМВС на відділ 2-Н УМДБ) дедалі більше уваги почало приділятися агентурній розробці членів підпілля та зв'язків між ними. Натомість масштабні військові операції після зимової блокади 1947 р. практикувалися дедалі рідше у зв'язку з низьким ефектом таких заходів проти невеликих і ретельно законспірованих підпільних осередків. Також посилювався тиск на економічну та соціальну базу визвольного руху шляхом депортації та колективізації.

Загалом рівень військового протистояння у Станіславській області протягом вказаного періоду пішов на спад. Особливо ця тенденція була помітна у Станіславському окрузі ОУН, оскільки тут протягом 1946-1947 рр. оунівська мережа зазнала чималих організаційних провалів. Виняток становив Коломийський округ ОУН, керівництво якого ефективно засвоїло нову тактику боротьби і конспірації. Тут відділи УПА діяли протягом всього вказаного періоду і, разом з підпіллям ОУН завдали суттєвих втрат радянській владі у людях і майні, перетворивши гірські і прилеглі до них райони на «осередок бандитизму» в області.

Таким чином, починаючи з другої половини 1946 р. у Станіславській області зокрема і в Західній Україні загалом масштабні військові дії змінюються численними локальними операціями. Це стало ознакою нового періоду протистояння – періоду інтенсивного функціонування підпілля та боротьби радянських спецслужб із його мережею.

4.2. «Приховане двовладдя»: бойові дії збройного підпілля і операції радянського режиму у 1948 – першій половині 1950 рр.

До 1948 р. у Станіславській області була завершена перебудова структур визвольного руху. Майже всі повстанські відділи було демобілізовано, їхні бійці й командири поповнили лави оунівської мережі, яка діяла у всіх районах і більшості населених пунктів. Зазнав змін і спосіб діяльності збройного підпілля – щоб ефективно протидіяти радянській владі, оунівці почали легалізовуватися та створювати мережу з симпатиків, що проживали легально, навіть, працювали на посадах радянських службовців. Начальник ОУ МДБ Р. Сараєв відзначав: «Зараз оунівськими ватажками поставлено завдання – проникнути в міста і райцентри, радянські адміністративні, торговельні і господарські організації і проводити свою ворожу роботу в так званих легальних умовах» [55, арк. 197]. Легально могли існувати станичні, і навіть, кущові організації. Однак, усією боротьбою керувала невелика, але надзвичайно згуртована підпільна мережа, що становила каркас визвольного руху області [410].

У відповідності до нових умов свою роботу перебудовували і радянські каральні структури. Так, органи МДБ (зокрема, відділ 2-Н) значну увагу приділяли агентурним та агентурно-військовим методам протистояння. Враховуючи позитивний досвід застосування АБГ при обласному УМДБ, у 1948 р. було створено 27 аналогічних груп у складі 130 бойовиків при РВ МДБ [259, с. 258]. Відділ 2-Н також намагався створити агентурну мережу в регіоні – зокрема представників найнижчої ланки (інформаторів або ж т.зв. «сексотів») вербували по 2 особи на 10 селянських дворів [377, с. 230]. З метою розмежування функцій між каральними структурами, постановою Політбюро від 1 червня 1948 р. органи МДБ були звільнені від несення служби з охорони суспільного порядку [256, с. 334]. Таким чином, МДБ остаточно стало займатися наступальними операціями, а МВС – прикриттям населених пунктів та об'єктів від дій підпільників.

Збройне протистояння втратило колишню масштабність, однак його інтенсивність була все ще дуже високою. Зазвичай, органи МДБ проводили по кількасот операцій на місяць (наприклад, у березні 1948 р. – 393 операції [282, с. 178], у квітні (за перші дві декади) – 363 [282, с. 189], у травні (за перші дві

декади) – 334 [282, с. 206]). Майже всі вони були локальними, однак іноді проводилися облави із залученням значної кількості військ; до прикладу, взимку 1948-1949 рр. чотири дивізії МДБ вчинили облаву у гірських районах Калуського округу [463, с. 812], на початку 1950 р. війська МДБ прочесали гірські райони Калуського і Станіславського округу [377, с. 247]. Що ж до бойової активності підпілля, то вона залежала від пори року. Так, за даними Л. Шанковського, у січні-березні 1948 р. оунівці вчинили 53 акції, у квітні-червні – 75, у липні-вересні – 135, у жовтні-грудні – 83, у січні-березні 1949 р. – 77, у квітні-червні – 58 [463, сс. 808-810]. За радянськими даними, протягом першого кварталу 1949 р. відбулося 43 «бандпрояви», під час яких постраждало 58 осіб [260, с. 111], у другому кварталі – 102 «бандпрояви» і 97 постраждалих [260, с. 144], у третьому – 85 «бандпроявів» і 71 постраждалих [260, с. 212], а в жовтні-листопаді 1949 р. – 47 «бандпроявів» і 27 постраждалих [260, с. 256]. Інтенсивність дій підпілля була неоднаковою: так, Войнилівський, Отинійський, Надвірнянський, Обертинський, Гвіздецький, Городенківський райони вважалися відносно спокійними, зате Рогатинський, Болехівський, Рожнятівський, Перегінський, Яремчанський, Печеніжинський, Яблунівський і Жаб'євський райони були «найбільш враженими бандитизмом» [55, арк. 196].

Головним чинником, що впливав на збройне протистояння у 1948 – 1950 рр. був процес колективізації, який усіма силами намагалося зірвати підпілля. Його учасники наскоки на щойно засновані колгоспи, нищили господарські будівлі, збіжжя, транспорт та реманент, позбавляло життя голів колгоспів, активістів, що виступали за їх створення та чиновників, що допомагали їх організувати [445] (точних даних по кількості людей, убитих у протиколгоспних акціях нема, бо в радянських документах активісти колгоспного ладу часто проходять як мирні жителі; однак можна стверджувати, що протягом 1947-1950 рр. їх на території області було знищено кілька сотень). Внаслідок протидії підпілля та саботажу з боку селян, колективізація завершилася аж 1950 р. – так, станом на 1 липня цього року в області було створено 655 колгоспів, які об'єднували 96,8 % селянських господарств [307, с.

242]. Перемога радянської влади в цій сфері призвела до руйнування господарської бази підпілля, оскільки в селах практично не залишилося необлікованих продуктів, якими підпільники могли скористатися. Паралельно з колективізацією, в області продовжилися масштабні депортаційні акції, чим було зруйновано також соціальну базу підпілля.

Втрати визвольного руху в цей період кількісно зменшилися в рази. Так, якщо за 1946 р. Станіславський обком звітував про 10038 вбитих, арештованих і тих, що вийшли з повинною «бандитів» [35, арк. 83], то у 1948 р. їх було 2374 разом з «бандпосібниками» [51, арк. 76], у 1949 р. – 1742, а в першій половині 1950 р. – 1050 осіб [307, с. 235]. Однак, це було пов'язане не лише зі зміною тактики, а й із загальним зменшенням чисельності учасників визвольного руху. Так, станом на травень 1948 на обліку обласного УМДБ перебувало 1860 членів збройного підпілля [282, сс. 206-207]; станом на травень 1949 р. – 1384 підпільники [282, с. 343]; станом на березень 1950 р. – 896 осіб [282, с. 468]. Кількість осередків ОУН невинно зменшувалась, оскільки чимало низових ланок не мали резервів для відновлення (так, якщо у березні 1949 р. на обліку МДБ перебувало 26 «бандгруп» і 194 «організації ОУН» [260, с. 111], то станом на лютий 1950 р. уже нараховувалось 15 «банд» і 144 «організації ОУН» [260, сс. 330-331]). Серйозних втрат зазнали також керівні структури. Так, у квітні 1949 р. загинув крайовий провідник «Шелест» [297, с. 18], двічі були вбиті крайові референти СБ [413, с. 60], повністю поміняли склад Калуський та Станіславський окружні проводи, зазнав серйозних втрат і Коломийський провід [282, сс. 264-265]. Серед надрайонних проводів серйозно постраждали Рогатинський, Калуський, Станіславський, Тлумацький, Коломийський і Городенківський, причому перший і останній були розгромлені двічі.

Так, на Рогатинщині протягом 1948 р. загинули надрайонний референт СБ «Вій» разом із боївкою [405, с. 1] (це була найбільша сутичка на території надрайону, у ній також було вбито 7 і поранено 3 бійці МДБ) [489, с. 319], районний провідник «Роман» [483], а у вересні цього ж року МДБ взяло в полон Рогатинського окружного провідника «Шпака», який погодився на

співпрацю і видав нового окружного провідника «Максима» [282, с. 264], провідників Букачівського та Більшівцівського районів та кущові організації у селах Бабухів та Козарі [235, арк. 148]. У січні 1949 р. каральні органи ліквідували надрайонного провідника «Андрія» та референта СБ «Зенона» [282, с. 324]. Також їм вдалося завербувати Бурштинського оргреферента «Орленка», який 12 червня 1949 р. убив Більшівцівського референта пропаганди та кущового провідника і вийшов з повинною [483]. На основі його свідчень наступного дня було виявлено і вбито надрайонного провідника «Марка» та машиністку Бурштинського проводу [282, сс. 366-367]. У другій половині 1949 р. органи МДБ знищили нового Бурштинського оргреферента «Ярему», Більшівцівського провідника «Гуцула» та оргреферента «Іскру» [483]. А у першій половині 1950 р. загинув новий надрайонний провідник [184, арк. 5]. Отож, втрати очільників підпілля на Рогатинщині були надзвичайно високими.

Протягом 1948 р. підпільники надрайону вчинили близько 40 збройних акцій, що також було надзвичайно високим показником, а от за наступні півтора року – втричі менше. За наявними даними, у цих акціях і при ліквідації підпільних осередків загинуло близько 40 бійців і працівників МДБ і МВС, 16 партійних чиновників, 7 голів сільрад та колгоспів. Окремі з них були здійснені у райцентрах. Так, у 1948 р. у Букачівцях на базарній площі підпільник впритул розстріляв заступника начальника РВ МВС [235, арк. 113], а в Бурштині були важко поранені перший секретар комсомолу та вчителька [54, арк. 5]. Але найбільш резонансною подією стало убивство першого секретаря Бурштинського райкому у с. Різдваїни, яке у 1950 р. здійснив оунівець Янишин, що працював на посаді завідувача клубом [237, арк. 10]. Окрім терористичних актів, підпільники практикували також руйнування сільрад колгоспів та клубів – зокрема, такі випадки траплялися у селах Добринів, Вербилівці, Колоколин, Вишнів, Різдваїни, Новосілка та Яблунів [53, арк. 35; 82, арк. 4-5; 489, с. 333].

Територія Калуського округу, зокрема Перегінський та Рожнятівський райони протягом 1948 – 1950 рр. були місцем зосередження працівників крайового проводу [406]. Підпільна мережа в цих районах мала нехарактерну

для решти області чисельність та розгалуженість; кущі та станиці діяли практично в усіх селах. Так, у квітні 1948 р. Рожнятівський район налічував 65 підпільників [189, арк. 30], а Перегінський – ще більше. Однак, внаслідок значних втрат, до кінця періоду більшість низових структур було розбито. Так, за період з 1 січня по 25 листопада 1948 рр. в Рожнятівському районі було вбито 26 підпільників і арештовано 44 [189, арк. 84]. У Перегінському районі з 1 січня по 16 грудня вбитих було 87 [190, арк. 85-86], а з січня по листопад 1949 р. – 74 [191, арк. 52]. І навіть після цього в районі діяв районний провід, 3 кущі і 7 станиць – всього 37 підпільників.

Найбільш значні успіхи каральних органів на Калушині пов'язані з ліквідацією діячів крайового проводу. Так, на підставі агентурних даних 3-6 грудня 1948 р. у с. Топільське Перегінського район було ліквідовано крайового референта СБ «Митаря», що перебував на своєму посту протягом 4-х років [235, арк. 184]. Підрозділи 215-го полку ВВ МДБ перешукали кожне подвір'я і виявили 42 криївки, у яких було вбито 14 і арештовано 11 підпільників, в т.ч. й «Митаря», який не побажав здатися в полон і загинув під час перестрілки [190, арк. 78]. Через три місяці у Рожнятівському районі було виявлено і знищено в. о. крайового референта СБ «Дениса», у гаманці знайшовся клаптик паперу із намальованою від руки місцевістю [282, с. 342]. Після ретельного аналізу, було встановлено, що це покинутий присілок Ружарня у Перегінському районі, де переховувався крайовий провідник «Шелест» [297, с. 18]. В операції, яка відбулася 14 квітня 1949 р., провідник загинув у перестрілці [191, арк. 46]. Також значні втрати мали окружний та Калуський надрайонний проводи – до прикладу, в інтенсивних операціях червня-серпня 1948 рр. були вбиті окружний референт СБ «Марко» [190, арк. 40], референт пропаганди «Руслан», господарчий «Мороз», надрайонний провідник «Вівчар» [282, с. 264], розгромлені Калуська надрайонна та районна боївка СБ [235, арк. 89]. У 1949 р. великі втрати мала структура СБ в Калуському надрайоні; протягом цього року загинув Калуський надрайонний референт СБ «Зорян» [282, с. 324], комендант надрайонної боївки «Бистрий» [191, арк. 15], Калуський районний референт СБ

[282, с. 387] та коменданти боївок Войнилівського [282, с. 354] і Рожнятівського районів [282, с. 365]. А в лютому 1950 р. органи МДБ вчергове ліквідували окружного референта СБ [489, с. 439]. Про втрати Долинського надрайонного проводу відомо набагато менше. Є дані, що у листопаді 1949 р. загинув надрайонний референт пропаганди «Еней» [282, с. 416]. А 14 травня 1950 р. було взято в полон надрайонного провідника «Арсена» [371, с. 12].

Бойові дії підпілля Калущини були спрямовані, передусім, на зрив колективізації та ліквідацію радянської інфраструктури у селах. За кількістю диверсій проти адмінбудівель та господарських об'єктів підпільники Калуського округу вийшли на перше місце в області. За приблизними підрахунками на основі повстанських звітів, у ньому, протягом зазначеного часу 40 разів знищувалися сільради, 28 разів – молочарні, 12 – сільські клуби, 22 – телефонні лінії та 25 – інші господарські об'єкти [489, с. 351]. Так, у травні-червні 1949 р. відбулися скоординовані диверсії у селах Рип'янка, Тужилів, Добрівляни, Кропивник, Голинь, Брошнів, Кадобна, Сваричів, Новиця, Ясень [489, с. 425]. Замахи на колгоспних активістів найчастіше відбувались у Калуському та Долинському районах, зокрема у селах Добрівляни [489, с. 311], Голинь [282, с. 292], Підгірки, Бережниця Яворівка [236, арк. 77, 128], Рип'янка [282, сс. 466-467], Надіїв [52, арк. 15]. В останньому підпільники демонстративно розстріляли голову колгоспу та секретаря сільради перед населенням. Ще одним напрямком діяльності підпілля Калущини, який був менш характерним для інших регіонів, стала боротьба проти лісозаготівель. Щоб перешкодити вивезенню лісу, підпільники підривали мости на вузькоколіяках (7 у Рожнятівському районі, по 2 у Вигодському і Перегінському, 1 у Калуському) та пускали під укіс потяги [189, арк. 83]. Замахи на керівників лісозаготівлями були здійснені у селах Брошнів, Раків, Рахиня [282, с. 203]. Також підпілля намагалося протидіяти веденню нафтових розробок. Однією з найбільш резонансних подій в області в 1948 р. стало викрадення московських геологів Балашової і Рибкіна 5 серпня в лісі біля с. Липовиця. Слідів геологів так і не було знайдено [235, арк. 42]. Також від дій

підпільників постраждали багато посадовців та силовиків. Зокрема, у с. Кропивник Калуського району в березні 1949 р. два симпатики ОУН, які перебували у місцевій ГОГП розгромили групу партактиву (загинули 2 працівники та 4 солдати МДБ, 1 боєць ГОГП, декілька осіб зазнали поранень) [236, арк. 48]. А у травні 1949 р. у с. Довга Калуська було закидане гранатами приміщення ГОГП, у якому загинув дільничний міліціонер, голова сільради і 3 бійці [236, арк. 84]. Отож, загалом, підпілля на Калушині у 1948 – першій половині 1950 рр. вирізнялося високою активністю.

У Станіславському окрузі ОУН чисельність підпілля була значно меншою. До прикладу, станом на червень 1948 р. у Богородчанському районі визвольний рух нараховував 19 підпільників [69, арк. 3-4], у Лисецькому районі – 25 осіб [159, арк. 21-23], у Тисменицькому – 22 особи [214, арк. 20], в Отинійському – 14 осіб [177, арк. 12]. Дещо більше підпільників діяло у Галицькому районі – 46 осіб станом на липень 1948 р. [100, арк. 23] (до кінця 1950 р. залишилось 27 [103, арк. 41]). А найбільш розгалуженою мережа була у горах: так, у Солотвинському районі в березні 1948 р. перебувало 74 «бандити» [201, арк. 93]. Однак, і в ньому мережа зменшилась до 28 осіб станом на червень 1950 р. [203, арк. 39].

Протягом 1948 р. органи МДБ мали помірні успіхи у боротьбі з підпіллям. Серйозних втрат зазнав лише Тлумацький надрайон, де відділ 2-Н вперше випробував тактику створення легендованого проводу; серед загиблих були оргреферент «Чорний» (колишній курінний УПА), референт пропаганди «Орлик», господарчий референт (псевдо невідоме) [282, с. 264]. Також були розгромлені Лисецький районний провід [159, арк. 65], Яремчанська боївка СБ [235, арк. 63] та Станіславська міська мережа ОУН (з неї було убито 14 і арештовано 49 осіб) [50, арк. 27; 293, с. 281]. У цьому ж році у Ланчинському районі було ліквідовано останній підрозділ УПА на території округу – рій із сотні ім. Колодзінського [155, арк. 1]. Однак, у 1949 р. втрати підпільників суттєво зросли; в усіх трьох надрайонах округу загинуло чимало керівників та їхніх підлеглих [178, арк. 66; 234, арк. 79; 296, с. 349]. Найбільших втрат

підпілля зазнало у вересні 1949 р. Так, на г. Рипна розвідувально-пошукова група УМДБ виявила і знищила групу підпільників, серед яких були окружний провідник і, по сумісництву, крайовий оргреферент «Брюс», заступник крайового референта СБ «Шах», Станіславський надрайонний провідник «Борзенко» [202, арк. 76; 487, с. 123]. У першій половині 1950 р. втрати продовжилися, особливо багато їх було у структурі СБ – Тлумацький надрайонний референт, [234, арк. 3], Тисменицький та Галицький районні референти [213, арк. 25; 282, сс. 464], комендант боївки Лисецького району [282, с. 456] та більшість бойовиків цих структур були знищені.

Незважаючи на важкі умови та меншу, порівняну з Калущиною, мережу, підпільники Станіславського округу вчинили доволі значну кількість бойових акцій (приблизно, по 80 у 1948 і 1949 рр. і близько 40 у першій половині 1950 р.). Так, за вказаний період було зруйновано біля 50 сілрад, третина з яких у Яремчанському районі) [229, арк. 2; 489, с. 331]. Однак, замахы та засідки проти представників радянської влади підпілля чинило з високою інтенсивністю. За вказаний період від акцій націоналістів та в операціях проти них на території округу загинуло кілька сотень осіб, у т.ч. близько 20 голів сілрад, близько 30 дільничних міліціонерів, близько 40 чиновників районної номенклатури. Окремі акції мали широкий резонанс. До прикладу, 6 березня 1949 р. у с. Кутище районна боївка СБ «Яра» знищила парторга колгоспу, дільничного уповноваженого, секретаря сілради, голову колгоспу, продавця кооперації, двох бійців ГОГП, одного селянина і поранила ще декілька осіб [205, арк. 6-8]. Це була найбільша терористична операція оунівців на території округу. У червні 1949 р. Лисецька боївка СБ під керівництвом районного провідника «Геника» зупинила почергово 4 вантажні автомобілі і роззброїла 13 солдат. З усіх солдат оунівці вбили лише одного, а із рештою провели агітацію, роздали літературу, і, повернувши зброю без боєприпасів, відправили назад [160, арк. 29]. Іноді підпільники чинили серію акцій на одній території. Так, у жовтні 1949 р. підпільники Тисменицького району провели серію резонансних замахів на високопоставлених членів комсомолу [215, арк. 34; 216, арк. 24-25], у червні-

липні 1950 р. – акції зі знищення сільрад та убивства сільських активістів [217, арк. 19]. У Галицькому районі в другій половині березня 1950 р. оунівці здійснили 10 «бандпроявів», у яких загинуло 3 особи, було спалено 9 хат та адмінбудівель, роззброєно кілька міліціонерів та бійців ГОПІ, в т.ч. одну групу повністю [101, арк. 52; 102, арк. 5; 237, арк. 9]. Таким чином, незважаючи на значні втрати, націоналісти Станіславського округу змогли організувати системний опір владі.

У Коломийському окрузі структура та чисельність підпільної мережі значно відрізнялася у гірській та рівнинній місцевості: якщо в перших районах вона була повнокровною та розгалуженою, то другі відчували сильний кадровий голод. До прикладу, станом на серпень 1949 р. чисельність підпілля у Косівському районі становила 52 особи [144, арк. 11], у Кутському – 37 осіб [151, арк. 13], а от у Коломийському районі в січні 1949 р. діяли 18 підпільників [134, арк. 16-17], а в Обертинському в липні 1949 р. – лише 8 [172, арк. 45]. Також це був єдиний регіон області, де продовжували діяти підрозділи УПА, однак їхня чисельність і тактика були схожі до груп підпілля, тому більшість документальних згадок не відрізняє повстанців від підпільників. Так, станом на початок 1948 р. у Яблунівському районі оперувала сотня «Сурма» чисельністю до 40 осіб і сотня «Березівська» – 12 осіб [226, арк. 6] (це за радянськими даними, а ось командир «Березівської» сотні «Кривоніс» стверджує, що на той момент у нього було 40 стрільців [284, с. 482]). У Жаб'євському районі діяла сотня ім. Богуна командира «Вихора» чисельністю до 30 осіб, а у Печеніжинському до січня 1948 р. – сотня ім. Колодзінського командира «Спартана». Проте, й тут діяльність УПА згорталася. Так, після загибелі «Білого» 1 травня 1948 р. в документах перестає згадуватися сотня «Сурма» [305, с. 14]. Березівська сотня продовжувала діяти до осені 1948 р., а на зиму була розпущена. Однак, після полону сотенного «Кривоноса» і загибелі чотового «Чернеця», її стрільців було демобілізовано [235, арк. 180]. Сотня ім. Богуна під командуванням «Вихора» існувала до серпня 1949 р. і була останнім підрозділом УПА не лише в області, а й взагалі [492, с. 17]. А у червні 1949 р.

було утворене тимчасове з'єднання із повстанців та підпільників, чисельністю, за різними даними від 14-ти до 22-х осіб, яке здійснило рейд у Румунію для зв'язку з керівниками тамтешнього повстання [13, арк. 284]. Однак, останнє було швидко придушене, тому після 35-денного рейду, з'єднання «Хмари» повернулося назад і було розпущене [412, с. 13].

Різка диспропорція чисельності підпілля між рівнинними та гірськими теренами була викликана фактичним розгромом мережі у Городенківському та Коломийському надрайонах. Так, у 1948 р. на Городенківщині загинув надрайонний провідник «Едвард» та організаційний референт «Корній» [267, с. 811], комендант боївки СБ «Швейк» [107, арк. 20], Гвіздецький провідник [489, с. 339], Снятинський та Чернелицький референти СБ [282, сс. 452-453; 109, арк. 10-11], Городенківський районний референт пропаганди [111, арк. 14]. В 1949 р. двічі було розгромлено надрайонну референтуру пропаганди [282, с. 436], а також провід [235, арк. 124], організаційну референтуру [113, арк. 3], проводи Городенківського [112, арк. 6], Снятинського, Заболотівського [282, сс. 437-438] та Чернелицького районів [108, арк. 22]. Подібна ситуація склалася в Коломийському надрайоні. До прикладу, 13-17 червня 1948 р. за допомогою агента-внутрішника група УМДБ під командуванням А. Костенка провела операцію, в ході якої було захоплено майже всю керівну ланку Коршівського та Обертинського районних проводів разом з охоронцями, членами кущових та станичних проводів. Використовуючи дані, отримані від захоплених, наприкінці цього ж місяця емдебисти розгромили і надрайонний провід [282, с. 239]. У 1949 – на початку 1950 рр. у боротьбі загинули надрайонні референти пропаганди і СБ [282, с. 340], Коломийський районний провідник [282, с. 365] і референт пропаганди [282, с. 416], Печеніжинський референт СБ та комендант боївки [282, с. 401], Коршівський районний провідник та референт пропаганди [282, с. 464], тощо. Отож, втрати 1948-1949 рр. були критичними для підпілля рівнинних територій та призвели до згортання його діяльності.

У Косівському надрайоні втрати за цей час були менш болючими, але більшими чисельно. До прикладу, за 1948 р. у Косівському районі було вбито

34 і арештовано 24 «бандита і бандпосібника» [143, арк. 11], в той час як у Городенківському районі – 14 і 30 відповідно [110, арк. 44], у Коломийському – 9 і 41 особа [133, арк. 17]. Так, у 1948 р. загинули окружний референт пропаганди «Рибак» [235, арк. 124] та надрайонний провідник «Підгірський» [305, с. 56]. У 1949 р. органам вдалось перевербувати Косівського районного референта СБ «Веселого», за допомогою якого був ліквідований надрайонний референт СБ «Тиміш» зі своїми працівниками [145, арк. 4; 146, арк. 14]. У січні 1950 р. в сутичці з РВ МДБ загинули Косівський районний референт СБ «Арсен» та Жаб'євський пропагандист «Верховинець» [282, с. 458].

Щодо бойової активності підпілля, то вже традиційно вона була високою у гірських та передгірських районах. Більшість акцій були спрямовані проти радянських активістів у селах. До прикладу, 11 липня 1948 р. у райцентрі Жаб'є боївка ОУН розстріляла колгоспних активістів (загиноюло 4, важких поранень зазнали 3 особи) [235, арк. 53]. 6 січня 1949 р. в с. Ракове боївка із 4-х осіб убила 9 активістів – це був найбільш масштабний терористичний акт на території округу [172, арк. 1]. Серію нападів на сільради і молочарні у Снятинському районі здійснила боївка «Непорадного» [195, арк. 14]. Особливо багато акцій відбулося у грудні 1948 р. Протягом цього місяця було убито кількох сільських чиновників у селах Лісна Слобідка та Прутівка, 4-х колгоспників у с. Вовчківці [235, арк. 180], бухгалтерів колгоспів у селах Долішне Залуччя та Сопів [197, арк. 29], спалено кілька адмінбудівель у селах та колгоспного майна. Також чимало акцій було здійснено проти представників силових органів, до прикладу: вбивство слідчого Печеніжинського РВ МДБ Подлоботова [226, арк. 25], працівників Кутського РВ МДБ Сібірцева і Бормотова [151, арк. 1-2], працівника Яблунівського РВ МДБ Тарахкалова і сержанта гарнізону Аксьонова [227, арк. 22-23], дільничних міліціонерів Снятинського РВ МВС Імангулова та Корешука [196, арк. 21], викрадення дільничного уповноваженого РВ МВС Григорука в райцентрі Обертин [173, арк. 22]. А загалом бойові акції підпільників були менш інтенсивними, аніж у

Станіславському чи Калуському. Очевидно, це було пов'язане із великими втратами, що супроводжували мережу Коломийщини протягом цього періоду.

Таким чином, серед особливостей збройної боротьби у Станіславській області протягом цього періоду можна виділити такі.

Протистояння СРСР та українського визвольного руху остаточно перейшло із партизанської у підпільну фазу. На цьому етапі роль військових операцій у боротьбі була зведена до мінімуму, натомість дедалі більшого значення набувала діяльність агентури, яка у більшості випадків ставала вирішальним аспектом проведення бойових акцій обох сторін.

Не маючи можливостей проводити великі операції, українське підпілля вдалося до тактики локальних нападів на окремих представників влади та сільських активістів, а також наскоків на адмінбудівлі та господарські об'єкти. Ця тактика була ефективною, оскільки надійного захисту проти неї режим знайти не міг – йому залишалось тільки посилювати заходи, спрямовані на ліквідацію підпілля. Втрати радянської сторони від збройних акцій підпілля за цей час сягнули від тисячі до півтори тисяч осіб на основі приблизних підрахунків. Ще одним аспектом було те, що більшість заходів радянської влади в області (колективізація, депортації, промислова розробка природних ресурсів, тощо) відбувалися зі значним запізненням та в неповних масштабах.

Втрати визвольного руху у Станіславській області на цьому етапі боротьби не можна назвати розгромними, однак вони були доволі значними. Націоналістичне підпілля уже не мало ресурсів, щоб відновлювати осередки своєї мережі. Через те дедалі частіше у мережі почали зникати низові ланки – станиці та кущі, а самим підпільникам довелось суміщати посади. Попри те, що коштом надзвичайних зусиль і жертв мережа ОУН продовжувала діяти, без передумов для відновлення масової боротьби (а таких не було), неухильно наближалася ситуація, за якої зв'язки між осередками підпілля будуть розірвані, а самі осередки залишаться ізольованими. Тож цей період був останнім етапом організованого збройного опору радянській владі з боку українського Руху Опору 1940 – 1950-х років.

Загалом, ситуація в Станіславській області протягом 1948 – першої половини 1950 рр. склалася таким чином, що жодна зі сторін не могла добитися вирішальної переваги над іншою. До того ж, структури визвольного руху продовжувала підтримувати значна частина населення. Це дає підстави стверджувати, що протягом вказаного періоду в області існувала ситуація, яку можна охарактеризувати як «приховане двовладдя».

4.3. Знекровлення підпільної мережі у Станіславській області та її розгром: «ефект доміно» (друга половина 1950 – 1952 рр.).

Станом на другу половину 1950 р., радянська влада, як у Станіславській області, так і в Західній Україні загалом, зуміла добитися суттєвого скорочення підпільної мережі ОУН – кістяка українського визвольного руху, а також здійснити більшість заходів із соціальної, культурної та господарської уніфікації західноукраїнських земель. Його колосальна перевага в людських та матеріальних ресурсах не залишала шансів українським націоналістам у збройному протиборстві. На цей момент багато досвідчених керівників було вбито або ж захоплено спецорганами, серед загиблих був і довголітній керівник Центрального проводу ОУН та Головний командир УПА Р. Шухевич [3, арк. 108]. Втрати не оминули і Станіславщину – так, за даними УМДБ, у жовтні-листопаді 1950 р. в області загинуло 56 керівників ОУН різних рівнів [307, с. 239], серед яких були крайовий провідник «Єфрем», організаційний референт «Сталь», Коломийський та Станіславський окружні провідники «Борис» і «Дунай» [408, с. 186].

У цей період радянські каральні органи, передусім відділ 2-Н УМДБ остаточно перелаштувалися на тактику агентурно-військових спецоперацій, яка передбачала впровадження агентури у підпільне середовище, знищення осередків підпілля за допомогою АБГ, дискредитацію ідеї визвольної боротьби в очах підпільників та населення. Переважна більшість членів АБГ були підпільниками, які потрапили в полон і були змушені до співпраці, однак окремі самі вийшли на УМДБ з цією метою. Так, розгром осередків

Станіславського округу ОУН розпочався із потрапляння в полон окружного референта пропаганди «Байденка» [298, с. 190]. Він погодився на співпрацю в складі однієї з АБГ і за його вирішальної участі були захоплені живцем керівники підлеглих округу районів та надрайонів, які теж дали згоду на співпрацю. Утворився своєрідний «ефект доміно»: захоплені підпільники починали працювати в АБГ, руйнуючи нові осередки і залучаючи захоплених ними людей до агентурної роботи. А от у Калуському та Коломийському округах розгром підпілля почався з того, що окремі керівні особи (в одному випадку – надрайонний провідник, в іншому – окружний референт СБ) були завербовані ще до потрапляння в полон і за їх участі вдалося створити легендовані «проводи», які запустили той самий «ефект доміно»: захоплювали і вербували своїх підлеглих [416, с. 81].

Причини, що змушували довголітніх та досвідчених членів підпілля ставати радянськими агентами і працювати на знищення власної організації, були різними. Багато підпільників погоджувалися на співпрацю під загрозою застосування репресивних заходів чи тортур щодо їхніх родичів. Наприклад, «Кіров», який з 1945 р. займав пост окружного референта СБ, погодився стати агентом після полону власної дружини [304]. Погрозами знущань над дружиною змусили працювати на радянські органи і «Байденка» [298, с. 190]. Багатьох підпільників дезорієнтувала робота АБГ – вони йшли на зустріч із агентами-бойовиками і потрапляли в полон. З цього моменту починалась вербовка: підпільника схилили до праці на МДБ його ж колишні товариші, говорячи, що організація загинула і потрібно рятувати власне життя. Після цього з'являлися оперативники МДБ, які підтверджували слова агентів і пропонували на вибір слідство і вирок або можливість жити вільно, отримати матеріальну вигоду і «порятувати від неминучої загибелі» своїх побратимів. До потенційного агента ставилися ввічливо і доброзичливо, розповідаючи йому про військову міць СРСР і безперспективність збройної боротьби проти нього; також при цьому використовували такий прийом як очорнення провідників визвольного руху. До прикладу, Лисецький районний провідник «Сокіл»

(колишній сотенний УПА) написав у протоколі, що в ході бесіди з ним член Політбюро ЦК КП(б)У М. Гречуха, сказав: «...Ви, молоді люди, одурманені оунівською пропагандою, збирали різні наклепи на Радянський Союз, писали звіти і посилали Бандері закордон, за це він отримував свої долари, а ви тут гинете і проливаєте кров в боротьбі зі своїми братами...» [298, с. 222]. Чимало, навіть досвідчених підпільників не витримували ці бесіди із безліччю маніпулятивних технологій. За плечима в них були довгі роки боротьби без перспектив на перемогу, про побут і наміри власних провідників інформації вони не мали, у разі відмови їх очікували допити, тортури і знищення або ж тривале ув'язнення, а перед очима у них був приклад співпраці з органами власних побратимів і ввічливе ставлення противника. Момент психологічного зламу описав на основі особистих вражень Станіславський надрайонний провідник «Шварно»: «В перші дні моїх злочинних дій я думав, що при першій можливості буду втікати для того, щоб повідомити своїм братам. Дальше, коли можливостей втечі не було, я сходив з розуму і шкодував до безумства, що поміг ворогу проливати дорогу кров. Страшні душевні муки охоплювали мене. Я це переживав. Я проклинав Бога і світ. Мене не били, годували і обіцяли, але я сам мучився, мучився жахливо...» [298, сс. 192-193].

Більшість із тих, які дали згоду на співпрацю, УМДБ намагалось використати вже в перші дні після полону, до моменту психологічної стабілізації. Так, вищезгаданого «Шварна» задіяли в операції уже на третій день полону, «Байденка» – на четвертий день, Надвірнянського надрайонного провідника «Хмару» – теж на четвертий день, тощо [298, с. 200]. Таким чином, фіктивна згода на співпрацю доповнювалась конкретною справою, яка суттєво ускладнювала повернення у підпілля. Технічно це було зробити неважко, оскільки спецагентів, за свідченнями «Сокола», утримували не у в'язниці, а поселяли у цивільних квартирах на околиці Станіслава [298, с. 235], однак із більш як 50-ти спецагентів лише 13 наважились на втечу [298, с. 259].

Бойова активність підпілля в області у другій половині 1950 р. пішла на спад, а у 1951 – 1952 рр. практично припинилася. Так, за радянськими даними з 1 серпня 1951 р. по 17 квітня 1952 р. відбулося 15 «бандпроявів» [282, с. 607].

У Рогатинському надрайоні протягом другої половини 1950 р. підпілля ще мало ресурси для проведення збройних акцій. Декілька з них мали значний резонанс, наприклад убивство 3-го секретаря Бурштинського райкому В. Войтківа у с. Коростовичі [237, арк. 38], знищення міліціонера з УМВС та командира ГОГП у с. Нижня Липиця [237, арк. 66-67]. Однак, це призвело до операцій проти підпілля, внаслідок яких загинув надрайонний провідник «Височан» [421], частина підпільників Бурштинського та майже всі Більшівцівського району (останній діяльність уже не відновив) [237, арк. 40, 54]. Новим надрайонним провідником став «Шувар», який на деякий час зумів вберегти низову мережу від подальших провалів.

У 1951 р. керівництво МДБ УРСР стало проявляти велику увагу до Рогатинщини, оскільки, за їхніми даними, на цій території перебували члени Центрального проводу ОУН. Наприкінці грудня 1951 р. у Букачівському районі було проведено облавно-розшукову операцію, яка тривала 7 днів; у ній брало участь 4574 особи, з яких 153 – співробітники Станіславського та Дрогобицького УМДБ, а також 110 службових собак [363]. В ході неї було виявлено та знищено члена Центрального проводу ОУН «Петра» та головного пропагандиста ОУН «Петра Полтаву», а також провідника і всіх членів Букачівського проводу [371, с. 31]. У цьому ж місяці загинув Рогатинський окружний провідник «Вишня» і ця ланка підпілля теж перестала функціонувати [483]. А 6 жовтня 1952 р. на території надрайону був узятий у полон закордонний емісар ОУН «Грузин», який мав завдання створити з решток Львівського і Карпатського крайових проводів функціональну організацію [408, сс. 193-194]. Ця втрата остаточно ізолювала підпільників Рогатинського надрайону від зв'язків з іншими організаційними ланками. Відомостей про збройні акції підпілля Рогатинщини за це період немає – ймовірно, оунівці

припинили бойову діяльність, займаючись пропагандистськими акціями та утриманням зв'язку між собою.

У Калуському окрузі масштабні втрати підпілля розпочалися з другої половини 1950 р. В цей період радянським органам вдалося знищити Болехівський районний провід [472, с. 233] і більшість працівників Долинського надрайонного проводу [371, с. 18], завдати втрат низовій мережі у багатьох районах (зокрема, в Перегінському районі за 1950 р. загинули 83 підпільники [193, арк. 36]). Однак, найбільш суттєвих втрат завдала операція у с. Бережниця, в ході якої загинули крайовий провідник «Єфрем», окружний референт СБ та ін. – всього 8 осіб [366, с. 147]. У 1951 р. втрати мережі стали критичними, у деяких районах (Войнилівський, Вигодський, Болехівський) ланки ОУН почали зникати. До прикладу, організацію Вигодського району допоміг знешкодити сам районний провідник «Волиняк», який потрапив у полон і став спецагентом [408, с. 188]. В цьому ж році було знищено Долинського надрайонного провідника «Черемоша» та надрайонну боївку СБ [371, с. 24], яких замінити уже не вдалось. Втрати найбільш чисельної мережі Перегінського району за 1951 р. склали 38 осіб і у ній залишилось всього 10 підпільників [193, арк. 36]. Також у липні 1951 р. внаслідок зради своїх же охоронців загинув утримувач пункту зв'язку Центрального проводу, колишній командир ТВ «Магура» «Хмель» [351, с. 201]. Це ліквідувало контакти калуського підпілля зі зверхниками.

У жовтні 1951 р. органи МДБ встановили зв'язок із Калуським надрайонним провідником «Шумом», який дав згоду на співпрацю і був завербований під псевдо «Іван Гаврилович» (надалі «І.Г.») [408, с. 188]. З цього моменту розпочався вирішальний етап ліквідації підпілля в окрузі – т.зв. агентурна справа «Розгром». Так, 13 грудня за даними «І.Г.» було знищено нового крайового провідника «Байрака» та окружного провідника «Вира» у с. Сваричів [387, с. 29]. У січні 1952 р. за даними «І.Г.» було знайдено криївку у с. Новошин, у якій загинули окружний референт СБ «Сторож» і Долинський надрайонний референт СБ «Боян» [408, с. 189]. Окружна референтура

пропаганди у повному складі була нейтралізована ще в листопаді 1951 р. завдяки діяльності двох спецагентів «Гаврила» і «Гая» (колишніх кур'єрів Центального проводу) [371, с. 29].

Повний або частковий розгром крайової, окружної та двох надрайонних структур створив сприятливі умови для формування легендованого окружного проводу. У березні 1952 р. УМДБ розробило план, який передбачав виведення на зв'язки та ліквідацію усіх авторитетних підпільників округу [408, с. 190]. Поступово під керівництвом «проводу» на чолі з «Іваном Гавриловичем» створювалися додаткові структури: окружна «референтура СБ», Калуський, Войнилівський, Долинський, Вигодський, Перегінський і Надвірнянський районні «проводи» [416, с. 80]. Розпочалась агонія підпілля на Калущині. 22 квітня у полон потрапив Калуський районний провідник «Гамалія», який дав свідчення на двох колишніх підпільників «Ведмедя» і «Хруща» [406]. Останніх захопили і залучили до роботи в легендованій структурі під псевдами «Северний» і «Южний». За їх допомогою протягом травня-червня 1952 р. було ліквідовано решту членів районного проводу та референта СБ Калуського надрайону [408, с. 190]. В цей же час велась розробка Перегінського і Рожнятівського районних проводів, в ході якої було захоплено та завербовано одного з кушових провідників і охоронця Перегінського районного провідника «Шпака». Останнього (а він був у полоні і втік під час своєї першої операції в АБГ ще в серпні 1951 р.) було вбито [193, арк. 36]. А 18-29 липня відбулась головна спецоперація, в ході якої структури обох районів було ліквідовано [408, сс. 191-192]. Окремі оунівці (наприклад станичний с. Завій «Ворон») вийшли з повинною, оскільки втратили всі зв'язки з підпіллям [193, арк. 37]. Восени 1952 р. вдалося захопити в полон останнього представника окружного проводу – господарчого «Ярослава» [408, с. 192]. Таким чином, до кінця 1952 р. підпільну мережу Калуського округу було знищено. Зі 188 осіб, які діяли в ньому станом на серпень 1951 р., 109 було вбито, 69 захоплено, 7 вийшли з повинною, причому 14 осіб із округу стали радянськими спецагентами [408, с. 186].

Відомості про збройну діяльність підпілля на Калушині протягом цього періоду дуже скупі й уривчасті. Більшість акцій націоналістів відбулося в Перегінському районі, де протягом 1951 р. було вбито кількох осіб у селах Вільхівка, Рівня, Небилів [192, арк. 40]. Зухвала акція відбулася в райцентрі Рожнятів, де 30 серпня 1950 р. боївка ОУН вбила сержанта МДБ і поранила 3-х осіб [237, арк. 45]. Інших збройних акцій підпілля за цей період не зафіксовано.

У Станіславському окрузі найбільшим успіхом радянських спецорганів у другій половині 1950 р. стало знищення окружного провідника «Дуная» [390, с. 22]. Однак, розгром мережі розпочався з агентурної діяльності окружного пропагандиста та утримувача пункту зв'язку «Байденка», якого було взято живцем 10 лютого 1951 р. у криївці біля райцентру Жовтень [238, арк. 3]. План ліквідації підпілля округу мав назву «Переправа» [363, с. 51]. Протягом лютого-квітня 1951 р. за даними «Байденка» було знищено Станіславського надрайонного провідника «Павла», референта СБ «Чижа», референта пропаганди «Граніта», Тлумацького надрайонного провідника «Маяка», референта СБ «Крамаренка», Станіславського районного провідника «Ігоря», Тисменицького районного провідника «Чорноту», Отинійські референт СБ і референт пропаганди а також більшість охоронців цих осіб та підпільників низових структур [14, арк. 143]. А Жовтневий районний провідник «Аркас», Тлумацький районний провідник «Козак», Отинійський районний провідник «Ігор» стали спецагентами у складі АБГ [298, с. 190]. У травні 1951 р. було ліквідовано Галицький районний провід (так, провідника «Остапа» було захоплено і він дав згоду на співпрацю, однак в першій же операції спробував утекти і був убитий) [298 с. 191].

У червні-липні 1951 р. УМДБ почало розробляти зв'язки з підпільниками Богородчанського та Лисецького районів, прагнучи вийти на відновлений надрайонний та окружний провід. Так, 24 липня було викликано на зв'язок в.о. Богородчанського районного референта СБ «Грубого», який був арештований [286, с. 98]. У серпні 1951 р. «Грубий» видав криївку Станіславського надрайонного провідника «Шварна», а спійманий «Шварно»

допоміг захопити авторитетного підпільника «Хмару» (колишнього командира куреня «Дзвони» і ТВ «Гуцульщина», а на той момент – окружного оргреферента та Надвірнянського надрайонного провідника) і знищити Ланчинський районний провід та референтуру СБ [484, с. 87]. За допомогою «Хмари» було захоплено та завербовано окружного провідника «Куряву», який допоміг знищити окружного і Станіславського надрайонного референтів СБ [298, с. 207]. «Курява» проявляв ініціативу у співпраці з УМДБ, за його допомогою у серпні-вересні 1951 р. було захоплено та завербовано в АБГ Надвірнянського надрайонного референта СБ «Довбуша» (колишнього командира куреня «Бескид»), Лисецького районного провідника «Сокола», Яремчанського районного провідника «Дуба» та декількох кущових провідників і членів охоронних боївок [448, с. 25]. Лише кущовий «Бук» з Богородчанського району не пішов на співпрацю – єдиний із тих, кому її пропонували [298, с. 209].

За допомогою вищезгаданих агентів УМДБ намагалось вийти на зв'язок із сусідніми округами ОУН, однак їх спіткала невдача: із Калушиною спробували пов'язатися через захопленого Перегінського районного провідника «Шпака», однак той утік під час першої операції у складі АБГ [409]. А підпільники Обертинського району, через яких планувалося вийти на Коломийський округ, попередили, що будуть відкривати вогонь, якщо побачать більше, аніж одну людину на зустрічі (провали у Станіславському окрузі змусили їх вдатися до крайніх мір обережності) [298, с. 211].

Таким чином, за час із лютого по вересень 1951 р. органи МДБ завдали вирішального удару підпіллю Станіславського округу. За цей час було зруйновано мережу ОУН в усіх районах, окрім Солотвинського і Надвірнянського, усі надрайонні осередки та окружне керівництво. У 1952 р. втрати націоналістів продовжувались: так, за цей час було розгромлено мережу Солотвинського району (загинуло біля 15-ти підпільників, у т.ч. референт пропаганди «Орел» [204, арк. 1], референтуру пропаганди Надвірнянського надрайону [479], останній осередок у Жовтневому районі [239, арк. 30], а також

референтуру пропаганди Карпатського краю на чолі з «Гомоном», який був також відомий як повстанський поет «Марко Боєслав» [363, сс. 70-71].

Єдиними серйозними невдачами для каральних органів стали втечі завербованих агентів. Так, 16 серпня 1951 р. під час операції зумів утекти «Шварно» з двома бойовиками [286, с. 187]. Виявити і знищити їх вдалося лише в лютому 1952 р., але за час перебування на волі вони встигли розкрити перед зверхниками методи роботи УМДБ і назвати агентів [239, арк. 1]. На початку 1952 р. із квартири у Станіславі втік «Довбуш», який зумів долучитися до групи останнього діючого представника крайового проводу – «Грома» [293, с. 12]. А 27 квітня 1952 р. із квартири втекло одразу 6 спецагентів, які повернулися в підпілля: «Хмара», «Сокіл», «Дуб», «Галайда», «Залізник» і «Василина» [416, с. 41]. На цю втечу органи держбезпеки відреагували надзвичайно гостро – усьому керівному складу Станіславського УМДБ була оголошена догана, на перехоплення групи втікачів було відправлено 4 оперативні групи МДБ та 4 спецгрупи агентів, а також була спроба дискредитувати втікачів за допомогою агента-внутрішника «Тараса Степановича». Однак, група «Хмари» реабілітувала себе в очах підпілля після здійснення теракту над радянським активістом у с. Чорні Ослави та випуску т.зв. «комунікату», в якому «Хмара» описав свою вербовку, методи роботи МДБ та назвав інших спецагентів [298, с. 254].

Що ж до бойових акцій підпілля, то у другій половині 1950 р. воно ще намагалось протистояти радянській владі. За цей час їх сталося близько двох десятків – приблизно стільки ж, як і за 1951 – 1952 рр. Більшість із них були диверсіями: так, у с. Будзин було спалено сільраду і 4 будинки колгоспників [206, арк. 16], у с. Маркова – сільраду, клуб і хату-читальню [237, арк. 51], у с. Жураки – колгоспний склад із зерном [237, арк. 53], однак траплялися і замахы, від яких загинуло більш як десяток осіб [237, арк. 35]. До прикладу, в с. Милованя Тисменицького району, внаслідок обстрілу зазнали важких поранень інструктор райкому та працівник районної газети [218, арк. 23]; в Отинійському районі було вбито працівника мінзаготівлі [179, арк. 6]. З-поміж збройних акцій

1951 р. найбільш резонансним був напад на районну лікарню у м. Надвірна. Його вчинила надрайонна боївка СБ заради визволення з полону дружини референта СБ «Довбуша» – Анни Попович [238, арк. 12]. Майже всі збройні акції другої половини 1950 – 1952 рр. були здійснені у Солотвинському, Надвірнянському, Лисецькому, Богородчанському, Тисменицькому, Тлумацькому та Жовтневому районах.

Підпілля Коломийського округу найбільш суттєвої втрати завдала загибель окружного провідника «Бориса», який перебував на посаді більше 5-ти років. Це трапилось під час масштабної облави 15-25 жовтня 1950 р., під час якої загинули також Буковинський окружний провідник «Сталь», Городенківський надрайонний провідник «Сталевий» та інші – всього 26 осіб, а ще 7 було взято в полон [369, с. 17]. 1 грудня 1951 р. завдяки агенту-внутрішнику «Кузнецю», який займав посаду Коломийського надрайонного референта СБ, було розгромлено окружну референтуру СБ та вбито її керівника [283, с. 147]. На початку 1951 р. було знищено Кутський [152, арк. 33] та Печеніжинський районний провід [238, арк. 2]. Втрата керівних кадрів зробила підпілля округу вразливим і дозволила розгорнути діяльність агентури, зокрема агента-внутрішника «Тараса Степановича» (надалі «Т.С.»), який займав посаду окружного референта СБ під псевдо «Кіров» ще з 1945 р. [283, с. 111]. За одними даними, він погодився на вербовку після того, як в липні 1951 р. потрапила у полон його дружина [347, с. 177], за іншими – був завербований ще в 1945-1946 рр., однак в будь-якому випадку, саме він відіграв вирішальну роль у розгромі підпілля округу, оскільки займав високу підпільну посаду та користувався авторитетом. Так, за даними «Т.С.», у вересні 1951 р. було вбито нового окружного провідника «Сірого» та Коломийського районного провідника «Залізняка», а надрайонний провідник «Кошовий» був захоплений живцем [305, с. 52]; також в цей час у сутичці з прикордонниками загинув окружний референт пропаганди «Перебийніс». Після цього «Т.С.» обійняв посаду окружного провідника і розробив його легендовану структуру.

До зими 1951 – 1952 рр., тобто до часу обмеження контактів між підпільниками, «Т.С.» вдалося захопити Городенківського надрайонного референта СБ «Морозенка», якого було завербовано під псевдо «Петро Іванович» (надалі «П.І.») [286, с. 178]. Співпраця цих двох агентів в наступні дні призвела до ліквідації надрайонного проводу, а також Заболотівської, Снятинської та частини Городенківської районних структур (всього загинуло 23 підпільники) [347, с. 179]. Після цього «Т.С.» та інші агенти зайнялися розробкою Печеніжинського району, однак слідчий надрайонної СБ «Марко» запідозрив «Т.С.» у роботі на МДБ [347, с. 180]. Це затримало ліквідацію підпілля в Коломийському надрайоні, однак оунівців Косівського надрайону попередити «Марко» не встиг. Тому «Т.С.», як окружний провідник, встановив із ними зв'язок навесні 1952 р. і наприкінці травня скликав їх на нараду біля с. Бабин. Під час наради багатьох підпільників, в т.ч. Жаб'євського районного провідника «Хмару» було арештовано [284, с. 178]. Протягом наступних двох місяців УМДБ за участі «Т.С.» арештувало Буковинського окружного провідника «Недобитого» (колишнього курінного УПА), Косівського надрайонного господарчого, друкарів надрайонного проводу, Кутського референта пропаганди [283, с. 463] та знищили більшість учасників підпілля у Косівському та Кутському районах. Завершився розгром Косівського надрайону у вересні 1952 р., коли у полон потрапив надрайонний провідник «Вихор» (колишній сотенний УПА) [305, с. 17]. На території округу залишилися розрізнені групи підпільників у декількох районах [114, арк. 4; 148, арк. 1; 153, арк. 17].

Бойова активність оунівців на Коломийщині спостерігалась до ліквідації окружного проводу на чолі з «Борисом». Так, протягом липня-вересня 1950 рр. відбулося близько двох десятків «бандпроявів», жертвами яких стали: працівник Чернігівського ОУ МВС В. Дуброва (його вбили підпільники у с. Красноставці), заступник начальника Заболотівського РВ МВС Чертов, інструктор Коршівського райкому А. Слюсаренко, працівник Яблунівського РВ МДБ [237, арк. 41, 50, 55, 65], дільничні міліціонери у райцентрі Печеніжин

[237, арк. 64], селах Соколівка і Черганівка [147, арк. 13], тощо. Найбільш масштабною стала засідка біля с. Рожнів – у ній загинуло 6 військових [237, арк. 47-48]. Про збройні акції 1951 – 1952 рр. відомо небагато: так, у с. Задубрівці було вбито завідувача клубом [198, арк. 1], у с. Підвисока із засідки розстріляно дільничного та старшого слідчого МВС [198, арк. 30-31], у с. Люча знищено голову сільради [239, арк. 11].

Отож, станом на 1950 р. радянська влада змогла доволі міцно закріпитися у західноукраїнському регіоні та в Станіславській області зокрема. Масові карально-репресивні заходи режиму та тотальна перевага в ресурсах призвели до того, що велику частину учасників та прихильників визвольного руху було знищено або ж репресовано, населення було залякано, у господарстві встановився диктат комуністичної партії, а органи міліції та держбезпеки працювали на виявлення реальних та гаданих ворогів режиму. За таких умов, українське підпілля намагалося зберегти організацію і, навіть, проводити акції у відповідь, однак протистояти режиму було дедалі важче. Так, уже з другої половини 1950 р. кількість бойових акцій підпілля суттєво зменшилася. Натомість радянські органи в цей час ліквідували значну кількість керівних осередків підпілля, що створило передумови для розгрому оунівської мережі.

У 1951 – 1952 рр. підпілля області, ослаблене кадровими втратами, не витримало агентурного наступу радянської влади і зазнало вирішальної поразки. Якщо на 1 серпня 1951 р. (а до цього часу вже було розгромлено мережу у Станіславському та Тлумацькому надрайонах) за даними МДБ в області нараховувалося 587 членів збройного підпілля, то до 17 квітня 1952 р. їх залишилось 212 [256, с. 457-458]. На території області були повністю або частково ліквідовані близько 30-ти районних, 7 надрайонних, 3 окружних проводи і Карпатський крайовий провід, із усіх діячів якого до кінця 1952 р. залишився лише «Грім» - Твердохліб Микола [293, с. 8]. Відносно стабільна структура підпілля збереглась лише в Рогатинському надрайоні.

Розгромити мережу ОУН Станіславське УМДБ зуміло, головним чином, завдяки агентурним спецопераціям, які ґрунтувались на задіянні в АБГ щойно

полонених підпільників. Така ситуація склалась через те, що, на відміну від попередніх періодів, у мережі ОУН уже не було достатньо людських ресурсів, щоб оперативно обмінюватися інформацією і підпільники, проти яких проводилися операції із захоплення живцем, відповідно не могли знати, що їхні товариші уже працюють на МДБ. Утворився своєрідний «ефект доміно»: переважну більшість вдалих операцій проти визвольного руху було здійснено за вирішальної участі його колишніх учасників, завербованих органами МДБ.

Таким чином, протягом другої половини 1950 – 1952 рр. відбувається остаточний перелом у боротьбі з українським підпіллям на користь радянської влади. У цей час мережу збройного підпілля ОУН на території Станіславської області було ліквідовано без можливості поновлення. Організований спротив визвольного руху припинився, однак в окремих місцевостях продовжували діяти розрізнені осередки українського підпілля.

4.4. Остаточна ліквідація осередків збройного підпілля Станіславщини радянськими органами держбезпеки (1953 – 1956 рр.).

Станом на 1953 р. органи МДБ СРСР та УРСР подолали організований спротив українського підпілля, як у Станіславській області, так і в Україні. Бойовий потенціал залишків мережі ОУН був надто незначний, щоб становити небезпеку для функціонування влади (за даними УМДБ – 84 підпільники на всю область, станом на 1 січня 1953 р. [11, арк. 221]). Жодних передумов для зміни ситуації в оглядовій перспективі не існувало, оскільки радянський режим знищив матеріальну та соціальну базу Руху Опору. Так, у звіті невідомого підпільника Калущини за другу половину 1952 р. йшлося: «Населення далі зневірене в можливість скорої зміни політичної ситуації і покращення матеріальних умов життя. Воно сильно підупало і морально і ідейно. Люди страждають, в усіх страх говорить чи горе, згадуючи останні конфлікти... До нашого революційно-визвольного руху в загальному ставляться терпимо, але ховають справжніх почувань, сподіваючись провокації і репресії зі сторони МГБ...» [282, с. 637].

В цих умовах єдиною мотивацією останніх підпільників, які відмовлялися скласти зброю, була не перспектива перемогти, а лише ірраціональне бажання протриматися якомога довше у боротьбі з режимом. Ця боротьба була втіленням Декларації Центрального проводу ОУН від травня 1945 р.: «...На великому священному шляху визвольної боротьби поневоленого народу бувають дні тріумфу й занепаду, і не нам узалежнювати наші дії від майбутньої розв'язки. Ми, як діюче народне покоління, сповняємо свій почесний обов'язок, незалежно від того, чи нам дадуть на це терновий, чи лавровий вінок...» [281, с. 46]. Станом на початок 1953 р. в області продовжували діяти пункт зв'язку Центрального проводу, залишки Карпатського крайового проводу, Рогатинського та Коломийського надрайонних проводів, Рогатинського, Бурштинського, Чернелицького, Яблунівського, Косівського та Жаб'євського районних проводів, боївки СБ Надвірнянського надрайонного проводу, окремих боївок у Букачівському, Більшівцівському, Солотвинському та Печеніжинському районах, група збіглих спецагентів під командуванням «Хмари» та певна кількість одинаків.

Зі смертю Й. Сталіна 5 березня 1953 р. в Радянському Союзі розпочалися масштабні зміни в усіх сферах життя, в т.ч. й у сфері боротьби із визвольним рухом. Зокрема, на постанові пленуму ЦК КПУ від 4 червня 1953 р. було зауважено: «... боротьбу з націоналістичним підпіллям, не можна вести лише шляхом масових репресій і чекістсько-військових операцій, що безглузде застосування репресій викликає лише невдоволення населення і завдає шкоди справі боротьби з буржуазними націоналістами...» [256, с. 516]. Фактично, ця постанова була визнанням численних військових злочинів, які радянська влада здійснила у Західній Україні в 1944 – 1952 рр. Проте, поряд із цим вимагалось «...в найближчий час добитися ліквідації в західних областях республіки буржуазно-націоналістичного підпілля...» [256, с. 521]. Досягнути мети їм не вдалося – лише у Станіславській області за даними МВС УРСР, станом на вересень 1953 р. нараховувалось 46 підпільників [476]. Постанова Президії ЦК КПУ із вимогою знищити осередки ОУН до 1 травня 1954 р. теж

не була виконаною – станом на 1 липня 1954 р. лише в Станіславській області діяло 6 «бандформувань» і 7 однаків – всіх 24 особи [333, сс. 79-80]. До 17 березня 1955 р. таких, за офіційними даними, залишилось 16 [256, с. 561]. Через те у квітні 1955 р. в постанові Політбюро йшлося про необхідність «...повної ліквідації в найкоротший строк решток українського буржуазно-націоналістичного підпілля і своєчасного пресікання будь-яких спроб ворожих елементів створювати нові націоналістичні та інші антирадянські групи» [256, с. 568]. Зрештою, на з'їзді КПРС в 1956 р. було оголошено про перемогу над націоналістичним підпіллям [377, с. 270]. Однак, на той момент в Станіславській області ще залишалось, як мінімум, три групи ОУН.

Оскільки структурованого підпілля в області уже не існувало, подальший аналіз збройного протистояння ми будемо здійснювати виключно за хронологічним принципом. Ініціатива в цей період належала радянським спецорганам. Протягом 1953 р. вони продовжували розшуки залишків підпілля на основі даних, отриманих у попередній період. 22 січня 1953 р. у с. Стратин на Рогатинщині за даними від колишнього Крайового провідника, а на той момент спецагента «Грузина» вони ліквідували останній в області пункт зв'язку Центрального проводу [483]. За цими ж даними була розгромлена референтура пропаганди Косівського району [284, с. 234], а внаслідок наступних операцій був знищений кущовий провід у Яблунівському районі [476]. До кінця 1953 р. спецоргани знищили ще декілька ланок на Рогатинщині, зокрема Рогатинський районний провід із провідником «Сірком», боївку із Букачівського району [483] та взяли живцем коменданта боївки СБ Більшівцівського району «Щура», який, не бажаючи іти на співпрацю, розкрив руками рану в лікарні і помер [377, с. 264]. На території колишнього Коломийського округу було арештовано працівницю крайової референтури пропаганди «Христю» [470], убито Коломийського надрайонного провідника «Марка», Яблунівського провідника «Солідного» Жаб'євського референта пропаганди «Наливайка» та декількох їхніх охоронців, а декілька підпільників вийшли з повинною, втративши всі контакти [446, с. 418].

Особливу увагу органи МВС приділяли групі колишніх спецагентів, які 27 квітня 1952 р. втекли з-під нагляду і повернулись у підпілля. Лише в лютому 1953 р. учасниця цієї групи «Мирослава» була знову захоплена і повторно завербована під псевдо «Василина» [298, сс. 256-257]. Через неї, а також ще одного агента «Лесю» було встановлено місце зустрічі «Хмари», «Дуба» і «Залізняка» з підпільником «Довбушем». 27 квітня ця група вийшла на одну із засідок УМДБ біля с. Лоева і в результаті перестрілки «Хмара» загинув, «Дуб» утік, а «Залізник» був узятий в полон і повторно завербований під псевдо «Второй» [274, с. 254]. На основі його свідчень наступного дня було проведено операцію біля с. Копачівка Богородчанського району, у якій загинув один з найбільш авторитетних підпільників Станіславщини, окружний референт пропаганди «Сокіл» (колишній офіцер Армії УНР та член штабу ВО «Говерля») [438]. Після цього «Второй» встановив зв'язок із «Дубом», якого вдалося захопити живцем під дією спецпрепарату «Нептун» і завербувати повторно під псевдо «Павло Іванович». Під виглядом легендованого проводу ці агенти зустрілися з Надвірнянським районним провідником «Голубом», через якого сподівалися вийти на останнього представника крайового проводу «Грома». 19 серпня «Голуба» було захоплено в полон і завербовано під псевдо «Марко» [298, с. 258]. Однак «Грім» не став виходити на контакт, тому ці наміри не мали успіху. Інших двох збіглих спецагентів – «Сокола» і «Галайду» вдалося вбити 7 квітня 1953 р. в с. Грабівка за допомогою діючих спецагентів «Зенка» і «Якова», які видавали себе за Перегінський районний провід [286, с. 169].

За даними МВС УРСР, протягом 1953 р. на території області було здійснено 6 «бандпроявів» [256, с. 524], однак наразі відома інформація про один із них. 13 серпня у с. Новий Мартинів Бурштинського району місцевий житель М. Назаревич за дорученням районного провідника «Білого» спробував убити дільничного міліціонера, однак зумів лише поранити. У грудні 1953 р. М. Назаревича арештували в с. Перлівці Галицького району [252, с. 540].

У 1954 р. радянські спецоргани зосередили увагу на Солотвинському та Надвірнянському районах, де продовжували діяти група крайового провідника

«Грома», боївка «Тараса» та боївка «Зуба» [333, с. 77]. Внаслідок діяльності АБГ на чолі з «Павлом Івановичем» 12 травня у полон потрапив досвідчений підпільник і колишній збіглий спецагент «Довбуш», який провів зиму 1953 – 1954 рр. в одній криївці із «Громом» [390, с. 32]. Через 5 діб він погодився показати місцезнаходження криївки крайового проводу (підпільник «Деркач» – Михайло Зеленчук, який також був у криївці, у своїх спогадах стверджував, що в оунівців було неписане правило: при очевидному для товаришів потраплянні в полон можна було після 3-х діб розкривати місцезнаходження групи, оскільки, згідно конспірації, вона повинна була за цей час його поміняти) [293, с. 21]. 17 травня група УКДБ під керівництвом полковника Костенка на горі Березовачка (біля с. Зелена Надвірнянського району) заблокувала бункер підпільників, де знаходився «Грім», його дружина та дружина «Довбуша». Перемовини «Грома» з А. Костенком тривали кілька годин, після чого «Грім» та його дружина застрелилися, а дружина «Довбуша», на вимогу провідника, здалась в полон [293, с. 25]. У наступні дні група УКДБ захопила коменданта охорони крайового проводу «Тараса» і вбила стрільця охорони «Чорноту» [333, с. 78], а 11 червня АБГ під керівництвом «Павла Івановича» і «Марка» ліквідувала бойовиків «Дуная» і «Бориса» [298, с. 259], чим остаточно завершила розгром крайового проводу.

Також 1954 р. було розгромлено Рогатинський надрайонний провід. 24 серпня у с. Бабухів пошукова група 17-го мотозагону військ МВС (12 осіб) провела операцію, у якій захопила в полон Бурштинського районного провідника «Білого» та знищила його охоронця «Влодка» [333, с. 83]. Від «Білого» були отримані дані про місцезнаходження надрайонного провідника «Шувара», якого було захоплено через 3 дні біля с. Явче, а його охоронців – ліквідовано [395, с. 321]. Після цього в області не залишилось жодних структурних ланок мережі ОУН – лише окремі осередки.

За 1954 р. відомо про дві акції підпілля. 17 червня у с. Жураки Солотвинського району боївка «Зуба» убила громадянина В. Попойлика [260, с.

530]. А 12 липня група «Білого» у с. Поплавники Більшівцівського району пограбувала колгоспну касу і знищила телефонний зв'язок [476].

Протягом 1955 р. були ліквідовані усі оунівські формування у Надвірнянському та Солотвинському районі. Так, 8 травня у с. Зелена спецагенти КДБ «Горський» та «Верещака» підсипали в їжу підпільникам «Деркачу» та «Яркому» тимчасово паралізуючі препарати, за допомогою чого останніх було взято в полон [293, с. 33]. А в липні 1955 р. радянські спецоргани захопили «Остапа», члена боївки «Зуба», який погодився на співпрацю і допоміг підвести боївку під оперативний удар. В результаті, усі члени цього угруповання («Зуб», «Богдан» і «Дуб») потрапили в полон, причому «Зуб» і «Богдан» покінчили з собою, перебуваючи в лікарні [473].

У лютому 1956 р. на XX з'їзді КПРС радянські очільники урочисто оголосили про остаточну ліквідацію збройного підпілля ОУН [465, с. 277]. Однак, це була неправда – на сьогоднішній день лише по Станіславській області відомо про три формування, які продовжували існувати. До одного з них, яке діяло на території Жаб'євського та Яблунівського районів належали підпільники «Гонта», «Свист» і «Доброволець» [333, с. 79]. Ймовірно, саме вони здійснили кілька збройних акцій: 15 травня у с. Уторопи поранили працівника РВ МВС Г. Боднарєнка, 1 червня біля Яблунева поранили уповноваженого РВ МВС Захарова, 2 червня у с. Баня-Березів пограбували сільмаг [240, арк. 1-3]. Про припинення їхньої діяльності згадок немає, однак є дані, що до кінця 1956 р. було ліквідовано групу підпільників на території Заболотівського району [307, с. 245]. Оскільки, інших членів підпілля у цій місцевості не залишилось, можна з великою долею вірогідності припустити, що йдеться саме про цю групу. В той же час, у вересні 1956 р. біля с. Хмелева Чернелицького району працівники КДБ виявили бункер, у якому перебувало 7 осіб – «Миросько», «Марко» та ін. – залишки районного проводу та референтури пропаганди. «Мироська» було засуджено до смертної кари, решта осіб отримала різні терміни ув'язнення [282, с. 634]. Це був остання відома сутичка збройного підпілля на території Станіславської області.

Однак, на цьому функціонування підпільних груп в області не припинилося. Адже на території хутора Кубань біля с. Цюцьків (тепер Малинівка) Рогатинського району до 1959 р. перебувала остання, відома в Україні група ОУН у складі 3-х осіб: члена Подільського окружного проводу «Чорного» (перебував у підпіллі з 1943 р.), його дружини «Стефи» та Цетнарського Олега. Восени 1959 р. ця група перебралася на хутір Лози у Тернопільській області, де вчинила останній зафіксований теракт проти радянської влади – убила лейтенанта КДБ В. Стороженка. А 14 квітня 1960 р. радянські органи зуміли її розшукати і знищити (чоловіки були поранені і застрелилися, а «Стефа» потрапила в полон) [420]. Це бій вважається останньою акцією силового протистояння радянської влади з українським визвольним рухом ОУН і УПА на території України.

Однак, і це був ще не кінець. За даними дослідника Ю. Киричука, окремі підпільники продовжували залишатися на нелегальному становищі десятки років, аж до проголошення Україною незалежності. Зокрема, Ярослав Галащук, що проживав у будинку своєї сестри в м. Тлумач, легалізувався лише в серпні 1991 р. А у с. Вишнів Рогатинського району до 1992 р. продовжувала переховуватися підпільниця Ольга Ференчак [377, с. 273]. Таким чином, останнє слово у боротьбі з радянською владою таки залишилось за українськими підпільниками.

А загалом, останній етап боротьби радянського режиму та українського визвольного руху в Станіславській області відзначався такими особливостями.

На завершальному етапі діяльності українського націоналістичного руху в області zostалися лише окремі осередки підпілля, які не були здатні до організованого спротиву радянській владі. Після розгрому Рогатинського надрайонного проводу в 1954 р. ті, хто ще діяли, не мали жодних контактів з побратимами і не знали, чи залишився у підпіллі ще хтось, окрім них.

Попри такий стан речей, радянська влада намагалася знайти і розгромити останні осередки збройного опору. Органи МДБ-МВС-КДБ продовжували чинити активні операції проти підпілля у 1953 – 1955 р. Лише після

оголошення в 1956 р. остаточної ліквідації збройного підпілля радянські спецоргани зменшили свою активність.

Жодних перспектив для відродження збройного опору і структур визвольного руху в області не існувало. Тотальну перевагу радянському режиму забезпечували такі фактори як стабільне міжнародне становище, жорстка репресивна політика, військовий розгром мережі ОУН, залучення великої частини населення до співпраці з органами МДБ-КДБ та повна уніфікація господарського, суспільного і культурного життя. За таких умов, єдине, що могли зробити останні підпільники – це героїчно загинути під час швидшого чи пізнішого виявлення спецорганами. Їхня збройна боротьба втратила будь-який військовий сенс і мала значення тільки з точки зору особистого вибору та історичної ретроспективи, яка за сприятливих обставин могла породити міф про воюючу до останнього Україну.

[3, 11, 13, 14, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 63, 65, 66, 69, 75, 76, 80, 81, 82, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 121, 125, 133, 134, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 168, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 258, 259, 260, 266, 267, 274, 281, 282, 283, 284, 286, 289, 293, 296, 297, 298, 304, 305, 307, 333, 347, 351, 361, 363, 366, 371, 377, 381, 382, 387, 389, 390, 395, 405, 406, 408, 409, 410, 412, 413, 420, 421, 422, 438, 445, 446, 448, 458, 463, 465, 470, 472, 473, 476, 479, 481, 483, 484, 487, 489, 492]

Висновки

Дослідження радянського збройного протистояння із українським визвольним рухом у Станіславській області в 40 – 50-х рр. ХХ ст. дало змогу дійти до наступних висновків:

Наукове вивчення проблематики розпочалося ще в досліджуваний період (наприкінці 1940-х рр.) і триває до сьогодні. Існує небагато спеціалізованих праць, які б розкривали саме тематику збройного протистояння у Станіславській області, однак публікацій, які висвітлюють різні аспекти цього протистояння, нагромадилася значна кількість, через що більшість їх залучено до нашої роботи в якості інформаційної та аналітичної бази. Враховуючи відмінності дослідників у світоглядній парадигмі та рівні доступу до джерельних матеріалів, які почасти обумовлювалися часом та місцем їх проживання, ми поділили всі наукові праці на три історіографічні групи: еміграційну, радянську та сучасну українську, кожна з яких має свої особливості. Так, для еміграційної історіографії було характерним створення узагальнюючих праць про радянсько-повстанську та радянсько-підпільну боротьбу, написаних на основі доволі вузького кола джерел, переважно, повстансько-підпільного походження. Цим працям притаманне упереджено-позитивне висвітлення усього, що пов'язане з діяльністю ОУН та УПА. Радянська історіографія репрезентована двома типами праць: тими, що призначались для пересічного читача і тими, що створювались для потреб органів держбезпеки. Назагал, їм обом притаманне упереджене ставлення до проблематики, антинаціоналістичний та антиукраїнський характер, однак у другій групі праць рівень залучення документів та аналітичності значно вищий, в той час, як праці, призначені для загалу майже не містять критеріїв науковості. Ця ж світоглядна парадигма характерна для сучасної російської історіографії, за незначними винятками. Що ж до сучасної української історіографії, то вона є в цілому світоглядним продовженням еміграційної, однак відрізняється більшою неупередженістю, використанням ширшої

джерельної бази та тенденцією до написання спеціалізованих досліджень, а тому більш об'єктивно та всебічно охоплює проблематику радянсько-українського протистояння на Прикарпатті. Проте і в ній питання збройної боротьби між цими сторонами залишається недостатньо вивченим.

Джерельна база дослідження радянсько-націоналістичного протистояння на Станіславщині є доволі об'ємною, проте до кінця невивченою. Чимало документів та наративів станом на сьогоднішній день уже введено в науковий обіг шляхом публікацій в джерелознавчих збірниках чи у вигляді окремих праць: зокрема в канадсько-українському видавництві «Літопис УПА», спеціалізованих проектах І. Біласа, В. Сергійчука, дослідників Прикарпатського національного університету та ін. Проте масив неопублікованих документів, зокрема тих, які зберігаються в фондах ДАІФО, ГДА СБУ, ЦДАВО, ЦДАГО, ДА РФ є значно більшим, аніж тих, що доступні широкому загалу і містить значну кількість фактажу про невідомі аспекти вищезначеного збройного протистояння. Тому джерелознавчі студії цих фондів та введення документів із них у науковий обіг залишаються одними з головних задач дослідників.

Наше дослідження виконане з опорою на теоретико-методологічну базу, яка складається з широкого спектру наукових підходів, принципів, методів та засобів. На загальнонауковому рівні це аксіологічний, синергетичний, герменевтичний, цивілізаційний та феноменологічний підходи, які дають змогу розглядати збройну боротьбу на Прикарпатті в контексті української, європейської та світової історії. На конкретно-науковому рівні це принципи історизму, науковості, об'єктивності та багатофакторності, які уможливають верифікацію результатів дослідження. На інструментальному рівні це методи періодизації, критики джерел, засоби проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, статистично-аналітичний, прийоми аналізу та синтезу, індукції та дедукції та ін., які дають змогу проаналізувати, систематизувати та класифікувати матеріал дисертації. Понятійно-термінологічний апарат, яким ми користуємося у своїй роботі, не є повністю усталеним, тому окремі поняття

доводиться застосовувати в контексті, означуваному стороною протистояння, а ще інші – формувати самостійно.

У процесі дослідження теми встановлено, що провідним принципом формування структури обох протиборчих сторін був організаційно-територіальний, однак виходячи з потреб збройного протистояння, військово-тактичний принцип організації теж відіграв важливу роль.

Головною структурою, яка займалася боротьбою з українським визвольним рухом у період 1944 – 1946 рр. був обласний відділ ББ НКВС-МВС, якому підпорядковувалися внутрішні та прикордонні війська. А в період 1947 – 1956 рр. такою структурою став обласний відділ 2-Н МДБ, який був пізніше переформатований у 4-й відділ КДБ; йому підпорядковувалися військово-чекістські та агентурно-бойові групи, які й проводили збройні операції проти українського підпілля. Частини радянської армії, винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку та групи радпартактиву відігравали допоміжну роль. Тактика радянського режиму ґрунтувалася на таких стратегічних чинниках як колосальна військова і матеріальна перевага та стабілізація становища в регіоні після завершення бойових дій Другої Світової війни. У 1944 – 1946 рр. під час боротьби із підрозділами УПА вона полягала у проведенні масштабних військових операцій (блокад, облав, переміщень). У 1947 – 1956 рр., коли режим зосередився на ліквідації підпільної мережі ОУН, основними елементами його тактики стали агентурна розробка підпільних осередків та локальні спецоперації. Заходи радянської влади були спрямовані не лише на фізичну ліквідацію учасників визвольного руху, а й на повне придушення будь-якої можливості довготривалого збройного спротиву.

Паралельна розбудова організаційно-адміністративної (ОУН) та військової (УПА) структур визвольного руху була зумовлена потребою збройного протистояння із сильнішим противником в умовах відсутності зовнішньої допомоги. Обидві структури визвольного руху на Станіславщині не були об'єднані в адміністративно-територіальних межах області. Так, на більшій частині території Станіславщини підпільна мережа входила у склад

Станіславського обласного, а з осені 1944 р. Карпатського крайового проводу, а повстанські підрозділи – у склад Воєнної округи «Говерля». Північна частина області у підпільній ієрархії підпорядковувалась Тернопільському обласному, а з осені 1944 р. Львівському крайовому проводу, а її повстанські загони входили почергово у складі ВО «Лисоня» і ВО «Буг». Визвольний рух на Станіславщині пройшов ряд реорганізацій, які корелювалися із тими, що відбувалися в загальноукраїнському масштабі (адміністративна реорганізація осені 1944 – весни 1945 рр., демобілізація УПА 1946 – 1949 рр., ліквідація певних референтур ОУН і суміщення посад, яка тривала протягом усього часу функціонування). Вони сприяли підвищенню життєдіяльності підпілля та зменшенню рівня втрат, що дозволило продовжувати боротьбу з радянським режимом понад дванадцять років.

Тактичні методи та прийоми, які застосовували осередки ОУН та підрозділи УПА, загалом, були притаманні для підпільних організацій та партизанських армій і ґрунтувалися на факторах несподіванки та мобільності (наскоки, засідки, рейди, диверсії, замах). В оборонні бої та сутички українські збройні формування вступали, зазвичай, вимушено. Повстанська тактика відрізнялася від підпільної, що було зумовлено різницею задач та бойового потенціалу (так, загони УПА намагались завдати противнику великих військових втрат та встановити свій контроль у окремих районах та населених пунктах, а боївки ОУН – винищувати керівний склад, активістів та агентуру противника, дестабілізуючи обстановку в його середовищі), однак спільні риси у них були. Однією з них був пріоритет збереження життя особового складу, навіть ціною успішно проведеної операції – це пояснювалося не лише морально-етичними міркуваннями, а, навіть у більшій мірі, потребою берегти кадри в умовах тотальної переваги противника.

Третій та четвертий розділи дисертації відповідають двом періодам збройної боротьби: періоду масштабних військових операцій (березень 1944 – червень 1946 рр.) та періоду інтенсивного функціонування підпілля (друга половина 1946 – 1956 рр.). Для першого періоду були характерними масштабні

військові операції з радянського боку, які проводилися на значних територіях із залученням десятків тисяч військ та важкого озброєння. Також сили визвольного руху у цей час оперували значними військово-тактичними з'єднаннями (курені та сотні УПА) і здійснювали крупні акції (наскоки на райцентри, гарнізони, довготривалі рейди, тощо). Для цього періоду характерні боєзйткнення із втратами десятків та сотень людей. У другому періоді масштаби протистояння знизилися у зв'язку з численними втратами та демобілізацією УПА. Тому цей етап протистояння позначився локальними операціями з обох сторін, успішність яких забезпечували попередньо проведені агентурні заходи. Рівень втрат теж суттєво знизився. Цей період тривав до припинення збройного опору українського підпілля. Обидва періоди діляться на ряд підперіодів, які окреслюють тенденції збройної боротьби і представлені у відповідних підрозділах кожного з розділів.

Так, підперіод із кінця березня до кінця жовтня 1944 р. позначився поверненням радянської влади на Станіславщину і першими збройними зіткненнями та операціями. Протягом перших місяців протистояння було епізодичним, оскільки в області тривали бойові дії з армією Німеччини, а частини радянської армії не вирізнялися активністю в боротьбі проти УПА. Проте з відновленням радянської адміністрації у серпні 1944 р. воно охопило всю територію області і з того часу й аж до завершення т.зв. «великої блокади» вирізнялося надзвичайною інтенсивністю. У цей час сили Руху Опору володіли тактичною ініціативою, проводячи по кілька десятків збройних акцій щомісяця; в окремих населених пунктах і регіонах вони ліквідували радянську присутність або ж зробили її номінальною. Органи та війська НКВС, попри проведення численних облав і знищення багатьох осередків і повстанських груп (особливо теренових боївок), не змогли повернути ситуацію на свою користь, що пояснювалось недооцінкою сил і можливостей противника, недостатньою скоординованістю, слабким орієнтуванням в місцевості та настроях населення.

Підперіод з листопада 1944 р. до березня 1945 р. може бути названий як час т.зв. «першого хрущовського нажиму» (назва походить від обіцянки

керівника КП(б)У М. Хрущова покінчити до 15 березня з «бандитизмом у західних областях УРСР») – комплексу операцій НКВС і радпартактиву, спрямованих на знищення визвольного руху шляхом розміщення по селах гарнізонів та створення т.зв. «випадних баз», а також проведення регулярних облав та перече́сувань. У цих операціях брали участь десятки тисяч військових НКВС, застосовувалась артилерія, бронетехніка та авіація. Проте, незважаючи на відчутні втрати, націоналістична сторона зуміла зберегти організаційну цілісність і відповісти численними контрвипадами, в т.ч. створити і відстояти т.зв. «Космацьку республіку» – територію, вільну від радянської влади у гірській місцевості Яблунівського, Косівського і Жаб'євського районів, яка нараховувала кільканадцять сіл. За інтенсивністю збройного протистояння цей етап був найбільш запеклий на території області. Оскільки, незважаючи на численну перевагу, влада не спромоглась знищити визвольний рух, ми можемо ствердити тактичну перевагу останнього у протиборстві.

Етап, який тривав із середини березня до 20 липня 1945 р. позначився двома процесами, які ініціювала радянська влада: т.зв. «весняною блокадою» та «великою амністією». Блокада, яка загалом тривала на території області від середини березня до початку травня, відрізнялась від облави значно більшими територіальними масштабами та тривалістю. Вона завдала значних втрат повстанцям, особливо на терені Коломийського округу ОУН. Щоб уникнути розгрому, окремі відділи УПА розійшлися рейдами в сусідні області і, навіть, країни. Добившись зменшення бойової активності УПА, режим припинив блокаду, що співпало у часі із завершенням Другої Світової війни у Європі і проголосив чергову амністію учасникам визвольного руху, які складуть зброю до 20 липня. Проголошення спричинилося до зменшення бойової активності в області, оскільки радянський уряд очікував на результати свого звернення, а український Рух Опору намагався зрозуміти подальшу перспективу боротьби і переорієнтуватися на довготривале протистояння. Найбільший резонанс амністія мала у Коломийському окрузі ОУН, в інших районах вона не змогла суттєво ослабити сили визвольного руху. Загалом у весняно-літньому періоді

протистояння 1945 р. радянська влада досягла певних тактичних успіхів, хоча повністю подолати визвольний рух не спромоглася.

Підперіод із 20 липня до кінця 1945 р. позначився сплеском бойової активності відділів УПА на фоні загальної стабілізації геополітичного і регіонального становища радянської влади. Остання переоцінила свої успіхи на попередньому етапі і суттєво знизила масштаби операцій проти націоналістів, перейшовши до тактики локальних облав і використання спецгруп. У такій ситуації підрозділи тактичних відтинків «Магура» і «Чорний Ліс» (Калуський і Станіславський округи ОУН), які зберегли боєздатність, спромоглися вчинити кілька десятків масштабних наступальних акцій і завдати противнику значних військових втрат. Протистояння у Рогатинському надрайоні та Коломийському окрузі було менш напруженим у зв'язку з відсутністю або невисокою боєздатністю відділів УПА на тамтешній території. Цей період був останнім в області, коли повстанці володіли тактичною ініціативою.

На початку січня 1946 р. у Станіславщину, синхронно з іншими регіонами Західної України, влада ввела безпрецедентний за чисельністю контингент військ НКВС і армії (за деякими повідомленнями, він нараховував 132 тисячі осіб), розпочавши т.зв. «велику блокаду», яка тривала до кінця червня 1946 р. Тривалий військовий тиск у поєднанні з несприятливими сезонними умовами призвели до виснаження повстанських відділів та розриву їх зв'язків з мережею ОУН, що спричинило їх розгром або роздроблення на дрібніші підрозділи (чоти, рої) та окремих стрільців. Рівень втрат у структур визвольного руху був надзвичайно високим: так, за даними П. Содоля, протягом перших чотирьох місяців блокади він сягнув 40 % по Україні загалом, а секретар Станіславського обкому КП(б)У М. Слонь стверджував, що за цей проміжок їм вдалося знешкодити біля 5500 осіб. Період масштабних збройних операцій закінчився, оскільки у радянської сторони проводити їх уже не було потреби, а у націоналістів – змоги.

Наступний підперіод збройного протиборства тривав із другої половини 1946 по кінець 1947 рр. Він був перехідним для обох сторін. Так, радянський

режим перелаштовував свою діяльність із облав і блокад на локальні спецоперації, одночасно посиливши тиск на економічну та соціальну базу Руху Опору шляхом колективізації сільського господарства та депортації. А в націоналістичному середовищі відбувався процес переходу від партизанських до підпільних форм боротьби, який полягав у роздробленні відділів УПА та їх подальшій демобілізації і виходу на передній план протистояння збройного підпілля ОУН, у яке вливалися демобілізовані повстанці. Таким чином, це був перший із підперіодів інтенсивного функціонування підпілля.

Протягом підперіоду 1948 – першої половини 1950 рр. попередні тенденції збройне протистояння збереглися. Радянські спецоргани працювали над розкриттям структурних ланок оунівської мережі, дедалі ширше застосовуючи при цьому агентуру, а також продовжували політику обмеження матеріальної й соціальної бази підпілля. У відповідь, структури визвольного руху докладали максимум зусиль, щоб зірвати акції радянської влади, проводячи наскоки на адмінбудівлі та господарські об'єкти і терористичні акти проти чиновників, силовиків та активістів. Збройне підпілля зуміло зберегти свою організаційну структуру і затримати процеси радянзації в області, що дозволяє охарактеризувати ситуацію в області цього періоду як «приховане двовладдя». Однак, чисельність підпільників невпинно зменшувалась, що призводило до ускладнення зв'язків між ними та взаємної ізоляції осередків.

Протягом наступного підперіоду, який тривав із другої половини 1950 по кінець 1952 р., ініціатива у збройному протистоянні остаточно перейшла до радянської сторони у зв'язку зі знекровленням сил Руху Опору. Впродовж 1950 р. спецоргани знищили багатьох керівників підпілля, як на території області, так і у всеукраїнському масштабі, що створило передумови для розгрому мережі ОУН в області у 1951 – 1952 рр. Вирішальну роль в успіху радянських спецслужб відіграли агентурні методи, а саме вербування щойно арештованих та діючих провідників підпілля. Втрата багатьох низових ланок та ліній зв'язку призвела до того, що оунівці не встигали належно реагувати на розгром своїх структур. Утворився своєрідний «ефект доміно»: захоплення підпільного

провідника відбувалося за участі його соратників або зверхників, що ламало його психіку; після цього відбувалися інтенсивні заходи з вербовки і через кілька днів полоненого, який ще не встиг прийти до тями, використовували в операції проти чергового підпільника. Таким чином, протягом цього етапу обласне УМДБ зуміло ліквідувати переважну більшість керівних осередків ОУН без можливості відновлення. Ті ланки підпілля, що продовжували функціонувати, не мали організаційної цілісності; їх бойовий потенціал не становив небезпеки для радянського режиму.

Останній підперіод збройного протистояння на території області (1953-1956 рр.) позначився суттєвим зниженням інтенсивності операцій радянської влади і майже повним їх припиненням з боку націоналістів. У цей час спецоргани виявили і ліквідували практично всі діючі осередки підпілля в області. Так, у 1954 р. було знищено останнього представника крайового проводу ОУН «Грома» та останню ланку організаційної мережі – Бурштинський районний та Рогатинський надрайонний провід. А остання відома збройна акція на території області – знищення групи із семи підпільників у Чернелицькому районі – відбулася восени 1956 р.

Вирішальними чинниками, що дозволили радянській владі придушити український визвольний рух 1940 – 1950-х рр., як на території Станіславської області, так і взагалі в Україні, були: стабілізація геополітичної обстановки у світі, тотальна перевага людських і матеріальних ресурсів радянської сторони та відсутність комплексної допомоги формаціям визвольного руху. Особливість Станіславської області в радянсько-націоналістичному збройному протистоянні полягала в тому, що на її території організований збройний опір націоналістичних структур тривав найдовше – аж до 1951 – 1952 рр., а окремі збройні акції – до 1956 р. Наслідки довготривалого і запеклого збройного протистояння на Станіславщині проявилися в різних аспектах: у військовому – тотальна чисельна та технічна перевага, застосування терору та репресій супроти сил визвольного руху і цивільного населення, успіхи у вербуванні агентури – все це дозволило Радянському Союзу подолати український Рух

Опору; в демографічному – протистояння забрало життя десятків тисяч осіб з одного та іншого боків, а також спричинило переміщення (депортацію) великої кількості прихильників українських націоналістів за межі області; в соціально-економічному – процес радянзації Станіславської області (зокрема, колективізації сільського господарства) тривав значно довше від запланованого і це дало змогу населенню уникнути багатьох післявоєнних заходів радянської влади, зокрема, насильницького забирання збіжжя із колгоспів, яке спровокувало голод у східних областях УРСР; в соціально-політичному – Станіславська (згодом Івано-Франківська) область залишалась територією, де в 1960 – 1980-х рр. діяли дисидентські групи, які ставили за мету визволення України від СРСР та захисту громадянських прав і свобод; в соціально-психологічному – чимала частина населення області продовжувала відчувати симпатію до ідей визвольного руху і це відіграло свою роль під час процесів відродження української державності наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.; в історично-ретроспективному – протистояння радянської влади і українських націоналістів стало одним із проявів визвольної боротьби українського народу проти окупаційного режиму і тоталітарного ладу СРСР, яка в остаточному підсумку завершилась розпадом СРСР і побудовою української держави; у націєтворчому – історичний міф про воюючу з радянським режимом Україну дав потужний поштовх до формування національної ідентичності та ментальних архетипів української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

I.1. НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Галузевий державний архів Служби Безпеки України

**Фонд 2-Н. Управління боротьби з бандитизмом МВС,
Управління 2-Н та 4-е Управління МДБ-КДБ УРСР**

Опис 55 (1953)

1. Спр. 5. 3 доповідними записками, спецповідомленнями про агентурно-оперативну роботу та інші матеріали по лінії ОУН УМДБ Станіславської області за 1945 рік. Том 1 (почато 27.10.1944 – закінчено 31.01.1946), 401 арк.

2. Спр. 6. 3 доповідними записками, спецповідомленнями та ін. оперативною перепискою по Станіславському обласному «проводу» ОУН за 1945 рік. Том 1 (почато 10.08.1944 – закінчено 30.03.1945), 435 арк.

Опис 56 (1953)

3. Спр. 6. 3 доповідними записками, спецповідомленнями по агентурно-оперативній роботі та іншими матеріалами по лінії ОУН УМДБ Станіславської області за 1946 рік. Том 1 (почато 4.07.1945 – закінчено 20.01.1947), 244 арк.

Опис 57 (1953)

4. Спр. 1. 3 доповідними записками, спецповідомленнями про агентурно-оперативну роботу та інші матеріали по лінії ОУН УМДБ Станіславської області за 1947 р. Том 1 (почато 27.01.1947 – закінчено 11.07.1947), 248 арк.

5. Спр. 1. 3 доповідними записками, спецповідомленнями про агентурно-оперативну роботу та інші матеріали по лінії ОУН УМДБ

Станіславської області за 1947 р. Том 4 (почато 14.12.1946 – закінчено 31.12.1947), 482 арк.

Опис 75 (1953)

6. Спр. 3. Доповідь про результати боротьби з бандитизмом на території західних областей УРСР за III квартал 1945 р. (почато 1.07.1945 – закінчено 2.11.1945). – 220 арк.

Опис 98 (1954)

7. Спр. 1. З доповідними записками, спецповідомленнями по агентурно-оперативній роботі та ін. матеріалами МДБ по лінії ОУН УМДБ Станіславської області за 1951 рік. Том 1, (почато 6.01.1951 – закінчено 8.11.1951), 324 арк.

8. Спр. 8. З доповідними записками і спецповідомленнями УМВС Станіславській області по агентурній справі «Замок» на Долинський надрайонний «провід» ОУН за 1951 рік (почато 14.03.1946 – закінчено 28.04.1951), 102 арк.

9. Спр. 9. З доповідними записками, спецповідомленнями та ін. матеріалами по агентурній справі «Ядро» на т.зв. Косівський надрайонний «провід» ОУН УМВС Станіславської області за 1951 рік (почато 8.06.1946 – закінчено 30.08.1951), 115 арк.

Опис 99 (1954)

10. Спр. 2. З доповідними записками, спецповідомленнями про агентурно-оперативну роботу та іншими матеріалами по лінії ОУН УМДБ Дрогобицької області за 1952 рік (почато 1.01.1952 – закінчено 30.04.1952). Том 1, 190 арк.

11. Спр. 8. Про різну переписку з органами МВС-МДБ за 1953 рік (почато 71.01.1953 – закінчено 25.03.1953). Том 1, 398 арк.

12. Спр. 18. З доповідними записками про агентурно-оперативну роботу та іншими матеріалами по лінії ОУН УМДБ Дрогобицької області за 1952 рік (почато 19.10.1951 – закінчено 26.11.1952), 227 арк.

Опис 108 (1954)

13. Спр. 2. З доповідними записками і спецповідомленнями УМДБ Станіславської області по агентурній справі «Переправа». Том 1 (почато 1.02.1951 – закінчено 15.08.1951), 324 арк.

14. Спр. 2. З доповідними записками і спецповідомленнями УМДБ Станіславської області по агентурній справі «Переправа». Том 2 (почато 15.08.1951 – закінчено 29.09.1951), 273 арк.

Фонд 13. Колекція друкованих видань КДБ УРСР

15. Спр. 372. Збірник документів про структуру і характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» й «Української повстанської армії – УПА»; про методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України із ліквідації організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1943-1954 рр. Том 1. Документи, що характеризують організаційну побудову, функції, задачі, сферу дії та інші питання антирадянської діяльності ОУН-УПА в період 1943-1946 рр., 386 арк.

16. Спр. 372. Збірник документів про структуру і характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» й «Української повстанської армії – УПА»; про методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України із ліквідації організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1943-1954 рр. Том 9. Документи, що характеризують керівні кадри ОУН-УПА, наявність зброї, друкарської техніки та інших матеріально-технічних засобів, джерела їх отримання і т.п. в період 1934-1953 рр. (в одному томі), 336 арк.

17. Спр. 372. Збірник документів про структуру і характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» й «Української повстанської армії – УПА»; про методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України із ліквідації

організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1943-1954 рр. Том 23. Документи, що характеризують організаційну і практичну диверсійно-терористичну діяльність т. зв. Служби безпеки (СБ) озброєного бандоунівського підпілля в період 1944-1953 рр. (в 20-23 томах), 566 арк.

18. Спр. 372. Збірник документів про структуру і характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» й «Української повстанської армії – УПА»; про методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України із ліквідації організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1943-1954 рр. Том 47. Документи, що характеризують диверсію і терор як головний напрямок в усій антирадянській діяльності ОУН-УПА: форми, методи і хитрощі при скоєнні диверсійно-терористичних акцій в період 1944-1954 рр. (в 47-48 томах), 384 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

Фонд П-1. Івано-Франківський (Станіславський) обласний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

Опис 1

19. Спр. 162. Стенограма зборів обласного партійного активу про реалізацію постанов ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про недоліки в політичній роботі в західних областях України від 11 жовтня 1944 року, 62 арк.

20. Спр. 174. Політінформації, інформації, доповідні записки, довідки в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Раду Народних Комісарів УРСР, Раду допомоги західним областям УРСР про добір, розстановку та виховання кадрів, масово-політичну роботу, лекційну пропаганду, стан партійного господарства в міськкомах, райкомах партії, відбудову нафтової, газової, вугільної промисловості (почато 29.06.1944 – закінчено 16.01.1945), 132 арк.

21. Спр. 186. Зведена статистична довідка обкому партії і списки про укомплектування керівними працівниками партійних, радянських і господарських організацій, курсову підготовку і перепідготовку кадрів. Довідка про кількість працівників, які прибули в область із східних областей СРСР, Червоної Армії і партизанських загонів за 1944 рік, 79 арк.

22. Спр. 216. Довідка військового відділу про хід мобілізації в армію військовозобов'язаних від 7 жовтня 1944 року, 6 арк.

23. Спр. 233. Протоколи №№ 20-21 засідань бюро обкому (почато 10.02.1945 – закінчено 23.02.1945), 131 арк.

24. Спр. 259. Стенограма зборів обласного партійного активу про підсумки IX пленуму ЦК КП(б)У про підготовку до виборів у Верховну Раду СРСР, виконання планів хлібозаготівель, боротьбу з ОУН від 24 грудня 1945 року, 91 арк.

25. Спр. 291. Довідки, доповідні записки, політінформації, інформації міськкомів, райкомів партії про проведення організаційно-партійної, масово-політичної роботи серед населення за 1945 рік, 228 арк.

26. Спр. 292. Інформації Станіславського міськкому, райкомів партії про масово-політичну, пропагандистську роботу, підготовку до виборів у Верховну Раду СРСР, відзначення Першого Травня, Дня Перемоги, Великого Жовтня за 1945 рік, 111 арк.

27. Спр. 294. Звіти райкомів партії про проведену роботу після звільнення районів від німецько-фашистських загарбників за 1945 рік, 206 арк.

28. Спр. 300. Довідки відділу про укомплектування керівними кадрами партійних, радянських і господарських організацій області, добір, розстановку і виховання кадрів в районних партійних організаціях, накладання партійних стягнень прийом і працевлаштування демобілізованих із Червоної Армії за 1945 рік, 190 арк.

29. Спр. 301. Довідки, статистичні звіти, зведення обкому партії про роботу відділу, укомплектування працівниками посад номенклатури обкому партії, розстановку спеціалістів, склад голів сільських Рад, голів колгоспів,

укомплектування викладачами вищих учбових закладів, про кількість учнів у вищих і середніх спеціальних учбових закладах за 1945 рік, 15 арк.

30. Спр. 302. Списки працівників партійного, радянського, господарського активу, який був направлений ЦК КП(б)У на роботу в область за 1944-1945 роки, 43 арк.

31. Спр. 393. Стенограма наради секретарів партії, голів райвиконкомів, начальників райвідділів НКВС, НКДБ, командирів військових частин про хід підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР від 12 січня 1946 року, 112 арк.

32. Спр. 395. Стенограма наради обласного партійного активу про обговорення підсумків виборів до Верховної Ради СРСР від 16 лютого 1946 року, 117 арк.

33. Спр. 403. Інформації в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У про обговорення підсумків роботи X, XI, XII, XIII пленумів ЦК ВКП(б), про проведення звітів і виборів райкомів партії, в первинних партійних організаціях, в комсомольських організаціях, посилення масово-політичної роботи і ідеологічної, культурно-освітньої роботи. Звіт особливого сектору, відділу шкіл обкому партії про проведену роботу в 1946 році, 172 арк.

34. Спр. 404. Звіти, довідки, інформації в ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, РНК УРСР, Президію Верховної Ради УРСР про хід підготовки до виборів до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР (почато 7.01.1946 – закінчено 31.12.1946), 199 арк.

35. Спр. 414. Звіт про діяльність обкому партії за 1946 рік, 87 арк.

36. Спр. 415. Звіти міськкомів, райкомів партії про роботу відділів кадрів про добір, розстановку і виховання партійних, радянських і господарських кадрів за 1946 рік. Том 1, 164 арк.

37. Спр. 416. Звіти міськкомів, райкомів партії про роботу відділів кадрів про добір, розстановку і виховання партійних, радянських і господарських кадрів за 1946 рік. Том 2, 156 арк.

38. Спр. 417. Звіти міськкомів, райкомів партії про роботу відділів кадрів про добір, розстановку і виховання партійних, радянських і господарських кадрів за 1946 рік. Том 3, 145 арк.

39. Спр. 420. Звіт, довідки, доповідні записки, інформації, політінформації міськкомів, райкомів партії про підготовку і проведення виборів до Верховної Ради СРСР за 1946 рік, 115 арк.

40. Спр. 421. Звіт, доповідні записки, політінформації, інформації райкомів партії, обкому ЛКСМУ про підготовку і проведення виборів до Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР за 1946 рік, 132 арк.

41. Спр. 450. Звіти, довідки, доповідні записки, політінформації міськкомів, райкомів партії про проведену масово-політичну, пропагандистську роботу серед населення за 1946 рік, 196 арк.

42. Спр. 465. Зведені довідки обкому, міськкомів, райкомів партії про укомплектування керівними працівниками партійних, радянських, господарських організацій за 1946 рік, 190 арк.

43. Спр. 574. Звіти, інформації в ЦК КП(б)У про підготовку та проведення виборів до Верховної Ради УРСР, місцевих Рад депутатів трудящих за 1947 рік, 142 арк.

44. Спр. 583. Звіти, довідки, доповідні записки, політінформації міськкомів, райкомів партії, обласних організацій про підготовку і проведення виборів до Верховної Ради Української РСР, 188 арк.

45. Спр. 584. Звіти про роботу відділів кадрів Коломийського міськкому, райкомів партії за 1947 рік. Том 1, 143 арк.

46. Спр. 585. Звіти про роботу відділів кадрів райкомів партії за 1947 рік. Том 2, 125 арк.

47. Спр. 589. Зведені дані обкому, звіти міськкомів, райкомів партії про кількість радянсько-партійного активу, який загинув в боротьбі з ОУН за період 1944-1947 роки. Списки вбитих і поранених комуністів, 87 арк.

48. Спр. 711. Стенограма II обласної партійної конференції (почато 28.02.1948 – закінчено 1.03.1948), 288 арк.

49. Спр. 766. Звіт, довідки, доповідні записки, інформації райкомів партії, обласних організацій про виконання постанов ЦК КП(б)У від 12 вересня, 12 листопада 1947 року про поліпшення ідейно-політичної, організаційно-партійної роботи в обкомах, міськкомах, райкомах партії, комсомольських організаціях (почато 12.10.1947 – закінчено 22.10.1948), 67 арк.

50. Спр. 781. Листування з ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, Верховною Радою Української РСР про організаційно-партійну роботу, висунення кадрів, облік комуністів, представлення до урядових нагород (почато 2.01.1948 – закінчено 21.12.1948), 169 арк.

51. Спр. 823. Звіт про роботу Станіславського обкому партії за 1948 рік, 83 арк.

52. Спр. 824. Зведені довідки, інформації обкому, міськкомів, райкомів партії про кількість комуністів, які направлені на роботу в села, проведення пленумів, активів, районних партійних зборів про організаційно-партійну і масово-політичну роботу, підвищення продуктивності і впорядкування оплати праці в колгоспах за 1948 рік, 118 арк.

53. Спр. 827. Звіти райкомів партії про внутріпартійну, масово-політичну роботу за 1948 рік, 83 арк.

54. Спр. 853. Доповідні записки, довідки відділу кадрів про роботу райкомів партії про добір, розстановку і виховання кадрів, роботу з кадрами в обласних організаціях. Списки партійно-господарського активу, передовиків народного господарства області, які нагороджені орденами і медалями за 1948 рік, 84 арк.

55. Спр. 893. Стенограма III обласної партійної конференції (почато 8.01.1949 – закінчено 9.01.1949), 280 арк.

**Фонд П-2. Станіславський міський комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

56. Спр. 20. Стенограма II конференції міської парторганізації. Том 1 (8.02.1945), 140 арк.

57. Спр. 61. Довідки, контрольні списки в обком партії про укомплектування керівними працівниками партійних, радянських та господарських організацій, списки працівників, що нагороджені орденами і медалями Союзу РСР за 1946 рік, 64 арк.

58. Спр. 70. Довідки, доповідні записки, спецдонесення управлінь МДБ, МВС по Станіславській області, військового прокурора про факти порушень радянської законності, стан боротьби із злочинністю. Зведення про кримінальні справи за 1946 рік, 79 арк.

**Фонд П-3. Богородчанський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

59. Спр. 16. Доповідні записки, політінформації, інформації в обком КП(б)У про боротьбу ОУН за 1945 рік, 29 арк.

60. Спр. 18. Списки працівників райкому партії, сільських Рад депутатів трудящих, районних організацій за 1945 рік, 69 арк.

61. Спр. 24. Протоколи зборів районної партійної організації про підсумки роботи грудневого Пленуму ЦК КП(б)У, підготовку до виборів у Верховну Раду СРСР (29.01.1946), 12 арк.

62. Спр. 26. Протокол VII зборів районної партійної організації про рішення обкому партії про хід ліквідації націоналістичного підпілля в області і порушення радянських законів в Перегінському районі (25.03.1946), 8 арк.

63. Спр. 31. Протокол № 3 зборів районної парторганізації про виконання постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 21 грудня 1946 року про хід боротьби з залишками ОУН і ліквідації членів оунівського підпілля на території Станіславської області і підготовку виборів до Верховної Ради УРСР (30.12.1946), 6 арк.

64. Спр. 40. Доповідні записки, план заходів, донесення РВ НКВС, РВ НКДБ, військової частини, прокурора про боротьбу з ОУН, порушення соціалістичної законності за 1946 рік, 17 арк.

65. Спр. 42. Довідки, інформації в обком КП(б)У про роботу військового відділу, посилення політичної роботи, винищувальні батальйони, відомості про осіб, які загинули від ОУН за 1946 рік, 18 арк.

66. Спр. 50. Протокол № 7 зборів партійної районної організації про боротьбу з ОУН, підготовку до розповсюдження другої державної позики (18.04.1947), 11 арк.

67. Спр. 57. Звіт, доповідні записки, довідки, інформація, донесення в обком КП(б)У про хід боротьби з ОУН, терористичні акти ОУН за 1947 рік, 24 арк.

68. Спр. 79. Інформація, заходи, донесення в обком КП(б)У про організацію боротьби з ОУН, факти порушення соціалістичної законності за 1948 рік, 15 арк.

69. Спр. 81. Доповідні записки, довідки, інформація, донесення райвідділів МДБ, МВС про факти порушення соціалістичної законності, боротьбу з ОУН, відомості про осіб, які загинули від ОУН за 1948 рік, 28 арк.

70. Спр. 101. Довідка, інформації райвідділу МДБ про організацію боротьби та відомості про осіб, що загинули від ОУН за 1949 рік, 98 арк.

**Фонд П-4. Болехівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

71. Спр. 8. Плани робіт, довідки, інформації, контрольні списки працівників за 1944 рік, 55 арк.

72. Спр. 15. Контрольні списки працівників райкому КП(б)У, що займають номенклатурні посади в обкомі, 58 арк.

73. Спр. 21. Списки працівників номенклатурних посад за 1945-1947 рік, 38 арк.

74. Спр. 24. Протоколи, доповідні записки, політінформації відділу пропаганди і агітації про проведену в районі політмасову роботу за 1946 рік, 181 арк.

75. Спр. 32. Протоколи районних партійних зборів (початок 2.02.1917 – закінчення 9.11.1947), 136 арк.

76. Спр. 36. Звіти, довідки про роботу райкому партії за 1947 рік, 109 арк.

77. Спр. 55. Довідки про укомплектування кадрами, звіти та відомості про роботу відділу кадрів за 1948 рік, 103 арк.

Фонд П-5. Більшівцівський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

Опис 1

78. Спр. 8. Політінформації в обком КП(б)У про масово-політичну роботу в районі (почато 4.08.1944 – закінчено 1.11.1944), 29 арк.

79. Спр. 31. Політінформації в обком КП(б)У про масово-політичну роботу під час виборів в Верховну Раду СРСР за 1945 рік, 132 арк.

80. Спр. 46. Рішення райкому партії про боротьбу з бандитизмом за 1947 рік, 3 арк.

81. Спр. 47. Доповідні записки та довідки РВК з питань боротьби з бандитизмом за 1947 рік, 28 арк.

82. Спр. 60. Довідка на комуністів, які загинули від ОУН, про порушення соціалістичної законності окремими особами за 1948 рік, 7 арк.

Фонд П-6. Букачівський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

Опис 1

83. Спр. 6. Політінформації в обком партії за 1944 рік, 102 арк.

84. Спр. 11. Контрольні списки номенклатурних працівників обкому партії за 1945 рік, 33 арк.

85. Спр. 15. Протоколи закритих партійних зборів (23.01.1945 – 30.12.1945), 84 арк.

**Фонд П-7. Бурштинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

86. Спр. 10. Політінформації райкому партії в обком партії про проведену роботу в райкомі за 1945 рік, 13 арк.

87. Спр. 36. Довідки про укомплектування керівними робітниками партійних, радянських і господарських організацій, контрольні списки робітників, які займають посаду номенклатури обкому партії за 1948 рік, 85 арк.

**Фонд П-8. Войнилівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

88. Спр. 9. Звіти райкому партії про роботу відділу кадрів, списки працівників, що займають відповідальні посади за 1944 рік, 17 арк.

89. Спр. 11. Політінформації райкому партії в обком партії з питань відновлення радянської влади в районі та роботи відділу пропаганди і агітації за 1944-1946 роки, 9 арк.

90. Спр. 28. Політінформації, накладні в обком партії з питань роботи відділу пропаганди та агітації, плани роботи відділу на 1946 рік, 66 арк.

**Фонд П-9. Вигодський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

91. Спр. 5. Річний звіт відділу кадрів РК КП(б)У, списки працівників партійних та радянських установ за 1944-1945 рр., 60 арк.

92. Спр. 6. Директивні вказівки обкому партії з питань кадрів: довідки, інформації райкому партії в обком партії про роботу з кадрами, контрольні списки, характеристики за 1944-1945 рр., 181 арк.

93. Спр. 11. Політінформації в обком партії за 1944-1945 рр., 48 арк.

94. Спр. 15. Директивні вказівки обкому партії, політінформації райкому партії про проведену роботу за 1945 рік. Том 1, 57 арк.

95. Спр. 16. Директивні вказівки обкому партії, політінформації райкому партії про проведену роботу за 1945 рік. Том 2, 74 арк.

Фонд П-10. Галицький районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

Опис 1

96. Спр. 14. Директивні вказівки обкому партії з питань кадрів. Відомості райкому партії про кадри за 1945 рік, 18 арк.

97. Спр. 21. Особлива папка. Про боротьбу з УПА за 1945 рік, 10 арк.

98. Спр. 26. Директивні вказівки обкому партії з питань кадрів, контрольні списки осіб, які займають посади номенклатури в обкомі партії (почато 5.01.1946 – закінчено 16.12.1946), 53 арк.

99. Спр. 27. Директивні вказівки обкому партії про проведення агітаційно-масової роботи з питань підготовки та проведення виборів до Верховної Ради СРСР, інформації райкому партії з питань масово-політичної роботи серед населення та боротьбу з УПА (почато 12.01.1946 – закінчено 30.12.1946), 57 арк.

100. Спр. 78. Особлива папка. Документи про боротьбу з залишками підпілля ОУН, перевірку органами МДБ, МВС політичної благонадійності громади за 1948 рік, 37 арк.

101. Спр. 99. Особлива папка. Документи про боротьбу з залишками підпілля ОУН, перевірку політичної благонадійності громади за 1949 рік, 52 арк.

102. Спр. 129. Особлива папка. Листування з райвідділом МДБ (почато 17.01.1950 – закінчено 15.03.1950), 6 арк.

103. Спр. 188. Особлива папка. Листування з органами МДБ (почато 17.01.1952 – закінчено 16.12.1952), 80 арк.

**Фонд П-11. Гвіздецький районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

104. Спр. 14. Політінформації райкому партії в обком партії про проведену роботу за 1944 рік, 33 арк.

105. Спр. 31. Політінформації райкому партії в обком партії про проведену роботу за 1945 рік, 30 арк.

106. Спр. 32. Політінформації і доповідні записки райкому партії в обком партії про проведену роботу за 1945 рік, 60 арк.

**Фонд П-12. Городенківський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

107. Спр. 40. Звіт про роботу райкому партії за 1947 рік, 50 арк.

108. Спр. 46. Постанови, інформації райкому партії про боротьбу з ОУН та куркульськими елементами (почато 12.04.1947 – закінчено 25.02.1953), 35 арк.

109. Спр. 47. Інформації в обком КП(б)У про боротьбу з ОУН та антирадянськими елементами (почато 4.03.1947 – закінчено 2.10.1956), 20 арк.

110. Спр. 48. Директивні вказівки обкому партії з питань партійної роботи, відомості про боротьбу з ОУН за 1948 рік, 78 арк.

111. Спр. 99. Звіти про роботу райкому партії в обком партії за перше півріччя 1948 року, 46 арк.

112. Спр. 125. Листи обкому партії та донесення начальника РВ МДБ з питань боротьби з залишками ОУН (почато 22.02.1949 – закінчено 31.05.1949), 6 арк.

113. Спр. 126. Листування райкому партії з РВ МДБ про проведену роботу боротьби з ОУН (почато 27.04.1949 – закінчено 16.05.1949), 9 арк.

114. Спр. 198. Інформації, довідки, план боротьби з ОУН та антирадянськими елементами (почато 4.01.1952 – закінчено 15.07.1952), 14 арк.

**Фонд П-13. Долинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

115. Спр. 14. Листування з організаціями області та району з питань: військових, промисловості, сільського господарства, про реалізацію позики та речової лотереї, збір на танкову колону. Спецдонесення про осіб, які загинули від ОУН (почато 7.07.1944 – закінчено 20.08.1944), 44 арк.

116. Спр. 22. Доповідні записки райкому партії в обком партії (почато 13.01.1945 – закінчено 20.02.1945), 14 арк.

**Фонд П-14. Жаб'євський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

117. Спр. 9. Директивні вказівки обкому партії про боротьбу з ОУН за 1945 рік, 47 арк.

118. Спр. 14. Звіти, інформації відділу пропаганди та агітації про проведену роботу, листування з питань масово-політичної роботи за 1945 рік, 152 арк.

119. Спр. 16. Директивні вказівки обкому партії про укомплектування партійними і радянськими кадрами. Звіт про добір, розстановку і виховання керівних партійних і радянських кадрів за 1946 рік, 96 арк.

120. Спр. 24. Директивні вказівки обкому партії по кадрах. Контрольні списки працівників, які включені в номенклатуру обкому. Списки номенклатурних, керівних працівників, які висунені з місцевого населення за 1947 рік, 60 арк.

121. Спр. 26. Директиви обкому партії про боротьбу з ОУН, ведення секретного діловодства за 1947 рік, 85 арк.

**Фонд П-16. Заболотівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

122. Спр. 10. Доповідні записки про агітаційно-масову роботу в районі за 1944 рік, 44 арк.

123. Спр. 14. Директивні розпорядження обкому партії з питань пропаганди та агітації, політінформації про стан агітмасової роботи в районі за 1945 рік, 115 арк.

124. Спр. 15. Директивні розпорядження обкому партії з питань кадрів, контрольні списки, списки демобілізованих з лав Радянської Армії за 1945 рік, 74 арк.

125. Спр. 32. Особлива папка (почато 17.01.1946 – закінчено 15.12.1946), 29 арк.

**Фонд П-17. Калуський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

126. Спр. 13. Протокол № 4 зборів районної партійної організації про хід виконання постанови ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 року про недоліки в роботі серед населення західних областей України (15.12.1944), 19 арк.

127. Спр. 18. Політінформації, донесення, відомості РВ НКВС, РВ НКДБ, райвійськкомату про політичну роботу в цих колективах, мобілізацію

військовозобов'язаних, боротьбу з ОУН, громадян, які загинули в цій боротьбі та з інших питань за 1944 рік, 20 арк.

128. Спр. 32. Довідка, доповідні записки, політінформації в обком партії з питань організаційної і масово-політичної роботи серед населення. Списки робітників, які займали посади номенклатури обкому партії за 1945 рік, 18 арк.

129. Спр. 33. Звіт, довідки, доповідні записки, спецдонесення в обком партії про боротьбу з ОУН та громадян, які загинули в цій боротьбі за 1945 рік, 18 арк.

130. Спр. 58. Листування з обкомом партії з питань боротьби з ОУН, про громадян, які загинули в цій боротьбі, виховну роботу в винищувальних батальйонах (почато 16.01.1946 – закінчено 26.04.1946), 16 арк.

**Фонд П-19. Коломийський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

131. Спр. 12. Інформації про роботу оргінструкторського відділу в обком партії за 1945 рік, 63 арк.

132. Спр. 21. Інформації та звіти про роботу райкому партії в обком партії з питань оргпартроботи та відділу кадрів за 1946 рік, 108 арк.

133. Спр. 38. Звіт про роботу Коломийського райкому КП(б)У за 1948 рік, 18 арк.

134. Спр. 61. Листування райкому партії з міським відділом МДБ і обкомом партії з питань ліквідації підпілля ОУН (почато 21.01.1949 – закінчено 13.12.1949), 33 арк.

**Фонд П-20. Коршівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

135. Спр. 14. Доповідні записки та інформації про проведену роботу за 1945-1946 роки, 21 арк.

**Фонд П-21. Косівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

136. Спр. 9. Політінформації, доповідні записки, звіти про проведену райкомом партії господарсько-політичну роботу за 1944 рік, 68 арк.

137. Спр. 10. Контрольні списки працівників установ та листування з обкомом партії з кадрових питань (почато 13.10.1944 – закінчено 14.12.1944), 32 арк.

138. Спр. 22. Доповідні записки райкому в обком про боротьбу з оунівцями, 9 арк.

139. Спр. 23. Доповідні записки в райком про боротьбу з оунівським підпіллям за 1945 рік, 12 арк.

140. Спр. 41. Доповідні записки в обком про боротьбу з оунівським підпіллям за 1946 рік, 7 арк.

141. Спр. 42. Фінансовий звіт за 1946 рік, 12 арк.

142. Спр. 56. Доповідні записки райкому в обком про боротьбу з оунівським підпіллям за 1947 рік, 6 арк.

143. Спр. 72. Доповідні записки РВ МДБ в райком про боротьбу з оунівським підпіллям за 1948 рік, 14 арк.

144. Спр. 86. Протоколи засідань бюро. «Особлива папка» за 1949 рік, 12 арк.

145. Спр. 89. Доповідні записки райкому КП(б)У в обком про боротьбу з бандоунівським підпіллям за 1949 рік, 8 арк.

146. Спр. 90. Доповідні записки РВ МДБ в райком КП(б)У про боротьбу з оунівським підпіллям за 1949 рік, 17 арк.

147. Спр. 103. Протоколи засідань райкому. «Особлива папка» (почато 13.02.1950 – закінчено 2.09.1950), 19 арк.

148. Спр. 132. Протоколи засідань райкому. «Особлива папка» (6.06.1952), 3 арк.

**Фонд П-22. Кутський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

149. Спр. 11. «Особлива папка». Спецдонесення в РК КП(б)У з питань боротьби з ОУН (лютий – грудень 1945), 51 арк.

150. Спр. 17. «Особлива папка». Спецдонесення в РК КП(б)У з питань боротьби з ОУН (січень – листопад 1946), 68 арк.

151. Спр. 60. «Особлива папка». Спецдонесення в РК КП(б)У з питань боротьби з ОУН (березень – серпень 1949), 14 арк.

152. Спр. 92. «Особлива папка». Директивні вказівки обкому партії про боротьбу з ОУН (січень – грудень 1951), 55 арк.

153. Спр. 135. «Особлива папка». Листування з обкомом партії та органами соцбезпеки з питань боротьби з ОУН (почато 20.01.1952 – закінчено 2.12.1952), 33 арк.

**Фонд П-23. Ланчинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

154. Спр. 4. Відомості про пропагандистську та агітаційну роботу райкому партії за 1944 рік, 42 арк.

155. Спр. 50. Доповідні записки про боротьбу з ОУН за 1949 рік («Особлива папка»), 79 арк.

**Фонд П-24. Лисецький районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

156. Спр. 9. Доповідні записки та інформації до Станіславського обкому партії, 9 арк.

157. Спр. 36. Довідки, інформації про боротьбу з ОУН. списки осіб, які загинули від ОУН. Списки оунівців, які з'явилися з повинною за 1944-1946 роки, 126 арк.

158. Спр. 52. Доповідні записки про проведену роботу, про боротьбу з залишками ОУН. про розкрадання соціалістичної власності за 1947 рік, 76 арк.

159. Спр. 73. Листування з обкомом партії, райвідділом МДБ про проведення боротьби з підпіллям ОУН (січень – грудень 1948), 83 арк.

160. Спр. 78. Директивні вказівки обкому партії, інформації, донесення про боротьбу з ОУН. плани оперативних заходів про забезпечення державної безпеки за 1949 рік, 92 арк.

**Фонд П-25. Надвірнянський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

161. Спр. 6. Доповіді райкому партії в обком партії про роботу партії за 1944 рік, 128 арк.

162. Спр. 12. Списки номенклатурних працівників обкому та райкому партії за 1945 рік, 11 арк.

163. Спр. 20. Довідки військового відділу, листування з військовими організаціями, тсоавіахімом про діяльність ОУН (почато 7.11.1945 – закінчено 21.12.1945), 11 арк.

164. Спр. 22. Спецдонесення, доповідні записки в обком партії про діяльність ОУН за 1945 рік, 144 арк.

165. Спр. 43. Довідки, спецдонесення про діяльність ОУН і порушення законності за 1945 рік, 119 арк.

**Фонд П-26. Обертинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

166. Спр. 9. Доповідні записки з спецдонесеннями та листування з обкомом КП(б)У за 1944 рік, 16 арк.

167. Спр. 16. Листування з РВ НКВС з питань боротьби з ОУН (почато 24.08.1944 – закінчено 10.01.1945), 19 арк.

168. Спр. 25. Інформації з питань роботи органів РВ НКВС (почато 26.02.1945 – закінчено 27.12.1945), 64 арк.

169. Спр. 38. Інформації з питань боротьби з антирадянськими елементами та бандитизмом за 1946 рік, 70 арк.

170. Спр. 51. Інформації з питань боротьби з антирадянськими елементами та бандитизмом за 1947 рік, 44 арк.

171. Спр. 71. Листування з РВ МДБ про боротьбу з ОУН (почато 1.01.1948 – закінчено 12.10.1948), 52 арк.

172. Спр. 90. Листування з РВ МДБ про боротьбу з ОУН (почато 7.01.1949 – закінчено 30.11.1949), 32 арк.

173. Спр. 108. Листування з РВ МДБ та прокуратурою з питань порушення радянської законності (почато 3.02.1950 – закінчено 25.09.1950), 69 арк.

**Фонд П-27. Отинійський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

174. Спр. 17. Інформації обкому партії про роботу райкому партії за 1944 рік, 29 арк.

175. Спр. 21. Директивні вказівки обкому партії про боротьбу з ОУН. Плани робіт, заходи та звіти про боротьбу з ОУН в районі (почато 15.01.1945 – закінчено 25.12.1945), 110 арк.

176. Спр. 41. Директивні вказівки обкому партії про боротьбу з ОУН. Плани робіт, заходи та звіти про боротьбу з ОУН (почато 17.01.1946 – закінчено 24.12.1946), 63 арк.

177. Спр. 75. Рішення бюро райкому партії, інформації та звіти про боротьбу з ОУН (почато 26.01.1948 – закінчено 2.12.1948), 48 арк.

178. Спр. 92. Рішення бюро райкому партії, інформації та звіти про боротьбу з ОУН (почато 17.01.1949 – закінчено 27.12.1949), 90 арк.

179. Спр. 146. Плани агентурно-оперативних заходів апарату РВ МДБ на 1951 рік. Компрометуючі документи, 13 арк.

**Фонд П-28. Перегінський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

180. Спр. 13. Інформації, доповідні райкому партії та інші документи про боротьбу з ОУН («Особлива папка»), 28 арк.

181. Спр. 19. Інформації, доповідні райкому партії та інші документи про боротьбу з ОУН («Особлива папка»), 160 арк.

**Фонд П-29. Печеніжинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

182. Спр. 18. Директивні вказівки обкому партії з питань пропаганди і агітації, культури, мистецтва. Відомості та звіти відділу пропаганди і агітації про проведену роботу в районі за 1946 рік, 94 арк.

**Фонд П-30. Рогатинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

183. Спр. 9. Політінформації в обком партії з питань господарського стану району, політмасової та культосвітньої роботи, про дії ОУН за 1944 рік, 34 арк.

184. Спр. 89. Протоколи №№ 4, 11, 16, 24, 25 засідань бюро («Особлива папка») (почато 15.02.1950 – закінчено 25.09.1950), 16 арк.

**Фонд П-31. Рожнятівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

185. Спр. 11. Спецдонесення в обком партії про боротьбу з українсько-німецькими націоналістами за 1944 рік, 13 арк.

186. Спр. 35. Окрема папка: директивні вказівки обкому партії та політінформації райкому партії про проведену боротьбу з українсько-німецькими націоналістами за 1946 рік, 21 арк.

187. Спр. 53. Спецдонесення та інформації про бандпрояви. Довідки РВ МДБ про проведення заходів для боротьби з ОУН за 1947 рік, 33 арк.

188. Спр. 54. Доповідні записки в обком партії про боротьбу з ОУН за 1947 рік, 14 арк.

189. Спр. 59. Директивні вказівки з питань порядку ведення та зберігання таємних документів, які не підлягають поверненню, довідки, донесення про бандпрояви в районі за 1948 рік, 87 арк.

190. Спр. 67. Доповідні записки в обком партії про боротьбу з ОУН. план оперативних заходів по ліквідації проявів бандитизму в Рожнятівському районі за 1948 рік, 87 арк.

191. Спр. 77. Доповідні записки в обком партії про боротьбу з ОУН, протокол засідання бюро № 27-а (почато 18.01.1949 – закінчено 13.12.1949), 56 арк.

192. Спр. 123. Протоколи закритого засідання бюро № 26-а, № 29-а. довідка про ліквідацію оунівського підпілля Перегінським РВ МДБ (почато 10.03.1951 – закінчено 20.12.1951), 53 арк.

193. Спр. 138. Довідка про кількість озброєних бійців ОУН на території району станом на 15 травня, протокол засідання бюро № 28-а (почато 5.02.1952 – закінчено 30.12.1952), 37 арк.

**Фонд П-32. Снятинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

194. Спр. 29. Інформації відділу пропаганди та агітації в обком партії про вибори до Верховної Ради СРСР. Статистичні звіти про стан масово-політичної роботи в районі за 1946 рік, 80 арк.

195. Спр. 59. Інформації райкому в обком партії про діяльність ОУН за 1948 рік, 29 арк.

196. Спр. 97. Листування з обкомом партії з питань боротьби з антирадянськими елементами, ОУН («Особлива папка») (почато 13.01.1949 – закінчено 14.10.1949), 21 арк.

197. Спр. 141. Листування з обкомом партії з питань боротьби з антирадянськими елементами, ОУН («Особлива папка») (почато 18.02.1950 – закінчено 27.11.1950), 6 арк.

198. Спр. 183. Листування з питань боротьби з антирадянськими елементами, ОУН («Особлива папка») (почато 15.01.1951 – закінчено 1.11.1951), 32 арк.

**Фонд П-33. Солотвинський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

199. Спр. 11. Спецдонесення та інформації в обком партії про боротьбу з ОУН за 1945 рік, 103 арк.

200. Спр. 27. Спецдонесення та інформації в обком партії про боротьбу з ОУН за 1946 рік, 48 арк.

201. Спр. 59. Спецдонесення та інформації в обком партії про боротьбу з ОУН за 1948 рік, 98 арк.

202. Спр. 77. Спецдонесення та інформації в обком партії про боротьбу з ОУН за 1949 рік, 78 арк.

203. Спр. 100. Листування з органами МДБ по питаннях боротьби з ОУН (почато 17.02.1950 – закінчено 20.11.1950), 60 арк.

204. Спр. 134. Листування з органами МДБ по питаннях боротьби з ОУН (почато 3.01.1952 – закінчено 3.11.1952), 9 арк.

**Фонд П-35. Тлумацький районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

205. Спр. 45. Протокол засідання бюро, постанови райкому партії. Доповідні записки, довідки, спецповідомлення про діяльність ОУН на території району за 1949 рік, 35 арк.

206. Спр. 83. Протоколи засідань бюро («Особлива папка») (почато 29.04.1950 – закінчено 13.07.1952), 30 арк.

**Фонд П-36. Тисменицький районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

207. Спр. 12. Документи з питань роботи з ОУН за 1944 рік («Особлива папка»), 14 арк.

208. Спр. 24. Протоколи засідань райкому партії з питань боротьби з ОУН (почато 10.07.1945 – закінчено 12.09.1945), 4 арк.

209. Спр. 26. Інформації в обком партії секретаря райкому партії про посилення боротьби з ОУН за 1945 рік, 7 арк.

210. Спр. 27. Документи з питань боротьби з ОУН за 1945 рік («Особлива папка»), 60 арк.

211. Спр. 42. Доповідні записки в обком партії секретаря райкому партії про стан боротьби з ОУН за 1946 рік, 37 арк.

212. Спр. 43. Доповідні записки та плани начальника РВ МВС в райком партії про ліквідацію ОУН в районі за 1946 рік, 63 арк.

213. Спр. 74. Довідки РВ МДБ в райком партії про проведення операцій по селах району за 1948 рік, 28 арк.

214. Спр. 75. Інформації в обком партії секретаря райкому партії про дії ОУН в районі за 1948 рік (почато 15.01.1948 – закінчено 5.10.1948), 25 арк.

215. Спр. 87. Довідки РВ МДБ в райком партії про проведення операцій в селах району за 1949 рік, 35 арк.

216. Спр. 88. Доповідні записки секретаря та постанови райкому партії в обком партії про ліквідацію залишків ОУН в районі за 1949 рік, 33 арк.

217. Спр. 96. Спецдонесення секретаря та постанови райкому в обком партії про ліквідацію ОУН в районі за 1950 рік, 26 арк.

218. Спр. 97. Інформації РВ МДБ про ліквідацію ОУН в районі за 1950 рік, 23 арк.

**Фонд П-37. Чернелицький районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

219. Спр. 8. Особлива папка, 13 арк.

**Фонд П-38. Яблунівський районний комітет Комуністичної партії
(більшовиків) України**

Опис 1

220. Спр. 8. Політінформації і доповідні записки райкому партії в обком партії про проведену роботу по боротьбі з ОУН, господарсько-політичних питань за 1944 рік, 20 арк.

221. Спр. 19. Доповідні записки на ім'я секретаря РК КП(б)У про боротьбу з ОУН за 1945 рік, 16 арк.

222. Спр. 20. Витяги з протоколів та директиви обкому партії, постанови райкому партії, листування з питань роботи РВ МВС, РВ МДБ за 1945 рік, 19 арк.

223. Спр. 21. Витяги з протоколів, директивні вказівки обкому партії, доповідні записки та політінформації райкому партії про боротьбу з ОУН за 1945 рік («Особлива папка»), 27 арк.

224. Спр. 26. Директивні вказівки Центрального Комітету партії, обкому партії з питань боротьби з ОУН та доповідні записки секретаря райкому про проведену роботу за 1946 рік, 28 арк.

225. Спр. 44. Доповідні записки обкому партії на ім'я секретаря про роботу з ОУН за 1947 рік («Особлива папка»), 28 арк.

226. Спр. 59. Доповідні записки на ім'я секретаря обкому партії про боротьбу з ОУН за 1948 рік («Особлива папка»), 32 арк.

227. Спр. 78. Доповідні записки на ім'я секретаря обкому партії про боротьбу з ОУН за 1949 рік («Особлива папка»), 25 арк.

Фонд П-39. Яремчанський районний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

Опис 1

228. Спр. 30. Протокол № 7-а засідання бюро (14.09.1947), 18 арк.

229. Спр. 56. Протокол № 19-а засідання бюро (2.07.1948), 14 арк.

Фонд Р-753. Станіславський обласний військовий комісаріат

Опис 1

230. Спр. 63. Донесення міськрайвійськкоматів про терористичні акти і бандитизм (почато 10.01.1945 – закінчено 30.04.1945), 339 арк.

231. Спр. 64. Донесення міськрайвійськкоматів про терористичні акти і бандитизм (почато 26.04.1945 – закінчено 1.10.1945), 312 арк.

232. Спр. 65. Донесення міськрайвійськкоматів про терористичні акти і бандитизм (почато 2.10.1945 – закінчено 31.12.1945), 110 арк.

233. Спр. 72. Донесення міськрайвійськкоматів про терористичні акти і бандитизм (почато 7.01.1946 – закінчено 31.12.1946), 314 арк.

234. Спр. 76. Донесення міськрайвійськкоматів про бандпрояви бандерівських банд по Станіславській області (почато 5.01.1947 – закінчено 26.11.1947), 133 арк.

235. Спр. 83. Донесення міськрайвійськкоматів про бандпрояви українсько-німецьких націоналістів на території області (почато 28.01.1948 – закінчено 31.12.1948), 187 арк.

236. Спр. 91. Донесення про бандпрояви українсько-німецьких націоналістів в області (почато 6.01.1949 – закінчено 27.12.1949), 151 арк.

237. Спр. 95. Донесення про бандпрояви на території області (почато 4.01.1950 – закінчено 13.11.1950), 70 арк.

238. Спр. 103. Донесення про бандпрояви на території області (почато 16.02.1951 – закінчено 22.10.1951), 22 арк.

239. Спр. 112. Донесення про бандпрояви на території області (почато 9.02.1952 – закінчено 2.11.1952), 30 арк.

240. Спр. 136. Донесення про бандпрояви на території області (почато 17.05.1956 – закінчено 9.06.1956), 4 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Фонд 3834. Львівський обласний провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західноукраїнських землях

Опис 1

241. Спр. 4. Копії наказів і розпоряджень Української Повстанської Армії «Західний Замок» (почато 25.11.1944 – закінчено 30.01.1945), 8 арк.

Фонд 3836. З'єднання західних груп Української повстанської армії УПА-Захід

Опис 1

242. Спр. 68. Листування керівників різних проводів ОУН «Робера», «Максима», «Віталія», «Нестора» (розпочато 14.08.1943 – закінчено 27.08.1946), 104 арк.

243. Спр. 69. Копії наказів керівництва «УПА-Захід» та звіти групи «Карпати» (розпочато 5.12.1944 – закінчено 7.12.1945), 32 арк.

244. Спр. 70. Переклад на російську мову наказів командира УПА-Захід «Шелеста» від 28 квітня 1945 р. (почато 28.04.1945 – закінчено 28.04.1945), 10 арк.

І.2. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

245. Андрусак В – «Різун». Як перемагати. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. 28 с.

246. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох кн. Київ: Либідь, 1994. Кн. 2. 688 с.

247. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / підготували Ярослав Лялька, Петро Максимчук, Іван Патер та ін. Львів: Просвіта, 1993. Кн. 1. 800 с.

248. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / підготували Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич та ін. Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. Кн. 2. 664 с.

249. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 3. Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА 1947—1950 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1947—1948) / відп. ред. Є Штендера, співред. П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1978. Кн. 1. 272 с.

250. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 4. Чорний Ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА 1947—1950 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1948—1950) / відп. ред. Є Штендера, співред. П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1979. Кн. 2. 288 с.

251. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 9. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали / ред.-кол. Є. Штендера, П. Потічний. – Торонто: Літопис УПА, 1982. Кн. 2. 1946—1948. 520 с.

252. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 18. Група УПА «Говерля». Документи, звіти та офіційні публікації / упоряд. Петро Содоль. Торонто: Літопис УПА, 1990. Кн. 1. 328 с.

253. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 19. Група УПА «Говерля». Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / упоряд. Петро Содоль. Торонто—Львів: Літопис УПА, 1992. Кн. 2. 360 с.

254. Літопис Української Повстанської Армії. Т. 42. Літопис УПА Історія. Документи і Матеріяли / ред. Петро Потічний. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2004. 430 с.

255. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 1. Видання Головного Командування УПА / упоряд. Олександр Вовк, Василь Галаса, Юрій Черченко. Київ—Торонто: Літопис УПА, 1995. 482 с.

256. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943-1959 / упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко, Юрій Черченко. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2001. 650 с.

257. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2002. Кн. 1. 1943-1945. 596 с.

258. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. – Київ—Торонто: Літопис УПА, 2002. Кн. 2. 1946-1947. 572 с.

259. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко, Катерина Абрамова. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2003. Кн. 3. 1948. 523 с.

260. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС-МДБ-КДБ (1943-1959) / упоряд. Михайло Деркач, Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2003. Кн. 4. 1949-1959. 716 с.

261. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА / упоряд. Олександр Іщук, Сергій Кокін. 1944-1945. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2007. 912 с.

262. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 12. Воєнна округа УПА «Буг»: Документи і матеріали. 1943-1952 / упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2009. Кн. 1. 800 с.

263. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 13. Воєнна округа УПА «Буг»: Документи і матеріали. 1943-1952 / упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2009. Кн. 2. 1232 с.

264. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 15. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля : протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1945—1954 / упоряд. С. Власенко, С. Кокін. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2011. Кн. 2. 840 с.

265. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 20. Воєнна округа УПА «Лисоня». 1943-1952. Документи і матеріали / упоряд. Сергій Воляннюк. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2012. 848 с.

266. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія Т. 22. Станиславівська округа ОУН: документи і матеріали 1945—1952 / упоряд. Дмитро Проданик, Степан Лесів. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2013. 1376 с.
267. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 25. Коломийська округа ОУН: документи і матеріали 1945—1952 / упоряд. Дмитро Проданик, Василь Гуменюк. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2015. 1104 с.
268. Матеріали та документи Служби Безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / упоряд. Лисенко Олександр, Патриляк Іван. Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 254 с.
269. НКВД-МВД в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Белоруссии и Прибалтике (1939-1956) . Сборник документов / составители: Владимирцев Н. И., Кокурин А. И. Москва: Объединенная редакция МВД России, 2008. 640 с.
270. Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Т. V. Москва: Кучково поле, 2007. Кн. 2. Границы СССР восстановлены (1 июля – 31 декабря 1944 г.). 896 с.
271. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов. Учебное пособие / ред. Нечипоренко П. Москва, 1978. 200 с.
272. Повседневность террора: Деятельность националистических формирований в западных регионах СССР / сост. А. Дюков и др. Москва, 2009. Кн. 1. Западная Украина, февраль-июнь 1945 года. 232 с.
273. Подрывная деятельность украинских буржуазных националистов и борьба с ними органов государственной безопасности. Учебный материал / сост. Бурдин Л., Хамазюк И., Прудько С., Кулешов Н. Москва, 1955. 168 с.
274. Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – «Хмеля» / ред. і упор. Р. Забілій. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 424 с.

275. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944—1953 рр. Нові документи і матеріали. Київ: Дніпро, 1998. 944 с.
276. Сергійчук В. Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА. Вид друге, допов. Київ: ПП Сергійчук М.І., 2006. 184 с.
277. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939—1955 рр. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 840 с.
278. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы / под ред. А. Н. Артизова. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 1. 1939-1943. 878 с.
279. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы / под ред. А. Н. Артизова. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. Т. 2. 1944-1945. 1167 с.
280. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2009. Кн. 1. 1939—1945. 600 с.
281. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2010. Кн. 2. 1945—1946. 696 с.
282. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2011. Кн. 3. 1947—1957. 768 с.

І.З. СПОГАДИ

283. Андрусяк М. Брати вогню. Коломия: Вік, 2004. 534 с.
284. Андрусяк М. Брати грому. Коломия: Вік, 2005. 832 с.
285. Андрусяк М. Брати просторів. Коломия: Вік, 2007. 840 с.
286. Андрусяк М. Грані болю. Документальні оповіді про УПА. Коломия: Вік, 1994. 198 с.

287. Ветеран СМЕРШ о бандеровцях: палачей нам добить не дали. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.kramola.info/vesti/metody-genocida/veteran-smersh-o-banderovcakh-palachej-nam-dobit-ne-dali> (.07.11.2016). Назва з екрану.

288. В рядах УПА. Збірка споминів бувших вояків Української Повстанської Армії / зредагували д-р Петро Мірчук і В. Давиденко. Нью-Йорк, 1957. 352 с.

289. Гаргат В. Повернення до Чорного лісу. Спогади українського повстанця Одчайдуха. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2004. 228 с.

290. Допіра Б. «Сіроманці». Відділ окремого призначення. Львів: НВФ «Українські технології», 2003. 272 с.

291. Жуков В. М. На невидимом фронті. [Електронний ресурс]. URL: http://vvmvd.ru/istoriya/vospominaniya/vospominaniya_515.html (07.11.2016). Назва з екрану.

292. Захарків І. Щоденник курсанта старшинської школи УПА «Олені» // Визвольний шлях. 2004. Кн. 3. С. 65-78.

293. Зеленчук М. Останні сальви. Київ, 1992. 26 с.

294. Інтерв'ю с карателем: «Бандеровці в плен не сдавались!». Солдат НКВД розказав, як знищували Западну Україну. [Електронний ресурс]. URL: <http://sensor.net.ua/resonance/298304> (07.11.2016). Назва з екрану.

295. Калинин Виталий Семенович. Опубликовано 15 апреля 2012 года. [Електронний ресурс]. URL: <http://iremember.ru/memoirs/grazhdanskie/kalinin-vitaliy-semenovich> (07.11.2016). Назва з екрану.

296. Копись В. Мої роки, моє життя належить Україні. Дрогобич: Відродження, 2004. 408 с.

297. Мак Б. [Михальчук]. Василь Сидор і справа його життя. Тернопіль, 1996. 28 с.

298. Мельник Петро [сотник УПА П. Хмара]. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943-1945). Перша частина / [упоряд. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. Калуш: Карпатський акцент, 2014. 272 с.

299. Момот В. Сповідь «Невмирущого». Львів: Сполом, 2004. 268 с.
300. Савчук П. З неволі до волі: [спогади члена ОУН родом з с. Дубівці]. Івано-Франківськ, 2001. 317 с.
301. Судоплатов П. Спецоперації. Луб'янка и Кремль 1930–1950 годы. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 1997. 316 с.
302. Федорівський С. Нотатки повстанця. Нью-Йорк: Прометей, 1962. 208 с.
303. Чекисты рассказывают / [Сост. В. Листов]. Москва: Советская Россия, 1987. Кн. 7. 320 с.

II. МОНОГРАФІЇ ТА СТАТТІ

304. Андрусяк М. За межею повернення. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/society/za-mezheju-povernennja-1/> (21.05.2015). Назва з екрану.
305. Андрусяк М. Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА «Гуцульщина»: Історико-біографічне дослідження. Коломия: Вік, 2005. 80 с.
306. Андрухів І., Любінець І. Боротьба органів радянської влади проти збройних формувань ОУН та УПА на теренах Станіславської (Івано-Франківської) області в 40-50-х роках ХХ ст. // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Серія: історія. Одеса: Астропринт, 2008. Вип. 11. С. 119–133.
307. Андрухів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939—1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Рівне—Івано-Франківськ: Таля, 2001. 335 с.
308. Бабій В. Історія села Похівка. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002. 72 с.
309. Бабій В., Пронь В. Лесівка – перлина Чорного лісу: Історико-культурний збірник. Івано-Франківськ, 2002. 68 с.

310. Баран В. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946–1955 рр.) // Економічна історія України: Історико-економічне дослідження в 2 т. Т. 2. Київ: Ніка-Центр, 2011. С. 366–405.
311. Бедрій А. ОУН і УПА. Нью-Йорк—Лондон—Мюнхен—Торонто: Українська центральна інформаційна служба, 1983. 64 с.
312. Безносюк О. Винищувальні батальйони в боротьбі проти збройних формувань ОУН і УПА на теренах Станіславщини в 1944—1945 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 364-371.
313. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2-х кн. Київ: Либідь, 1994. Кн. 1. 432 с.
314. Білас І. Під видом бандитів УПА. Трускавець, 1992. 16 с.
315. Бода Б. Історія села братів Ліїв [Деліїв]. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 100 с.
316. Близнюк В. Безсмертні герої: Визвольні змагання ОУН-УПА на Гуцульщині 1944-1955 рр. Кути, 2004. 165 с.
317. Боднар М. Сотенний політвиховник «Гак» // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1997. Вип. 37. Липень. С. 2.
318. Бутковський І. Організаційна структура УПА // До зброї. Журнал української військово-політичної думки. 1954. Вип. 24 (37). Вересень. С. 1-8.
319. Вахула М. Радянські каральні органи МДБ на території Львівської області в 1947–1950-х рр. [Електронний ресурс]. URL: <http://bandera.lviv.ua/?p=816> (27.02.2015). Назва з екрану.
320. Верменич Я. Нова локальна історія та історична регіоналістика : експлікація термінів // Регіональна історія України: Збірник наукових статей. Київ: Інститут історії НАН України, 2007. Вип. 1. С. 13-28.
321. Веденеев Д. Легендированные группы УПА // Однострій. Військово-історичний журнал. 2000. № 5. С. 19-24.

322. Веденєєв Д. Військово-польова жандармерія – спеціальний орган Української повстанської Армії. [Електронний ресурс] URL: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_02_4.htm (21.03.2015). Назва з екрану.
323. Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН і УПА та радянських сил спецоперацій. 1945-1980-ті роки. Київ: К.І.С., 2007. 568 с.
324. Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920 – 1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.
325. Веденєєв Д., Биструхін Г. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940 – 1950-ті роки. Київ: К.І.С., 2006. 568 с.
326. Веденєєв Д., Шевченко С. Розвіяні міфи. Історичні нариси і статті. Київ: Фенікс, 2010 576 с.
327. Гадамер Г.-Г. Істина і метод. У 2 т. Київ: Юніверс, 2000. Т. 2. Герменевтика II: доповнення. 478 с.
328. Галан Я. Вибрані твори. Львів: Каменярь, 1987. 212 с.
329. Гандзюк Р. Розстріляне село [Курів]. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 44 с.
330. Гачинський М. Нарис з історії села Петрова. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 516 с.
331. Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. Санкт-Петербург: Издательский дом «Нева», 2004. 416 с.
332. Гончарук Г. Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944-1953 годов: Монография. Одесса: Астропринт, 2004. 344 с.
333. Гончарук Г. Расправа. Украинское Повстанчество в советских документах 1954-1954 годов. Часть вторая. Одесса: Астропринт, 2006. 392 с.
334. Грабовецький В. Грабівка: Літопис оселі над Луквою. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 256 с.

335. Грабовецький В. Іванівці : Літопис села над Прутом: до 485-річчя заснування. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 264 с.
336. «Грім» - полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали / [упоряд. Р. Грицьків]. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2008. Кн. 5. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
337. Гук В. Церківна і Станківці: Історико-етнографічний нарис. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 640 с.
338. Дах, Ганс фон. Тотальний опір: інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 1 / пер. з нім. Христина Назаркевич; наук. ред. укр. видання Олег Фешовець. Львів: Астролябія, 2014. 160 с. + 6 с.
339. Дах, Ганс фон. Тотальний опір: інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 2 / пер. з нім. Христина Назаркевич; наук. ред. укр. видання Олег Фешовець. Львів : Астролябія, 2014. 224 с.
340. Дем'ян Г. Бандерівці. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2000. Кн. 1. 130 с.
341. Дзюбан О. Документ про агентурну роботу спецслужб СРСР проти українського національно-визвольного руху // Український визвольний рух. Львів: Мс, 2003. Збірник 1. С. 14-26.
342. Дмитрук К. Безбатченки. Правда про участь буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Львів: Каменяр, 1972. 223 с.
343. Дмитрук К. В одній імперіалістичній упряжці: Антинародна суть так званого «союзу» українського буржуазного націоналізму і уніатства. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1982. 49 с.
344. Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти: Документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. Київ: Дніпро, 1982. 397 с.
345. Дмитрук К. Приречені: Буржуазні націоналісти та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. Львів: Каменяр, 1981. 327 с.

346. Дрозд Р., Гальчак Б. Історія українців у Польщі в 1921–1989 роках / пер. з пол. І. Мусієнко. 3-тє вид., випр., допов. Харків: Золоті сторінки, 2013. 272 с.
347. Єфименко В. Феномен зрадництва серед працівників спеціального підрозділу ОУН(б): випадковість чи закономірність? // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2007. № 2 (29). С. 171-189.
348. Забілий Р. Історія на замовлення? (Іваненко В., Якунін В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії і методології. – Дніпропетровськ: АРТ-ПЕРС, 2006. – 423 с.) // Український визвольний рух. Львів: Мс, 2007. Збірник 9. С. 300-309.
349. Забілий Р. Нарис історії куреня «Скажених» // Український визвольний рух. Львів: Мс, 2003. Збірник 1. С. 125-143.
350. Забілий Р. Підготовка та забезпечення маршів і постоїв рейдуєчих відділів УПА // Український визвольний рух. Львів: Мс, 2006. Збірник 6. С. 170-184.
351. Забілий Р. Полковник УПА Степан Фрасуляк – «Хмель» // Український визвольний рух. Львів: Мс, 2005. Збірник 5. С. 192-203.
352. Заведнюк В. Українські герої визвольних змагань (1917—1950). Тернопіль: Воля, 2004. 520 с.
353. Закономірності та тенденції виникнення, розвитку і зміни історичних типів держави і права. [Електронний ресурс]. URL: <http://userdocs.ru/pravo/88881/index.html?page=10> (27.02.2015). Назва з екрану.
354. Іваненко В., Якунін В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2006. 424 с.
355. Іванишин П. Національно-екзистенційна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти). Дрогобич: Відродження, 2005. 308 с.
356. Іващук В. Історико-політичні аспекти визнання УПА воюючою стороною у II світовій війні // Наукові записки Тернопільського державного

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія». 2002. Випуск 3. С. 41-46.

357. Ільницький В. До питання функціонування референтури пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН (1945-1952 // Українознавчий альманах. Київ—Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2013. Вип. 13. С. 73-78.

358. Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2012. Кн. 21. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).

359. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945—1954). Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.

360. Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї // Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 13. С. 21-45.

361. Історія українського війська (1917-1995) / [упоряд. Я. Р. Дашкевич]. Львів: Світ, 1996. 840 с.

362. Ішук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. Коломия: Вік, 2010. 196 с.

363. Ішук О. До 100-річчя від дня народження заступника головного командира УПА Романа Кравчука. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.cdvr.org.ua/content> (19.05.2015). Назва з екрану.

364. Ішук О., Іванченко В. Життєвий шлях Галини Голояд – «Марти Гай». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2010. Кн. 10. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).

365. Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боеслава». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2010. Кн. 9. 139 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).

366. Ішук О., Ніколаєва Н. Застосування радянськими спецслужбами допоміжних засобів у боротьбі з підпіллям ОУН та УПА // Український визвольний рух. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. Збірник 12. С. 134-163.

367. Іщук О. Колекція документів з історії ОУН і УПА в ГДА СБУ: ретроспектива і сучасність // Мандрівець. Всеукраїнський науковий журнал. 2011. № 2. С. 91-101.

368. Іщук О., Ніколаєва Н. Ліквідація органами Державної Безпеки УРСР підпільних типографій Організації Українських Націоналістів у 1944-1954 рр. Київ, 2007. 38 с.

369. Іщук О., Ніколаєва Н. Методи зашифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та їх розшифрування органами Державної Безпеки УРСР в 1944-1954 рр. Київ, 2007. 38 с.

370. Іщук О. Молодіжні організації ОУН (1939-1955 рр.). Львів—Торонто: Літопис УПА, 2011. Кн. 11. 944 с. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»).

371. Іщук О. Розшук органами Державної Безпеки УРСР керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) Петра Федуну у 1944-1951 рр. Київ, 2008. 66 с.

372. Карпів Й. Клубівці: Нариси з історії села. Івано-Франківськ: Сімик, 2001. 292 с.

373. Кентій А. Документи ОУН та УПА у фондах ЦДАГО України // Український історичний журнал. 2011. № 2. С. 202-222.

374. Кентій А. Нарис історії Організації Українських Націоналістів (1929-1941 рр.). – Київ: Інститут історії України НАН України, 1998. 200 с.

375. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1944-1945 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 210 с.

376. Кентій А. Українська Повстанська Армія в 1946-1946 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 111 с.

377. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50 років ХХ століття. Львів: ЛДУ імені Івана Франка, 2000. 304 с.

378. Ковалик В. Репресивні дії органів НКВС проти УПА на теренах Станіславщини в 1944 році // Сторінки воєнної історії. Науковий вісник Інституту історії НАН України. 2006. Вип. 11. С. 229-234.

379. Ковалик В. Суспільно-політична ситуація на теренах Опілля в 1944-1950 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 371-375.
380. Ковалишин Я. Шуміли ялини зелені // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1994. Вип. 5. Вересень. с. 2.
381. Когут М. Герої не вмирають. Художньо-документальні нариси. Спогади. Дрогобич: Відродження, 2001. Кн. 1. 62 с.
382. Когут М. Герої не вмирають. Нарис. Спогади. Калуш, 2003. Кн. 4. 52 с.
383. Когут М. Герої не вмирають. Документальні матеріали. Калуш: Артєкс, 2003. Кн. 5. 52 с.
384. Когут М. Командир Різун. Дрогобич: Відродження, 2001. 38 с.
385. Когут М. Копанки. Історія села, долі людей. Калуш: Копі-центр, 2010. 148 с.
386. Когут М. Підгірки: Минуле і сучасне. Дрогобич: Відродження, 2000. 163 с.
387. Когут М. Повстанська доля Байрака. Дрогобич: Відродження, 1999. 48 с.
388. Когуч Б. Нариси з історії села Павелча (Павлівки). Івано-Франківськ: Лік, 1998. 260 с.
389. Когуч І. Павло Когуч – сотенний УПА. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2008. 74 с.
390. Коретчук Я., Ганцюк П. Командири відділів ТВ 22 УПА «Чорний Ліс». Торонто—Львів: Літопис УПА, 2011. Кн. 27. 112 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
391. Коритко Р. Букачівці – Опільське містечко на берегах Свіржа. Львів: Тріада плюс, 2014. 675 с.
392. Коритко Р. Данильче – село Опільської землі: Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Тріада плюс, 2005. 421с.

393. Коритко Р. Добринів – село мальовничого Опілля. Львів: Тріада плюс, 2004. 416 с.
394. Коритко Р. Кліщівна – лісове село Опільського краю. Львів: Тріада плюс, 2010. 529 с.
395. Коритко Р. Липівка, Кривня, Воронів – Опільські села над Гнилою Липою. Львів: Тріада плюс, 2007. 704 с.
396. Коритко Р. Опільське село Черче. Історико-епічний нарис. Львів: Універсум, 1997. 240 с.
397. Коритко Р. Пуків – героїчне село Рогатинського Опілля. Львів: Тріада плюс, 2009. 816 с.
398. Коритко Р. Путятинці – Опільське село над Студеним Потокком: Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Тріада плюс, 2008. 508 с.
399. Коритко Р. Стратин – село Опільського краю: Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Тріада плюс, 2003. 248 с.
400. Коритко Р. Чесники – давнє село Опільського краю: Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Тріада плюс, 2005. 385 с.
401. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні / ред. львівського видання О. Романів, пер. з фр. Р. Осадчука. Париж—Нью-Йорк—Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, 1993. 684 с.
402. Космина В. Проблеми методології цивілізаційного аналізу історичного процесу. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2001. 310 с.
403. Криськів В. Рейди УПА-Захід / В. Криськів. Стрий, 2004. 104 с.
404. Кульгавець Х. Винищувальні батальйони та групи охорони громадського порядку у боротьбі з націоналістичним підпіллям у західних областях УРСР (1944-1950 рр.) // Форум права. 2009. № 3. С. 373-382.
405. Кусень Б. Слово про Євгена Смика // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1996. Вип. 21. Березень. С. 1.

406. Лесів С. Василів Ілля – «Гамалія» - районний провідник підпілля ОУН Калущини. [Електронний ресурс]. URL: <http://kalusz.io.ua/s120168> (16.05.2015). Назва з екрану.

407. Лесів С., Лесів Г. Діяльність АБГ на Станіславщині у 1949-1950 роках. [Електронний ресурс]. URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&entry=20&showItem=38> (16.05.2015). Назва з екрану.

408. Лесів С. Заходи МДБ щодо ліквідації підпілля ОУН на теренах Калуської округи в 1951-1952 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. № 24. С. 185-195.

409. Лесів С. Провідник «Шпак». [Електронний ресурс]. URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&entry=20&showItem=26> (21.05.2015). Назва з екрану.

410. Лесів С. Референт ОУН «Дністровий». [Електронний ресурс] URL: <http://museum-bandera.if.ua/main.php?m0prm=6&showItem> (04.03.2015). Назва з екрану.

411. Маланюк В. Історія села Цуцилів [літ. ред. Я. Дорошенко; рецензент Б.Гаврилів]. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 128 с.

412. Манзуренко В., Гуменюк В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. Львів—Рівне: Однострій, 2007. 56 с.

413. Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Карпатського крайового проводу ОУН (1945-1954) // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник / [ред.. Олег Баган]. Дрогобич: Посвіт, 2009. Вип. I. С. 50-60.

414. Масляк П. Село край забутого шляху: Нарис історії с. Бринь. Івано-Франківськ: Плай, 1999. 128 с.

415. Мельник В. Весною сорок п'ятого // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1995. Вип. 12. Квітень. С. 1.

416. Мизак Н. Поцілунок Юди. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА. Чернівці: Прут, 2011. 222 с. (Додаток до серії «За тебе, свята Україно». Кн. 9).
417. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 – 1952. Документи і матеріали. Мюнхен, 1953. 320 с.
418. Момот В. Рідне – славне село Богородиці: Історико-краєзнавчий нарис про с. Старі Богородчани та жмут спогадів з повстанської доби. Львів: Укр. технології, 2005. 295 с.
419. Мороз В. Вступ // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 12. Воєнна округа УПА «Буг» : Документи і матеріали. 1943-1952 / [упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк]. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2009. Кн. 1. 800 с.
420. Москаль Р. Останній бій УПА. Тернопільщина, 1960 рік. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.istpravda.com.ua> (25.05.2015). Назва з екрану.
421. Москаль Р. Чи знайшов «Шувар» золото ОУН у Рогатинському лісі?. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.history.iv-fr.net/article.php?id=1127> (19.04.2015). Назва з екрану.
422. Непеляк Є. Перерісль: Історичний нарис від найдавніших часів до 1990 р. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. Т. 1. 263 с.
423. Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати...». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі / відп. ред. П. Й. Потічний. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2007. Кн. 8. 928 с. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»).
424. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / [за ред. С. Кульчицького]. Київ: Інститут історії України НАН України 2005. 506 с.
425. Паньків М. Схрони, криївки і бункери ОУН-УПА. Документи. Спогади. Короткі біографії. До 70-річчя УПА. Коломия: Вік, 2012. 192 с.

426. Папакін Г. Джерела з історії ОУН та УПА: проблеми класифікації, зміст документів повстанського походження // Український історичний журнал. 2012. № 4. С. 154-171.

427. Пелешок М. Спогади вояків УПА як джерело до вивчення старшинських кадрів її нижчої ланки // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Луцьк, 2007. Вип. 13. С. 130-135.

428. Покришка М. За волю України // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1994. Вип. 2. Червень. С. 4.

429. Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. – Київ, 2010. – 182 с.

430. Проданик Д. Вступ // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 25. Коломийська округа ОУН : документи і матеріали 1945—1952 / [упоряд. Дмитро Проданик, Василь Гуменюк]. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2015. 1104 с.

431. Проданик Д. Вступ // Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 22. Станіславівська округа ОУН. документи і матеріали 1945—1952 / [упоряд. Дмитро Проданик, Степан Лесів]. Київ—Торонто: Літопис УПА, 2013. 1376 с.

432. Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака – «Ворона». Торонто—Львів : Літопис УПА, 2011. Кн. 19. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).

433. Реєнт О. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу // Український історичний журнал. 1999. № 3. С. 3-22.

434. Розлуцький Н. Архів Станіславського обкому КП(б)У та архів Станіславського обласного військкомату як джерела до вивчення боротьби радянського режиму проти українського визвольного руху в 1944-1956 рр.: компаративний контекст джерелознавчого аналізу // Схід. Історичні науки. 2017. № 2 (148). Березень-квітень. С. 60-64.

435. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму з націоналістичним підпіллям у Богородчанському районі впродовж 1944 – 1951 рр. за документами Станіславському ОК КП(б)У та Богородчанського РК КП(б)У // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 206-213.

436. Розлуцький Н. Боротьба УПА з радянськими каральними органами на території Рогатинщини в 1944-1946 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2011. Ч. 18-19. С. 377-381.

437. Розлуцький Н. Географічні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 22. С. 182-191.

438. Розлуцький Н. Мир і війна сотника «Сокола» (до 60-ї річниці загибелі). [Електронний ресурс] URL: <http://www.galychyna.if.ua/publication/ukrainism/mir-i-viina-sotnika-sokola> (25.05.2015). Назва з екрану.

439. Розлуцький Н. Фонд Станіславського обкому КП(б)У в ДАІФО як джерело до вивчення історії визвольної боротьби українців у 1944-1960-х рр. на території Станіславської області // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 24. С. 298-303.

440. Романюк М. Петро Федун – «Полтава» - провідний ідеолог ОУН та УПА. Торонто—Львів: Літопис УПА, 2009. Кн. 6. 126 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).

441. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 519 с.

442. Савчук П. Дубівці (з історії одного села). Київ, 1996. 71 с.

443. Сав'юк М. Ковалівка. Війна і людські долі. Коломия: Вік, 1999. 80 с.

444. Саченко В. Українські буржуазні націоналісти на службі американського імперіалізму (По сторінках „Ukrainian Quarterly” за 1956-1957 рр.) // Український історичний журнал. 1957. № 3. С. 138-146.
445. Сеньків М. Боротьба західноукраїнського селянства проти колективізації (1944-1952 рр.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник / [ред. кол. К.Кондратюк, В.Футала, Л.Зашкільняк та ін.]. Дрогобич: Вимір, 2002. Вип. VII. С. 448-462.
446. Сіреджук П. Космач у вогні визвольних змагань 40-50-х рр. ХХ ст. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 408-420.
447. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943—1949. Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 199 с.
448. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943—1949. Довідник другий. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 294 с.
449. Сотенний «Кос» / [редкол.] // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1995. Вип. 9. Січень. С. 3.
450. Стародубець Г. Винищувальні батальйони у західних областях України в 1944—1946 рр.: «Свої» чи «Чужі»? // Новітня доба / [відп. ред. Ігор Соляр]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2013. С. 62-73.
451. Старостяк І. Герої не здалися // Повстанець. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1995. Вип. 12. Квітень. – С. 2.
452. Сущук О. Використання винищувальних батальйонів радянськими карально-репресивними органами у боротьбі з ОУН та УПА на Волині (1944-1953). [Електронний ресурс] URL: <http://vuzlib.com/content/view/1669/52> (27.02.2015). Назва з екрану.
453. Тимів І. Бортники і Глуначчина 1939-1959 рр.: Дослідження, документи, матеріали. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2011. 491 с.
454. Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы / [под. общ. ред. А. Е. Тараса]. Москва—Минск: Харвест АСТ, 2000. 216 с.

455. Томин Ю., Кройтор В. Організаційна структура Української Повстанської Армії // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 282-291.
456. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. Київ: К.І.С., 2012. 400 с.
457. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович (відп. ред.), Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілий, А. Сова, П. Содоль. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 352 с.
458. Ухач, В. Державотворча діяльність УГВР – всеукраїнського верховного органу національно-визвольної боротьби 40-50 років ХХ століття (історіографічний дискурс) [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 4. С. 15-21.
459. Фіров П. Історія ОУН-УПА: події, факти, документи, коментарі. Лекції. Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2002. 192 с.
460. Харитон В. Нескорені Тучапи: Сторінки пам'яті про примусове переселення. Снятин: Прут Принт, 2010. 96 с.
461. Хто продав курінного «Шугая» [редкол.] // Вісник Братства УПА. Видання Рогатинської станиці Братства вояків УПА. 1994. Вип. 12. С. 3.
462. Цюп'як Р. Криваві сорокові: (Войнилів. 1939-1950 рр.). Калуш: Акцент, 2009. 207 с.
463. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 634-793.
464. Шаповал Ю. Війна після війни. [Електронний ресурс]. URL: http://warhistory.ukrlife.org/5_6_02_7.htm (10.03.2015). Назва з екрану.
465. Шульженко Б., Хамазюк И., Данько В. Украинские буржуазные националисты. Москва: Высшая школа Комитета государственной безопасности при Совете министров СРСР имени Ф. Дзержинского, 1963. 290 с.
466. Armstrong J. A. Ukrainian nationalism 1939-45. New-York: Columbia University Press, 1955. 320 p.

467. Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942-1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa 2006, Wyd. Instytut Studiów Politycznych PAN, Wyd. Rytm. 728 s.

468. Torzecki R. *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993 Wyd. PWN, 348 s.

469. Tys-Krokhmaluk Y. *UPA warfare in Ukraine / Yuriy Tys-Krokhmaluk*. – New York, 1972. – 450 p.

III. ДОВІДКОВІ ВИДАННЯ

470. Анна Когут. [Електронний ресурс]. URL: <http://mubis.com.ua> (24.05.2015). Назва з екрану.

471. *Армія безсмертних. Повстанські світлини* / [ред. Вятрович В. та Мороз В.] Львів: Мс, 2006. 220 с.

472. Борис М. *Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. 700 с.

473. *Верхоляк Дмитро Кузьмич*. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Верхоляк_Дмитро_Кузьмич (24.05.2015). Назва з екрану.

474. *Галузевий державний архів СБУ: Путівник* / [автори-упоряд. : В. М. Даниленко (відп. упоряд.) та ін.]. Харків: Право людини, 2009. 136 с.

475. Гуменюк В., Яким'юк С. *Повстанські світлини зі сховку Володимира Якимюка «Аскольда»*. Львів: ПП Сорока Т.Б., 2007. 144 с.

476. *Збройне підпілля ОУН: 20 вересня 1953 року (2)*. [Електронний ресурс]. URL: <http://deratisator.livejournal.com/500768.html> (24.05.2015). Назва з екрану.

477. *Квазіенциклопедія ОУН-УПА*. [Електронний ресурс]. URL: <http://oun-upa.national.org.ua/encyclopaedia/d.html> (21.03.2015). Назва з екрану.

478. *Літопис УПА*. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Літопис_УПА (31.10.2016). Назва з екрану.

479. Мороз В. Стежками Героїв 14. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.steger.com.ua/2008/05/14.html> (16.05.2015). Назва з екрану.
480. Музичук С., Марчук І. Українська Повстанча Армія // Бібліотека журналу «Однострій». Серія «Українські військові формування ХХ століття. Організація, уніформа, символіка». Рівне, 2006. 56 с.
481. Органи державної безпеки в Українській РСР. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Органи_державної_безпеки_в_Українській_РСР (27.02.2015). Назва з екрану.
482. Петров Н. В. Кто руководил органами госбезопасности, 1941-1954: Справочник / [Международ. О-во «Мемориал», РГАСПИ, ГАРФ, ЦА ФСБ России]. Москва: О-во «Мемориал»; «Звенья», 2010. 1008 с.
483. Рогатинщина : адміністративне положення в мережі ОУН (30-50-ті роки ХХ ст. [Електронний ресурс]. URL: <http://rogatyn.info/?m0prm=40&showItem=114> (15.05.2015). Назва з екрану.
484. Розлуцький Н., Хомчик В. Дружини Українських Націоналістів : біографічний довідник. Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2015. 108 с.
485. Самооборонні кущові відділи. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Самооборонні_Кущові_Відділи (06.03.2015). Назва з екрану.
486. Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза. Станиславская – Ивано-Франковская область. [Електронний ресурс]. URL: http://www.knowbysight.info/1_UKRA/00125.asp (27.02.2015). Назва з екрану.
487. Стежками Української Повстанської Армії: туристичний путівник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 200 с.
488. Сто найбільш переможних битв УПА з радянськими каральними військами. [Електронний ресурс]. URL: <http://politikan.com.ua/8/0/0/66484.htm> (18.02.2015). Назва з екрану.

489. Українська Повстанська Армія. Бойові дії УПА за 1943-1950 рр.– Видання ЗЧ ОУН, 1960. Частина друга. 445 с. (серія «Бібліотека українського підпільника»).

490. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. [Електронний ресурс]. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/stocks/?page=120&mode=stocks> (29.10.2017). – Назва з екрану.

IV. АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ

491. Безносюк О. П. Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944-1954 рр.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Переяслав-Хмельницький, 2008. 20 с.

492. Забілий Р. В. Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942—1949 рр.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Львів, 2015. 20 с.

493. Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945—1954): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук : 07.00.01 «Історія України». Львів, 2016. 40 с.

494. Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Київ, 2009. 20 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Розлуцький Н. Боротьба УПА з радянськими каральними органами на території Рогатинщини в 1944-1946 рр. // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2011. Ч. 18-19. С. 377-381.
2. Розлуцький Н. Боротьба радянського режиму з націоналістичним підпіллям у Богородчанському районі впродовж 1944 – 1951 рр. за документами Станіславському ОК КП(б)У та Богородчанського РК КП(б)У // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 206-213.
3. Розлуцький Н. Географічні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області // Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 22. С. 182-191.
4. Розлуцький Н. Фонд Станіславського обкому КП(б)У в ДАІФО як джерело до вивчення історії визвольної боротьби українців у 1944-1960-х рр. на території Станіславської області // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Ч. 24. С. 298-303.
5. Розлуцький Н. Архів Станіславського обкому КП(б)У та архів Станіславського обласного військкомату як джерела до вивчення боротьби радянського режиму проти українського визвольного руху в 1944-1956 рр.: компаративний контекст джерелознавчого аналізу // Схід. Історичні науки. 2017. № 2 (148). Березень-квітень. С. 60-64.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

6. Розлуцький Н. Територіальні аспекти військових дій УПА на території Станіславської області // Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери. Наукові записки. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2011. Випуск № 2. С. 94-113.
7. Розлуцький Н., Хомчик В. Дружини Українських Націоналістів: біографічний довідник. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2015. 108 с.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. «Українська повстанська армія – феномен вітчизняної і світової історії ХХ ст.» (Івано-Франківськ, 2012, форма участі - очна);
2. «Боротьба відділів УПА та збройного підпілля ОУН на теренах Станіславщини» (с. Старий Угринів Калуського району Івано-Франківської області, 2012, форма участі - очна);
3. «Репресії тоталітарних окупаційних режимів на теренах Калущини у ХХ ст.» (Калуш, 2013, форма участі - очна).
4. «Галицьке боярство і шляхта на тлі історії України і світу в ХІХ – ХХІ століттях» (с. Середній Березів Косівського району Івано-Франківської області, 2013, форма участі - очна).

Додаток Б**Керівники обласних управлінь НКВС-МВС та НКДБ-МДБ-КДБ у
Станіславській області (1944-1956 рр.)****Начальники ОУ НКВС-МВС:**

- полковник Завгородній Михайло Андрійович – з 10 липня 1944 р. по 22 серпня 1945 р.;
- підполковник Храпко Віктор Іванович (в. о.) – з 22 серпня по 1 листопада 1945 р.;
- полковник Неізмайлов Філіп Михайлович – з 1 листопада 1945 р. по 26 травня 1950 р.;
- Гриценко А. В. – з 22 листопада 1950 р. по 19 березня 1953 р.;
- полковник Фадєєв С. Ф. – з 19 березня по 11 червня 1953 р.;
- полковник Костенко Арсеній Григорович – з 11 червня 1953 р. по 15 червня 1954 р.;
- майор Владіміров М. І. – з 1954 р.

Начальники ОУ НКДБ-МДБ-КДБ:

- полковник Михайлов Олексій Никифорович – з березня 1944 р. по 20 серпня 1946 р.;
- полковник Крутов Роман Васильович (в. о.) – з 20 серпня 1946 р. по червень 1947 р.;
- полковник Сараєв Роман Миколайович (спочатку в. о., а з 4 вересня 1947 р. затверджений) – з червня 1947 р. по 12 липня 1950 р.;
- полковник Шевченко Володимир Григорович – з 12 липня 1950 р. по 24 листопада 1951 р.;
- полковник Костенко Арсеній Григорович – з 24 листопада 1951 р. по 19 березня 1953 р.;
- із березня 1953 р. по березень 1954 р. структура об'єднана з МВС;
- полковник Костенко Арсеній Григорович – у 1954-1957 рр.

[29, арк. 11-12; 282, с. 429; 488, с. 107; 524].

Додаток В

Порівняльний аналіз національного складу та освітнього рівня керівного складу радянських каральних органів Станіславської області

Додаток В.1

Витяг зі списку працівників НКВС, НКДБ та військкомату, які входять в перелік номенклатурних посад Станіславського обкому КП(б)У станом на 1 січня 1945 р.

№	Посада	Прізвище	Освіта	Націон.
1	Начальник ОУ НКВС	Неізмайлов	середня	росіянин
2	Заступник начальника ОУ НКВС	Гриценко	нижча	українець
3	Заступник начальника ОУ НКВС по політчастині	Болдирьов	початкова	росіянин
4	Начальник 1-го спецвідділу	Вісянцев	неповна середня	росіянин
5	Начальник відділу по боротьбі з бандитизмом	Каганович	середня загальна	єврей
6	Начальник відділу контррозвідки «Смерш»	Федотов	неповна середня	росіянин
7	Начальник відділу боротьби з розкраданням соціалістичної власності	Лучко	нижча	українець
8	Начальник карного розшуку	Забіяка	середня загальна	українець
9	Секретар парторганізації ОУ НКВС	Волчіхін	початкова	росіянин
10	Начальник ОУ НКДБ	Михайлов	неповна вища	українець

11	Заступник начальника ОУ НКДБ	Калганов	середня загальна	росіянин
12	Начальник 1-го відділу	Голякевич	неповна вища	росіянин
13	Начальник 2-го відділу	Хіменко	середня загальна	українець
14	Начальник відділу «А»	Кузякін	неповна середня	росіянин
15	Начальник слідчого відділу	Сапгін	середня загальна	росіянин
16	Секретар ОУ НКДБ	Дідушенко	середня загальна	українець
17	Голова облради Тсоавіахіму	Аркуша	вища вчительська	українець
18	Облвійськкомісар	Сігульєв	середня загальна	росіянин

[21, арк. 18].

Додаток В.2

Список начальників райвідділів НКДБ Станіславської області

станом на 1 січня 1945 р.

№	Місто/район	Прізвище	Освіта	Націон.
1	м. Станіслав	Литвиненко	неповна середня	українець
2	м. Коломия	Захаров	середня загальна	росіянин
3	Більшівцівський	Іонов П.С.	середня загальна	росіянин
4	Бурштинський	Ромашев П.Н.		
5	Букачівський	Стріленко	середня загальна	українець
6	Богородчанський	Зелененький	середня загальна	українець
7	Болехівський	Машковцев В.І.		

8	Войнилівський	посада вакантна		
9	Вигодський	Єгоров Ф.Д.	вища інж.-мех.	росіянин
10	Галицький	Кузнецов В.М.	початкова	росіянин
11	Гвіздецький	Набабкін	початкова	росіянин
12	Городенківський	Мозолевський	вища інженерна	українець
13	Долинський	Бондаренко І.Н	неповна вища	українець
14	Жаб'євський	Поляков Н.І.	початкова	росіянин
15	Жовтневий	Макаров А.А.	початкова	росіянин
16	Заболотівський	Беляєв А.С.	початкова	росіянин
17	Калуський	Лобач Н.П.	середня загальна	українець
18	Коршівський	посада ваканта		
19	Косівський	Штепа А.Ф.	неповна вища	росіянин
20	Кутський	Трифанов П.Г.	неповна вища	чуваш
21	Ланчинський	Діденко Т.А.		
22	Лисецький	Чупін	неповна середня	удмурт
23	Надвірнянський	Мілязєв П.П.		
24	Обертинський	Долинський	початкова	українець
25	Отинійський	Федоров		
26	Перегінський	Давидов		
27	Печеніжинський	посада вакантна		
28	Рожнятівський	Єрьомін Я.М.	середня загальна	росіянин
29	Рогатинський	Амосов Г.С.	середня загальна	росіянин
30	Солотвинський	Конищев	середня загальна	українець
31	Снятинський	Васильков		
32	Тлумацький	Шириков		
33	Тисменицький	Аняйкін	середня загальна	росіянин
34	Чернелицький	Трофімов І.В.		
35	Яблонівський	Огорьонишев Д.І.		
36	Яремчанський	Кравець М.М.	середня загальна	українець

[21, арк. 39; 30, арк. 122].

Додаток В.3

**Список начальників райвідділів НКВС Станіславської області
станом на 1 січня 1945 р.**

№	Місто/район	Прізвище	Освіта	Націон.
1	м. Коломия	Павлюченко	середня загальна	українець
2	Більшівцівський	Майдебуров І.І.	нижча	росіянин
3	Бурштинський	Лихашва	середня загальна	українець
4	Букачівський	Денщиков Н.А.	нижча	росіянин
5	Богородчанський	Лащенко А.К.		росіянин
6	Болехівський	Травкін	неповна середня	росіянин
7	Войнилівський	Прілепін П.І.		
8	Вигодський	Євдокутін А.А.	нижча	росіянин
9	Галицький	Поляков	початкова	росіянин
10	Гвіздецький	Червоний К.А.	початкова	українець
11	Городенківський	Черевко Ф.І.		
12	Долинський	Федоров Н.І.	середня загальна	росіянин
13	Жаб'євський	Тіхонов	середня загальна	росіянин
14	Жовтневий	Дорошенко	початкова	росіянин
15	Заболотівський	Олійник	неповна середня	українець
16	Калуський	Корольов В.Ф.		
17	Коршівський	посада вакантна		
18	Косівський	Межеуров Г.Д.		
19	Кутський	Ковбаса	початкова	українець
20	Ланчинський	Прохоров	неповна середня	росіянин
21	Лисецький	Бровенко	початкова	українець
22	Надвірнянський	Решетов І.Н.	початкова	росіянин

23	Обертинський	Рябоконь	початкова	українець
24	Отинійський	Шевчук	початкова	українець
25	Перегінський	Антоненко Г.С.	нижча	українець
26	Печеніжинський	Лятін	середня загальна	росіянин
27	Рожнятівський	Власов	неповна вища	росіянин
28	Рогатинський	Смирнов	початкова	росіянин
29	Солотвинський	Козлов С.С.	середня загальна	росіянин
30	Снятинський	Столбов А.В.		
31	Станіславський	Куций	початкова	українець
32	Тлумацький	Кручинін Г.І.		
33	Тисменицький	Бутко	середня	українець
34	Чернелицький	Таран А.С.	неповна середня	українець
35	Яблонівський	Філатов	початкова	росіянин
36	Яремчанський	Філістов	середня загальна	росіянин

[21, арк. 41; 30, арк. 124].

Додаток В.4

Витяг зі зведеної довідки про укомплектування керівними працівниками органів МВС, МДБ, суду і прокуратури у Станіславській області станом на 1 січня 1947 р.

Категорія	Потрібно	Підібрано і працює
Начальників райвідділів МВС	36	36
Заступників начальників райвідділів МВС	36	36
Начальників відділів ББ	36	33
Оперуповноважених РВ МВС	231	209
Дільничних уповноважених РВ МВС	422	358
Начальників райвідділів МДБ	36	36
Заступників начальників райвідділів МДБ	22	21
Прокурорів району	37	35

Народних слідчих	40	35
Народних суддів	43	42
Судових виконавців	43	33

[42, арк. 2].

[21, арк. 18, 39; 30, арк. 122, 124; 42, арк. 2; 57, арк. 18; 59, арк. 18; 60, арк. 39; 64, арк. 39; 71, арк. 31; 72, арк. 50; 73, арк. 1; 75, арк. 31; 77, арк. 1; 84, арк. 33; 87, арк. 25; 88, арк. 3-4; 91, арк. 9; 92, арк. 6-7; 96, арк. 12; 98, арк. 11; 120, арк. 17; 124, арк. 34; 128, арк. 11; 137, арк. 8; 162, арк. 11; 170, арк. 7].

Додаток Г

Керівний склад Карпатського крайового проводу ОУН (з весни 1945 р.)

Крайові провідники:

- «Роберт» (Мельник Ярослав) – з березня 1945 р. по 31 жовтня 1946 р.;
- «Грім» (Твердохліб Микола, в.о.) – весна-літо 1947 р.;
- «Шелест», «Зов» (Сидор Василь) – з літа 1947 р. по 17 квітня 1949 р.;
- «Клим», «Єфрем» (Слободян Степан) – з червня 1949 р. по 18 листопада 1950 р.;
- «Байрак» (Косарчин Ярослав) – із серпня по 13 грудня 1951 р.;
- «Грузин» (Охримович Василь) – з літа 1952 р. по 6 жовтня 1952 р.;
- «Грім» (Твердохліб Микола) – з кінця 1952 р. по 17 травня 1954 р.

Організаційні референти:

- «Дністровий», «Петрович» (Гудзоватий Іван) – у березні-квітні 1945 р.;
- «Федір» (Тершаковець Зиновій) – з осені 1945 р. по липень 1946 р.;
- «Грім» (Твердохліб Микола) – з 1947 р. по червень 1949 р.;
- «Готур», «Брюс» (Федюшка Петро) – з червня 1949 р. по 16 вересня 1949 р.;
- «Сталь» (Василь Савчак) – з липня 1950 по 21 жовтня 1950 р.

Референти пропаганди:

- «Турів» (Тодорюк Володимир) – у березні-травні 1945 р.;
- «Север», «Полтава» (Федун Петро) – у травні-липні 1945 р.;
- «Левко» (Кочій Омелян) – із липня 1945 р. по липень 1946 р.;
- «Клим», «Єфрем» (Слободян Степан) – із липня 1946 р. по червень 1949 р.;
- «Гомін» (Дяченко Михайло) – з кінця 1949 р. по 23 лютого 1952 р.

Референти Служби Безпеки:

- «Митар», «Йордан» (Лівий Володимир) – з березня 1945 р. по 5 грудня 1948 р.;
- «Денис» (Яцків Богдан, в.о.) – із грудня 1948 р. по 6 березня 1949 р.;
- «Грім» (Твердохліб Микола) – із червня 1949 р. по 17 травня 1954 р.

Господарчий референт:

- «Левко» (Кочій Омелян) – з березня по липень 1945 р.

Військовий референт:

- «Грім» (Твердохліб Микола) – з березня 1945 р. по 17 травня 1954 р.

[279, сс. 1132, 1136; 340, сс. 63, 211; 367, с. 61].

Додаток Д

**Структура Української Повстанської Армії
на території Станіславської області (1944-1947 рр.)**

Станом на вересень 1944 р.:

ВО-3 «Лисоня» - к-р «Остап» - Польовий Омелян;

- курінь «Верховинці» - к-р «Лютий» («Яструб») – Карпенко Дмитро;
- сотні «Сіроманці», «Бурлаки», «Полтавці», к-ра «Довбні» та к-ра «Коса».

ВО-4 «Говерля» - к-р «Грім» - Твердохліб Микола;

Коломийська група УПА;

Курені, що були сформовані або знаходилися в стадії формування:

- «Гайдамаки», «Гуцульський», «Карпатський», «Перемога»;

Сотні, що підпорядковувалися куреням:

- ім. Богуна, ім. Гонти, ім. Колодзінського, ім. Хмельницького, ім. Петлюри, Березівська, «Дністер», «Черемош», «Чорногора», «Сурма», «Трембіта», «Говерля».

Штрафна сотня.

Запасні та учбові сотні:

- сотні командирів «Байди», «Батька», «Бігуна», «Верховинця», «Гайдамаки», «Гайдука», «Грушки», «Гуцула», «Жайворона», «Козаря», «Кукула», «Ліщини», «Скакуна», «Скрипки», «Тараса», «Цвітка» та «Явора».

Станіславська група УПА – к-р «Різун» - Андрусак Василь;

Курені, що були сформовані або знаходилися на стадії формування:

- «Скажені», «Смертоносці», «Сивуля», «Бескид», «Довбуш»;

Сотні, що були сформовані або знаходились у стадії формування:

- «Змії», «Стріла», «Месники», «Чорні чорти», «Лебеді», «Заведії», «Залізні», «Звірі», «Лебеді», «Сірі», «Верховинці», «Гуцули», «Зелені», командирів «Сократа» (не ідентифікований), «Блакитного» - Бринського Василя, «Нечоси» (не ідентифікований), «Шрама» - Бурдина Степана, «Кривейка» (не ідентифікований) та ін.

Калуська група УПА – к-ри «Вухо» (не ідентифікований), «Хмель» - Фрасуляк Степан;

Курені, що були сформовані або знаходилися на стадії формування:

- «Промінь», «Заграва», «Луна»;

Сотні, що були сформовані або знаходились у стадії формування:

- «Летуни», «Журавлі», «Загроза», «Гайдамаки», «Снігурі», «Хорти», «Рисі», «Опришки».

Станом на січень 1945 р.:

ВО-2 «Буг» - к-р «Вороний» - Левкович Василь;

ТВ-15 «Яструб» - к-р «Крутіж» (не ідентифікований);

- сотня «Сіроманці»;
- сотня «Полтавці»;
- сотня «Гайдамаки»;
- сотня самооборони к-ра «Коса» - Зобківа Василя.

ВО-4 «Говерля» - к-р «Грім» - Твердохліб Микола;

ТВ-21 «Гуцульщина» - к-ри «Степовий» - Тарасенко (ім'я невідоме), «Козак» - Яворський Микола;

- курінь «Гайдамаки» - к-р «Скуба» - Гах Дмитро;
- сотня «Сурма» - к-р «Білий» - Долішняк Юрій;
- сотня ім. Богуна - к-ри «Недобитий» - Матвіїв Юліан, «Вихор» - Харук Микола;
- сотня ім. Гонти - к-р «Манів» (не ідентифікований);

- курінь «Гуцульський» - к-р «Книш» - Горнякевич Дмитро;
- сотня «Дністер» - к-р «Орлик» - Чуйко Степан;
- сотня «Черемош» - к-р «Гамалія» - Скригулець Василь;
- сотня «Чорногора» - к-р «Довбуш» - Кавацюк Микола;
- курінь «Карпатський» - к-р «Лісовий» - Злобін Андрій;
- сотня «Березівська» - к-ри «Мороз» - Негрич Дмитро, «Підгірський» - Приймак Костянтин, «Кривоніс» - Симчич Мирослав;
- сотня «Трембіта» - к-р «Дорошенко» - Савіцький Петро;
- сотня ім. Колодзінського - к-р «Спартан» - Москалюк Михайло;
- курінь «Перемога» - к-ри «Степовий» - Тарасенко (ім'я невідоме), «Недобитий» - Матвіїв Юліан;
- сотня ім. Хмельницького - к-р «Хмара» - Білінчук Дмитро;
- сотня ім. Петлюри - к-р «Скиба» - Павлюк Іван;
- сотня «Говерля» - к-р «Крук» - Генік Костянтин;
- штрафна сотня - к-р «Святослав» - Шконделюк Іван. Діяла окремо від куренів.

ТВ-22 «Чорний Ліс» - к-р «Грегит» («Різун») – Андрусак Василь;

- курінь «Скажені» - к-р «Прут» - Вацик Павло;
- сотня «Змії» - к-р «Сокіл» - Корж Микола;
- сотня «Чорні чорти» - к-р «Пиріг» - Дзюрак Дмитро;
- сотня «Сірі» - к-р «Чорнота» - Чав'як Володимир;
- курінь «Дзвони» - к-р «Хмара» - Мельник Петро;
- сотня «Стріла» - к-р «Явір» - Петраш Михайло;
- сотня «Заведії» - к-р «Бойко» - Орищук Михайло, «Павло» - Когуч Павло;
- сотня «Залізні» - к-р «Олег» - Оленюк Михайло;
- курінь «Смертоносці» - к-р «Благий» - Химинець Олексій;
- сотня «Месники» - к-р «Вершник» - Мостицький Богдан;
- сотня «Звірі» - к-р «Чорний» - Рудак Данило;
- сотня «Лебеді» - к-р «Шум» (не ідентифікований);

- курінь «Сивуля» - к-р «Іскра» (не ідентифікований);
- сотня «Верховинці» - к-р «Бобик» - Яськів Василь;
- сотня «Бистрі» - к-ри «Дуденко» - Пахолків Святослав, «Вихор» - Микитишин Федір;
- сотня з не ідентифікованою назвою - к-р «Чайка» - Триняк Петро;
 - курінь «Бескид» - к-р «Довбуш» - Гринішак Лука;
 - сотня «Гуцули» - к-р «Крук» - Федорак Іван;
 - сотня «Зелені» - к-р «Завзятий» - Свідрук Микола;
- ТВ-23 «Магура» - к-р «Сокіл» - Петер Костянтин;
 - курінь «Промінь» - к-р «Журавель» - Юсип Ярослав;
 - сотня «Журавлі» - к-р «Грізний» (не ідентифікований);
 - сотня «Загроза» - к-р «Заморський» (не ідентифікований);
 - сотня «Опришки» - к-р «Довбуш» - Депутат Володимир;
 - курінь «Заграва» - к-р «Летун» (не ідентифікований);
 - сотня «Летуни» - к-р «Середній» (неідентифікований);
 - сотня «Каменярі» - к-р «Крук» (неідентифікований), згодом переформована у сотню «Круки» - к-р «Моряк» (неідентифікований);
 - сотня «Вітрогони» - к-р «Тютюнник» - Марійчин Андрій;
 - курінь «Луна» - к-р «Гонта» - Семак Матвій;
 - сотня «Рисі» - к-р «Гонта» - Семак Матвій;
 - сотня «Снігурі» - к-р «Яструб» (неідентифікований);
 - сотня «Хорти» - к-р «Бей» - Яворський Казимир-Ярослав.

Станом на грудень 1945 р.:

- ВО-4 «Говерля» - к-р «Грім» - Твердохліб Микола;
- ТВ-21 «Гуцульщина» - к-р «Козак» - Яворський Микола;
- вд. 58 «Сурма» - к-р «Білий» - Долішняк Юрій;
 - вд. 59 ім. Колодзінського - к-р «Спартан» - Москалюк Михайло;
 - вд. 60 «Дністер» - к-р «Юрко» (не ідентифікований);

- вд. 62 ім. Богуна - к-р «Вихор» - Харук Микола;
 - вд. 63 «Березівський» - к-р «Підгірський» - Приймак Костянтин;
 - вд. 65 «Чорногора» - к-р «Довбуш» - Кавацюк Микола;
 - вд. 67 ім. Хмельницького - к-р «Хмара» - Білінчук Дмитро;
- ТВ-22 «Чорний Ліс» - к-р «Грегит» («Різун») – Андрусяк Василь;
- курінь «Підкарпатський» - к-р «Прут» - Вацик Павло;
 - вд. 69 «Змії» - к-р «Сокіл» - Корж Микола;
 - вд. 70 «Заведії» - к-р «Бровко» - Гречанюк Федір;
 - вд. 71 «Чорні чорти» - к-р «Пиріг» - Дзюрак Дмитро;
 - курінь «Дзвони» - к-ри «Хмара» - Мельник Петро, «Чорнота» - Чав'як Володимир;
 - вд. 72 «Стріла» - к-р «Явір» - Петраш Михайло»
 - вд. 73 «Лебеді» - к-р «Вовк» - Юрцуняк Йосип;
 - вд. 74 «Сірі» - к-ри «Чорнота» - Чав'як Володимир, «Сапер» - Коржак Михайло;
 - курінь «Смертоносці» - к-р «Чорний» - Рудак Данило;
 - вд. 75 «Звірі» - к-р «Гроза» - Тарнавський Михайло;
 - вд. 76 «Залізні» - к-р «Богун» - Ковальчук Федір;
 - курінь «Сивуля» - к-р «Іскра» (не ідентифікований);
 - вд. 78 «Верховинці» - к-р «Бобик» - Яськів Василь;
 - вд. 79 «Бистрі» - к-р «Сагайдачний» (не ідентифікований);
 - курінь «Бескид» - к-р «Довбуш» - Гринішак Лука;
 - вд. 80 «Гуцули» - к-р «Тур» (не ідентифікований);
 - вд. 80А «Зелені» к-р «Шабля» - Мулик Петро;
- ТВ-23 «Магура» - к-р «Байрак» - Косарчин Ярослав;
- вд. 81 «Летуни» - к-р «Середній» (не ідентифікований);
 - вд. 82 «Вітрогони» - к-р «Морозенко» (не ідентифікований);
 - вд. 83 «Круки» - к-р «Моряк» (не ідентифікований);
 - вд. 84 «Риси» - к-р «Гонта» - Семак Матвій;

- вд. 85 «Бистриця» - к-р «Донський» (не ідентифікований);
- вд. 86 «Журавлі» - к-р «Грізний» (не ідентифікований);
- вд. 87 «Хорти» - к-р «Бей» - Яворський Казимир-Ярослав;
- вд. 88 «Опришки» - к-р «Довбуш» - Депутат Володимир.

Станом на липень 1946 р.:

ВО-4 «Говерля» - к-р «Грім» - Твердохліб Микола;

ТВ-21 «Гуцульщина» - к-р «Хмара» - Мельник Петро;

- вд. 58 - к-р «Білий» - Долішняк Юрій;
- вд. 59 - к-р «Спартан» - Москалюк Михайло;
- вд. 60 - к-р «Юрко» (не ідентифікований);
- вд. 62 - к-р «Вихор» - Харук Микола;
- вд. 63 - к-р «Кривоніс» - Симчич Мирослав;

ТВ-22 «Чорний Ліс» - командирська посада вільна;

- вд. 71 - к-р «Пиріг» - Дзюрак Дмитро;
- вд. 72 - к-р «Причепа» - Катамай Микола;
- вд. 74 - к-р «Сапер» - Коржак Михайло;
- вд. 75 - к-р «Крамаренко» - Ярицький Степан;
- вд. 76 - к-р «Вихор» - Андрейчук Іван;
- вд. 77 - к-р «Павло» - Когуч Павло;
- вд. 79 – к-р «Вихор» - Микитишин Федір;
- вд. 80 – к-р «Шабля» - Мулик Петро;

ТВ-23 «Магура» - к-р «Байрак» - Косарчин Ярослав;

- вд. 81 – к-р «Середній» (не ідентифікований);
- вд. 84 – к-р «Ревай» (не ідентифікований);
- вд. 85 – к-р «Донський» (не ідентифікований);
- вд. 86 – к-р «Грізний» (не ідентифікований);
- вд. 88 – к-р «Довбуш» - Депутат Володимир.

Станом на липень 1947 р.:

ВО-4 «Говерля» - к-р «Грім» - Твердохліб Микола;

ТВ-21 «Гуцульщина» - к-р «Хмара» - Мельник Петро;

- вд. 58 - к-р «Білий» - Долішняк Юрій;
- вд. 59 - к-р «Спартан» - Москалюк Михайло;
- вд. 60 - к-р «Юрко» (не ідентифікований);
- вд. 62 - к-р «Вихор» - Харук Микола;
- вд. 63 - к-р «Кривоніс» - Симчич Мирослав.

[265, сс. 66-67, 130; 275, с. 165; 278, с. 670; 285, сс. 6, 55, 95-96; 292, с. 541; 295, сс. 66-67, 375-377; 306, сс. 80-81; 312, сс. 66-67; 318, сс. 2-3; 326, сс. 7-8; 388, с. 11; 397, сс. 17-19; 400, сс. 57, 60; 461, с. 80].

- 2) Гонта Іван
- «Геник» - Пленюк Микола
- «Голуб» - Цапей Микола
- «Гомін» - Дяченко Михайло
- «Гонта» - 1) Сьомак Матвій
2) неідентифікований
3) неідентифікований
- «Горлоріз» - неідентифікований
- «Граніт» - Гайдей Григорій
- «Грегіт» - Андрусяк Василь
- «Гриць» - неідентифікований
- «Грім» - Твердохліб Микола
- «Гроза» - Тарновський Михайло
- «Грубий» - Ящук Іван
- «Грузин» - Охримович Василь
- «Гуцул» - 1) Бутковський Іван
2) неідентифікований
3) неідентифікований
4) неідентифікований
- «Денис» - Яцків Богдан
- «Деркач» - Зеленчук Михайло
- «Доброволець» - неідентифікований
- «Довбуш» - 1) Гринішак Лука
2) Депутат Володимир
3) Хариняк Михайло
4) неідентифікований
- «Дон» - Дарабан Михайло
- «Дорош» - Нагорняк Йосип
- «Дорошенко» - Савіцький Петро
- «Дуб» - 1) Вадюк Антін
- 2) Верхоляк Дмитро
- 3) неідентифікований
- «Дунай» - 1) Трач Богдан
2) неідентифікований
- «Едвард» - Горук Василь
- «Еней» - неідентифікований
- «Єфрем» - Слободян Степан
- «Завзятий» - Свідрук Микола
- «Залізник» - 1) Гоянюк Михайло
2) Ілюк Юрій
3) Мельник Іван
4) неідентифікований
- «Зенко» - неідентифікований
- «Зенон» - Галуга Мирослав
- «Зорян» - неідентифікований
- «Зуб» - Рогів Дмитро
- «Іван» - неідентифікований
- «Ігор» - 1) Дейнега Петро
2) Джанджалас Євстахій
3) Завгородний Михайло
- «Іскра» - 1) Дячишин Ігор
2) неідентифікований
- «Їжак» - Карабин Степан
- «Кіров» - Тучак Роман
- «Кіт» - неідентифікований
- «Клим» - Тучак Роман
- «Козак» - 1) Петраш Ярослав
2) Яворський Микола
- «Колчак» - Королюк Федір
- «Комар» - неідентифікований

- «Корній» - Шинкарук Степан
«Кос» - Зобків Володимир
«Кошовий» - неідентифікований
«Крамаренко» - Ярицький Степан
«Кривоніс» - Симчич Микола
«Кум» - неідентифікований
«Курява» - Іванишин Петро
«Левада» - Вінтоняк Роман
«Лісовий» - Злобін Андрій
«Лютий» - Карпенко Дмитро
«Мак» - неідентифікований
«Максим» - 1) Довганик Василь
2) неідентифікований
3) неідентифікований
«Манів» - Гавриляк Кирило
«Марко» - 1) Врубель Володимир
2) Козьмин Степан
3) Пронів Василь
«Махно» - неідентифікований
«Маяк» - Каратницький Михайло
«Месник» - неідентифікований
«Миросько» - Білинський
«Митар» - Лівий Володимир
«Мороз» - 1) Негрич Дмитро
2) неідентифікований
«Морозенко» - 1) Березюк Микола
2) Кузьменюк Петро
«Мрія» - Витвицький Павло
«Муха» - неідентифікований
«Наливайко» - Мохнатчук Танасій
«Невмирущий» - Момот Василь
«Недобитий» - Матвіїв Юліан
«Непорадний» - неідентифікований
«Нечай» - неідентифікований
«Нечоса» - неідентифікований
«Одчайдух» - Гаргат Василь
«Орел» - Монастирецький Степан
«Орленко» - неідентифікований
«Орлик» - неідентифікований
«Остап» - 1) Іванків Степан
2) Капушак Микола
«Павло» - 1) Когуч Павло
2) Турковський Василь
«Перебийніс» - Данилюк Назар
«Петро» - Кравчук Роман
«Петро Полтава» - Федун Петро
«Підгірський» - Приймак Костянтин
«Поль» - Польовий Федір
«Причепа» - Катамай Микола
«Прут» - Вацик Павло
«Рибак» - 1) Гойсан Василь
2) Качорівський Роман
«Різун» - Андрусак Василь
«Роберт» - Мельник Ярослав
«Роман» - 1) Голояд Мирон
2) неідентифікований
«Ромко» - Мончаківський Роман
«Рубач» - Василь (прізвище не встановлено)
«Руслан» - неідентифікований

- «Свист» - неідентифікований
- «Святослав» - Шконделюк Іван
- «Сірий» - Кулик Іван
- «Сірко» - неідентифікований
- «Скалюк» - Галів Тимофій
- «Скиба» - Павлюк Іван
- «Скуба» - Гах Дмитро
- «Слон» - неідентифікований
- «Солідний» - Проданюк Танасій
- «Сокіл» - 1) Корж Микола
2) Петер Костянтин
- «Спартан» - Москалюк Михайло
- «Сталевий» - Буджак Тарас
- «Сталь» - Савчак Василь
- «Степ» - неідентифікований
- «Степовий» - Тарасенко (ім'я невідоме)
- «Стефа» - Пальчак Марія
- «Сторож» - Кобилиця Василь
- «Стріла» - Костюк Михайло
- «Тарас» - неідентифікований
- «Тарас Чупринка» - Роман Шухевич
- «Тиміш» - Ковальчук Роман
- «Тур» - неідентифікований
- «Урхан» - Фірчук Петро
- «Хмель» - Фрасуляк Степан
- «Хмара» - 1) Білінчук Дмитро
2) Мельник Петро
- «Хмурий» - неідентифікований
- «Холодний» - Годованець Василь
- «Христя» - 1) Когут Анна
2) Кошак Дарія
- «Хрущ» - Пілянський Василь
- «Чайка» - Триняк Петро
- «Черемош» - неідентифікований
- «Чернець» - неідентифікований
- «Чиж» - Савчук Михайло
- «Чмелик» - неідентифікований
- «Чмель» - 1) неідентифікований
2) неідентифікований
- «Чорний» - 1) Пасічний Петро
2) Рудак Данило
3) неідентифікований
- «Чорноліс» - Рев'юк Іван
- «Чорнота» - 1) Скрентович Євген
2) Чав'як Володимир
3) неідентифікований
- «Чумак» - Олейчук Андрій
- «Шабля» - Боднарєнко Василь
- «Шах» - Янишин Юрій
- «Шварно» - Найдич Дмитро
- «Шелест» - Сидор Василь
- «Шпак» - 1) Благий Зиновій
2) Рученчин Іван
- «Шрам» - 1) Бурдин Степан
2) Клим'юк Михайло
- «Шувар» - Демський Олексій
- «Шугай» - Котельницький Григорій
- «Шум» - 1) Стельмах Роман
2) неідентифікований

«Щур» - Гладковський Микола

«Юрко» - неідентифікований

«Явір» - Петраш Михайло

«Яр» - неідентифікований

«Ярема» - 1) Линда Остап

2) неідентифікований

«Яркий» - Обрубанський Ярослав

«Ярослав» - неідентифікований

«Яструб» - Карпенко Дмитро

Додаток Є

**Витяг з виступу секретаря Станіславського обкому М. В. Слоня на II
обласній партійній конференції КП(б)У про результати боротьби з
формуваннями ОУН і УПА за 1944-1947 рр.**

	1944	1945	1946	1947	Всього
Проведено чекістсько-військових операцій	370	6044	18.532	9891	32.387
Повністю ліквідовано бандгруп	54/22	225	97	41	417
Організацій ОУН	-	231	184	76	491
Вбито і знешкоджено бандитів	11.159	42.284	10.038	3536	67.017
В т.ч. вбито	6855	9887	2699	1083	20.524
Арештовано	1734	4361	4347	2208	12.560
Легалізовано	2570	28.036	2992	245	33.843
Вивезено бандсімей	222	-	275	4575	5072
Бандпроявів	743	443	455	361	2002
Втрати людей при бандпроявах (вбитими, пораненими, забраними)	Нема даних	485	191	145	821
Трофеї					
Гармат	5	7	3	-	15
Мінометів	17	53	13	6	89
Гранатометів	-	14	2	1	17
ПТР	7	38	15	-	60
Станкових кулеметів	47	11	34	8	100
Ручних кулеметів	232	765	338	66	1401
Автоматів	292	1598	916	471	3277

Гвинтівок	1892	5714	2305	695	10.606
Снарядів	698	1758	-	-	2456
Патронів	480.490	1.791.813	569.981	143.102	2.985.386

[48,

арк.

49-50].

Додаток Ж

Фрагмент каталогу збройних сутичок між органами радянського режиму та силами українського визвольного руху на території Станіславської області за період з 6 по 10 січня 1945 р., укладеного Н. В. Розлуцьким в рамках дисертаційного дослідження

(Примітка: лексичні та стилістичні особливості джерел, звідки взята інформація, збережені)

6.01.1945

С. Ріпянка Калуського району.

Курінь під проводом «Різуна» напав на базу НКВС у селі. Бій тривав від 22-ї до 3-ї год. Базу ліквідовано. Вбито 120 більшовиків, решта у самій білизні втекла до Калуша.

[471, с. 88].

Серед УПА убито ройових «Довбуша» і «Рись», поранено стрільця «Богуна».

[266, с. 86].

С. Хотинь Калуського району.

Убито через вікно селянина.

[244, арк. 226].

С. Закрівці Отинійського району.

Банда обстріляла загін військ НКВС. В результаті штурму бійці убили 3 і затримали 11 бандитів. З нашого боку без втрат.

[244, арк. 52].

Села Добротів і Середній Майдан Ланчинського району.

Банда наскочила на села Добротів і Середній Майдан. Пограбовано сільпо і жителів.

[244, арк. 39].

С. Остапківці Гвіздецького району.

Пропав зам голови сільради Вашкін.

[244, арк. 223].

6-7.01.1945

С. Дубівці Жовтневого району.

Під час прочіски убито 3-х і полонено 16-х бандитів. В цьому ж селі знайдено 6 складів із продовольством і 2 склади зі зброєю.

[244, арк. 225].

6-10.01.1945

Села Казанів і Лиски Коршівського району.

Ліквідовано організації ОУН у цих селах.

[143, арк. 1].

Ніч на 7.01.1945

С. Дядьківці Коломийського району.

3 бандити напали на дім голови сільради, побили її і обстригли (голова сільради – жінка).

[244, арк. 37].

7.01.1945

С. Похівка Богородчанського району.

Убито станичного «Планету» - Литовчука Миколу Федоровича.

[62, арк. 20].

Біля сіл Середній і Горішній Майдани Ланчинського району.

Силами РайВК і військовими частинами було оточено банду 300 осіб. Убито 135 бандитів, в т.ч. 2 командири сотні, полонено 26 осіб. Трофеї: 1 батальйонний міномет, 10 ручних кулеметів, 48 гвинтівок, 2000 патронів і підірвано склад з боєприпасами.

[244, арк. 39].

Під час облав за допомогою загону прикордонників убито 124 і полонено 3 бандити.

[244, арк. 228].

Повстанці (2 чоти «Міська» і «Зеленого» із сотні «Чайки» куреня «Довбуша») зайшли до села на святую вечерю. Енкаведисти робили облаву, орієнтуючись на те, що Святвечір повстанці захочуть провести в селі. Вони напали несподівано. Повстанці, не орієнтуючись у ситуації, босі і без верхнього одягу почали відступати в напрямку Парищанського лісу, але там була засідка, яка знищила майже всіх, хто туди біг. Бій був некерований без жодної тактики. Врятуватися пощастило лише тим, хто біг до хат.

Сотню було розбито. Повстанці втратили 41-го убитого. Серед них - сотенний «Чайка», чотові «Місько» і «Зелений», стрільці Василь Дутка, Василь Свідрук, Ромко Григораш, Степан Микитюк, Володимир Іроденко та ін.

7-8.01.1945

С. Рибне Станіславського району.

Було виявлено банду 50 осіб, убито 21-го, поранено 20-х. З нашого боку втрат нема.

[244, арк. 41].

Група червоноармійців вела бій із бандою. Убито 24-х, полонено 20-х бандитів. З нашого боку без втрат.

[244, арк. 233].

5-6 січня – невдала операція по ліквідації банди в с. Рибне. Повторним нальотом 8 січня було вбито 21-го бендерівця.

[28, арк. 162].

7-9.01.1945

Села Негівці і Станкова Войнилівського району.

У селах Негівці і Станькова була розташована банда «Летуна» - 180 осіб. Туди виїхала військова частина НКВС і протягом 7-9.01 убила 23 і полонила 1 бандита. Трофеї: 1 ручний кулемет, 5 гвинтівок, 5 ручних гранат, 1400 патронів. Знайдено склад з продуктами, який знищено.

[244, арк. 221].

С. Верхній Гуменів Войнилівського району.

Банда 200 осіб перестріла загін НКВС – 35 осіб, який супроводжував полонених бандерівців. У перестрілці убито 3 бандитів і спалено 5 домів, із яких бандити вели вогонь. Бій тривав 2 год.

Ніч на 8.01.1945

С. Спас Рожнятівського району.

Банда розібрала міст 15-20 м.

[244, арк. 39].

8.01.1945

С. Сілець Жовтневого району.

Викрадено голову сільради Вітковського.

[244, арк. 225].

С. Побережжя Жовтневого району.

Забрано агента Уповнаркомзагу – жінку.

[244, арк. 225].

С. Старуня Солотвинського району, біля озокеритної шахти.

Операцією РВ НКВС і НКДБ і прикордонних військ убито 11-х і поранено 4-х бандитів.

[244, арк. 50].

С. Хлібичин Коршівського району.

Обстріляно начальника РВ НКВС і 1-го стрибка, які відійшли. Військова частина, що виїхала на місце події, убила 1-го і поранила 2-х бандитів. З нашого боку без втрат.

[244, арк. 48].

С. Городниця Городенківського району.

Біля 17-ї год. в с. Городниця зайшла 120 осіб, яка ішла в Заліщицький район Тернопільської області.

[244, арк. 249].

Косівський район.

При етапуванні виселених сімей у Коломию, обстріляно головний дозор. 1 бандит убитий, 1 поранений і 1 затриманий.

[147, арк. 5].

9.01.1945

Райцентр Жовтень.

Викрадено поштарку.

[244, арк. 226].

Райцентр Лисець.

О 1:00 банда 25-30 осіб увірвалась у Лисець і підійшла до військово-облікового пункту, де відкрила вогонь, але там нікого не було.

[244, арк. 228].

С. Старуня Солотвинського району.

Під час проведення операції убито 11 бандитів.

[209, арк. 3].

Ніч на 10.01.1945

С. Човгани Болехівського району.

В с. Човгани була банда 200 осіб. Загін бійців і офіцерів 130 осіб, який виїхав туди, був зустрінутий вогнем. Бій тривав з 8:00 до 13:00, убито 20 і полонено 37 бандитів. Банду розсіяно. Вилучено 1 станковий кулемет. З нашого боку поранено 1-го.

[244, арк. 220].

Села Хотинь і Мислівка Калуського району.

Була перестрілка банди з винищувальним батальйоном. Втрат не було у жодної зі сторін.

[244, арк. 226].

10.01.1945

Дорога між м. Косів та с. Рожнів Кутського району.

О 9:00 банда 30 осіб напала на пошту райконтори зв'язку, яка прямувала у Заболотів. У перестрілці убито працівника спецзв'язку, банда забрала 18 секретних пакетів.

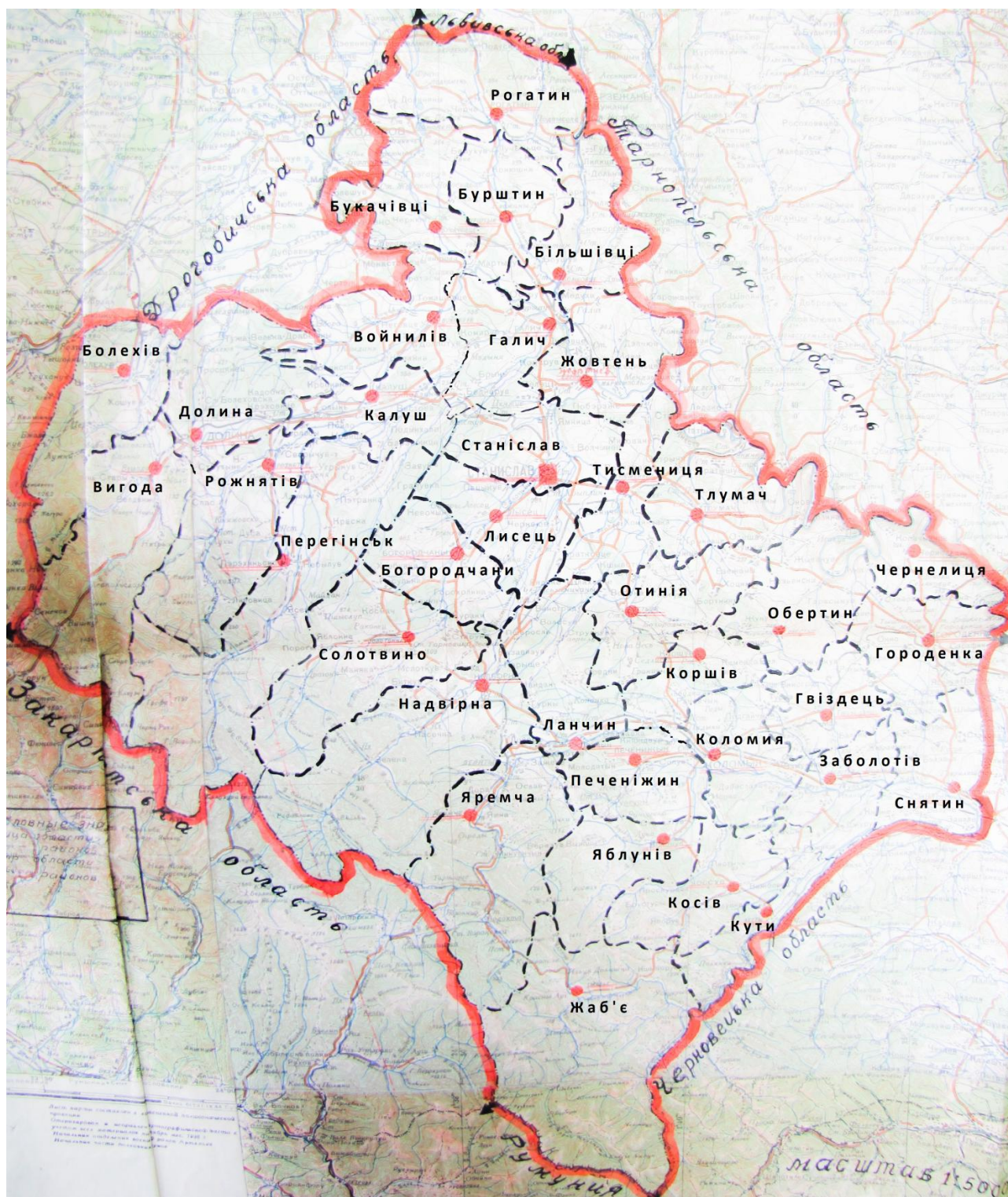
[244, арк. 227].

Додаток 3

**Карти Станіславської області, розроблені Н. Розлуцьким в рамках
дисертаційного дослідження**

Додаток 3.1

**Карта радянського адміністративно-територіального поділу
Станіславської області УРСР**

Додаток 3.2

**Карта адміністративно-територіального поділу ОУН у
Станіславській області, станом на весну 1945 р.**

Додаток 3.3

Карта найбільших боїв радянських каральних структур і формувань українського визвольного руху на території Станіславської області

